

vit, quia non venit solvere legem, sed adimplere (Matth. v. 17). Adveniente ergo veritate, umbra cessavit, ideoque jam carnaliter non circumcidimur, quia in circumcisionis typo promissi baptismatis sacramento mundamur. Sabbati otium supervacuum ducimus, quia revelatam spem quietis aternæ tenemus.

3. Sacrificia veteris legis non immolamus, quia per eadem sacrificia aut Christi passionem, aut carnalium vitiorum mortificationem insinuatam cognoscimus. Azyrna non observamus, quia, expurgata veteris vitæ malitia, in nova fidei gratia ambulamus. Differentias ciborum non custodimus, quia cuncta

3. Al., *insinuari*, pro *insinuatam*. Et in novam fidei gratiam ambulamus. Et immundorum significabatur diversitas. MAR.

4. In nonnullis Mss. hoc loco post ultimum caput apponitur dedicatio Isidori ad Florentinam, tanquam epilogus, quæ rectius in reliquis, tanquam prologus, præcedit. Editiones antiquæ, Haganoensis, Bignæana et Breuliana, post verba, *habitat in æternum*, addunt alia, in Editione Grialiana omnino prætermissa, quæ hoc loco a nobis adjiciuntur. « Dicis formulas spiritualis intelligentiæ componendas, tibi que mittendas pro studio paternæ erga te sollicitudinis æstimavi, quibus perceptis, in omni Scriptura divina facile se ad intellectum sensus intenderet. Nam cum littera occidat, Christus autem vivificet, necesse est ad illa spiritualium interiora sermonum, spiritu vivificante, penetrari. Universam parro Scripturam tan Veteris Instrumenti, quam Novi, ad intellectum allegoricum esse sumendam, admonet nos vel illud, quod in Veteri Testamento legimus: *Aperiam in parabolis os meum, loquar ænigmata antiqua*; vel illud item (quod) in Novo Testamento scribitur, *hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, et sine parabolis non loquebatur eis*. Nec mirandum quod sermo divinus, prophetarum, apostolorumque ore prolatus, ab usitato illo hominibus scribendi modo multum recesserit, facilia in promptu habens, magna interioribus suis continens, quia et revera fuit congruum ut sacra Dei dicta, sicut a cæteris scriptis merito, ita et specie discernentur, nec illa cœlestium arcanorum dignitas passim, atque indiscreta

A illa spiritualiter discernimus in moribus hominum quæ immundorum significabat diversitas animalium.

4. De agni esu pascha non celebramus, quia pascha nostrum **114** jam immolatus est Christus, qui per illum agnum figuratur, qui tanquam ovis ad occisionem ductus est, et quasi agnus coram tondeute se, sic non aperuit os suum (I Cor. v, 7). Neomenias novæ lunæ non custodimus, quia jam in Christo nova creatura, vetera transierunt, et ecce facta sunt nova. Scenopegias, id est, solemnitates tabernaculorum non observamus, quia tabernaculum Dei sancti ejus sunt, in quibus habitat in æternum.

cunctis pateret, sanctumque canibus, et margaritas porcis exponeret, ut vere est illud columbæ deargentatæ medium, cujus posteriora specie auri splendentis irradiant. Ita Scripturæ divinæ prima quæque argento fulgerent, auro occultiora rutilarent. Recte itaque procuratum est ut illa eloquiorum castitas promissis eunctorum oculis abditu suo, quasi quodam velamine pudicitie, contegeretur. Ille divina optime dispensatione provisum est, ut scripta ipsa ita tegerentur cœlestibus obumbrata mysteriis, sicut secreto suo ipsa Divinitas operiebatur. Igitur cum in libris sanctis oculi Domini, uterus Domini, pedes, arma etiam Domini scripta reperiantur, longeque absit a catholica Ecclesiarum fide, Deum corpore determinari, qui sit invisibilis, incomprehensibilis, infinitus, requirendum est qualiter ista per Spiritum sanctum figurali expositione reserentur. Hinc enim inveniuntur Dominici interiora templi: hic illa sancta sanctorum. Corpus ergo Scripturæ sacræ, sicut traditur, in littera est. Hoc fragmentum Isidori non videri dixi in Isidorianis, cap. 86, num 11. In Editione Bignæana, et Haganoensi legebatur, mendose, in omni Scriptura divina sed ad intellectum se, qua sensus intenderet. Aliquis correxerat, facile se ad intellectum spirituales sensus intenderet. Pro columbæ deargentatæ medium erat in eisdem Editionibus columbæ deargentatæ modum. Breulius sic reformavit, exponeret; ut sicut pennæ columbæ deargentatæ apparent, et ejus posteriora specie auri, etc. Locus est psalmi LXVII. AREV.

SANCTI ISIDORI

HISPALETENSIS EPISCOPI

SENTENTIARUM

LIBRI TRES.

LIBER PRIMUS.

115 CAPUT PRIMUM.

Quod Deus summus et incommutabilis sit.

1. Summum bonum Deus est, quia incommutabilis

CAP. I. N. I. Hinc ortum habuit ut hic liber de Summo Bono a quibusdam appellaretur, a prima voce titulum libro imponentibus, more Hebræorum, cum tamen a beato Isidoro inscriptus sit *Sententiarum liber*, ut

D est, et corrumpi omnino non potest. Creatura vero bonum, sed non summum est **116**, quia mutabilis est; et dum sit quidem bonum non tamen esse potest et summum.

anctor est Brantio-Cæsarangustanus antistes, sententibus etiam omnibus Cod. mss. et Gratiano, Ivone Carnotensi, aliisque decretorum collectoribus. In Concil. etiam Tolet. viii sic scriptum est: *Nostri sã-*

2. Quid est Dei immortalitas, nisi ejus incommutabilitas? Nam et angeli et animæ immortales sunt, sed immutabiles non sunt; ideoque solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis est. Nam anima moritur, dum, deserente Deo, de bono in malum mutatur, sic et angelus, dum, deserente Deo, est lapsus.

3. Quod materiam habet, unde existat, mutabile est, quia de informi ad formam transit. Quod vero non habet materiam, immutabile est, sicut Deus utique est. Bene, ac substantialiter sunt ista in Deo, id est, incorruptio, immortalitas, incommutabilitas. Unde et merito cunctæ præponitur creaturæ.

4. Opus non consilium, apud Deum (credimus) mutari; nec 117 variari eum, quia per varia tempora diversa præcipit, sed manens idem incommutabilis,

culi doctor egregius, Ecclesiæ catholice novissimum decus, præcedentibus ætate postremus, doctrine comparatione non infimus, atque quod majus est, jam sæculorum finitorum doctissimus, cum reverentia nominandus Isidorus, in libro Sententiarum II. Quo in loco Petrus Grabbe, et Joverius pro sæculorum finitorum, legunt in sæculorum fine. Sententia autem Isidori que illic citatur, est lib. II, cap. 51, de Juramento, et habetur apud Grat. 22, q. 4, cap. Non est observandum. LOAISA.

Ibid. Creatura vero. Fulg., de Fid. ad Petr., cap. 5, 21, 22, et Aug., de Nat. boni in princip. LOAISA.

Ibid. In Isidorianis duo sunt capita de hoc opere. Alterum 67, sic inscriptum: Libri tres Sententiarum sancti Isidori, sive de summo bono. Editiones et mss. Codices hujus operis. Versio Hispana. Julianus Tolentanus, Taisus, Petrus Lombardus, et alii post Isidorum Sententiarum scriptores. Quartus Sententiarum liber cum Isidoro suppositus? Erudite Bayerii animadversiones de hoc libro. Alterum caput 68 sic inscribitur: Præfationes in libros Sententiarum Editionis anni 1538, et Garce Loaisæ in suam Editionem. Excerpta ex libris Sententiarum. Præfationes in Excerpta Sententiarum, scilicet in librum de Conversis, et in alium de Prælati inscriptum. Loaisæ notis doctissimi quidem, sed interdum prolixioribus quam par sit, meas adjungam, et ex aliorum annotationibus, uti Vezzosi, qui fere in notis cum Loaisa consentit, nisi quod textum Breulianæ Editionis sequitur, et nonnullas Editionum aliarum varietates indicat, Constantini Cajetani in Fragmentum de Conversis, et Goldasti in Fragmentum de Prælati, summam colligam. In Taisoni Sententiis caput primum inscribitur: Quod Deus incommutabilis, summus et æternus existit. AREV.

2. Ex divo Gregorio, quem in his Sententiis potissime sequitur Isidorus, cum propter admirabilem in eo sanctissimo viro morum doctrinam (quæ in ejus scriptis præter cæteras quam plurimas maximasque virtutes mire elucet) tum propter amorem ex mutua familiaritate fratris Leandri et Gregorii conceptum, ut ex lib. I Epist. Greg., indict. 9, epist. ad Leandrum, liquido constat. Inde ejus scripta velut augustissima colit ac veneratur. Greg. itaque, lib. Moral. xxv, cap. 4: *Quid enim, inquit, mutabilitas, nisi mors quædam est?* etc. Totius sententiæ explanationem vide apud August., lib. III contra Maximum cap. 12. LOAISA.

Ibid. Omnes mss. Cod. conjunctionem priorem rejiciunt: Nam angeli et animæ; sed retinenda, ut in Editis. Locus est apud Gregor., lib. Moral. 25, cap. 4. LOAISA.

Ibid. August., lib. de duabus Animabus, cap. 8, mortem animæ aversionem esse à Deo dicit, et lib. IV de Trinitate, cap. 5: Sicut anima Deo deficiente, etc. LOAISA.

et æternus, quid cuique congruum esset tempori, ab ipsa tamen æternitate in ejus mansit dispositione consilii.

5. Non usu nostro aliud Deum putare, aliud pulchritudinem ejus, atque aliud magnitudinem ipsius (debemus) sicut aliud est homo, aliud pulchritudo; quia, desistente pulchritudine, homo manet. Ac per hoc, qui ita intelligit Deum, corporeum esse credit, dum pulchritudo et magnitudo Dei ipse Deus sit.

6. Ideo Deus dicitur simplex, sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse, et aliud quod in ipso est. Inordinate dici seu conferri vitium ea quæ ordinata sunt in Deo (patet) utpote simplicitas, quæ aliquando dicitur pro stultitia, et non est. Apud Deum vero summa simplicitas est. Juxta hanc regulam, et cætera æstimanda sunt.

Ibid. Alii, sic et angelus in malum mutatur de bono, dum, deserto Deo, est lapsus. AREV.

3. August., VIII sup. Gen. ad litt., cap. 20, 22. Omnis variatio et permutatio rerum a materia ortum habet, eo quod materia habet concretam privationem; ex privatione autem nascitur appetitus, et ex appetitu impulsus ad aliam formam, ut Aristoteles docuit lib. I Physic. Deus vero alienus est ab omni materia, ut præclare docet D. Thom. lib. I contra Gentes, cap. 16 et 17. LOAISA.

Ibid. Bene ac substantialiter. August., lib. V de Trinit., cap. 1, probat quod aliqua sint quæ proprie prædicentur de Deo, ut est illud: Ego sum qui sum, et quod sit immortalis. LOAISA.

Ibid. Ex Greg., lib. Moral. XVI, cap. 4. Et hoc est, quod eleganter asserit Aug., lib. I de Civit. Dei, cap. 15: Novit quiescere agere, et agens quiescere, et potest ad opus novum, non novum, sed sempiternum adhibere consilium. Divus Ambros., lib. II Offic., cap. 10, probat Deum frequenter mutare sententiam, reprehendens juramentum Herodis, et impium Jephthæ facinus. Est de hac re longa disputatio in concilio Tolet. VIII. LOAISA.

Ibid. Credimus. Deest id in Mss. plerisque, ut alibi dicimus, constat, ac similia verba, quæ ab Editoribus addita sunt, ut sensus clarior reddatur. Cæterum sæpe per verbum insitium Isidorus loquitur sine alio expresso verbo, a quo regatur. Atque ita in Editis quoque interdum accidit. AREV.

5. Divus Greg., lib. XVII Moral., cap. 28, Aug. lib. VI de Trini., cap. 6, et lib. V, cap. 8. LOAISA.

6. Ex Eucherio, de Formul. LOAISA.

Ibid. Dicit, etc. Est apud Magistrum Sententiarum lib. I, dist. 5, ex Greg., lib. XVI Moral., cap. 20. LOAISA.

Ibid. Simplicitas. Hieronymus, in libello de his quæ Deo in Scripturis attribuntur. Et Isidorus ipse fuscè explicat hanc sententiam lib. VII Etymol., cap. 1, de Deo. Quem locum simul citat ex Greg., lib. XXXII Moral., cap. 6, dum interpretatur illud Jobi: Commovisti me adversus eum. Ibi enim inquit an sit in Deo commotio. LOAISA.

Ibid. Pro stultitia. Gregorius, epist. 78, ad Mauritium Augustinum: Simplicitatis vocabulo, inquit, me factum appellat. Et simplex sumitur pro non malo, non versuto. Matth. X: Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Et Proverb. X: Benedicta omnis anima simplex. Et: Qui simpliciter ambulat in fiducia ambulat. LOAISA.

Ibid. Animadvertit Vezzosi, eandem sententiam de simplicitate Dei ab Isidoro explicari, lib. VII Etymolog. cap. 1, atque ita ut plura addat que rem clariorem reddant. Pro non est aliqui exhibent non est in Deo. AREV.

CAPUT II.

Quod immensus et omnipotens sit Deus.

1. Non ideo cœlum et terram implet Deus, ut contineant eum; sed ut ipsa potius contineantur ab eo. Nec particulatim Deus **118** implet omnia, sed eum ut idem unus, ubique tamen est totus. Non ita putandus est esse in omnibus Deus, ut unaquæque res pro magnitudine portionis suæ capiat eum, id est, maxima majus, et minima minus, dum sit potius ipse totus in omnibus, sive omnia in ipso (*Ephes. iv, 6.*)

2. Omnipotentie divinæ majestas cuncta potestatis suæ immensitate concludit nec evadendi potentiam ejus quisquam aditum invenire poterit, quia ille omnia circumquaque constringit. Cuncta enim intralivini judicii omnipotentiam coarctantur, sive quæ continenda sunt, ut salva sint, sive quæ amputanda sunt, ut pereant. Nullatenus ergo (dicimus) posse effugere Deum quempiam. Qui enim eum non habet placatum, nequaquam evadere potest iratum.

3. Immensitas divinæ magnitudinis ita est, ut intelligamus eum intra omnia, sed non inclusum; extra omnia, sed non exclusum. Et ideo interiorē, ut omnia contineat; ideo exteriorē, ut incircumscrip̄ta magnitudinis suæ immensitate omnia concludat. Per id ergo, quod exterior est, ostenditur esse creator; per id vero quod interior, gubernare omnia demonstratur. Ac ne ea quæ creata sunt sine Deo essent, Deus intra omnia est. Verum ne extra Deum essent, Deus exterior est, ut omnia concludantur ab eo.

Cap. ii. N. 1. Interpretatur locum Jerem. xxv: *Cœlum et terram ego impleo, dicit Dominus.* Quem locum sic fere ad verbum explicatauctor Specul., apud Aug., cap. 21 et 22; Greg., hom. 8 super Ezech.; et Chrys., in hom. de sancto et adorando Spiritu, tom. III. LOAISA.

Ibid. Nec particulatim. Phrasis est auctoris Spec., cap. 2 et 3. Vide Hilari., ii de Trinitate. LOAISA.

Ibid. Apud Taionem titulus hujus capituli est: *De immensitate, vel omnipotentia Dei.* AREV.

2. Ex auctore Spec., cap. 22. LOAISA.

Ibid. Omnipotentie divinæ majestas. Al. omnipotentia divinæ majestatis. *Ibid.* evadere potest. Al., evadet. AREV.

3. Ex auctore Spec., cap. 23, et de Essent. Divin., cap. 1; et Gregor., ii Moral., cap. 16. LOAISA.

Ibid. Petavius, tom. I, lib. iii, cap. 9, n. 7, similia verba: *Et ideo interior es, etc.* Ex veteri auctore libri de Speculo inter appendices sancti Augustini allegat, et ab Isidoro, Alenino et Petro Damiani descripta esse observat. Plures alios Patres more suo Petavius in eandem sententiam excitat. Auctorem Speculi jam indicarat Loaisa. AREV.

4. Ex auct. Spec., cap. 7. LOAISA.

Ibid. Anopla. August., super Joann., tract. 13, eleganter hoc dixit: *Omnia, inquit, possunt dici de Deo, et nihil digne dicitur de Deo; sed nihil latius hac indop̄t, quæ congruum nomen non invenit.* LOAISA.

5. Ex lib. de Cōgnit. ver. vitæ, apud Aug., cap. 29, et de Ess. divin., cap. 1. Et August., epist. 28, ad Hieronym., de Origine animæ, ostendit quo pacto Deus in silis ambulat sanctis. LOAISA.

6. Locus Patris ad Ephes., iii, in Spec., cap. 15 et 14, et in epist. ad Paulinum 112, cap. 13, et a Greg., lib. Moral. x, cap. 7, sicut ab Isidoro explicatur. LOAISA.

Ibid. Taio, lib. ii, cap. 13, hoc ipsum exprimit, sed pro *justa æquitate* habet *justa æquitatem*. Alii etiam apud Isidorum in *infernis* *justa æquitatem*. AREV.

Cap. III. N. 1. Ex Greg., lib. xxvii Moral., cap. 4,

A 4. Consummatio alienius facti dicitur perfectio; Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus? Sed hunc sermonem de usu nostro sumpsit humana inopia, sicut et reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est, utenique dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit.

5. Dum localis non sit Deus, localiter tamen in suis ambulat **119** sanctis, dum de loco in locum prædicatur ab eis. Nam Deus, qui nec loco movetur, nec tempore, in servis tamen suis et tempore et loco movetur, quoties ab eisdem localiter prædicatur.

6. Dum de Deo nec secundum quantitatem, nec secundum qualitatem, nec secundum situm, nec secundum habitum aut motum aliquid digne dicatur, inest tamen ei quodammodo latitudo (*Ephes. iii, 18*) charitatis, qua nos et ab errore colligit, et continet in veritate. Inest ei et longitudo, qua nos longanimitè portat, donec emendatos patriæ futuræ restituat. Inest ei et altitudo, per quam omnem sensum suæ scientiæ immensitate exsuperat. Inest ei et profundum, quo damnandos inferius justa æquitate disponens præordinat.

CAPUT III.

Quod invisibilis sit Deus.

1. Dum de Deo loquens Scriptura plerumque dicit: *Ecce Deus*, non quasi visibilem ostendit, sed ubique esse præsentem significat. **120** Per id quod dicit: *Ecce Dominus*, vel quod magnitudinem divinitatis ejus nullus possit sensus attingere, etiam nec angelicus,

C ubi exponit illud: *Ecce Deus magnus, vincens scientiam nostram.*

Ibid. Par. Locus est Pauli ad Philip. iv. Aug., in Enchir., ad Laur., cap. 65: *Pax Dei*, inquit, *quæ præcellit omnem intellectum, ut in eo quod dicit omnem, nec ipse intellectus sanctorum angelorum esse possit exemptus, sed Dei solius.* LOAISA.

Ibid. Sola, etc. Videtur respexisse ad Incarnationis mysterium, aut etiam ad illud missionis genus, quo Verbum a Patre et Spiritu sancto mitti perhibetur, quæ ratione Christus tertia dicitur ab eodem Isidoro persona, lib. i advers. Jud., cap. 4: *Cujus Trinitatis sacramentum et Aggæus propheta ita aperuit, ex persona Domini dicens: Spiritus meus erit in medio vestri. Ecce Deus, qui loquitur, ecce Spiritus ejus. Post hæc de tertia persona, id est, de Filio ita subjicit. Et mox ex Isai.: Et nunc Dominus meus misit me, et Spiritus ejus; ecce due personæ, Dominus et Spiritus ejus, qui mittunt, et tertia persona ejusdem Domini, qui mittitur. Miti autem Filium non tantum a Patre, sed etiam a Spiritu sancto idem confirmat hoc lib., cap. 13, ex eod. Isai. loco: Et nunc Dominus misit me, et Spiritus ejus. Voluit fortasse Isid. hoc genere locutionis Arianorum et Nestorianorum hæresim refellere, quorum illi secundam Divinitatis personam impie negabant, hi quartam quoque (ut Maxentius adversus eosdem ait) nefarie addebant. LOAISA.*

Ibid. Taio, in titulo: *De id (pro de eo) quod invisibilis, vel incircumscrip̄tus sit Deus.* Notat Vezziosus, non loci Divinitatem, sed magnitudinem Divinitatis, ut locum accipiamus, non de visione simplici, sed de comprehensiva, ut theologi dicunt, quæ res tota, quanta est, comprehenditur. Quæ Dei comprehensio in creaturam non cadit. Quæ autem sensu humanitas a Christo suscepta dicatur tertia in Trinitate persona, Grialius abunde explicuit in not. ad Exod., cap. 42, num. 3, videlicet quod Verbum sit una ex tribus personis Trinitatis. AREV.

quamvis usque ad parilitatem angelicam humana post resurrectionem natura proficiat, et ad contemplandum Deum indefessa consurgat, videre tamen ejus essentiam plene non valet, quam nec ipsa perfectio angelica in totum attingit scire, secundum Apostolum, qui ait : *Pax Dei, quæ exsuperat omnem sensum* (Philipp. iv, 7), ut subaudias, etiam angelorum. Sola enim Trinitas sibi integre nota est, et humanitas a Christo suscepta, quæ tertia est in Trinitate persona.

2. Intelligibiliter quodam miro modo Dei essentia sciri potest, dum esse creditur. Opus vero ejus, quod utique æquari ei non potest, atque judicia a nullo penitus sciuntur. Dei secreta judicia non posse sensu penetrari, vel angelico, vel humano (constat). Et ideo quia occulta, sed justa sunt, tantumdem venerari ea opus est, et timere, non discutere, aut inquirere, secundum Apostolum, qui ait : *Quis enim cognovit sensum Domini, aut quis consiliarius ejus fuit* (I Cor. ii, 16)?

CAPUT IV.

Quod ex creaturæ pulchritudine agnoscatur creator:

1. Sæpe ad incorpoream Creatoris magnitudinem creaturarum corporea magnitudo componitur, ut magna considerentur ex parvis, et ex visibilibus invisibilia æstimentur, atque ex pulchritudine factorum effector operum agnoscatur, non tamen parilitate consimili, sed ex quadam subdita et creata specie boni.

2. Sicut ars in artificem retorquet laudem, ita rerum Creator per creaturam suam laudatur; et quanto sit excellentior, ex ipsa operis conditione monstratur. Ex pulchritudine circumscriptæ creaturæ pulchritudinem suam, quæ circumscribi nequit, facit Deus intelligi, ut ipsis vestigiis revertatur homo ad Deum, quibus aversus est, ut qui per amorem pulchritudinis creaturæ, a Creatoris forma se abstulit, rursus per creaturæ decorem ad Creatoris revertatur pulchritudinem.

2. Greg., lib. Moral. v, cap. 20, et lib. Moral. xxvii, cap. 2. LOAISA.

Ibid. Opus. Ex Greg., lib. ii Dialog., cap. 15. LOAISA.

Ibid. Et ideo. Greg., lib. xxxii Moral., cap. 5, unde locus Isidori desumptus : *Superna, inquit, sententia, etsi non est cognita, non tamen credatur injusta, sed eo saltem justum credatur omne quod patitur, quo mirum constat quod Deo auctore patitur.* LOAISA.

CAP. IV. N. 1. Ex Gregor., lib. Moral. xxvi, cap. 8. LOAISA.

Ibid. Ab hoc capite Taio diversum ordinem sententiarum servat, et de hac agit, cap. 9 : *Pro creaturarum... componitur, alii creaturæ... comparatur.* AREV.

2. Similis est sententia in August. lib. ii de libero Arbit., cap. 7. LOAISA.

Ibid. Al., *Sicut opus, et ars... ut quia per amorem.* AREV.

3. Ex Aug., psalm. cxxviii : *Ipsa quidem per se* (loquitur de irrationabilibus) *voce sua et corde suo non laudant Deum, sed ab intelligentibus considerantur, per ipsa laudatur Deus.* LOAISA.

Ibid. Al., *quia eandem laudem.* AREV.

4. Antiquos philosophos vocat, qui de Dei natura varie scripserunt, et senserunt, ut Cicero in libris de Natura deorum docuit, et inter alia esse Deum animam per omnes mundi partes undique diffusum, et per omnem naturam commeantem, a quo cuncta quæ

5. Quibusdam gradibus intelligentiæ per creaturam progreditur homo ad intelligendum Deum creatorem, id est, ab insensibilibus surgens ad sensibilia; a sensibilibus surgens ad rationalia; a rationalibus surgens ad Creatorem. Intelligibilia per se collaudant Deum, irrationalia et insensibilia non per se sed per nos, dum ea considerantes Deum laudamus. Sed ideo dicuntur laudare ipsa, quia eadem laudem eorum parturit causa.

4. Dixerunt antiqui, quod nihil tam hebes sit, quod non sensum habeat in Deum. Hinc est illud quod ex silice duro scintilla excutitur. Et si ignis in saxo utique ibi sentitur sensus, ubi se vita non sentit.

122 CAPUT V.

Quod ex usu nostro quædam species ad Deum referantur.

1. Nostro usu zelare Deus dicitur, vel dolere. Horum enim motuum apud Deum perturbatio nulla est, apud quem tranquillitas summa est. Non ita es præcipitanda mentis sententia, ut credamus posse Deo furoris vel mutationis accidere perturbationem sed ipsam æquitatem justitiæ, qua reos punit, iram sacra lectio nominavit, quoniam quod judicantis æquum est, furor est, et indignatio patientis.

2. Ita ergo intelligere opus est et alias passiones, quæ de affectione humana ducit Scriptura ad Deum, ut et juxta se incommutabilis sit credendus, et tamen pro causarum effectibus, ut facilius intelligatur, nostræ locutionis et mutabilitatis genere appelletur.

3. Tam clementer Deus humanæ consulit infirmitati? Ut quia eum sicut est non possumus agnoscere, nostræ locutionis more se ipsum nobis insinuet. Unde et membrorum nostrorum qualitatem habere describitur, et passionum indigna dici de se voluit.

123 quatenus ad sua, per nostra nos traheret, et dum condescendit nobis, consurgeremus ei.

4. Multis modis Deus ad significandum se hominibus de inferioribus rebus species ad se trahit; quem nascuntur animalia vitam et spiritum capiant, quam sententiam Virgilius mire expressit.

Principio cælum, ac terras, camposque liquentes.

Lucentemque globum lunc, Titanique astra.

Spiritus intus alii, totamque infusa per artus.

Meus agitat molem, et magno se corpore miscet.

Vide Salvianum, lib. de Providentia. LOAISA.

CAP. V. N. 1. Ex D. Greg., lib. xx Moral., cap. 25, et Aug., lib. Quæst. ad Simplic., q. 2. De nominibus quæ Deo attribuuntur divus Hieronymus librum scripsit. Est etiam apud August. liber de Essentia Divinitatis, qui de spiritualibus formulis apud Eucherium appellatur, a quibus Isidorus hæc frequenter sententias accipit. LOAISA.

Ibid. Iræ. August., lib. i contra adversarium legis et prophet., cap. 20 : *Ira Dei non habet perturbati animi ardorem.* E psalm. lxxviii : *Ira, et zelus, non sunt perturbationes Dei.* Duo Cod. mss. : *Iræ sacra lectio nominavit, unus Ms. consentit cum Excuso.* Iræ et iracundiam promiscue in divinis litteris inventio Deo attribuit. De ira Job. ix : *Deus, cujus iræ nemo resistere potest.* Et psalm. ii : *Loquetur ad eos in ira sua.* Paulus : *revelabitur ira Dei.* Et : *Thesaurizas tibi iram in die iræ;* et alia. De iracundia apud Isai. i et xxx : *Me ad iracundiam provocastis.* Et Jerem. iv ; et Apocalyp. xv, *plenas iracundiæ Dei.* LOAISA

Ibid. Confer Taionem, cap. 10, de hoc eodem argu-

vera juxta propriam substantiam invisibilem esse incorporeum constat. Plerumque de corporibus ad eum sumuntur qualitates species, quæ tamen in eo non sunt, quia in propria natura incorporeus est, incircumscribitus, sed pro efficientiis causarum in eo species rerum scribuntur, ut quia omnia videt, creatur oculus; et propter quod audit omnia, dicitur auris; pro eo autem quod avertitur, ambulat; pro eo quod expectat stat.

5. Sic et in cæteris horum similibus ab humanis motibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est obli-scens, et memorans. 124 Hinc est quod propheta dicit: *Juravit Dominus exercituum per animam suam* (Jerem. LI, 14). Non quod Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Et alibi simili figura et ermis et scarabeus intelligitur (*Psal. xxi, 7*).

6. Nec mirum si vilius significationibus figuretur, ut usque ad nostrarum passionum seu carnis concupiscentias descendisse cognoscitur. Nam et Christus agnus, non pro natura, sed pro innocentia; et leo, pro fortitudine, non pro natura; et serpens, pro fraude et sapientia, non pro natura scribitur. Nam et in propheta plaustrum portantis fenum species ducitur ad Deum (*Amos II, 15*). Et hæc omnia

invento. Petavius, t. I, lib. III, cap. 3 n. 17 et seqq. x his Isidori sententiis, quas ex Augustino Isidorum impsisse advertit, contra hæreticum Vorstium disputat, qui voluntate Deum immutabilem esse negare ausus est. Apud Isidorum alii legunt *vel turbationi accedere permutatorem*. Et mox, *iracundiam nostram*, quo spectat nota Loaisæ. AREV.

5. Tam elementer Deus. Ex Auctore Spect., cap. 12. LOAISÆ.

4. Locum mutilum in Excus. ex fide omnium ms. est. et lib. de Speculo apud August., cap. 15, x quo tota sententia Isidori desumpta est: *Multis inquit idem motis*, inquit, *ad significandum te hominibus, te rebus inferioribus ad te species ducis, quem revera, juxta propriam naturam, invisibilem constat esse et in otium incomprehensibilem et incircumscribitum*. LOAISÆ.

Ibid. Eucherius, de Spiritibus formul., dupliciter explicat significationem hujus vocis in Deo: *Ambulare dicitur Deus*, inquit, *non de loco ad locum transundo, quod impium est ita credere, sed deambulationis est in cordibus sanctorum delectari, sicut scriptum est: Et inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero illorum Deus. Vel certe ambulare Dei est in sanctis prædicatoribus suis de loco in locum transire*. Hæc Aug. Hujus posterioris acceptionis Isidorus meminit supra, cap. 15, sententia 5: *Dum localis*, inquit, *non sit Deus, localiter tamen in suis ambulat sanctis, dum de loco ad locum prædicatur ab eis*. Aliter vero deambulare Dei interpretatur ab Augustino, sermone 5 de Verbis Apostoli, super illud: *Spiritu ambulate, et desideria carnis non persequeritis. Deambulat*, inquit, *in nobis presentia majestatis, si latitudinem invenierit charitatis*. LOAISÆ.

5. Locus est apud Hieronymum, ibidem, cap. 51: *Juravit Dominus exercituum per animam suam*. Jurare Dei, Augustino auctore, promissionis est firmamentum. Sic super illud psalm. cix: *Juravit Dominus, et sermone 17, de Adventu Domini in carne, et lib. de Civit. Dei XVI, cap. 52*. LOAISÆ.

Ibid. Vermis dicitur psalm. xxi. *Ego sum vermis, et non homo, opprobrium hamum, et abjectio plebis. Et Dsee y: Ego quasi tinea Ephraim, et quasi putredo Jacobi Jacob*. Et Job 25: *Homo putredo, et filius hominis vermis*. Exponuntur hæc ab Augustino, super Ioann.: tom. II. Vermis significatur abjectus, et contemptus, et sine specie, et decore, Is. xxxiii, et psalm.

A ideo per figuram Christus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiæ ejus.

7. Falluntur quidam stultorum, dum legunt, ad imaginem Dei factum esse hominem (*Gen. I*), arbitrantur Deum esse corporeum, dum non caro, 125 quod est corpus, sed anima, quod est spiritus, Dei imaginem habeat. Non ergo esse corporis formam in Deo credamus, qui hominem ad imaginem suam fecit, quia mentem, non carnem, ad similitudinem suam creavit. Cogita igitur quale corpus habeat veritas, et dum non inveneris, hoc est Deus.

8. Facies Dei in Scripturis sacris, non caro, sed divina cognitio intelligitur, ea quidem ratione, qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione Deo dicitur: *Ostende nobis faciem tuam*, ac si dicitur: *Da nobis cognitionem tuam*.

9. Os Dei Unigenitus ejus est. Nam sicut pro verbis, quæ per linguam fiunt, sæpe dicimus *illa et illa lingua*, ita pro Dei verbo os ponitur, quia mos est ut verba ore formentur. Et si volueris genere locutionis illo demonstrare, quo is qui efficit per id quod efficitur nominatur, bene os pro verbo ponis, sicut linguam pro verbis, sicut manum pro litteris.

Et non homo, id est, non vir fortis et robustus, quam emphasis Chaldaeus paraphrastes expressit: *Ego autem sum vermis, et debilis, et non fortis, portans vituperationes hominum*. Greg., lib. xxx Moralium, cap. 29, sic inquit, exponens illud Job xxxix: *Quis dimisit onagram liberum? Nec indignum quis judicet, per tale animal Dominum posse figurari, dum constat omnibus quia per significati nem quandam in Scriptura sacra, et vermis, et scarabeus ponuntur. Sicut scriptum est: Ego autem sum vermis, et non homo. Et sicut apud Septuaginta Interpreter dicitur: Scarabeus de ligno clamabit*. Hæc Gregorius. Est autem locus, quem inquit apud Habacuc. II: *Lapis de pariete clamabit*. Pro quo Septuaginta posuerunt: *καὶ κἀναρος ἐκ ἔβλου φηέξεται τῷ στα*. Id est: *Scarabeus de ligno loquetur ea*. Symmachus aliter: *Junctura ædificii lignea loquetur ea*. Vide divum Hieronymum. LOAISÆ.

6. De divinis nominibus proluxa et varia est disputatio. Nam alia essentialiter dicuntur de Deo, ut sunt affirmativa, quæ perfectionem significant; alia de Deo Patre, alia de Spiritu sancto per appropriationem; alia similitudine sumpta ex passionibus et perturbationibus creaturarum; alia vero per figuram qualia sunt agnus, leo, vermis. De his omnibus Dionysius Areopagita primus occulte et laconice disseruit, postea Hieronymus et Eucherius, ultimo divus Thomas via et ratione animam informavit. Neoterici aliqui non inducto in eodem argumento versantur, quamvis dum a Thoma recedunt, nec sibi, nec aliis sunt adjuvamento. LOAISÆ.

Ibid. Loaisa in nota fortasse Ludovicum Legionensem innuere voluit, cujus liber de Civibus Nominibus passim magnis laudibus extollitur, sed ita ut quædam in eo reprehendantur. AREV.

Ibid. Pessima distinctione locus erat corruptus in aliquibus Excusis. Frequens autem est in divinis litteris mortem, et sapientiam serpentem appellari. August., lib. III de Trinitate, cap. 10: *Per serpentem enim intelligitur mors, quæ facta est a serpente in paradiso, modo locutionis per efficientem id quod efficitur demonstrante*. LOAISÆ.

Ibid. In propheta. Ex Greg., xxxii, Moral., cap. 6. LOAISÆ.

Ibid. Substantiæ ejus. Nonnulli addunt quem vera juxta propriam substantiam invisibilem esse et

10. Vestigia Dei sunt, quibus nunc Deus per speculum agnoscitur. Ad perfectum vero omnipotens reperitur, dum in futuro facie ad faciem quibusque electis præsentabitur, ut ipsam speciem contemplerentur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur; et hoc est quod per speculum videri Deus dicitur (I Cor. xiii, 12). Sic et cætera.

126 CAPUT VI.

Quod Deo nulla temporum successio ascribatur.

1. Omnia tempora præcedit divina æternitas, nec in Deo præteritum, præsens, futurumve aliquid creditur, sed omnia præsentia in eo dicuntur, quia æternitate sua cuncta complectitur. Alioquin mutabilis est Deus credendus, si ei successiones temporum ascribuntur. Si semper aliqua essent cum Deo tempora, non esset tempus, sed æternitas; nec mutarentur tempora, sed starent.

2. Præsens, præteritum et futurum nostrum est habere, non Dei. Verbi causa, dicimus pro præsentia, *teneo Codicem*; pro præterito, *tenui*; pro futuro, *tenebo*. Universitatem vero Deus tenet; et pro *tenuit*, et *tenebit*, *tenet* dicitur.

3. Sed nec ipsis angelis decessio accessiove est temporum. Nam duas esse in creaturis res, quibus vicissitudo temporum non valet, angelis scilicet, propter quod incommutabili in hærent Creatori; sive materiæ illi informi, priusquam ex ea omnia ista quæ temporaliter jamvolvuntur formarentur, nec ipsi utique valebat tempus. Tempus igitur non ad

incorporeum constat, quod jam præcessit. Hanc pessimam distinctionem Loaisa appellat. Codex vestustior Bibliothecæ Sancti-Marci Florentiæ plura interserit, videlicet, substantivæ ejus. Non secundum scientiam, sed secundum similitudinem species ducuntur ad Deum, neque pro substantivæ proprietate, sed pro efficientia causarum; unde et apparuisse hominibus non legitur, nisi per assumptam creaturarum speciem. Falluntur, etc. AREV.

7. Ex auctore Speculi, cap. 13. *Falluntur, inquit, Anthropomorphitarum hæresis sectatores, qui dum legunt hominem ad imaginem, etc. Idem Greg., lib. Moral. xxxii, cap. 6. Cassianus, de Origine hujus hæresis disserit collat. 10; Niceph. lib. xi, cap. 14, et Cyrillus ad episcopum Calosirium. LOAISA.*

8. Locus est apud Hieronymum et Euch. de Formul., et Gregor., lib. Moral. xxiv, cap. 3; et adducit illud Gen. xxxii: *Et postquam Jacob cum angelo locutus est, ait: Vidi Dominum facie ad faciem; ac si dicat: Cognovi Dominum, quia me cognoscere ipse dignatus est. LOAISA.*

Ibid. In oratione. Ut nunc in orationibus Ecclesiasticis præponuntur hi versus: Ostende nobis faciem tuam. Et salutare tuum da nobis, ex psalmi. lxxix. Et August., vel Eucherius, lib. de Essentia Divinitatis: Ostende nobis, Domine faciem tuam, et salvi erimus, hoc est, inquit, da nobis cognitionem tuam. LOAISA.

9. *Os Dei, ex Euch. et Greg., xxvii Mor., cap. 10. LOAISA.*

Ibid. Quo is qui. Hujus figuræ usum agnoscit Augustinus, lib. iii de Trinitate, cap. 10, explicans locum illum Joannis iii: Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, etc. Sic, inquit, per serpentem intelligitur mors, quæ facta est in paradiso, modo locutionis per efficientem, id quod efficitur, demonstrante. Et rursus, eodem lib., cap. 11, sic exponit locum illum Genes. xxii: Nunc cognovi quia timeas Deum. LOAISA.

Ibid. Al., ita et pro verbo os Dei ponitur.

10. Interpretatur locum Pauli I ad Corinth. xiii.

A eas creaturas, quæ supra cælos sunt, sed ad eas quæ sub cælo sunt pertinere (cognoscitur). Non enim angelis accedunt tempora, vel succedunt, sed nobis, qui sub cælo versamur in hoc infimo mundo.

127 CAPUT VII.

De temporibus.

1. Nulla ante principium mundi fuisse tempora manifestum est, quia, dum sit ipsum tempus creatura, in principio tamen mundi factum esse credendum est. Ideo ergo principium dicitur, quod ex ipso cepit rerum universarum exordium.

2. Nullum spatium corporaliter habent tempora, quia ante abscedunt pene quam veniant. Ideoque in rebus nullus status est temporum, quia celeri creaturæ motu mutantur. Nec centum anni unum tempus est; nec unus annus unum tempus est; nec unus mensis unum tempus est; nec dies, nec hora, quia, dum hæc omnia particulis accedunt suis, et decedunt, quomodo unum dicendum est quod non simul est?

3. Utrum sit præteritum, futurumve tempus, sicut præsens; et si est, scire oportet tibi est; sed adverte quod cuncta, et futura et præterita et præsentia, in animo sunt potius requirenda.

4. Tria ista, præterita, præsentia et futura in animo tantum inveniri constat, præterita reminiscendo, præsentia contuendo, futura expectando. Speramus igitur advenientia, intuemur præsentia, recolimus transeuntia. Hæc non ita in Deo sunt, cui simul omnia adsunt.

C *Videmus nunc per speculum in ænigmate, ut Augustinus, ultimo de Trinitate, cap. 8 et 9. Gregorius vestigia Dei, quibus ad speciem supernam tendimus, multipliciter interpretatur, lib. Moral. x, cap. 6. LOAISA.*

Cap. vi. N. 1. Ex August., in Dialog. ad Oros, et Gregor., lib. xx Moral., cap. 23. LOAISA.

Ibid. Si semper. Aug., lib. de Civ. Dei xi, cap. 6. LOAISA.

Ibid. Hæc sententia apud Tationem exstat lib. 1, cap. 8. Petavius, t. I, lib. iii, cap. 4, cum Isidoro nostro plures alios Græcos, Latinosque Patres de hoc argumento agentes describit. AREV.

5. Ex Augustino, lib. xii Confess., cap. 12. *Duo reperio, inquit, quæ fecisti, etc.; ubi interpretatur locum Genes. 1: In principio creavit Deus cælum et terram. Et per cælum intelligit naturam intellectivam; per terram, primam materiam informem. Terra enim erat inanis et vacua. Est quippe materia prima, auctore Aristotele, i Physicorum, ab omni expoliata et denudata forma ac specie. LOAISA.*

Ibid. Al., Sed nec ipsorum angelorum discussio. AREV.

Cap. vii. N. 1. Ex August., lib. i super Genes. ad litt., cap. 5, Genesis primo dicitur: In principio creavit Deus cælum et terram. Ex multis hujus loci interpretationibus, quæ a Basilio, Hilario, Hieronymo et Ambrosio traduntur, illam amplectitur, ut in principio significet in exordio temporis formatum cælum et terram fuisse. LOAISA.

2. Ex Augustino, lib. xi Confess., cap. 12, et sequentibus, ubi dissolvit hanc quæstionem, quod præteritum, et futurum, et præsens, non est spatium in rebus, sed cognoscuntur in animo, qui spectat futurum, attendit præsens, præteritorum meminit. Philosophi mire se torquent in intelligentia illius sententiæ Aristotelis, iv Phys.: *Tempus non est sine anima.* Vide Gregor., lib. Moral. iv, cap. 2. LOAISA.

3. Ex August., lib. xi Confess., cap. 20. Sunt enim hæc in anima tria quærenda. LOAISA.

4. Ex Augustino; in eodem loco. LOAISA.

128 CAPUT VIII.

De mundo.

1. Mundus ex rebus visibilibus, sed tamen investigabilibus constat. Homo autem ex rerum universitate compositus, alter in brevi quodam modo creatus est mundus.

2. Ratio mundi de uno consideranda est homine. Nam sicut per dimensiones ætatum ad finem homo vergit, ita et mundus per hoc quod distenditur tempore, deficit, quia unde homo atque mundus crescere videtur, inde uterque minuitur.

3. Frustra dicitur per tanta retro tempora Deo vacanti novam pro mundo faciendo ortam fuisse cogitationem, quando in suo æterno maneret consilio hujus mundi constructio; nec tempus ante principium, sed æternitas. Tempus vero a substitutione creaturæ, non creatura cœpit a tempore.

4. Quidam aiunt: Quid faciebat Deus antequam cœlos faceret? Cur nova voluntas in Deo ut mundum cunderet orta est? Sed nova voluntas in Deo exorta non est, quia etsi in re mundus non erat, in æterna tamen ratione et consilio semper erat.

5. Dicunt quidam: Quid subito voluit Deus facere mundum, quem ante non facit? Voluntatem Dei immutari arbitantes, qui aliquando voluit quod aliquando non voluit. Quibus respondendum est: Voluntas Dei Deus est, quia non ipse aliud est, aliud voluntas **129** ejus, sed hoc est illi velle quod ipse est et quod ipse est, utique æternum et incommutabile est. Hæc est ergo voluntas ejus.

6. Materies ex qua formatus est mundus (*Gen. 1*), origine, non tempore, res a se factas præcessit, ut sonus cantum. Prior enim est sonus cantu, quia suavitas cantilenæ ad sonum vocis, non sonus pertinet ad suavitatem; ac per hoc utrumque simul sunt, sed

CAP. VIII. N. 1. Taio de hoc argumento, cap. 16 libri 1, ubi quædam ex Isidoro sumit. AREV.

2. Unde a Paulo appellatur creatura mundi, ad Rom. 1: *Invisibilia Dei a creatura mundi*, eo quod sua natura complectatur omnia. Quamvis hunc locum aliter interpretatur Hieronymus, et Theophil.: *a creatura mundi*, iniqui, id est, a creatione et constitutione, id enim etiam significat vox Græca *πρωτος*: sed primæ expositioni favet illud: *Quod continet omnia, scientiam habet vocis*; et Gregorius, lib. Moral. vi, cap. 7, dum de homine interpretatur Marci locum cap. 6: *Prædicate Evangelium omni creaturæ*, id est, homini, qui commune aliquid habet cum omnibus creaturis; esse, augeri, sentiendo vivere, et intelligere. LOAISA.

3. Augustin., de Civit. Dei lib. xi, cap. 6, et lib. v super Genes., cap. 5. LOAISA.

4. August., lib. iii contra Maxim., cap. 2. LOAISA.

5. August., lib. de Genes. contra Manich., cap. 2. LOAISA.

6. August., lib. xii Confess. cap. 29, et lib. 1. LOAISA.

7. *Nondum ea. Al., Nondum ex ea.* AREV.

9. Ex Augustino, lib. xi de Civit. Dei, cap. 9, et August., lib. de Genes. ad lit., cap. 5. LOAISA.

11. Ex August. lib. iii Confess. cap. 9. LOAISA.

13. Querit beatus Athanasius in Question. ad Antiochum principem, quæstione prima, unde facti sunt angeli. Creatos vero angelos ante mundi constitutionem censuere multi ex antiquis Patribus, Dionysius Areopagita, lib. de Cœlesti Hierarchia,

A ille ad quem pertinet cantus prior est, id est, sonus.

7. Materia ex qua cœlum terraque formata est, ideo informis vocata est, quia nondum ea formata erant quæ formari restabant, verum ipsa materia ex nihilo facta erat.

8. Aliud est aliquid fieri posse, aliud fieri necesse esse. Fieri necesse est, quod Deus naturis inservit; fieri autem posse est, quod extra cursum inditum naturarum Creator, ut faceret, quando voluit, reservavit.

9. Non ex hoc substantiam habere credendæ sunt tenebræ, quia dicit Dominus per prophetam: *Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras* (*Isa. xlv. 6, 7*); sed quia angelica natura, quæ non est prævaricata, lux dicitur; illa autem quæ prævaricata est tenebrarum nomine nuncupatur. Unde et in principio lux a tenebris dividitur. Sed quia et hos et illos Deus creavit, inde dicitur: *Formans lucem et creans tenebras*. Veruntamen bonos angelos non tantum creans, sed etiam formans; malos vero tantum creans, non formans. Hoc et de hominibus bonis malisque accipiendum est.

10. Post annumeratam cœli terræque creaturam, ideo nominatur in Genesi Spiritus sanctus, ut quia superferri eum dici oportebat, ante illa nominarentur quorum creator Spiritus sanctus superferri diceretur. Quod et Apostolus indicat (*Ephes. iii*), dum supereminentem viam charitatis demonstrat.

11. Ideo superferri aquis sanctus dicitur Spiritus, quia donum est Dei in quo subsistentes requiescimus, C atque protegendo nos superfertur nobis.

12. Unaquæque natura suo pondere nititur. Ignis autem et **130** oleum merito superiora semper appetunt, quia per ipsorum figuram superferri universæ creaturæ Spiritus sanctus probatur.

13. Dies prior factus angeli sunt, quorum pro-

cap. 10, et divus Maximus in prima Centuria theolog., et Constitut. apostolorum; Clemens, lib. viii, et Gregor. Nazianz., in sermone de Natali Christi, et in secundo de Pascha; et Damascenus, lib. ii orthodoxæ Fidei; et Epiphanius, adversus hæreses, disputans contra hæresim Pauli Samosateni, et in synodica epistola Sophronii patriarcha Jerusalemiani missa ad Honorium principem. Quæ epistola recitata fuit in sexta synodo, actione undecima, versat questionem hanc Augustinus, lib. i super Genesim ad litteram, cap. 2, et concludit rem esse secretissimam, et humanis conjecturis impenetrabilem. Atque hi omnes in eo consentiunt, quod affirmant angelos creatos ante mundi formationem. LOAISA.

Ibid. Creaturarum apud Luc., pro creaturæ. LOAISA.

Ibid. Vesperascebat. Hæc ex Augustino. Nam, ut Auctor est divus Thomas, in p. 1, q. 58, art. 6, hoc quod dicitur de cognitione matutina et vespertina angelorum, introductum est ab Augustino, lib. iv super Genesim, cap. 22, et lib. v, cap. 4, et lib. xi de Civitate Dei, cap. 9. Qua de re subtiliter et doctissime disseruit Joannes Pius Mirandula in Heptaplo. Divus Thomas sic explicat sententiam Augustini, ut hic Isidorus: *Sicut in die consuetudo* (inquit) *mane est principium diei, vespere autem terminus; ita cognitio ipsius primordialis esse rerum, dicitur cognitio matutina. Et hæc est secundum quod res sunt in verbo. Cognitio autem ipsius esse rei creator, secundum quod in propria natura consistit, dicitur cognitio vespertina.* LOAISA.

pter unitatem insinuandam non dies primus, sed dies dictus est unus; et idcirco ipse repetitur semper in executione creaturæ. Qui dies, hoc est, natura angelorum, quando creaturam ipsam contemplabantur, quodammodo vesperscebat; non autem permanendo in ejus creaturæ contuitu, sed laudem ejus ad Deum referens, eamque melius in divina ratione conspiciens, continuo mane fiebat. Si vero permaneret, neglecto Creatore, in creaturæ aspectu jam non vespera, sed nox utique fieret.

14. Dum se creatura melius in Deo quam in se ipsa noverit, ipsa sui cognitio, quæ majer in Deo est, dies et lux dicitur. Cognitio vero sua in seipsa, ad compensationem cognitionis illius, quæ est in Deo, quia longe inferior est, vespera nominatur. Ideoque post vesperam mane fiebat (*Gen. 1*). Quia dum suam in se cognitionem sibi satisfacere non agnosceret, ut se plenius nosse potuisset, ad Deum esse referbat creatura, in quo dies se agnoscendo melius fieret.

131 15. Non sic quemadmodum nos transitorie dicimus, fiat aliquid, sic Deus dixit *Fiat cælum* in principio. Illud enim sempiternæ in verbo unico dictum est. Si transitorie dictum est a Deo *Fiat*, erat utique creatura aliqua, unde jam talis fieret vox. Sed quia antequam diceret *Fiat*, nulla existit creatura, ipsum *Fiat* quod dictum est, in æternitate Verbi, non in vocis sono, enuntiatum est.

16. Non septies a Deo visa, septiesque laudata est creatura, quæ antequam fieret perfecte ab illo est visa; sed dum nos singula videntes laudamus, fit tanquam ipse videat, laudetque per nos, sicut est illud: *Non estis vos, qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (*Matth. x, 20*). Proinde sicut ipse et per nos loquitur, ita videt et laudat per nos; sed per se perenniter ac sempiternè videt, per nos vero temporaliter.

17. Attende universaliter creaturam in principio valde bonam vocari, singulariter vero tantum bonam, quia et membra corporis, cum sint singula bona, majus tamen bonum faciunt, dum singula omnia valde bonum corpus efficiunt.

18. Decor elementorum omnium in pulchro et apto consistit; sed pulchrum ei quod se ipsum est pulchrum, ut homo ex anima et membris omnibus constans. Aptum vero est, ut vestimentum et victus. Ideoque hominem dici pulchrum ad se, quia non vestimento et victui est homo necessarius, sed ista

14. August., lib. xi de Civit. Dei, cap. 9, et lib. iv super *Gen.* ad lit. LOAISA.

15. Legebatur antea *Nam sic, verum male, consentientibus omnibus vel. Cod. et sequenti sententia, et Augustino, lib. 1 super Genes. ad litteram, cap. 2, et cap. 9, ubi de hac re accurate agit. LOAISA.*

Ibid. Transitorie. Pro quo divus Augustinus dicit utrum temporaliter, an in verbi æternitate, lib. 1 super Genesim ad litteram, cap. 2 et 9. LOAISA.

18. *Pulchrum ei, quod. Al., pulchrum est, quod. AREV.*

CAP. IX. N. 1. In Codice Goth. secunda sententia est: *Creditur ab hæreticis mentem a Deo, vitia a diabolo fuisse creata; unde ab ipsis duæ naturæ, bona*

A homini; ideo autem illa apta, quia non sibi, sicut homo, pulchra, aut ad se, sed ad aliud, id est, ad hominem accommodata, non sibi necessaria. Hoc et de cæteris elementorum naturis dicendum est.

19. Cuncta quæ sunt, et facta sunt, mira valde sunt, sed consuetudine viluerunt. Ideoque sic divina scrutare opera, ut semper ea cogites immensa.

132 CAPUT IX.

Unde malum.

1. Malum a diabolo non est creatum, sed inventum; et ideo nihil est malum, quia sine Deo factum est nihil, Deus autem malum non fecit. Non quia alicubi aut aliquando erat malum, unde fieret diabolus malus, sed quia vitio suo, dum esset angelus bonus, superbiendo effectus est malus; et ideo recte dicitur ab eo inventum malum.

2. Nullam esse naturam mali constat, quia natura omnis aut incommutabilis ut Deus est, aut commutabilis ut creatura est. Malum vero ideo natura nulla est, quia accedendo in bonam naturam efficit eam vitiosam, quod cum discedit, natura manet, et malum quod inerat nusquam est. Ex eo quod vitium nocet naturæ, agnoscitur vitium naturam non esse, quia nihil quod naturale est nocet.

3. Dum natura bona damnatur propter voluntatem malam, ipsa voluntas mala testis est naturæ bonæ, quæ in tantum testatur eam esse bonam, ut illam Deus pro malo non relinquat inultam.

4. Creditur ab hæreticis mentem a Deo, vitia a diabolo fuisse creata. Unde et ab ipsis duæ naturæ, bona et mala putantur? Sed vitium natura non est; et dum vere a diabolo sit, non tamen creatum est.

5. Quam ob causam permisit Deus mali oboriri statum, nisi ut ex contrariis malis bonæ nature decor emereret? Modus iste etiam in verbis esse comperitur. Qui modus antitheton Græce dicitur, quod Latine oppositum, vel contrapositum nominatur **133**, et fit pulchra locutio, quando mox contraria positæ proferuntur. Ita et in rebus permistum est malum, ut naturæ bonum ad comparisonem excelleret mali.

6. Fecit Deus omnia valde bona. Nihil ergo natura malum, quando et ipsa quæ in creaturis videntur esse pœnalialia, si bene utantur, et bona, et prospera sunt, si male utantur, nocent. Ita ergo perpendenda est creatura ex nostro usu non bona, nam ex sua natura valde bona.

7. Si radas supercilium hominis, parvam rem et mala putantur. Sed vitium natura non est, et dum vere a diabolo sit, non tamen creatum est, non quia alicubi, aut aliquando. Verum hæc sententia est quarta infra. Augustinus, tract. 2 expositionis in Joannem interpretatur illud: *Sine ipso factum est nihil*, de peccato, et malo, quod nihil est. Et lib. de Natura boni. LOAISA.

Ibid. Taio, undenam sit malum, inquit cap. 15 lib. 1, ex Isidoro proficiens. Theologi in eadem questione versantur cum sancto Thoma, part. 1, q. 49. AREV.

2. Ex Augustino, in *Enchir. ad Laur.*, cap. 12, et lib. de Natura boni. LOAISA.

demes, sed totius corporis ingeris foeditatem; ita et in universitate creaturæ est: si extremum vermiculum natura malum dixeris, universæ creaturæ injuriam facis.

8. Cuncta mala per peccatum primi hominis pro pœna sunt translata in universum genus humanum. Proinde quæcunque videntur mala, partim nobis sæviunt origine, partim culpa.

9. Mala dicunt multa in creaturis perversi, ut ignem, quia urit; ut ferrum, quia occidit; ut feram, quia mordet, sed comoda ipsorum non intendens homo, accusat in illis quod sibi debet potius imputare; cujus pro peccato ista effecta sunt noxia, quæ illi omni ex parte fuerunt ante peccatum subjecta. Nostro vitio, non sua natura, nobis mala sunt ea quæ nobis nocent. Nam lux, dum sit bona, infirmis oculis nexa est, et tunc oculorum vitium, non lucis est; sic et cætera.

10. Cum creaturarum stimulis et elementorum adversitatibus homo verberatur, peccati hoc exigere pœnam, ut Deo superbiens homo ea quæ infra ipsum sunt patiat adversa. Unde et in Sapientia legitur pro Deo: *Pugnabit cum eo orbis terrarum contra insensatos*. Merito ergo peccatorum hoc actum est, ut naturaliter prospera mutentur homini in adversa. Unde et Salomon: *Creatura exardescit in tormentum, adversus injustos, et lenior est ad benefaciendum his qui in Deo confidunt*.

134 11. Non erit caro subjecta animæ, nec vitium rationi, si animus non est subditus Conditori. Tunc autem recte subjiuntur nobis omnia quæ sub nobis sunt, si nos subjicimur ei a quo nobis illa subiecta sunt. Nam et quæ videntur esse subjecta ei qui Deo subjectus non est, ille potius subicitur eis, qui suam voluntatem subjugat amori eorum quæ sibi subjecta existimat.

6. Si bene utantur. Scilicet creaturæ, vel potius passivo more Isidorus utor adhibet. AREV.

10. *Creaturæ*. Locus est Sapientiæ xvi: *Creatura (inquit) tibi factori deserviens exardescit in tormentum adversus injustos*, etc. Pro *exardescit* autem in aliquibus mss. est *excandescit*. LOAISA.

Ibid. *Exigere pœnam*. Al., *extigit pœna*. Vetus Editio exigente pœna. Pro *pugnabit cum eo*, meus Cod. ms. *pugnabit pro eo*. Deinde pro *lenior alii lenior*. AREV.

CAP. X. — N. 1. *Nomen*. Ex Greg., hom. 34 in Evang. LOAISA.

Ibid. De angelis agit Tajo, cap. 12, 13, 14, lib. 1. In Isidorianis, cap. 72, n. 20 et seqq., observavi totum hoc caput in nonnullis Mss. exhiberi sub titulo sermonis sancti Isidori, nonnullis ex sancto Gregorio Magno additis. Monitum quod Constantinus Cajetanus ad hunc sermonem præmisit, loc. cit. repræsentavi. AREV.

2. *Mutabilis*. Gregor., lib. v Moral., cap. 29, et lib. xv, cap. 4, et Fulg., de Fid. ad Pet., cap. 23. L.

Ibid. *Charitas*. In aliquibus mss. Cod. est *claritas sempiterna*; verum legendum, ut in Editis, *charitas*; sic enim habet Gregor., lib. Moral. v, cap. 29. Unde sententia hæc desumpta est: *Quia ergo ipsa quoque natura angelica est in semetipsa mutabilis, quam videlicet mutabilitatem vicit per hoc quod ei qui semper idem est vinculis amoris alligatur*, etc. LOAISA.

Ibid. *Apostata*. Gregorius, lib. Moral. iv, cap. 13, de apostata angelo interpretatur illud Apoc. xx: *Vidi Angelum descendentem de cælo, et habentem clavem*

CAPUT X.

De angelis.

1. Angelorum nomen officii est, non naturæ; nam secundum naturam spiritus nuncupantur. Quando enim de cœlis ad annuntiandum hominibus mittuntur, ex ipsa annuntiatione angeli nominantur; natura enim spiritus sunt. Tunc autem angeli vocantur quando mittuntur.

2. Natura angelorum mutabilis est, quia inest illis mutabilitas in natura; sed facit eos incorruptos charitas sempiterna. Gratia dicimus, non natura esse incommutabiles angelos. Nam si natura incommutabiles essent, diabolus non utique cecidisset. Mutabilitatem itaque naturæ suffragatur in illis contemplatio Creatoris; inde et privatus est **135** apostata angelus, dum fortitudinem suam, non a Deo sed a se voluit custodiri.

3. Ante omnem creaturam angeli facti sunt, dum dictum est *Fiat lux*; de ipsis enim dicit Scriptura: *Prior omnium creata est sapientia*. Lux enim dicuntur participando luci æternæ. Sapientia enim dicuntur ingenitæ inhærendo Sapientiæ. Et dum sunt mutabiles natura, non tamen sinit eos contemplatio mutari divina.

4. Ante omnem creationem mundi creati sunt angeli, et ante omnem creationem angelorum diabolus conditus est, sicut scriptum est: *Ipsæ est principium viarum Dei*. Unde et ad comparationem angelorum archangelus appellatus est. Prius enim creatus exstitit ordinis prælatione, non temporis quantitate.

5. Primatum habuisse inter angelos diabolum, ex qua fiducia cecidit, ita ut sine reparatione laberetur. Cujus prælationis excellentiam propheta his verbis annuntiat: *Cedri non fuerunt altiores illo, in para-*

abyssi, et catenam magnam in manu sua, et apprehendit draconem, serpentem antiquum, qui est diabolus et Satanas, et ligavit eum per annos mille, et misit eum in abyssum. Et illud quod est infra: *Cum completi fuerint mille anni, solvetur Sathanas*; ubi sic inquit: *Ille enim apostata angelus, qui ita conditus fuerat, ut angelorum cæteris legionibus emineret, ita superbiendo succubuit, ut tunc stantium angelorum ditioni substratus sit. Quatenus, vel nunc ut utilitatem nostram eis ministrantibus religatus lateat, vel tunc ad probationem nostram, eis relaxantibus, totis se suis contra nos viribus solutus exerceat*. LOAISA.

4. *Ante omnem*. Gregor., lib. Moral. xxxii, cap. 18. LOAISA.

Ibid. Isæus, in not. ad Lactantium, lib. ii de Institut., cap. 9, agit de tempore creationis angelorum, quam multis ante hunc mundum sæculis peractam Isidorum hoc loco docere ait cum multis aliis; ac notat nonnullos esse schola sancti Thome male asseruisse hunc errorem esse in fide. Certe antiquissimi quique Patres, præsertim Græci, ante cœlum corporaque omnia angelos conditos fuisse docent. Verum Isidori mentem ambiguum videri Petavius asserit lib. 1 de Angelis, cap. 15, num. 5. Isidorus, ut ego arbitror, sententiam Gregorii Magni tenet, lib. xxvii Moral., cap. 14, qui angelos matutina astra vocari ait, quia primi in tempore conditi creduntur, neque tamen prima die una cum luce, sed ante hanc productos indicat. AREV.

5. *Ex qua fiducia cecidit*. Forte, *ex quo fiducia*

diso Dei, abietes non adæquaverunt summitatem illius: Omne lignum paradisi non est assimilatum illi; quoniam speciosiorum fecit eum Deus.

6. Distat conditio angeli a conditione hominis; homo enim ad Dei similitudinem conditus est, archangelus vero qui lapsus est signaculum Dei similitudinis appellatus est, testante Domino per Ezechielem: *Tu signaculum similitudinis, plenus sapientia, perfectus decore, in deliciis paradisi Dei fuisti*. Quanto enim subtilior est **136** ejus natura, tanto plenius existit ad similitudinem divinæ veritatis expressa.

7. Prius de cælo cecidisse diabolum (creditur) quam homo conderetur. Nam mox ut factus est, in superbiam erupit, et præcipitatus est de cælo. Nam juxta veritatis testimonium ab initio mendax fuit, et in veritate non stetit, quia statim ut factus est, cecidit. Fuit quidem in veritate conditus, sed non stando confestim a veritate est lapsus.

8. Uno superbie lapsu, dum Deo per tumorem se conferunt, et homo cecidit, et diabolus; sed homo reversus ad penitentiam Deo se inferiorem esse cognoscit. Diabolus vero non solum hoc contentus, quod se Deo æqualem existimans cecidit, inuper etiam superiorem Deo se dicit, secundum Apostoli dictum, qui ait de antichristo: *Qui adversatur, et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur*.

9. Diabolus ideo jam non petet veniam, quia non pungitur ad penitentiam; membra vero ejus per hyperisim deprecantur, quod tamen pro mala conscientia adipisci non merentur.

10. Discat humana miseria quod ea causa citius provocetur Deus præstare veniam, dum infirmo compatitur homini, quia ipse traxit ex parte inferiori peccandi infirmitatem, hoc est, ex carne, qua inclusa anima detinetur.

11. Apostatæ angeli ideo veniam non habent, quia carnalis fragilitatis nulla infirmitate gravati sunt, ut peccarent; homines autem post peccatum idcirco revertuntur ad veniam, propter quod ex lutea materia pondus traxerunt infirmitatis: ideoque pro infirma carnis conditione reditus patet homini ad salutem, sicut et Psalmus dicit: *Ipsæ scit figmentum nostrum. Memento, Domine, quod terra sumus*. Et iterum: *Memorare, inquit, quæ mea substantia*.

12. Postquam apostatæ angeli ceciderunt, ceteri perseverantia æternæ beatitudinis solidati sunt. Unde et post cæli creationem in principio repetitur *Fiat*

cecidit. Nonnulli inserunt, *inter angelos diabolum* constat excellentia prælationis, ex qua fiducia, etc. Quali superbie genere, aut qua cogitatione diabolus tumerit, inquirunt theologi. Vide comment. ad Prudentium, Hamartig., vers. 169:

inflatur, dum grande tumens, sese altius effert,
Ostentatque suos fieto jactantius ignes.

AREV.

6. *Distat*. Ex Gregor., ibid. LOAISA.

Ibid. Veritatis. In Editis erat *virtutis*, verum posui *veritatis*, consentientibus omn. mss. C. Et quamvis locus sit deductus ex Gregor., hanc vocem Isidorus ad-

A *firmamentum*, et vocatum est firmamentum cælum. Nimirum ostendens quod post angelorum ruinam **137** hi qui permanserunt firmitatem meruerunt æternæ perseverantiæ et beatitudinis quam antea minus acceperant. Unde oportet agnosci quod malorum iniquitas sanctorum serviat utilitati, quia unde malum corrumpit, inde boni proficiunt.

13. Bonorum angelorum numerus, qui post ruinam angelorum malorum est diminutus, ex numero electorum hominum supplebitur, qui numerus soli Deo est cognitus.

14. Inter angelos distantia postestatum est, et pro gradum dignitate ministeria eisdem sunt distributa; alique aliis præferuntur, tam culmine potestatis quam scientia virtutis; subministrant igitur alii aliorum præceptis, atque obediunt jussis. Unde et ad prophetam Zachariam Angelus angelum mittit, et quæcumque annuntiare debeat præcipit.

15. Novem esse distinctiones vel ordines angelorum sacræ Scripturæ testantur, id est: angelos, archangelos, thronos, dominationes, virtutes, principatus, potestates, cherubim et seraphim. Horum ordinum numerum etiam Ezechiel propheta describit, sub totidem nominibus lapidum, cum de primatu apostatæ angeli loqueretur. Omnis, inquit, lapis pretiosus operimentum tuum: sardius, topazius, et jaspis, chrysolithus, et onyx, heryllus, sapphirus, et carbunculus, et smaragdus. Quo numero lapidum ipsi ordines designati sunt angelorum, quos apostata angelus ante lapsum, quasi in vestimento ornamentis sui, affixos habuit, ad quorum comparisonem, dum se clariorem cunctis aspexit, confestim intumuit, et cor suum ad superbiam elevavit.

16. Angeli semper in Deo gaudent, non in se. Malus vero ideo est diabolus, quia non quæ Dei, sed quæ sua sunt requisivit. Nulla autem major iniquitas quam non in Deo, sed in se velle quæpiam gloriar.

17. Angeli in verbo Dei cognoscunt omnia, antequam in se fiant; et quæ apud homines adhuc futura sunt, angeli jam, revelante Deo, noverunt. Prævaricatores angeli, etiam sanctitate amissa, non tamen amiserunt vivacem creaturæ angelicæ sensum. Triplici enim modo præseientie acumine vigent, id est, subtilitate naturæ, **138** experientia temporum, revelatione superiorum potestatum.

D 18. Quoties Deus quocumque flagello huic mundo irascitur, ad ministerium vindictæ apostatæ angeli mittuntur: qui tamen divina potestate coercentur, ne

dit sententiæ Greg.; sic enim est apud eum, lib. xxxii Moral., cap. 18: *Et quo subtilior est ejus natura, eo in illo similitudo Dei plenius creditur expressa*. L.

7. *Prius de cælo*. August., xi de Gen. ad litteram. L.

10. *Discat*. Ex Gregor., lib. Moral. xxii, cap. 5. L.

11. *Memento*. Locus est psalm. cii. In Vulgata habetur: *Recordatus est quoniam pulvis sumus*. L.

13. *Nomen*. Ex Gregor., homil. 54 in Evang., et lib. xxxii Moral., cap. 18. LOAISA.

Ibid. De ordinibus angelorum Vezzosius plura notaverat ad cap. 58 Enchiridii Augustiniani, part. ii, pag. 443 et seqq. AREV.

17. *Angeli*. Augustin. idem, lib. xii de Civit., c. 4. L.

tantum noceant quantum cupiunt. Boni tamen angeli ad ministerium salutis humanæ deputati sunt, ut curas administrent mundi, et regant omnia jussu Dei, testante Apostolo: *Nonne omnes, inquit, sunt administratorii spiritus, in ministerium missi, propter eos qui hereditatem capiunt salutis?*

19. Angeli corpora in quibus hominibus apparent, de superno aere sumunt, solidamque speciem ex cœlesti elemento induunt, per quam humanis obtutibus manifestius demonstrantur.

20. Singulæ gentes præpositos angelos habere creduntur, quod ostenditur testimonio angeli Danieli loquentis: *Ego (inquit) veni ut nuntiarem tibi, sed princeps regni Persarum restitit mihi. Et post alia: Non est qui me adjuvet, nisi Michael princeps vester.*

21. Item omnes homines angelos habere probantur, loquente Domino in Evangelio: *Amen dico vobis quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui est in cœlis.* Unde et Petrus, in Actibus apostolorum, cum pulsaret januam, dixerunt intus apostoli: *Non est Petrus, sed angelus ejus est.*

22. Si Deum angeli contuentur et vident, cur Petrus apostolus dixit: *In quem desiderant angeli Dei conspiciere?* Iterum, si cum non contuentur, nec vident, quomodo, juxta sententiam Domini, *angeli eorum semper vident faciem Patris, qui in cœlis est?* Sed bene utrumque est. Nam veraciter credimus quod Deum angeli et vident et videre desiderant, et habent et habere festinant, et amant et amare nituntur.

23. Si enim sic videre desiderant, ut effectu desiderii non perfruantur, desiderium hoc necessitatem habet, necessitas ista pœnalis est; **139** sed a beatis angelis omnis pœna longe est, quia nunquam simul pœna et beatitudo conveniunt. Rursum si eos dicimus Dei visione satiari, satietas fastidium habere solet, et seimus illos Dei visionem, quam et desiderant, fastidire non posse.

19. *Angeli.* August., lib. xv de Civitat., cap. 23, et lib. de Mirab. sacræ Scripturæ, lib. iii; et Gregor., lib. xviii Moral., cap. 2; lib. xvii, cap. 8. LOAISA.

21. *Angelos habere.* August., serm. 68, ad fratres in erem. Matth. xviii. LOAISA.

Ibid. Quod singulæ gentes, et omnes homines angelos tutelares habeant, ostendit Petavius, lib. ii de Angelis, cap. 8, iisdem Scripturæ locis quibus innitur Isidorus, ejusdemque Isidori et aliorum Patrum auctoritate. AREV.

22. *Si Deum.* Ex Gregor. tota sententia, lib. xviii Moral., cap. 28. LOAISA.

25. Sanctus Julianus Toletanus, lib. ii Antikeimenon, interrog. 78, eodem modo hanc difficultatem solvit; sed ubi Isidorus habet necessitatem, necessitas, etc., Julianus anxietatem, anxietas, etc., semper repetit; quod fortasse melius est. AREV.

25. *Ubi cumque,* etc. August., lib. ii de Trinit. L.

26. *Arte Dom.*, etc. Greg., lib. xxvii Mor., cap. 8. L.

29. In sermone quem Isidori nomine edidit a Cajetano dixi, post *et angelis reddam hæc adduntur ex sancto Gregorio deprompta, ut adverti in Isidorianis, cap. 72, n. 20.* Nonnunquam vero etiam per angelum humanis cordibus ita loquitur Deus, ut ipse quoque angelus mentis obtutibus præsentetur. Verbis namque per angelum loquitur Deus, cum nihil in imagine ostenditur, sed supernæ verba locutionis audiuntur; sicut dicente Domino (Joan. x): *Pater, clarifica Filium tuum, ut filius tuus clarificet*

24. Quid ergo est nisi ut miro modo simul utrumque credamus, quia et desiderant, et satiantur? Sed desiderant sine labore, et satiantur sine fastidio. Ne enim sit in desiderio necessitas, desiderantes satiantur. Et iterum, ne sit in satietate fastidium, satiari desiderant. Vident ergo angeli faciem Patris per satietatem; sed quia satietas ista fastidium nescit, angeli desiderant in eum prospicere semper.

25. Ubi cumque in Scripturis sanctis, pro Deo angelus ponitur, non Pater, non Spiritus sanctus, sed pro incarnationis dispensatione solus Filius intelligitur.

26. Ante dominicæ incarnationis adventum discordia inter angelos et homines fuit. Veniens autem Christus pacem in se, et angelis, et hominibus fecit. Eo quippe nato, clamaverunt angeli: *In terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Per incarnationem igitur Christi non solum Deo reconciliatus est homo, verum etiam pax inter homines et angelos reformata est.

27. Discordia igitur ante adventum Christi hominum et angelorum fuisse per id maxime agnoscitur, quod salutati in Veteri Testamento ab hominibus angeli, despiciunt se salutari ab eis. Quod in Novo Testamento a Joanne factum non solum reverenter angelus suscipit, verum etiam ne faciat interdicit.

28. Ob hoc homo in Veteri Testamento despicitur, nec resalutatur ab angelo, eo quod homo adhuc nondum transisset in Deum.

29. Suscipitur autem homo a Deo, et reverenter salutatur ab angelo. **140** Nam et Mariam angelus Gabriel legitur salutasse, et Joanni angelum salutanti ab eodem angelo dicitur: *Vide ne feceris, conservus enim tuus sum, et fratrum tuorum.* Per quod agnoscitur **141** per incarnationem dominicam pacem hominibus fuisse et angelis redditam.

te; protinus respondetur: Clarificavi, et iterum clarificabo. Neque enim Deus, qui sine tempore impulsionis intimæ clamat, in tempore per suam substantiam illam vocem edidit, quam circumscriptam tempore per humana verba distinxit. Sed nimirum de cœlestibus loquens, verba sua, quæ audiri ab hominibus voluit, rationali creatura administrante formavit. Aliquando rebus per angelos loquitur Deus, cum nihil verbo dicitur; sed ea quæ futura sunt, assumpta de elementis imagine nuntiantur. Sicut Ezechiel nil verborum audiens (cap. i) electri speciem in medio ignis vidit, ut videlicet, dum solam speciem aspiceret, que e-*sent in novissimis ventura, sentiret.* Velut ad Danielelem angelus Gabriel loquitur, ipso dicente: *Factum est autem, cum viderem ego Daniel visionem,* etc. (Hæc multa referuntur ad verbum ex Danielis cap. viii, x, xii.) Aliquando per angelos verbis simul et rebus loquitur Deus: cum quibusdam motibus insinuat hoc, quod sermonibus narrat. Neque enim Adam post culpam in divinitatis substantia videre Deum potuit, sed increpationis verba per angelum audivit. Aliquando imaginibus cordis oculis ostensis per angelos loquitur Deus, sicut Jacob (Gen. xxviii) subnixam celo scalam dormiens vidit, et sicut Petrus linteum reptilibus et quadrupedibus plenum (Act. x) in extasi raptus aspexit; qui nisi incorporeis hæc oculis cerneret, in extasi non fuisset; sicut Paulo in visione noctis vir Macedo apparuit (Act. xvi), qui transire eum

mata est. Pariter ergo conditi sunt uterque, rationis A ordine, non pariter temporis unitate.

5. Vir ad imaginem Dei factus est, mulier ad imaginem viri formata est; unde et illi lege naturæ subjecta est.

6. Item vir propter semetipsum factus est, mulier ob adiutorium viri creata est.

7. Homo propter peccatum tunc traditus est diabolo, quando 143 audivit: *Terra es, et in terram ibis*. Tunc enim dictum est et diabolo: *Terram manducabis*. Unde et propheta ait: *Serpenti pulvis panis ejus*. Serpens enim diabolus est; pulvis, impii; et ipsi sunt cibus diaboli.

8. Quia prava voluntate ad ima collabimur, recte ad bene agendum cum labore consurgimus; quod non ita esset, si delectatio flagitium primorum hominum non persuasisset quibus ad bene vivendum tantum velle sufficeret, et sine difficultate statim actio obtemperaret. B

9. Divisio et pugna, ut sit in hominis animo, pœna peccati est, ex primo homine in omnes ejus filios propagata, ut qui noluit cum Deo esse unitus, esset in semetipso divisus, et qui imperanti Domino noluit esse subjectus, fieret sibi metipsum rebellis atque contrarius. Unde nec sibi poterit subjugari, si prius Deo non fuerit subjugatus, sibi que serviet nolens, qui Deo noluit volens.

10. Quam varie per diversa humanum defluxit genus, dum se ab una stabili semperque manente divinitatis soliditate subtrahit! Nam dum opus quodlibet appetit, quasi ibi jam requiem mentis infligit. Sed

Ibid. Mendum erat in nota Editionis Grialii: *In die, quæ creavit*. AREV.

5. Ex Paul., I Cor. XI: *Vir imago et gloria Dei est, mulier autem gloria viri*. Mulier dicitur gloria viri, sicut opificium ex viro. August., de Catechiz. rudibus, explicat quo pacto vir potissimum dicatur imago Dei per subjectionem, unde Actorum XVII: *Fecit ex uno omne genus hominum*. LOAISA.

7. *Terram manducabis*. Ita interpretatur Gregorius, in Enarratione in septem psalmos pœnitentiales, psalm. IV, exponens illud: *Et terræ ejus miserabitur*: *Per terram, inquit, accipimus peccatores; unde serpenti a Domino dictum est: Terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ*. Idem, lib. II Moral., cap. 50. Idem et Ambros., lib. de Pœnitentia, cap. 43, et August., lib. de Agone Christ., cap. 4. LOAISA.

Ibid. Propheta. Hieronymus interpretatur locum eodem modo. LOAISA.

10. *In labore miser*, etc. Aureus Isidori locus (ait Vezziosius) Magni Gregorii ingenium redolens. D CAP. XII. — N. 1. *Vita corporis*. Ex August. de Spiritu et Anima. LOAISA.

Ibid. De hoc argumento Taio, cap. 21 lib. I. AREV.

2. *Anima... non est homo*. Isidorus vocis Etymologiam consideravit in hac sententia, ut homo dicatur ab humo quod est corpus, et non ab anima. Id explicat lib. Etymolog. XI, cap. 1: *Homo proprie ab humo dicitur, abusive vero pronuntiatum ex utraque substantia totus homo, id est, ex societate animæ et corporis. Nam proprie homo ab humo*. Idem, lib. II Differentiarum, cap. 4; divus Greg., lib. XII Moral., cap. 46: *Eo enim, inquit, quod dicitur homo, terrenus exprimitur, et infirmus; homo enim ab humo appellatus est*. Cicero de Natura Deorum: *Deus hominem, inquit, humo excitatum, celsum et erectum constituit*. Verum Aug., lib. XIX de Civitate Dei, cap. 3, diluit hanc questionem ex sen-

dum ei non sufficit, mutata intentione, ad alias atque alias actiones transit; dumque per diversa requiem solidam quærit, nec invenit, in labore miser et varietate vivit, et vacuus a requie manet. Quamvis eadem mutabilitas non sit homini concreata, sed pro merito primæ prævaricationis illi accesserit, jam tamen naturalis facta est, quia originaliter, a primo homine, sicut et mors, in omnes homines transit.

144 CAPUT XII.

De anima cæterisque sensibus.

1. Vita corporis anima, vita animæ Deus est. Et sicut corpus mortuum est siue anima, ita anima mortua est sine Deo.

2. Anima hominis non est homo, sed corpus, quod ex humo factum est, id tantum homo est. Inhabitando autem in corpore anima, ex ipso participo carnis hominis nomen accepit, sicut Apostolus interiorem hominem dicit animam, non carnem, conditam esse ad Dei imaginem. Male ergo a quibusdam creditur animam hominis esse corpoream, quæ propter id ad Dei imaginem facta est, ut si non incommutabilis ut Deus esset, tamen incorporea ut Deus existeret.

145 3. Sicut angeli, ita et animæ; habent enim initium, finem vero nullum. Nam quædam in rebus temporalia sunt, quædam perpetua, quædam vero sempiterna. Temporalia sunt quibus inest ortus et obitus; perpetua quibus ortus, non terminus; sempiterna, quibus nec ortus, nec terminus.

4. Animam non esse partem divinæ substantiæ, vel naturæ; nec esse eam priusquam corpori miscetur,

tentia Varronis, qui hominem dici putat proprie ex utraque substantia compositum, anima et corpore; et lib. de Moribus Eccles., cap. 4, difficile dixit esse hanc controversiam adjudicare; aut si ratione facile, oratione longum est. Idem Hieronymus ad Damasum, in explanatione Symboli, et Magister Sententiarum, in III, dist. 2, errare eos affirmat qui dicunt hominem non a substantia, sed a proprietate dici. Verum noster Isidorus vocis etymon explicat, non hominis naturam. Et de homine exteriori disserit, de quo Paulus, II ad Cor.: *Licet is qui foris est noster homo corrumpitur, tamen is qui intus est renovatur de die in diem*. L.

Ibid. Male ergo. Id divus August., lib. de Hæres. cap. 86, attribuit Tertulliano. Et refellit lib. de Quantitate animæ. De Tertulliano autem Africae provinciæ presbytero, qui primo illic illustris habitus est, postea vero in turpem hæresim Montani impostoris et aliorum prolapsus est, Hieronymus in epistola ad Magnum oratorem; Niceph., lib. IV, cap. 54; Vincentius Lirinensis; et Hilarius, in commentariis ad Matthæum. L.

Ibid. *Ex humo factum*. Observat Vezziosius quod etsi non impugnandum est, quod Isidorus cum sancto Gregorio docet, tamen constat hominem dici suppositum, sive personam ex duabus naturis, anima et corpore constantem. Etsi homo ab humo vocatus est, quod in Genesi dicitur *formatus de limo terræ*, certe quod idem homo dicitur factus ad imaginem et similitudinem Dei, non dicitur, eodem fatente Isidoro, quia de humo est, sed quia et anima constat, quæ de humo non est. Verum his pro Isidoro jam occurrerat Loaisa in sua nota, si recte perpendatur. AREV.

4. *Non esse partem*. August., de spiritu et anima. Et idem Isid., lib. II Different., cap. 27, et Concil. Bracaren. I, can. 5. LOAISA.

Ibid. *Philosophorum*, etc. Animam esse corporis

constat; sed tunc eam creari, quando et corpus creatur, cui admisceri videtur. Philosophorum sententiæ dicunt esse animam, priusquam nascatur in corpore. Quod verum esse nullis approbatur iudiciis. Nam utrum antea fuisset, nec ipsi novimus, nec quis hominum dicat habemus. Non est ergo quærendum quod quærendo magis est irridendum.

5. Gentiles et hæretici de anima disputare conantur, sed quomodo de illa aliquid recte sentire possunt, qui auctorem ad cuius imaginem facta est non noverunt? Et ideo multa errore digna dixerunt.

6. Mutabilis est anima, non localiter, sed temporaliter, suis affectionibus. Corpus autem, et loco, et tempore mutabile est, quia et tempore mutatur, et loco variatur. Quod est ad corpus mutatio locorum, hoc est ad animam mutabilitas cogitationum. Quæ varietas male motionis tunc menti inhaesit, quando ab æternorum contemplatione primus homo recedens in illo stare noluit, a quo male recessit, et iusta damnatione inconstans, per rerum raptus varietatem defluxit.

7. Mulum ex sua natura splendorem possidet anima, sed fuscatur commistione carnis, qua retinetur inclusa. Ex ejus enim 146 parte vertitur ad peccandi infirmitatem, Salomone docente: *Corpus corruptibile aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem.*

CAPUT XIII.

De sensibus carnis.

1. Non virtute, non sensu corporis, sed ratione mentis excellunt animalibus cæteris.

2. Pro rebus corporeis utendis sufficit sensus carnis, non pro spiritualibus capiendis. Illecti autem homines usu corporearum rerum nihil putant aliter esse præterquam quod carnis sensu concipiunt. Sicut præcellunt sibi corporis sensus diversitate locorum, ita sibi tunc virtute sentiendi præcellunt; nam sicut præstantior est odoratus sapore, et positione

formam probavit conc. Vienn., sub Clem. V, et conc. Lateran. sess. 8, sub Julio II et Leone X. August., lib. de eccles. Dog., cap. 15, et Greg., lib. vii epist. Regist., cap. 33, Secundino. Omnes fere hæreses de anima in hac sententia Isidori complexus est, quas neoterici copiose refellunt. LOAISA.

6. Mutabilis. Gregor., lib. xv Moral., cap. 3; et Aug., de veræ vita Cognitione, cap. 5. LOAISA.

7. Al., quod corrumpitur, pro corruptibile, et habitatio, pro inhabitatio. AREV.

CAP. XIII. — N. 1. Codex Lucensis, omisso titulo, sic caput continuat: *Per sensus carnis morbus irrepit mentis, etc.*, ut cap. 28 lib. II. AREV.

2. Ex August., lib. Confess. x, cap. 33. LOAISA.

Ibid. Sicut præcellunt. De varia humanorum sensuum positione et præeminentia inter se Galeus, de Usu partium; Cicero in libris de Natura deorum; Basilii, et Ambr., in Hexaemero, et Gregor., lib. Moral. xi, cap. 3. LOAISA.

3. Excellet. Id. Aristoteles probat lib. II de Anima, cap. ult. Visus, inquit, maxime est sensus. LOAISA.

Ibid. Inde, etc. Integra sententia est ex August., lib. Epistolarum, epist. 142. LOAISA.

5. August., Confess. x, cap. 8. LOAISA.

Ibid. Memoriaque mente, etc. Al., memoriaque mentis tibi eas figente. Egregie de his Augustinus loc. cit. Confess., cap. 8 et 9. AREV.

A loci, et sentiendi longinquitate, sic auris odoratu. Longius enim audimus quam odoramus; et sic oculi auribus: longius enim videmus quam audimus.

3. Animus autem et loco, et merito his universis sensibus superfertur. In aere enim capitis constitutus, quod illi corporaliter non attingunt, iste intellectualiter contuetur. Amplius excellit oculorum sensus cæteris sensibus, quandoquidem quæ ad alios pertinent sensus inde dicamus, veluti cum dicimus: *Vide quomodo sonat, vide quomodo sapit, etc.*

4. Quemadmodum oculus, ita et animus cætera videt, sese non intuetur. Aliarum enim rerum origines, species, et magnitudines perspicit; de se autem tanta veri ignorantia inficitur, ut in his omnibus nihil incertius contempletur.

5. Homo, qui miraris siderum altitudinem, et maris profunditatem, animi tui abyssum intra, et mirare, si potes. Multa cogitantes 147 sine sensu carnis, et sine imaginibus vivis, animo tantum cernentes intuemur, memoriaque mente sibi eas figente, tenemus. Multa quoque intelligimus sensu quæ lingua explere non possumus.

6. Innoxios esse infantes opere, non esse innoxios cogitatione, quia motum quem gerunt mente nondum possunt explere opere, ac per hoc in illis ætas est imbecillis, non animus. Ad nutum enim voluntatis nondum obtemperat illis fragilitas corporis; nec adeo opere nocere possunt, sicut cogitatione moventur.

7. Ex causa vocabulum sortita est cogitatio. Cogendo enim animum reminisci quod memoriæ commendatum est, dicitur cogitatio. Rerum omnium thesaurus memoria est. Ipsa est enim custos rebus inventis, ipsa cogitatis; de qua ad liquidum difficile est aliquem disputare, quia grandis ejus perplexitas est, et animus ipsa est.

8. Imago a sensibus corporis remota, suæ speciei similitudinem relinquit in memoria; beatitudinem autem non per imagines sicut cætera, sed sicut

7. Cogitatio a cogendo dicta, ut August. docet lib. x Confess., cap. 14. Lactantius, lib. vi de vero Cultu: *Cogitatio nihil aliud est quam mentis agitatio.* δεινότης ab Aristotele vocatur, in brutis aestimativa, et inter sensus communes reponitur. LOAISA.

Ibid. Rerum omnium. De memoria acutissime scripsit August., lib. x Confess., cap. 8, a quo hæc omnia fere de prompta sunt, ibidem, cap. 14, quod sit verter animi; et lib. iv de Trinitate, cap. 11, quod non solum sit præteritorum, sed etiam præsentium; idem Isidorus, lib. II Different., cap. 21. Aristoteles, quod sit præteritorum (lib. de Memoria et reminiscencia) resumitio alienius apprehensi sensu vel intellectu. L.

Ibid. Et animus. August. id probat lib. x Confess., cap. 14. LOAISA.

8. Aristoteles, lib. de Memoria et reminiscencia, cap. 1, imaginis naturam exprimens, sic inquit: *Ut enim animal pictum in tabula animal est, et imago, et cum unum idemque sit, utraque est; sed tamen ratio diversa existit considerarique potest ut animal est, et ut imago. Sic de phantasmate, quod in nobis est, censere oportet, et ipsum quidpiam in se et alterius simulacrum esse. Nam quatenus in se seorsumque spectatur, spectrum ac visum est; quatenus vero ad aliud refertur imago et monumentum. Hæc de imaginis natura ex Aristotelis sententia maxime ad hujus loci intelligentiam conducunt, et ad questionem de imaginum*

gaudium sine imagine reminiscimur. Dum oblivionem memoramus, non per seipsam adest. Quod si per seipsam adesset, utique non oblivisceremur.

148 9. Communem hominis animaliumque esse memoriam, nullum autem animalibus irrationabilibus intellectum inesse, nisi homini tantum prædito ratione. Cæteris enim in ipsa qualitate considerationis suæ sensus carnis, non intelligentia mentis est.

CAPUT XIV.

De Christo.

1. Filii Dei perfecta natiuitas, nec cœpit esse, nec desiit, ne præterita sit, si desiit, et ne imperfecta sit, si adhuc sit; sed sicut æterna, sic et perfecta, quatenus in ea natiuitate æternitas et perfectio habeatur.

2. Ex utero Virginis minor dicitur Patre Christus, videlicet juxta humanam assumptionem, non juxta divinitatem.

3. Christus et in forma servi servus, et in forma servi non servus. In forma quippe servi Domini servus; in forma servi omnium Dominus. Christus in forma servi, propter conceptionis excellentiam, Dominus est omnium, quia etsi suscepti carnem, non tamen ex carnis libidinosa contagione.

4. Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus nequaquam alter in humanitate, alter in deitate est, sed in utraque natura **149** idem unus est. Nec purus homo conceptus est, nec purus homo editus est, nec postea meritum ut Deus esset, accepit; sed Deus Verbum, manente incommutabili essentia, quæ illi cum Patre, et Spiritu sancto, est coæterna, assumpsit carnem pro salute humana, in qua et impassibilis pati, immortalis mori, et æternus ante sæcula temporalis posset ostendi.

5. Mediator Dei et hominum homo Christus Jesus, quamvis aliud sit ex Patre, aliud ex Virgine; non tamen allus ex Patre, allus ex Virgine; sed ipse æternus ex Patre, ipse temporalis ex matre; ipse qui

adoratione enodandam adversus hæreses nostri temporis, et tandem divi Thoma veram sententiam explicandam. LOAISA.

Ibid. Beatitudinem. In Editis est similitudinem, sed Gothicus beatitudinem habet, et alii mss. Cod.; quam lectionem posui, ductus auctoritate August., lib. Confess. x, cap. 21, unde locus iste desumptus est. Ibi enim probat quod meminimus eorum quorum nunquam speciem habuimus, ut beatitudinis et gaudii. Et infra, cap. 25, inquirens in quo memoriæ gradu reperitur Deus, sic inquit: *Quia sicut non est imago corporalis, nec affectio viventis, qualis cum letamur, contristamur, cupimus, meruimus, meminimus, obliviscimur.* LOAISA.

Ibid. Memoramus. Al., *rememoramus*. In nota erat vi beatitudinis, pro ut b. AREV.

9. Communem. Aristoteles id probat lib. de Memoria et reminisc.

CAP. XIV.—N. 1. Tota sententia est ex Greg., Moral. xxix, cap. 1. Verum de duplici Christi Natiuitate, Lactant., lib. iv, de vera Sapientia eleganter disserit, cap. 8. Et Damasc., lib. iii de orthodox. Fide, cap. 7. L.

Ibid. Taio de his disserit, cap. 5 lib. 1, atque ita fere inverso sicut ordine eadem sententiarum argumenta, quæ in Isidoro exstant, persequitur. AREV.

5. Et in forma, etc. Al. et in servi, hominum domi-

A fecit, ipse qui factus est; ipse de Patre sine matre, ipse de matre sine Patre; ipse conditoris templum, ipse conditor templi; ipse auctor operis, ipse opus Auctoris; manens unus de utroque, et in utraque natura, nec naturarum copulatione confusus, nec naturarum distinctione geminatus.

6. Ideo Deus in homine venit, quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit. Sed unde nobis consuluit, inde despectionem tulit, quia infirmitatem quam pro nobis suscepit, homo superbus despexit. Ob hoc infirma et stulta mundi elegit, ut fortiora et sapientiora per quæ non cognoscebatur confunderet.

7. Sicut cibum fortem invalidus infans capere non potest, nisi a matre prius editus, in lactis succum vertatur, ut quod in cibo non potuit uti, sugendo potetur in lacte per carnem; ita et nos, dum essemus infirmi ad conspiciendam Verbi æternitatem, factum est ipsum Verbum caro, ut enutriti per carnem, fortioresque effecti, cibum solidum, id est, verbum Domini cum Patre sempiternum contemplando, ut angeli satiemur.

8. Prima Dei dona esse, quibus nos nobis reos esse ostendit. Qui dum jaceremus sub reatu culpæ, justos nos esse credebamus. Venit medicus, patefecit vulnus, composuit semetipsum, et de sua morte **150** nobis medicinam aptavit, ut non esset ostensor tantum vulneris, sed et sanator.

9. Primum ad Israel venit Christus, sicut et ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel.* Ad populum enim Israel prius venit, sed quod non essent credituri, propheta non tacuit dicens: *Primus ad Sion dicet: Adsum, et Jerusalem evangelistam dabo. Et vidi, et non erat, neque exstitit quisquam qui iniret consilium, et interrogatus responderet verbum.* Sed quia ad gentes transivit sequitur: *Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, iudicium gentibus proferet.*

Christus in forma servi propter conceptionis excellentiam dominus est, etc. AREV.

4. Mediator. Ex Greg., lib. Moral. xviii, cap. 27. Aug., lib. Medit., cap. 16. LOAISA.

Ibid. Sed in utraque natura. Hoc Christianorum dogma quibus verbis Damascenus loc. cit. a Loaisa explicaverit, omitti noluit Vezziosus. Ea autem sunt in hujusmodi: *Quocirca etiam post humanitatem assumptam unum Dei filium ipsum confitemur, eundemque filium hominis, unum Christum, unum Dominum, unum unigenitum filium, ac Dei Verbum, Jesum dominum nostrum.* AREV.

5. Mediator. Ex Greg., ubi supra. LOAISA.

Ibid. Nec naturarum. Al., *nec nature*; et similiter paulo post. AREV.

7. Editum in atiquibus Mss. Similitudo hæc desumpta est ex Paul., I Cor. iii, et Hebr. v, et I Pet. ii. LOAISA.

Ibid. Post hanc sententiam Cod. Luc. addit: *satiemur. Contra superbiam diaboli succurrit humilitas Christi. Sed qui imitati sunt diabolum, contempserunt humilem Deum. Deus vero humilia elegit, et abjecta per quæ confunderet fortia, ut quia superbi non vertebantur per humilitatem Dei, virtus miraculorum cresceret, quam superbi videntes obstupuerunt, et confusi conversi sunt. Primum Dei dona esse, etc.* AREV.

10. Quamvis ordinem nostræ liberationis nescierit diabolus, seivit tamen quod pro salutatione hominum Christus advenit, sed quod sua idem nos morte redimeret ignoravit; unde et eum occidit. Nam si ille Christum per mortem redimere humanum genus scisset, non eum utique peremisset.

11. Quæ Inoverit diabolus pro salute humani generis Christum venisse, Evangelii testimonio docetur; quem ut vidit, cognoscendo pertimuit, dicens: « Quid nobis et tibi, Fili Dei? Venisti ante tempus perdere nos. »

12. Christus, sicut peccatum, quod pœna dignum est, non admittit; ita pœnam peccati nostri suscepit, ut per indebitam pœnam suam debitam aboleret culpam nostram, ut per hoc amitteret diabolus quos reos tenebat, dum unum interfecit, qui nihil peccati admiserat. Ideoque quos quasi juste tenuit amisit, quia injuste Redemptorem nostrum occidit.

13. Illusus est diabolus morte Domini, quasi avis. Nam ostensa Christus suæ carnis mortalitate, quam interimendam ille appetebat, abscondit divinitatem, ut laqueum quo eum, velut avem improvidam, prudenti irretiret decipula. Nam si innox Christus non occideretur, homo diablo addictus per prævaricationem non absolveretur.

151 14. Diabolus dum in Christo carnem humanitatis impetit, quæ patebat, quasi homo divinitatis captus est, quæ latebat. Est enim in Christo hamus divinitas, esca autem caro, linea genealogia, quæ ex Evangelio recitatur. Tenens vero hanc lineam Deus Pater est, de quo Apostolus: *Caput Christi Deus*. Et Lucas lineam generationis Christi ab imis ad summa contexens inchoat a Joseph, et consummat

10. Ex Greg., lib. Moral. xxxiii, cap. 7 et 9. LOAISA.

12. Greg., lib. iii Moral., cap. 41. LOAISA.

15. *Innox*. Eodem modo inf., cap. 27: *Consumitur a Deo innox*, etc.; et paulo post: *Consumitur innox, et impius*. Et Etymolog. lib. x: *Innox, quod non nocet*. Et Gloss., *Innox, ἀβλαβής*. LOAISA.

Ibid. *Innox*. Nonnulli styli Isidoriani ignari substituerunt *innocius*, quod alibi quoque factum. AREV.

14. Ex Greg., lib. xxxiii Moral., cap. 7. LOAISA.

Ibid. *Quasi hamo*. Ita in mss. omnibus. Quam lectionem amplector testimonio Gregor. ductus, lib. xxxiii Moral., c. 10: *Quasi hamus quippe fauces glutientis tenuit; dum in illo et esca carnis patuit, quam devorator appeteret, et divinitas passionis tempore latuit, quæ noceret*. LOAISA.

Ibid. *Est enim in Christo*. Ex eodem Greg., lib. xxxiii Moral., cap. 12, ubi exponit illud Job: *An extrahere poteris Leviathan hamo?* Quod etiam Ezechiel, cap. 32, futurum prædixerat: *Extraham te in hamo meo, et extendam te super terram*. Et Habac. 1: *Totum in hamo sublevavit; traxit illum in sagena sua*. LOAISA.

15. Refutat hæresim eorum qui dicebant Dominum in infernum descendisse, et omnes ibi eum conlites extraxisse et salvasse. Quam Greg. improbat lib. vi Epistolarum, epist. 479. LOAISA.

Ibid. *Non pœnaliter*. Clarius num. seqq. explicat Isidorus quosnam Christus liberavit, cum ad inferos descendit. AREV.

16. Totus sententiæ sensus et ordo est apud Greg., lib. iv Moral., cap. 32. LOAISA.

Ibid. De duplici inferno ita Greg., lib. Moral. xii, cap. 7: *Nec tamen ita justorum animas ad infernum dicimus descendisse ut in locis pœnalibus teneantur. Sed*

A in Deum, dicens: *Qui fuit Heli; et perficiens lineam generis, ait: Qui fuit Dei*.

15. Idcirco Dominus in inferno descendit, ut his qui ab eo non pœnaliter detinebantur viam aperiret revertendi ad cœlos, secundum testimonium Isaïæ dicentis: *Posuisti profundum maris viam, ut transirent liberati*. Viam quippe Christus in profundum maris posuit, quando, in infernum descendens, sanctis iter ad cœlos revertendi monstravit.

16. Sancti ex tempore resurrectionis Christi, statim ut de corpore exeunt, mox ad cœlestem habitationem ascendunt, quod antiquis Patribus non dabatur. Nam ante adventum Salvatoris, quamquam sine pœna supplicii, tamen non in cœlo, sed in inferno sanctorum animæ tenebantur, pro quibus absolvendis Dominus in infernum descendit.

17. Christus in cœlum ascendens discessit quidem carne, **152** sed præsens est majestate, secundum illud quod ait: *Ecce ego vobiscum sum usque ad consummationem sæculi*.

18. Sedet Christus ad dexteram Patris, non ut dexteram corpoream habeat Pater; sed dextera Patris beatitudo est, sicut sinistra miseria.

CAPUT XV.

De sancto Spiritu.

1. Spiritus sanctus creator est, sicut Pater et Verbum, testante propheta: *Spiritus Domini fecit me, et spiraculum omnipotentis vivificavit me*.

2. Spiritus sanctus Patris et Filii est; et inde unum sunt Pater et Filius, quia nihil habet Pater quod non habet Filius. Non enim res una et duorum consubstantialis poterit simul ab eis procedere et simul inesse, nisi unum fuerit, a quibus procedit.

esse superiora inferni loca, esse alia inferiora credenda sunt, ut et in superioribus iusti requiescerent, et in inferioribus iniusti cruciarentur. Unde et Psalmista, psalm. lxxxv, propter prævenientem se Dei gratiam dicit: *Eruisti animam meam ex inferno inferiori*. L.

17. *Ad consummationem sæculi*. Bignæus alia addit, parentheses inclusa, quæ notat deesse in vulgata Editione, haberi tamen in antigraphis Mss. Ea ita se habent: *Ubi forsitan percunctatur quispiam quid sit quod legitur: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo? Quomodo promittitur hominibus cœlorum ascensio, et magis, dum ipse dicat: Pater, volo ut ubi sum ego, et ipsi sint mecum, si tamen ipse solus ascendit in cœlum? Sed si membra conjunxeris capiti, unus in se et in nobis Christus. Recte ergo et ipse ascendit solus, quia et nos in ipso ascensuri sumus*. Exstant certe hæc verba in Codice velusto Florentino sancti Marci, qui sæculo xi antiquior est. AREV.

18. Greg., lib. ii Moral., cap. 21: *Dextera Dei angelorum pars electa, sinistra autem Dei pars angelorum reproba designatur*. Idem Isidorus, lib. Officiorum ii. LOAISA.

Ibid. De dextera Patris in divinis agit etiam Fulgentius apud Vezzosium, qui quædam in hanc rem annotavit pag. 265 tom. IV Institut. theologic., ex sancto Augustino, cap. 7 de fide et symbolo. AREV.

CAP. XV. — N. 1. Ex August., in Epist. ad Donatum 106. LOAISA.

Ibid. Taio sententias de Spiritu sancto collegit lib. i, cap. 6. Theodulfus, qui in opere de Spiritu sancto sæpe Isidori auctoritatem allegat, hunc etiam locum profert, et pro *spiraculum* legit *inspiraculum*. AREV.

Spiritum sanctum pignus accepit Ecclesia, ut per eum in uno corpore unum fierent credentes, per quem Pater et Filius unum essentialiter sunt, ipso Salvatore ad Patrem dicente: *Ut sint unum, sicut et nos unum sumus.*

3. Christus non tantum a Patre sed etiam a Spiritu sancto **153** se missum testatur, dicente propheta: *Accedite ad me, et audite hoc: Non a principio in abscondito locutus sum: ex tempore, antequam fieret, ibi eram; et nunc Dominus misit me, et spiritus ejus.*

4. Spiritus sanctus, pro eo quod consolator sit, Paracletus nuncupatur. Nam latine *paracletis* consolatio dicitur. Et re vera, dum dona sacramentorum distribuit, consolationem animæ præbet. Credo equidem quod magnam lætitiã sentit, qui aliquid, revelante spiritu Dei, discit.

5. Donum sancti Spiritus in membris Ecclesiæ singillatim dividitur, et in singulis singula dona tribuuntur. Christus autem omnem plenitudinem gratiarum habuit, de quo ita legitur: *Plenus gratia et veritate.* In Christo ergo omnis plenitudo gratiarum est. Nam singulis electis singula dona tribuuntur.

6. In Spiritu sancto omnis gratia donorum consistit. Ipse enim, prout vult, gratiam donorum largitur, aliis dans sermonem sapientiæ, aliis scientiæ, aliis fidem, atque ita unicuique virtute Spiritus sancti divisio gratiarum tribuitur, et in omnibus idem unus

5. Locus est apud Isaiaam XLVIII. Hieronym. in eodem loco: *Brevi versiculo, inquit, Trinitatis nobis ostendit mysterium.* LOAISA.

4. Idem Cyrianus, in libello de Spiritu sancto: *Adesto, inquit, Sancte Spiritus, et paraclesim tuam exspectantibus illabere cælitus.* Idem Isidor., Etym. lib. VII, cap. 3. LOAISA.

Ibid. Gothus unus habet: *Revelante Spiritu sancto.* Alii Cod. consentiunt cum Editio. LOAISA.

5. Ex August., super Joan. tract., et Greg. lib. XXIV, Moral., cap. 10. LOAISA.

Ibid. Joann. 1. cap. *Plenus gratia et veritate.* Vulgata Editio, *plenum gratiæ et veritatis.* Sunt qui legant *πληρης*, id est, *plenæ* (scilicet) *gratiæ et veritatis.* L.

6. Paul., I Cor. XII, ad Galat. LOAISA.

7. Ex Tertull. deductum puto, lib. de Trinitate. Sic, inquit, *unus ergo et idem Spiritus, qui in prophetis et in apostolis, nisi quoniam ibi ad momentum, hic semper. Cæterum ibi, non ut semper illis inesset: hic, ut in illis semper maneret; et ibi mediocriter distributus, hic totus effusus, et affert Joelis prophetæ testimonium ut Isid. LOAISA.*

Ibid. Joel. II; et habetur Actorum II, ubi dicitur a Petro: *Et erit in novissimis diebus. Effundam, etc.* Apud Joëlem est: *Et erit, post hæc effundam.* Hieronymus, in Comment. in Joel, adducens locum Actorum II, legit: *Et erit post hæc, καὶ ἔσται μετὰ ταῦτα,* sicut est apud Joëlem. Isaias elarius eandem sententiam expressit, cap. XLIV: *Effundam aquas super sitientem, et flumina super aridam; effundam spiritum meum super semen tuum, et benedictionem meam super stirpem tuam, et germinabunt inter herbas quasi salices, juxta præterfluentes aquas.* Hæc Isaias. Quod vero dicitur apud Joëlem *antequam veniat dies Domini magnus et horribilis* dicitur Act. II: *Antequam veniat dies Domini magnus, et manifestus.* Sic Græca complutensis Editio Bibliorum, *καὶ μετὰ ταῦτα καὶ ἐπιπέσει,* vertit *magnus et illustris.* Theophrasti interpretis in Act. apostolorum: *Antequam veniat dies Do-*

minum habetur. Ipse enim etiam ineffabilia docet, quæ proferre humanus sermo non potest.

7. Ante adventum Domini tantum prophetæ, et pauci ex omni populo justî, donum sancti Spiritus merebantur; post adventum autem Domini Spiritus sanctus cunctis est creditibus distributus, juxta quod per prophetam Dominus loquitur, dicens: **154** *Et erit in novissimis diebus, effundam de spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt filii vestri et filia vestra.* Cunctis enim nunc gentibus gratia sancti Spiritus tradita est, neque in paucis, ut in populo Israel, sed in omni credentium multitudine Spiritus sancti gratia manet.

8. Aliquando non dignis et reprobis dona Spiritus sancti conferuntur, sicut Sauli data est prophetia, **B** et Balaam. Unde et multi in fine dicituri sunt: *Domine, virtutes in tuo nomine fecimus;* quibus dicitur est Dominus: *Nescio vos unde sitis.*

9. Christi adventum non tantum plebis Judææ sancti prophetantes expectaverunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque sanctos viros prophetiæ donum habentes, quibus per Spiritum sanctum Christus revelabatur, et a quibus ejus expectabatur adventus, sicut Job, sicut Balaam, qui Christi utique prædicaverunt adventum.

155 10. Conversio gentium veteri populo latebat, sed tamen in consilio Dei erat ut fieret; et tunc a sanctis prophetis occulte per Spiritum sanctum

C *mini ille magnus et illustris.* In Hebraica veritate, dicitur *horribilis.* In versione LXX, *illustris.* Hieronym. diem hunc, aut resurrectionem putat esse, aut certe multa post tempora diem judicii, qui vere magnus et horribilis erit. LOAISA.

8. Sic est apud Tertull. lib. de Anima: *Denique, Saulem, inquit, tam Dei spiritus postea vertit in alium virum, id est, in prophetem, cum dictum est: Quid hoc filio Clis: An Saul et in Prophetis? Quem et malus spiritus postea vertit in alium virum; scilicet, id constat, I, Reg. X. Cause damnationis Saul sunt apud Gregorium, lib. Moral. XXXIV, cap. 15. Nempe, quia fastu suspectæ potestatis intumuit, ut constat ex divina increpatione. Reg. I, XV. Neq. vere a Judæis excusatur vocabuli ambiguitate, ut in Bibliotheca Sixti Senens. adnotavit, lib. II, et alii super lib. I Regum. August. lib. XVII Civitatis Dei elegantissime interpretatur disruptionem regni Israelis in persona Saulis. L.*

Ibid. Et Balaam. Tertull., lib. IV adversus Marcionem, et Gregor., lib. I super Ezech., homil. 10; Origenes, homil. 15 in Numeros, affirmat libros Divinationum suarum reliquisse. Ejus doctrinam recenset Apocalypsis, cap. X. LOAISA.

Ibid. Dicituri sunt Domino habent. Cod. mss. Locus est Matth. VII: *In nomine tuo virtutes multas fecimus.* Illud quod sequitur: *Nescio vos unde estis,* est apud Luc. XII: *Quoquo sitis.* Habent cod. mss. sicut ipse Lucas. LOAISA.

Ibid. In nota Loaisæ forte legendum tunc *Dei spiritus, rejecto uno inquit. AREV.*

9. Sicut Job. Quod probat Gregor., lib. XIV Moral., cap. 29, ex illis verbis: *Scio enim quod Redemptor meus vivit.* LOAISA.

Ibid. Sicut Balaam. Numerorum XXIV: *Orietur stella ex Jacob, et consurget virga de Israel.* Quem locum ita exponit Cyprianus in lib. adversus Judæos et in libello de Stella et Magis, in principio. LOAISA

10. Ut habet Paulus ad Ephes. III. *Quod aliis gen-*

prædicabatur adventus Christi, sicut dicit propheta : **A** Cum appropinquaverunt anni, cognosceris; dum advenierit tempus, ostenderis. Nunc vero revelatum patet, quod tunc carnalibus latebat, spiritualibus vero notum erat, nondum tamen manifeste dicebatur, eo quod tempus ostensionis non esset.

CAPUT XVI.

De Ecclesia et hæresibus.

1. Gemina est Ecclesiæ pulchritudo : una quam licet bene vivendo consequitur; altera, per quam illic ex retributione glorificabitur.

2. Ecclesiæ propter Christum geminæ tribulationes existunt, id est, sive quas a pagani pertulit in martyribus, sive quas ab hæreticis perfert in diversis concertationibus. Utrasque autem per gratiam Dei exsuperat, partim ferendo, partim resistendo.

3. Sancta Ecclesia catholica, sicut male viventes in se patienter tolerat, ita male credentes a se repellit.

4. Sancta Ecclesia contra gentilium atque hæreticorum pervicaciam summopere sapientiam et patientiam opponere studet; sed exercetur ejus sa-

tibus, inquit, non est agnatum filiis hominum, sicut nunc revelatum est, gentes esse coheredes, et concorporales, et participes promissionis ejus in Christo Jesu per Evangelium. Et Act. x, dicitur in conversione Cornelii centurionis cohortis Italianæ, quod stupuerunt ex circumcissione fideles, qui venerant cum Petro, quia et in nationes gratia Spiritus sancti effusa est. Et cap. 11, dictum est Petro : *Quare introisti ad viros præputium habentes? Et, audito Petro, tacuerunt omnes, et glorificabant Deum dicentes: Ergo et gentibus penitentiam dedit Deus ad vitam.* Greg., lib. x. Moral., cap. 58, probat quod vocatio gentium ab antiquo in Dei consilio abscondita sit. De gentium vocatione vide Isidori elegantem libellum. LOAISA.

Ibid. Verba Habacuc longe diverso modo referuntur in Vulgata. Confer cap. 17 libri 1 contra Judæos. AREV.

CAP. XVI. — N. 1. Ex divo Greg. Moral. lib. ix, cap. 9. LOAISA.

2. Gregor., *ibid.* LOAISA.

3. Error est, quoslibet peccatores extra Ecclesiam esse. Vide Turrescrematam, de Ecclesia; Melchiorum Canon, Bellarminum, etc. AREV.

4. Apud Greg., lib. xviii Moral., cap. 3 et 19, c. 8. L.

Ibid. Nunc enim. Hæc in nullo ms. exstant. Verum retinenda puto, eo quod sunt in antiquo edito, et apud Gregorium, qui lib. xviii Moral., cap. 1: *Sancta, inquit, Ecclesia summopere habere sapientiam et patientiam studet; sed exercetur ejus sapientia, cum tentatur gladiis.* Nunc vero de ea persecutione loquitur in qua non gladius, sed falsis assertionibus læcessitur. Hæc tamen Gregorius. LOAISA.

5. Item Gregorius, lib. vii Epistolarum, epistola ad Anastasium, indict. 4. Leander Hispalensis episcopus sanctissimus, Isidori frater, in homilia habita in tertio concilio Toletano in conversione gentis Gothorum, quam apud me habeo nondum typis excusam, elegantissime propagationem Ecclesiæ depinxit, dum ab hæreticis infestatur. LOAISA.

Ibid. Clarus, Augustinus, tract. in cons. Matth. et Luca: *Utiles sunt, inquit, hæretici ad inveniendam veritatem, dum calumniantur ad seducendum in errorem; negligentius enim veritas quæreretur, si mendaces adversarios non haberet.* LOAISA.

Ibid. Homilia sancti Leandri quam merito Loaisa laudat, ab ipso in Concilio Hispaniæ edita fuit, re-

pentia, cum tentatur verbis; exercetur patientia, **156** cum tentatur gladiis. Nunc enim persecutionibus appetitur, nunc falsis assertionibus læcessitur.

5. Causa pravitalis hæreticæ doctrinis est propagata Ecclesia; nam antea simplici tantum fide vivebat. Hæreticorum igitur occasione propagati sunt doctores in fide, et per acumina hæresum Ecclesiæ magistri creverunt. Nam tunc clarius manifestatur veritatis assertio, quando patuerit quælibet dissensio.

6. Sancta Ecclesia ideo dicitur catholica, pro eo quod universaliter per omnem sit mundum diffusa. Nam hæreticorum Ecclesiæ in partibus mundi coarctantur, hæc vero in toto orbe diffusa expanditur, Paulo attestante apostolo : *Gratias (inquit) ago Deo meo, pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.* Hæreses autem in aliquo angulo mundi, aut in una gente **157** inveniuntur versari. Ecclesia vero catholica, sicut per totum mundum extenditur, ita et omnium gentilium societate construitur.

7. Qui sunt hæretici, nisi qui, relicta Dei Ecclesia, privatas elegerunt societates? De quibus Dominus dicit : *Duo mala fecit populus meus, me dere-*

cusa postmodum in plerisque aliis collectionibus conciliorum. AREV.

6. Quid vox *catholica* significet, docuit Pacianus in epist. 1 ad Sempronianum, et Vincentius Lirinensis Gallus in illo libello aureo adversus hæreses. Clemens Alexandrinus, libro Strom. vii, unam esse catholicam Ecclesiam; hæreticorum vero Ecclesiam, seu potius conciliabula, non esse unam, neque catholicam. Nam hæreses hanc unitatem in multitudinem scindunt. Unde alia appellatur ex nomine, ut ex Valentino, Marcione et Basilide; alia ex loco, ut Peratici; alia autem ex gente, ut Phrygum hæresis; alia autem ex operatione, ut Encratitarum; alia autem ex propriis dogmatibus, ut Docitarum et Hæmatitarum, etc. In quo loco ad vivum aspicere licet nostri temporis hæresum nomina varia, et anceps repugnantesque sectas, in quas insanum vulgus et indoctum scinditur. LOAISA.

Ibid. Ad Rom. 1: *Gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis, quia fides vestra annuntiatur in universa mundo.* Cyprianus vocat Ecclesiam Romanam fortem in fide, eo quod in cathedra Petri sit fundata, et in ejus unitate, lib. de Unitate Ecclesiæ. Notas vero Ecclesiæ catholicæ Augustinus esse in Romana Ecclesia docuit libro contra Epistolam Manichæi, cap. 4. *Multa sunt, inquit, quæ me in Ecclesiæ gremio justissime tenent. Tenet me consensus populorum atque gentium; tenet auctoritas miraculis inchoata, spe nutrita, civitate aucta, vetustate firmata; tenet me ab ipsa sede Petri apostoli, cui ascendens oves suas post resurrectionem suam Dominus commendavit, usque ad præsentem episcopatum successio sacerdotum; tenet postremo ipsum catholicæ nomen, quod non sine causa inter tam multas hæreses sola obtinuit.* Hæc Augustinus. LOAISA.

7. Hæresis ab electione dicitur, teste Hieronymo, in epistolam ad Galat. v. Et Clemens Alexandrinus, lib. Strom. vii : *Hæresis, inquit, electio est.* Et Tertullianus, lib. de Præscript. adversus hæreticos. Elegans descriptio hæreticorum est apud Cyprianum, lib. de Unitate Ecclesiæ. Et inter alia : *Hi sunt, inquit, qui se ultro apud temerarios convenas sine divina dispositione præficiunt, qui se præpositos sine ulla ordinationis lege constituunt, qui, nemine episcopatum dante, episcopi sibi nomen assumunt.* Et infra : *Hos eodem denuo Dominus designat et denotat, dicens: Me dere-*

liquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.

8. Causa hæresis ob quam rem fit? Ad exercitiationem fidei. Via vero per quam lit obscuritas est divinarum Scripturarum, in qua caligantes hæretici aliud quam se res habeat intelligunt; nec esse possunt, quia id ipsum quod existunt hæreses, jam non sunt. **158** Male enim sentiendo scientiam non acquirunt, ad nihilum enim tendunt.

9. Hæretici ingenti studio mendacia sua discunt, et labore vehementi, ne ad unitatem Ecclesiæ veniant, decertant: de quibus per prophetam congrue dicitur: *Docuerunt linguam suam loqui mendacium, et ut inique agerent, laboraverunt.*

10. Dum vicissim hæretici mutuo se tacerant, quando alterutrum sese in proprias sectas inducunt, sic tamen invicem sese collidunt, ut contra Ecclesiam pari erroris spiritu decertent. Et qui invicem divisi sunt, in adversitate Ecclesiæ simul existunt uni; eisque qui pro eo quod tantum valeant hæreses videntur habere veritatem, hoc respondendum est: Non ideo saluti præponendi sunt morbi, quia plerumque ita generaliter mundum occupant, ut parum saluti loci relinquunt.

11. Non posse hæreticos habere veniam, nisi per Ecclesiam catholicam (constat), sicut et amici Job non per se placare sibi Deum potuerunt, nisi pro eis Job sacrificium obtulisset.

12. Opera bona, quæ hæretici faciunt, et justitia eorum, nihil eis prodest, testante Domino per Isaiam: *Quia mei oblitus es, ecce ego annuntiabo justitiam tuam, et opera tua non proderunt tibi.*

13. Hæretici, quamvis legem et prophetas adimpleant, ex eo tamen quod catholici non sunt, non est Deus in eorum conventibus; ipso Domine testante: *Si steterit Moyses et Samuel coram me, non est anima*

liquerunt fontem aquæ vivæ, et effoderunt sibi lacus detritos, qui non possunt aquam portare. Augustinus, lib. de Utilitate credendi, ad Honorium, cap. 4: *Hæreticus est, qui alicujus temporalis commodi, et maxime vanæ gloriæ, principatusque gratia, falsas ac novas opiniones, vel gignit, vel sequitur.* Vivam hujus rei his calamitosis temporibus habemus imaginem. LOAISA.

8. Sic Paulus, I Cor. xi: *Oportet hæreses esse, et qui probati sunt manifesti fiant in vobis.* Tertullianus, lib. Adversus hæreses, in principio: *Hæreses, inquit, ad languorem et interitum fidei productas.* LOAISA.

Ibid. A veritate obscuritate ortas esse hæreses docet elegantissime Clemens Alexandrinus, lib. Strom. vii, et Tertull., lib. Præscript. adversus hæreticos. Augustinus originem et progressum hæresion varie tradit; nam lib. de Genesi contra Manichæos, hæreses ortas dicit a superbia: *Mater, inquit, omnium hæreticorum est superbia;* lib. LXXXIII Quæst., quod manent a falsa scripturæ intelligentia. *Non posset, inquit, error oboriri palliatus nomine Christiano, nisi de Scripturis non intelletis.* Vide Hieronymum, ad Galat. v, et habetur q. 3, c. *Hæresis.* Hæreticum appellat eum qui aliter Scripturam intelligit quam sensus spiritus efflagita; et Hilarius: *De intelligentia, inquit, hæresis, non de scriptura est; sensus, et non sermo, facit crimen.* Tertull., de Præscript. adversus hæreticos a philosophia esse natas hæreses tradit: *Ipsæ denique hæreses, inquit, a philoso-*

phia ad populum istum. Ejice eos a facie mea, et egrediantur. Per Moysen quippe et Samuelem legem accipe, et prophetas, quos quamvis hæretici opere implere contendunt, propter erroris tamen impietatem a vultu Dei projiciuntur, et a justorum cœtibus separantur.

14. Pagannus et hæreticus: ille qui nunquam fuit cum Dei populo; **159** iste, quia recessit a Dei populo; uterque recedentes a Christo, ad diaboli pertinent corpus.

15. Quæ ab idololatria ad Judaïsimum vel hæresim transeunt, juxta prophetam, de malo ad malum egressi sunt, et Dominum non cognoverunt, quia de infidelitatis errore in errorem alium transierunt.

16. Cujus doctrinam quisque sequitur, hujus et filius nuncupatur, sicut et per prophetam Amorrhæum patrem, et Gethæam matrem esse Israel Dominus dicit, non utique nascendo, sed imitando. Sic et in meliorem partem Filii Dei nuncupantur, qui præcepta Dei custodiunt. Unde et nos, non natura, sed adoptione clamamus Deo dicentes: *Pater noster, qui es in cœlis.*

17. Non solum nativitate, sed etiam imitatione filios posse alicujus vocari. Nam Judæi, secundum carnem, filii Abrahæ; secundum conversationem, filii diaboli nuncupantur; ac per hoc illi sunt semen Abrahæ, qui ejus imitantur fidem, non qui ex ejus generati sunt carne.

18. De erroris auctore trahitur a quibusdam et nomen, et culpa, ut ipsius vocabulo censeatur cujus et erioem iusequitur, sicut Ecclesiæ Pergami in Apocalypsi dicitur; *Habes tenentes doctrinam Balaam, et Jezabel;* doctrinam igitur Balaam dicitur habere Thyatiris, propter imitationem, non propter præsentiam corporalem.

phia subornantur. LOAISA.

Ibid. *Nec esse possunt, etc.* Obscura hæc sunt, et fortasse aliqua verba desiderantur. AREV.

10. Innocentius III eleganter hoc idem dixit, facies quidem diversas habere, sed caudas ad invicem colligatas, qui de unitate convenienter in id ipsum habetur de Hæres. lib. v, c. *Excommunicatus.* L.

Ibid. *Existunt uni.* Al., *existunt uniti,* quod elarius videtur. AREV.

12. In Exensis legebatur per *Jeremiam*, verum emendavi *Isaiam*, consentientibus omnibus Mss. et veritate. Locus est Isaiæ cap. LVII. Ex divo Greg., lib. xxxv Moral., cap. 7. LOAISA.

Ibid. Simitis confusio nominum, ut unus propheta pro alio ponatur, non semel notatur in libris contra Judæos, quod ex Marianæ annotationibus facile est colligere. AREV.

15. Cyprian., de Unitate Eccles., Aug., lib. xviii de Civitate Dei, cap. 5. LOAISA.

16. Justorum variae sunt in divinis litteris appellationes. Vocantur Filii Dei, ut Joann. viii, idos dicit deos, ad quos sermo Dei factus est. Joann. i: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri.* Rom. v: *In spem gloriæ filiorum Dei;* et viii: *Quicumque enim spiritu Dei aguntur, hi sunt Filii Dei.* Et Genes. vi vocantur Filii Dei qui in fide unius Dei Altissimi et ejus cultu, virtute, pietate, et observantia mortalibus reliquis ventri deditis, qui vitam ducunt implam, et ex legem, et idololatriis longe ex-

160 CAPUT XVII.

De gentibus.

1. Philosophi gentium non, sicut oportet, Deum quærentes, in angelos inciderunt prævaricatores; factusque est illis mediator diabolus ad mortem, sicut nobis Christus ad vitam.

2. Multum mundi philosophi prædicantur in dimensione temporum, cursuque siderum, ac discussione elementorum; et tamen hoc non nisi a Deo habuerunt. Volando enim superbe, ut aves, aerem; et demergentes se in profundum, ut pisces, mare; et ut pecora gradientes, terram descripserunt, verumtamen tota mente Auctorem eorum intelligere noluerunt.

3. Quare non possunt animalia bruta interrogare? Quia nesciunt ratiocinari. Ideo non dissimiles gentiles homines animalibus exstiterunt; qui talia non considerantes, et ipsa amplius diligentes usque ad eorum cultum evanuerunt.

4. Via Christus est; si quis in ea non graditur, non est quomodo veniat ad Deum. Philosophi autem mundi utique Deum cognoverunt, sed quia displicuit illis humilitas Christi, in invio transierunt, et non in via. Ideoque evanescentes, gloriam Dei in mendacium mutaverunt, et rectitudinem viæ relinquentes, in anfractus inciderunt errorum.

5. Primum unicuique est scire quid appetat; secundum vero est ut id quod appetit apprehendat. Imperfecta quippe sapientia est, quæ tendas scire, et nescire iter per quod expedit ire. Quid enim prodest si quis famis tempore ubertatis regionem videat, et viam per quam ad illam pergat ignorat? Ecce patriam quisque quærit, sed qui viam perdidit errando

cellunt; unde et per excellentiam sunt appellati Filii Dei. Vocatur enim Christus D. N. Filius Dei Altissimi, per naturam; justus autem per gratiam adoptionis. Alii etiam nominibus justus appellatur, ut filii resurrectionis, Lucæ xx; et filii regni, Marc. xiii; filii nuptiarum, Marc. ii; filii sponsi, Luc. v; filii pacis, Luc. x; filii lucis, Luc. xvi, et Joann. xx. Justinus martyr, Josephus Hebræus, Tertullianus, et Lactantius Firmianus angelos, Genes. vi, filios Dei appellatos existimant. Quam sententiam gravissime reiecit Theodoretus, Quæst. in Genes., quæst. 47, et sic interpretatur illud de Enos, Genes. iv: *Iste cepit invocare nomen Domini, ex versione Aquilæ: Tunc exorsus est appellatione in nomine Domini, quæ verba significare videntur quod hic sua pietate primus divinum nomen adeptus est, ut a consanguineis deus appellaretur, a quo deinceps posterii filii dei, perinde ac nos a Christo Christiani. Hæc Theodoretus. LOAISA.*

CAP. XVII. — N. 4. Gregor. lib. Moral. xxv, cap. 12. LOAISA.

3. Ad Rom. 1: *Evanuerunt in cogitationibus. l.*

5. *Ignorat, fortasse legendum, ignoret. AREV.*

CAP. XVIII. — N. 1. Post hanc sententiam Luc. Cod. addit: *Via, per quam ad Deum itur, lectio est sanctarum Scripturarum. Ergo qui vult Deum scire, appetat viam Scripturæ sacræ, per quam possit sapientiam invenire. Per ipsam enim Deus intelligitur, per ipsam quæritur, per ipsam quoque ad contemplationis ejus participium pervenitur. AREV.*

2. Est apud Gregorium, lib. xxx Moral., cap. 15, dum interpretatur locum illum Job. xxxix: *Circum-*

A graditur, non proficiendo; quantoque plus ambulat, tanto magis ab eo quod quærit elongatur.

6. Qui viam regiam, hoc est, Christum, deserit, etsi videat veritatem, a longe videt, quia nisi per viam non est quomodo ad eam 161 appropinquet. Quod si gradiens per desertum leonem incurrerit, semetipsum redarguat, dum in diaboli faucibus hæserit.

CAPUT XVIII.

De lege.

1. Via, per quam itur ad Christum lex est, per quam vadunt ad Deum hi qui ut est intelligunt eam.

2. Sanctarum Scripturarum altitudo quasi montes pascuæ sunt (Psal. vi), ad quos dum quisque iustorum descendit, pascuæ indeficientis refectorem invenisse se cogaudet.

B 3. In scripturis sanctis, quasi in montibus excelsis, et viri perfecti habent sublimia intelligentiæ, quibus gressus contemplationis quasi cervi erigant, et simplices quasi parva animalia inveniunt modicos intellectus, ad quos humiles ipsi refugiant.

4. Scriptura sacra infirmis et sensu parvulis, secundum historiam humilis videtur in verbis, cum excellentioribus autem viris altius incedit, dum eis sua mysteria pandit, ac per hoc utrisque, manet communis, et parvulis, et perfectis.

5. Scriptura sacra pro uniuscujusque lectoris intelligentia variatur, 162 sicut manna, quod populo veteri pro singulorum delectatione varium dabat saporem. Juxta sensuum capacitatem singulis sermo dominicus congruit. Et dum sit pro uniuscujusque intellectu diversus, in se tamen permanet unus.

C 6. Ideo in libris sanctis quedam obscura, quedam aperta reperiuntur, ut intellectus lectoris et stu-

spicit montes pascuæ suæ, et virentia quæque perquirat. LOAISA.

5. Sensus est apud Augustinum, dum exponit locum illum Psal. ciii: *Montes excelsi cervis, petra refugium hircinacis.* Ubi Augustin. legit: *Petra refugium hircis et leporibus.* Perpendit hunc locum divus Hieronymus, super Ezech. lib. xiii, cap. 45: *Hircus, inquit, animal est semper ad excelsa festinans, et nihil periculi sustinet in præcipitiis; et ibi invenit viam, ubi cæteris animantibus interitus est; unde et Græco sermone caprarum et hircorum græc sublimium conversatio dicitur, hoc est, αἰπόλιον, quasi αἰποπόλιον, siquidem αἰπο excelsum, πόλιον conversationem significat. Idem ad Demetriadem: Sic, inquit, statui supra petram pedes meos, et petra refugium leporibus, pro quo multi hircinacis legunt, animal parvum ac sugar, et spinarum sentibus prægravatum. Et ad Suniam, sephaniam animal esse ait, non majus hericio, habens similitudinem muris et ursi, et in Palæstina ἀρζοτόμων dici, magnamque illorum in ea regione esse abundantiam, ac semper in cavernis petrarum et terræ foveis habitare. Hæc ex Hieronymo. Alii euciculum. LOAISA.*

D 5. Gregor., lib. 1 Moral., cap. 21, et August., lib. 1 super Genes. ad litteram, cap. ultimo. LOAISA.

Ibid. Juxta sensum. Gregorius probat homil. 10 super Ezechiel., lib. 1, et homil. 6: Quid autem rota, inquit, nisi sacram Scripturam designat, quæ ex omni parte ad auditorum mentes volvit? LOAISA.

Ibid. Gregor., lib. 1 super Ezechiel., homil. 6, et lib. xxxi Moral., cap. 12. LOAISA.

6. Greg., lib. 1 Moral., cap. 21. LOAISA.

dium augeatur. Nam si cuncta paterent, statim intellecta vilescerent. Rursus si cuncta clausa existerent, confestim diffidentiam gignerent. Ne ergo de obscuris desperatio fiat, ea quæ manifesta sunt satiant; et ne de intellectis fastidium existat, ea quæ clausa sunt desiderium excitant. Nam pleraque quanto magis latent, tanto magis exercitium præbent.

7. In Scripturis sanctis sæpe ea quæ futura sunt quasi facta narrantur, sicut est illud : *Dederunt in escam meam fel, et in siti mea potaverunt me aceto.* Sed cur futura quasi præterita scribuntur, nisi quia ea, quæ adhuc facienda sunt in opere jam facta sunt in divina prædestinatione? Nobis igitur temporaliter accidit, quæ conditori omnium sine tempore providentur.

8. Propterea prophetia rerum futurarum gesta

Ibid. Exercitium præbent. Al., desiderium præbent. **AREV.**

7. De usu præteriti et futuri disserit Gregorius, lib. xxxiv Moral., cap. 3; et Augustinus, lib. de Verbis apostoli, serm. 2, et lib. iv super Num., et in enarratione psalm. ciii; et Tertull., lib. iii adversus Marcionem. Quam temporis enallagen frequentem esse in divinis litteris, ut futurum pro præterito ponatur, probat psalm. vi : *Lavabo per singulas noctes lectum meum, pro lavi.* Et psalm. lxxv : *In flumine pertransibunt pede.* Et Isai. xxxviii : *Sicut pullus hircinis, sic clamabo, et meditabor ut columba, pro meditatatus sum, et clamavi.* Præteritum ponitur aliquando pro futuro, ut psalm. liv : *Ego autem ad Deum clamavi, et Dominus salvavit me;* hoc est, *salvabit me.* Sequitur enim : *Et exaudivit vocem meam.* Futurum pro præterito psalm. cxliv : *Gloriam regni tui dicent, et potentiam tuam loquentur.* **LOAISA.**

8. Id frequens est in divinis litteris, ut constat ex Gregorio, in Cant. vi, et Hieronymo, super Ezech. xvi, et ex Augustino lib. xvii de Civitate Dei, cap. 3 : *Tripartita, inquit, reperitur eloquia prophetarum, siquidem aliqua sunt ad terrenam Jerusalem spectantia, aliqua ad cælestem, nonnulla ad utramque.* Hieronymus, super Ezech. xvi : *Quod quatuor modis dicitur Jerusalem, exempli nos ponemus : primo modo dicitur, juxta Judæos, illa civitas terrestris, quam plantavit Christus.* Matth. xxiii : *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt.* Secundo, *sanctorum est congregatio.* Psalm. 56 : *Fundamenta ejus in montibus sanctis : diligit Dominus portas Sion super omnia tabernacula Jacob.* Tertio, *est multitudo angelorum, dominationum, potestatum, et cælestis paradisi.* Paulus ad Galatas iv : *Quæ autem sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum.* Ad Hebræos xii : *Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, et hæc est quæ describitur Apocalyp. xii.* Quarto, *pro Ecclesia militante et triumphante.* Apocalyp. xxi : *Vidi civitatem sanctam Jerusalem.* Hieronymus etiam, in Ezech. xxiii, affirmat quod quicquid de Jerusalem τρωικῶς dicitur, ad animam referri possit. **LOAISA.**

Ibid. Osee iv : *Particeps Ephraim idolorum dimitte eum.* Et cap. v : *Calumniam patiens Ephraim, fractus judicio, quia cœpit abire post sordes.* Et illud : *Ero tinea Ephraim, et putredo Jacob.* Tinea enim totum vestimentum consumit. Job xiii : *Sicut vestimentum, inquit, quod comeditur a tinea.* Putredo non ita. Sic enim hæresis est tinea Ephraim, peccatum vero putredo Jacob. **LOAISA.**

9. Psalm. xxxii. Dicere enim jussionem importat multoties in divinis litteris, ut est illud Pauli ad Rom. xii : *Dico autem per gratiam, quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter vos, non plus sapere quam oportet sapere.* Græce λέγω, ut Latini dicunt : *Jubeo salvere,*

et præsentibus miscet **163** rebus, ut ita credantur illa futura, quemadmodum ista cernuntur esse completa. More enim suo per præsentia de futuris loquitur, sicut in persona Jerusalem de Ecclesia, et sicut in persona Ephraim de hæreticis.

9. Pro factis divinis plerumque et dicta ponuntur; idcirco, quia non operatione manuum Deus, sed dicendi imperio operatur, sicut scriptum est : *Dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt.*

10. Quod in Scripturis sacris una vox repetitur sententia, aut confirmationis causa est, aut mysterii, sicut lex et gratia, sicut initium et perfectio, sicut bonum et melius.

11. Lex divina in tribus distinguitur partibus : In historia, **164** in præceptis, et in prophetia. Historia est in his quæ gesta sunt, præcepta in his quæ jussa

B et dico salutem. Et illud : *Dic ut lapides isti panes fiant, id est, jube ut lapides, etc.* **LOAISA.**

10. Hieronymus, super Ezech. xxxiii, adnotavit in Scripturis sacris hoc observari debere : ubi videtur aliqua similitudo esse sententiæ, non in omnibus eadem dici, sed vel subtrahi plerumque, vel addi, et singulorum inter se verborum discrepantium haberi rationem. **LOAISA.**

11. Lex a delectu dicta : jubet siquidem quæ eligenda, faciendaque sunt, ut Cicero, lib. i de Legibus docuit. Unde Paulus, ad Rom. iii : *Per legem, inquit, cognitio peccati.* Lex accipitur pro Veteris Testamenti libris. Isai. ii : *De Sion exiit lex.* Et apud Paulum ad Rom. i : *Si autem Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructas per legem.* Et cap. vii : *Lex sancta.* Et liber Psalmorum lex a Christo D. N. appellatur Joann. x : *In lege vestra scriptum : Quia ego dixi : Dii estis.* Ut August., *ibid.*, tract. 48, annotavit. Et Amalarius Tauriens., lib. de Officio Missæ. Distinguitur etiam lex a psalmis et prophetis. Matth. xi : *Lex et prophetæ usque ad Joannem.* Et illud : *Oportet impleri quæ scripta sunt in lege, et prophetis, et psalmis de me.* Matth. xxii. **LOAISA.**

C *Ibid.* Distinguitur. De partitionibus Veteris et Novi Testamenti vide Epiplanium, lib. de Mensuris et Ponderibus, et Joannem Damascenum, lib. iv de Orthodox. fid., et Gregor. Nazianz. in Carminibus, et Hieron. in præfatione lib. Regum, et Isidor. lib. vi Etymolog., cap. 1. Obiter annotandum duxi, non aliter hic Isidorum de partibus divinæ legis disserere, quam in lib. vi Etymolog. Nam ibi post Veteris Testamenti partitionem in legalia, prophetica et hagiographa, sic inquit : *Summa utriusque Testamenti triarie distinguitur, id est, in historia, in moribus, in allegoria.* Hæc ille, ut intelligas præcepta ad mores, prophetas ad allegoriam pertinere. Nam divisio illa celebris, ac pervagata, in tres explanationis species, seu partes, allegoricam, tropologicam, anagogicam, juxta triplicem præteriti, præsentis ac futuri differentiam, ab antiquis Patribus traditur, ita ut allegorica expositio præteritarum in veteri lege umbrarum ac figurarum prænotiones et prodigia manifestet; unde prophetæ ad allegoricam exponendi rationem pertineant. Adde etiam merito prophetis tribui dicendi genus allegoricum, propter tropos, verborum ænigmata et translationes, ut Tertullianus annotavit adversus Marcionem, lib. iii. **LOAISA.**

Ibid. In historia. Ita habent omnes Cod. mss. L.

Ibid. Laudatur a Loaisa Amalarius Tauriensis, qui videtur esse Amalarius Trevirensis, cui a multis ascribitur opus de ecclesiasticis officiis, ab aliis Amalario Metensi, ab aliis Amalario Lugdunensi attributum. Vide Fabric., Bibl. med., cum notis Mansi. **AREV.**

sunt, prophetia in his quæ futura prænuñtiata sunt.

12. Lex divina triplici sentienda est modo. Primo, ut historice: **165** secundo ut tropologicæ, tertio ut mystice intelligatur. Historice namque juxta litteram, tropologicæ juxta moralem scientiam, mystice juxta spiritalem intelligentiam. Ergo sic historice oportet lidem tenere, ut eam et moraliter debeamus interpretari et spiritualiter intelligere.

13. Tria et septem decem præcepta sunt; sed tria ad amorem Dei **166** pertinent, septem ad homines. Illa tria quæ ad Deum pertinent in una tabula

12. Augustinus, lib. unico super Genesim ad litteram, cap. 11: *Quatuor modi, inquit, a quibusdam Scripturarum tractatoribus traduntur legis exponendæ, secundum historiam, secundum allegoriam, secundum analogiam, secundum etymologiam. Historia est, cum sive divinitus, sive humanitus, res gesta commemoratur. Allegoria, cum figurate dicta intelliguntur. Analogia, cum Veteris et Novi Testamenti congruentia demonstratur. Etymologia, cum dictorum factorumque causæ redduntur. Idem, de Utilitate credendi, ad Honoratum, cap. 3, dividit Scripturam secundum historiam, et etymologiam, analogiam et allegoriam. LOAISA.*

Ibid. Historice. Sensus historicus Scripture, qui literalis est, inter omnes est potentissimus, et efficacissimus, et ad probandam fidei auctoritatem reliquis multo illustrior; estque fundamentum et basis omnium expositionum divinæ Scripture, cujus difficultatem annotavit Hieronymus in præfatione commentariorum in Abdiam, et Augustinus lib. 1 Retractorum. Verum si sola historia, et nuda legatur, non intellectus litteræ spiritus, modicam habet utilitatem, et ita appellatur ab Hieronymo, Ezech. 4, vitior intelligentia; et Augustinus lib. 15 de Civitate Dei, cap. 27 non esse illis consentiendum asserit qui solam historiam recipiunt sine allegorica significatione, nec illis qui solas figuras defendunt repudiata historię veritate. Sensus enim utilis Scripture ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, et ad justa erudiendum, ut perfectus sit homo Dei, ex littera, et spiritu constat; littera enim sola occidit, spiritus autem vivificat, animamque in omne opus bonum instruit. Unde Gregorius, lib. XVI Moral., cap. 10: *Ut, inquit, modo nos nuda pascat historia, modo sub textu litteræ velata medullitus nos reficiat spiritualis allegoria. L.*

Ibid. Tropologicæ. Tropologica expositio idem est quod moralis. Exemplum ponamus aquæ ex illo Genesios 1: *Congregatæ aquæ in locum unum, significat aquam elementalem, verum tropologicæ tribulationes significat, ut in illo psalm. Lxv: Transivimus per aquam, et ignem, et eduxit nos in refrigerium. Et Isai XLIII: Cum transieris per aquas, tecum ero, et flumina non operient te. Et illud: Intraverunt aquæ usque ad animam meam. Significat etiam tropologicæ sapientiam. Proverb. xviii: Aqua profunda verba ex ore viri, et torrens redundans, fons sapientiæ. Et illud: Piet ei fons aquæ salubris in vitam æternam. Eccles. 1: Aqua sapientiæ salutaris potabit eos. Significat etiam naves, Proverb. ix: Aquæ furtivæ dulciores sunt. Et humanas prosperitates, Joann. iv: Omnis qui biberit ex hac aqua sitiet iterum. Spiritus sancti infusionem, Joann. vii: Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina aquæ vivæ de ventre ejus fluent. Evangelista id interpretatur: *Hac autem, inquit, dixit de spiritu quem accepturi erant, credentes in eum. Significat etiam populos, Apocal. xvii: Aquæ vero populi sunt. De sensu tropologicæ Hieronymus sic scribit in Ezech. iv: Eisdem litteris historia currit, et tropologia, sed illa humilior est, ista subtilior; illa hæret terræ, ista ad cælestia sublevat. LOAISA.**

Ibid. Mystice. Mysticum sensum hic Isidorus vocat

A scripta fuerunt, reliqua septem in secunda. In prima tabula trium mandatorum hoc primum est: *Diliges Dominum Deum tuum, In secunda: Honora patrem tuum et matrem.*

14. Hinc est, quod Salvator scribæ interroganti quod præceptum est primum in lege? ait: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est, hoc primum est. Secundum vero simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Unum namque præceptum de prima tabula dixit, quod ad Dei pertinet amorem; alterum vero de alia tabula, quod ad hominis pertinet dilectionem.*

spiritualem intelligentiam. Hieronymus, cujus divinæ Scripture partitionem Isidorus sequitur, sic habet in 12 quæst. in Abdiam: *Triplex in corde nostro descriptio, et regula Scripturarum est: prima ut intelligamus eas juxta historiam; secunda juxta tropologiam; tertia juxta intelligentiam spirituales. In historia eorum quæ scripta sunt ordo servatur. In tropologia de littera ad majora consurgimus, et quicquid in priori populo carnaliter factum est, juxta moralem interpretamur locum, et ad animæ nostræ emolumenta convertimus. In spirituali theopia ad sublimiora transimus, terrena dimittimus, de futurorum beatitudine et celestibus disputamus, ut præsentis vitæ meditatio umbra futuræ beatitudinis sit. Hæcenus Hieronymus. Divus Eucherius, in libro spiritualium formularum, quatuor ponit divinarum expositionum genera, historicum, tropologicum, allegoricum, anagogicum. De historica, tropologica, et allegorica expositione, jam ex mente Augustini disputavimus. Nunc de anagogica expositione, quam Eucherius vocat, quæ ad sacramenta cælestium figurarum secreta perducit, ut si aquam exponamus de æterna beatitudine, ut in Jeremias 17: *Me dereliquerunt fontem aquæ vivæ. Et de angelis, psalm. cXLVIII: Aquæ, quæ super cælos sunt, laudent nomen Domini. Poteris sub mystica et spirituali intelligentia allegorica et anagogica collocare. Ita Eucherius, Hieronymus, Augustinus et Isidorus consentiunt in multiplici et varia Scripturarum partitione. LOAISA.**

13. Tria et septem decem præcepta habent omnes Cod. mss., quam lectionem maxime probo. Sic enim est apud Aug., lib. de Decem Chordis, cap. 5 (unde sententiam desumpsit Isid.), et lib. xv contra Faustum, cap. 4. LOAISA.

Ibid. In una tabula. Hanc partitionem præceptorum in tabulis, nempe quod fuerint tria in una, et septem in alia scripta, sequuntur plurimi Latinorum sanctorum, ut August. in locis citatis; et lib. de decem Chordis, cap. 5, probat suam sententiam ex illo Pauli: *Primum mandatum in reprobatione. Verum in hac sententia non est constans, cum lib. Quæstionum Veteris Testamenti, q. 7, quatuor verba affirmet esse exarata in prima tabula, quorum primum statuit: Non sint tibi dii alieni præter me; secundum: Non facies tibi ullam similitudinem; tertium: Non sumes nomen Dei tui in vanum; quartum: Sabbatum Domini Dei tui servabis, et non jures in eo ullum opus servile. Reliqua in secunda, ita ut primum verbum secundæ tabulæ sit: *Honora patrem tuum et matrem tuam*, ex illo Apostoli ad Ephes. vi: *Honora patrem tuum et matrem, quod est mandatum primum in reprobatione. Quomodo, inquit, esset primum, nisi in secunda tabula ab ipso cœpisset? In reprobatione autem ideo dicitur, quia statim subjicitur: Ut sis longævus super terram, et bene sit tibi. Hæc est promissio facta illi qui mandata custodit. Joseph., lib. in Antiq., cap. 6, et Philos., in lib. Quis verum divinarum hæres sit, in utraque tabula quinque esse præcepta tradita affirmant. Sunt qui dicunt has tabulas tempore ultimi Jerosolymitani excidii sub Romanis imperatoribus**

CAPUT XIX.

De septem regulis.

1. Septem esse, inter cæteras, regulas locutionum sanctarum Scripturarum quidam sapientes dixerunt.

167 2. Prima regula est de Domino et ejus corpore, quæ de uno aut ad unum loquitur, atque in una persona, modo caput, modo corpus ostendit, sicut Isaias ait : *Induit me vestimento salutari, quasi sponsum decoratum corona, et quasi sponsam ornatam monilibus suis.* In una enim persona duplici vocabulo nominata caput, id est, spūsum, et Ecclesiam, id est, sponsam, manifestavit.

3. Proinde notandum in Scripturis quando specialiter caput describitur, quando et caput, et corpus; aut quando ex utroque transeat ad utrumque, aut ab altero ad alterum, sicque quid capiti, quid corpori conveniat, prudens lector intelligat.

4. Secunda regula est de Domini corpore vero et permisto. Nam videndum quædam unius convenire personæ, quæ tamen non sunt unius, ut est illud : *Puer meus es tu, Israel, ecce delevi, ut nubem, iniquitates tuas, et sicut nebulam peccata tua; convertere* 168 *ad me, et redimam te.* Hoc ad unum non congruit.

in templo Dei fuisse, indeque a Tito Augusto inter cætera captæ urbis spolia in triumphum allatas.

Ibid. Quod ex quorundam opinione Loaisa refert, tabulas legis a Tito in triumphum Roman fuisse allatas, falsum esse alii putant, cum Josephus referat nihil a Tito inventum in sanctuario templi. Vide Comment. ad Prudent., pag. 654 et 1234, et dissertationem Calmeti de arca fœderis præfixam libris Machabæorum. AREV.

CAP. XIX. — N. 4. Has septem regulas veluti claves aperiendi sensus divinæ Scripturæ reconditos excogitavit Ticonius. August., lib. in de Doctrina Christiana, c. 50 : *Ticonius, inquit, quidam, qui contra Donatistas invictissime scripsit, cum fuerit Donatista; et lib. II Contra epistol. Parmeniani, cap. 28, vocat eum magistrum, ejusque interpretandi divinam Scripturam, leges et formulas, tanti fecit, ut Cypriani expositionibus prætulit, ut consiat lib. II Retractat., et lib. in de Doctrina Christiana, cap. 30, ubi de harum regularum utilitate sic inquit : *Necessarium duxi ante omnia quæ mihi videntur, libellum Regularum scribere, et secretorum leges, veluti claves et lumina, fabricare; sunt enim quædam regulæ mistæ, quæ universæ legis recessus obtinent, et veritatis thesauros aliquibus visibiles faciunt. Quarum si ratio regularum, sine invidia, ut communicamus, accepta fuerit, clausa quæque patient, et obscura dilucidabuntur, ut quisque prophetiarum immensam silvam perambulans, his regulis quodammodo quasi lucis transitibus deductus ab errore defendatur.* Et subdit : *Caute sane legendus est, non solum propter quædam, in quibus, ut homo, erravit, sed maxime propter illa quæ sicut Donatista hæreticus loquitur.* Meminit et Cassiodorus harum regularum in Præfat. comment. in Psalm. Scripsit idem Ticonius expositiones in Apocalyp. Joannis, ut auctor est Gemadius et Beda in Apoc. Existat nunc liber Regularum editus in Bibliotheca Sanctorum a Margariano theologo Parisiensi compilata, tom. VI. Floruit Theodosio et filiis ejus imperantibus anno Domini 590. LOAISA.*

Ibid. Ticonium Afrum auctorem harum regularum non solum Donatistam, sed etiam Chilianam fuisse advertit Vezziosus. Multi scribunt *Tichonius*. Loaisa, sive Grialius maluit *Ticonius*, quod alii etiam sequuntur; nonnulli *Tychonius*. De eo Fabricius in Biblioth. med. ævi. AREV.

A 5. Nam altera pars est cui peccata delevit, et cui dicit : *Puer meus es tu.* Et altera cui dixit : *Convertere ad me, et redimam te.* Qui si convertantur, eorum peccata delentur. Per hanc enim regulam sic ad omnes loquitur Scriptura, ut et boni redarguantur cum malis, et mali laudentur pro bonis. Sed quid ad quem pertineat, qui prudenter legerit discet.

6. Tertia regula est de littera, et spiritu, id est, de lege et gratia : lege, per quam præcepta facienda admonemur; gratia, per quam ut operemur juvatur. Vel quod lex non tantum historice, sed etiam spiritualiter sentienda sit. Namque et historice oportet fidem tenere, et spiritualiter legem intelligere.

7. Quarta regula est de specie et genere, per quam pars pro toto, et totum pro parte accipitur, veluti si uni genti vel civitati loquatur Deus, et tamen intelligatur omnem contingere mundum, sicut in Psalmis : *Et adorabunt, inquit, eum filia Tyri in muneribus.* Filia Tyri, filia gentium, ab specie ad genus; per Tyrum enim vicinam tunc huic terræ ubi prophetia erat significabat omnes gentes credituras Christo.

8. Unde et bene sequitur : *Vultum tuum deprecabuntur omnes divites terræ.* Sic et per Isaiam pro-

2. *Quæ de uno ad unum loquitur, in Excus. est.* Quam lectionem non probo. Nam sensus ita est, ut sola ratione discernatur, cum in una persona duo distinguuntur ratione et cogitatione officia. Unde sola ratione complecteris quando a capite ad corpus transitum sit. LOAISA.

Ibid. Isaias. Est hoc exemplum Isai. cap. LXI, apud Ticonium et Augustinum, quamvis LXX utuntur versione : *Sicut sponsa imposuit mihi nitram, et sicut sponsam ornavit me ornata; ὡς νύμφη περιβηθή μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφη κατεκόσμησέ με κόσμῳ.* Isidorus Vulgatam semper amplectitur versionem. LOAISA.

4. Ticonius dixit de Domini corpore bipartito: quam vocem Augustinus correxit, affirmans quod non debuit ita appellari, sed potius de Domini corpore vero atque misto, aut vero atque simulato, vel de permista Ecclesia. LOAISA.

6. August., lib. in de Doctrina Christiana ita sentit, quod potius sit magno questio quam regula. Ticonius appellat hanc regulam tertiam de Promissis et lege, August. de Spiritu et littera, vel de Gratia et mandato. LOAISA.

7. Totâ hæc regula corrupte legitur in Excus. Eam restitui ex cod. Goth. ms. antiquo. Ejus meminit Greg., lib. in Moral., et homil. 26 in Evang., super illud : *Tulerunt Dominum meum, et nescio ubi posuerunt eum.* LOAISA.

Ibid. Psalm. XLIV : *Adorabunt eum filia Tyri in muneribus, vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis.* Sic Aug. super psa. mo legit : *Adorabunt eum filia Tyri, ita ut sententiæ periodus non claudatur in adorabunt eum, ut in multis Codicibus interpunctum invento. Idem : Filia Tyri, filia gentium; a parte refertur ad totam Tyrum, vicina huic loco ubi prophetia erat, significabat gentes credituras Christo.* Theod., super Psalm. sic legit : *Quoniam ipse est Dominus Deus tuus, et adorabis eum, et filia Tyri in muneribus.* Et affert interpretum diversas sententias, et per filias Tyri totam impietatem significari affirmat. *Mos est, inquit, sacræ Scripturæ a parte totum demonstrare. Sic alibi per Libanum omnem superstitionis cessationem prædicit; nam Libanus, inquit, cum excelsus cadet. Sic etiam divus Basilus, a quo Theodoretus scholia in Psalmos fere collegit.* LOAISA.

8. Isaias, cap. XIV, ubi Hieronym. : *Hoc loco quidam arbitrantur generalem esse contra omnem orbem prophe-*

phetam dom adversus Assyrium **169** Dominus A
comminatur, dicens : *Ut conteram Assyrium in terra
mea, et in montibus meis conculcem eum. Et erit Ba-
bylon illa gloriosa, et regnis inclyta, sicut subvertit
Dominus Sodomam et Gomorrhham.* Nam licet ad-
versum unam civitatem Babylonem per Isaiam præ-
fatum Dominus comminetur, tamen dum contra
eam loquitur, transit ad genus de specie, et conver-
tit generaliter contra totum mundum sermonem.

9. Certe si non diceret adversus universum orbem,
non adderet infra generaliter : *Et disperdam omnem
terram, et visitabo super orbem mala, et cætera quæ
sequuntur ad internecionem mundi pertinentia* ; unde
et adjecit : *Hoc est consilium, quod cogitavi super
omnem terram, et hæc est manus ejus extenta super
universas gentes.*

10. Item, dum sub persona Babyoniæ arguit uni-
versum mundum, dicens : *Disperdam omnem ter-
ram, et visitabo super orbis mala, et cætera quæ
sequuntur, ad internecionem mundi pertinentia* ;
rursus ad eandem quasi de genere ad speciem re-
vertitur, dicens quæ eidem civitati specialiter conti-
gerunt : *Ecce ego suscitabo super eos Medos.* Nam
regnante Balthasar, a Medis est obtenta Babylonia.

11. Sic et onus Ægypti ex persona ejusdem totum
vult intelligere mundum, dicendo : *Et concurrere fa-
ciam Ægyptios adversus Ægyptios, regnum adversus
regnum, cum Ægyptus non multa regna, sed unum
habuisse scribatur regnum.*

*tiæ. Quibus nequaquam contradicimus, dum sciamus
hic omnem terram Assyriorum proprie significari. L.*

*Ibid. Et erit. Locus est apud eundem Isai., cap.
xiii. LOAISA.*

12. Duobus modis dicit Ticonius hanc vigere regu-
lam, aut per synecdochen, aut per legitimos numeros.
Vocat legitimos numeros eos quos eminentius
Scriptura commendat, ut est septenarius, denarius,
duodenarius. Vide ipsum Ticon., et August. LOAISA.

*Ibid. De triduo. August., lib. iii de Doctrina, et
lib. iv de Trinit., cap. 6, et Triconius, in regulis,
hunc locum late versant. LOAISA.*

13. *Et erunt dies vitæ hominis cxx, dum tantum cen-
tum usque ad diluivium inveniantur ex quo hæc a Do-
mino statuta sunt. Vel sicut illud quadringentis, etc.*
Est vero locus ille Genes. vi : *Dixitque Deus : Non
permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia
caro est, eruntque dies illius centum viginti annorum.*
Quem locum Laetantius Firmianus, lib. ii divinarum
Institutionum, cap. 14, ita exponit, ut dicat Deum
iratum breviori spatio vitam hominum circumscri-
psisse, et abrogata vivendi longitudine, quam ante
diluivium habuerant, intra centum et viginti annorum
spatium coarctasse. Idque ex Josepho accipit Fir-
mianus, lib. i Antiquit. Verum aliter interpretatur
locum Hieronymus, lib. Quæst. Hebraic. : *Hoc est,
inquit : Dabo centum viginti annos ad penitentiam.*
*Non igitur humana vita, ut multi errant, in centum
viginti annos contracta est, sed generationi illi centum
viginti anni ad penitentiam dati sunt. Quia vero pen-
itentiam agere contempserunt, noluit Deus tempus
expectare decretum, sed viginti annorum spatium am-
putatis, induxit diluivium anno centesimo agendæ pen-
itentiae destinato. Quam etiam expositionem Chry-
sostomus est amplexus, homil. 22 in Genes. Verum
eam improbat Gennadius veluti absurdam, et a Deo
penitus alienam, cum semper Deus ad vindictam
tardo ingreditur passu. Vide catenam Græcorum*

12. Quinta regula est de temporibus, per quam
aut pars major temporis per partem minorem, au-
pars minor temporis per partem majorem inducitur
sicut est de triduo Dominicæ sepulturæ, dum nec
tribus plenis diebus ac noctibus jacuerit in sepulcro
sed tamen a parte totum triduum accipitur.

15. Item pars a toto, ut est illud : *Et erunt dies vitæ
hominis 170 anni centum viginti*, dum tantum cen-
tum usque ad diluivium inveniantur, ex quo hæc a Do-
mino statuta sunt ; vel sicut illud, quod quadringen-
tos annos prædixerat Deus filiis Israel in Ægypto ser-
vituros, et sic inde egressuros : qui tamen quadrin-
gentos annos non servierunt, quia, dominante Joseph
Ægypto domiati sunt ; ubi iterum a parte totum sul-
jungitur, quia non statim post quadringentos annos
egressi sunt, ut fuerat repromissum, sed, quadri-
gentis triginta peractis, ab Ægypto recesserunt.

14. Ad hanc temporum regulam pertinent et illa quæ
dum adhuc futura sunt quasi jam gesta narratur, ut
est illud : *Foderunt 171 manus meas et pedes meos
dinumeraverunt omnia ossa mea ; et diviserunt sibi vi-
stimenta mea, et his similia.* In quibus quæ adhuc fa-
cienda erant jam facta narratur.

15. Sed quando aliquid faciendum esse pronunti-
tur, secundum nos dicitur ; quando vero quæ futu-
ra sunt jam facta dicuntur, secundum Dei æternitatem
accipienda sunt, quia quæ nobis adhuc futura sunt
apud Dei prædestinationem jam facta sunt, apud
quem omnia facta sunt quæ futura sunt.

Patrum in Pentateuchum. Quod vero Deus, ut ce-
set Hieronymus, viginti annos amputavit ex decre-
tore tempore liquet. Nam Genes. v dicitur : *Quingentorum
annorum erat Noe cum genuit Sem, Cham et Japh
Cap. vi dicitur : Erunt dies vitæ illius centum vigi-
nti annorum.* Deinde cap. vii : *Sexcentorum annorum
erat Noe, cum aquæ diluivii inundaverunt super ter-
ram. LOAISA.*

*Ibid. Vel sicut. Genes. xv dicitur quod quarta ge-
ratione revertentur in terram promissionis, quæ
etiam ita impletur est. Nam primus Jacob cum fil-
ingressus est Ægyptum, Moyses vero quartus a Jac-
populum eduxit. De computatione horum annorum
lege scholium nostrum in Chronicon Isidori. LOAISA.*

14. In Excusis legitur : *est et alia de temporibus
gura per quam quædam que futura sunt quasi jam ges-
ta etc. Verum Mss. lectionem probo. Omniaque sup-
cap. 18. de lege numer. 7. posita sunt, ibique adno-
tum sententiam esse ab Augustino desumptam, lib.
verb. Apostoli. LOAISA.*

*Ibid. In quibus, etc. Alii sic hæc reformant :
quibus futura, tanquam jam facta, ita dicuntur. Quæ
quæ adhuc facienda erant jam facta narrati.
Quia quæ nobis adhuc futura sunt, apud Dei æterni-
tem jam facta sunt. Quapropter quando aliquid faci-
dum esse pronuntiat, secundum nos dicitur ; quan-
vero quæ futura sunt jam facta dicuntur, secundum
Dei æternitatem accipienda sunt, apud quem jam om-
facta sunt, quæ futura sunt. In omnibus his regu-
describendis magna est mss. exemplarium discor-
pantia. AREV.*

15. Gothus et alii duo Cod. antiqui sic habent :
quibus quæ adhuc facienda erant jam facta narra-
Sed quando aliquid faciendum pronuntiat, secundum
nos dicitur, etc. Reliqua verba quæ in Editis et
Mss. reperiuntur in his duobus non exstant. LOAISA.

16. August. de hac regula sic scribit : *Sextan-
gulum Ticonius recapitulationem vocat in obscuri-*

16. Sexta regula est de recapitulatione. Recapitulatio enim est, dum Scriptura redit ad illud cuius narratio jam transierat, sicut cum filios filiorum Noë Scriptura commemorasset, dixit illos fuisse in linguis et gentibus suis, et tamen postea, quasi hoc etiam in ordine temporum sequeretur: *Et erat, inquit, omnis terra labium unum, et vox una omnibus erat* (Gen. xi, 1). Quomodo ergo secundum suas gentes et suas linguas erant, si una lingua erat omnibus, nisi quia ad illud quod am transierat recapitulando est reversa narratio?

17. Recapitulatio enim est, dum rerum præteritarum causæ futuris miscentur gestis, sicut et in Genesi, dum sexto die hominem dicit factum fuisse, denuo recapitulat formatum dicens: *Formavit Deus hominem ad imaginem suam* (Gen. i, 7). Nec non et ubi expletis omnibus operibus, dum Deum dicit septimo die requievissse, recapitulando subjungit: *Istæ generationes cæli et terræ, quando creatæ sunt, in die quo reavit Deus cælum, et terram, et omne virgultum agri, inquam oriretur super terram. Nondum enim pluerat*

172 *Dominus Deus super terram, et homo non erat qui operaretur terram; sed fons ascendebat de terra irrigans universam superficiem terræ.* Hæc omnia recapitulando in serie narrationis rebus futuris nectuntur; cum intra sex dies etiam hæc patrata videantur.

18. Septima regula est de diabolo et ejus corpore, quia sæpe dicuntur ipsius capitis, quæ suo magis conveniunt corpori; sæpe vero ejus videntur dicta membrorum, et non nisi capiti congruunt. Sicut in saia, ubi dum contra Babyloniam, hoc est, contra diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, ursus ad caput, id est, ad diabolum, oraculi sententiam derivat, dicens: *Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer, qui mane oriebaris* (Isai, xiv, 12).?

19. Ex nomine quippe corporis intelligitur caput, ut est illud in Evangelio de zizaniis tritico admistis, licente Domino: *Inimicus homo hoc fecit* (Matth. xiii,

cripturarum satis vigilanter inventam. Sic enim dicuntur quædam, quasi sequantur in ordine temporis, et rerum continuatione narrentur, cum ad priora quæ prætermissa fuerant, latentem narrationem revocet, quod nisi ex hac regula intelligatur, erratur. LOAISA.

Ibid. Sicut cum. Codex Guadal. sic habet: *Sicut in saia, ubi dum contra Babylonem, hoc est, contra diaboli corpus multa dixisset sermo propheticus, rursus ad caput, id est, ad diabolum, oraculi sententia derivatur, dicens: Quomodo cecidisti, Lucifer, qui mane oriebaris? Sicut cum filios filiorum Noë Scriptura commemorasset, etc.* Hæc habentur Isai. xiv. Verum ad hanc regulam non pertinent, sed ad septimam de diabolo et ejus corpore, ut patet ex Augustino. LOAISA.

17. Hæc omnia in nullo exstant Cod. ms. eorum quos nactus sum ad hujus operis correctionem, inter quos duo erant membranei antiquissimi litteris Gothicis scripti, unus Ecclesie Toletanæ, æra 953 exatus; alius ex insigni collegio Ovetensi apud Salamancae antiquior, ut ex litteris miram vetustatem præ se ferentibus colligere licet. Quapropter omnia, velut aliena, a germana lectione rejeci. LOAISA.

Ibid. Recapitulatio enim est... hæc patrata videantur. Bignæus hæc ait a se reperta in Mss. exemplaribus, in quibus deerant præcedentia: *Recapitulatio enim est... reversa narratio. Hæc quidem ultima exstant in Editionibus antiquioribus. Alia deesse in suis Mss. Loaisa testatur; neque in nostris quidem*

A 28), hominem ipsum diabolum vocans, et ex nomine capitis significatur corpus, sicut in Evangelio dicitur. *Duodecim vos elegi, sed unus ex vobis diabolus est* (Joan. vi, 71); Judam utique indicans, quia diaboli corpus fuit. Apostata quippe angelus omnium caput est iniquorum, et hujus capitis corpus sunt omnes iniqui. Sicque cum membris suis unus est, ut sæpe, quod corpori ejus dicitur, ad eum potius referatur; rursum quod illi, ad membra iterum ipsius derivetur.

173 CAPUT XX.

De differentiâ Testamentorum.

1. Quidam ideo non recipiunt Vetus Testamentum, pro eo quod aliud in tempore prisco, aliud agatur in novo. Non intelligentes quod Deus quid cuique congruerit tempori magna quadam distributione concesserit: sicut in lege imperat nuptias (Deuter. xxv), in Evangelio virginitatem commendat (Matth. xix); in lege oculum pro oculo auferre (Deuter. xix), in Evangelio alternam præbere percipienti maxillam (Matth. v).

2. Sed illa pro tempore fragili populo, ista vero perfecta, utrique tamen pro tempore sua quæque convenientiâ commodans. Et tamen pro ista mutatione non est credendus Deus mutabilis, sed potius inde admirabilis prædicandus est, quia manens incommutabilis, quid cuique (ut diximus) tempori commodum fuit, magna cum distributione concessit.

3. Sub Veteri Testamento minoris culpæ erant peccata, quia in eo non ipsa veritas, sed umbra veritatis aderat. Nam in Testamento Novo præceptis altioribus manifesta facta quædam, quæ in illo populo umbræ veritatis deservierant, deserenda nobis præcipiuntur. Illic enim fornicatio et retributio injuriæ permissa sunt, nec nocebant; in Testamento autem Novo gravi animadversione damnantur, si admittantur.

CAPUT XXI.

De symbolo et oratione.

1. Fidei symbolum et dominica oratio pro tota

apparent, nisi quod ita ordo capitum et rerum in multis Mss. turbatus est, ut non mirum videri debeat si in aliquo exstant. AREV.

18. Quæ in parenthesi includuntur in Gothico tantum Cod. Ecclesie Toletanæ in margine addita inveni. Locus est Isaiæ, cap. xiv, et apud divum August., in exempla septimæ regulæ, et apud Tichonium. LOAISA.

19. Angelus apostata est Lucifer de quo Isai. xiv: *Quomodo cecidisti de cælo, Lucifer? Idem vocatur et draco, et serpens antiquus, diabolus, et Satanæ, Apoc. xii. LOAISA.*

CAP. XX. N. 1. *Quidam. Al., quidam hæretici. Et max, incognita quadam pro magna quadam. AREV.*

3. *Manifesta. Al., veritate manifesta. AREV.*

CAP. XXI. N. 1. Symbolum et dominicam orationem continere fidem; spem, charitatem, docet August. in Euchir., cap. 6 et 7. Symbolum autem illud ab ipsis (Apostolis) editum magna eum cura et Spiritus sancti instinctu, apertum est ex Rufino in Expositione Symboli, et August., in sermone secundo Dominicæ Palmarum, ubi quam singuli Apostoli partem contulerint docet in hunc modum: *Quod Græcæ Symbolum dicitur, Latine Collatio nominatur. Collatio ideo dicitur, quia collata in unum totius Catholicæ legis fides Symboli colligitur brevitate, cuius textum vobis modo, Deo annuente, dicemus. Petrus dixit: Credo in unum Deum Patrem omnipotentem. Joannes dixit: Creatorem cæli et terræ. Jacobus dixit: Credo et in Jesum Christum Filium ejus*

lege parvulis Ecclesie ad cœlorum regna sufficit capessenda. Omnis enim latitudo **174** Scripturarum in eadem oratione dominica et symboli brevitate concluditur. Unde et propheta Isaias dicit: *Abbreviationem audiri a Domino Deo exercituum, super universam terram. Attendite, et audite eloquium meum (Isai. v, 25).*

2. Sed hæc abbreviatio, aut illud intelligitur, quod Dominus dicit: *Omnem legem et prophetas in duobus præceptis dilectionis Dei et proximi pendere*: aut propter ipsam Orationem dominicam, vel symboli breviter, in quibus (ut prædictum est) omnem Scripturarum coartari (cernimus) latitudinem.

175 CAPUT XXII.

De baptismo et communione.

4. Solam Ecclesiam catholicam habere baptismum ad salutem Zacharias propheta testatur: *In die, inquit, illa, erit fons patens domui David et habitantibus in Jerusalem, in ablutionem peccatoris et menstruatæ (Zach.*

*unicum, Dominum nostrum. Andreas dixit: Qui conceptus est de Spiritu sancto, natus ex Maria Virgine. Philippus ait: Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus et sepultus. Thomas ait: Descendit ad inferna, tertia die resurrexit a mortuis. Bartholomæus dixit: Ascendit ad cœlos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis. Matthæus dixit: Inde venturus est iudicare vivos et mortuos. Jacobus Alphæi: Credo et in Spiritum sanctum, sanctam Ecclesiam catholicam. Simon Zelotes dixit: Sanctorum communionem, remissionem peccatorum. Judas Jacobi: Carnis resurrectionem. Matthias complevit: Vitam æternam. Amen. Ambrosius etiam, sermone 58, de jejuniis et quadrages., Symbolum appellat fidei clavem duodecim artificum operatione confectam: Irenæus, lib. 1, cap. 2, tesseram fidei unanimem; et Leo, in epistola ad Pulcheriam Augustam. Ambrosius lib. in de Virginitate vocal signaculum cordis, et esse antelucanis horis quotidie recitandum. Pro fidei autem Symbolo Apostolorum intelligitur, ut in concil. Laod. cap. 46: *Baptizatos oportet fidei Symbolum dicere*, et cap. 47. Similiter in concilio Agathensi, can. 9, in concilio Moguntino, sub Carolo Magno, cap. 45. De Symbolo Apostolorum, lege Hieronymum in epistola ad Pamachium, et August., lib. ad Catech., et Clementem Romanum, in epist. ad Jacobum fratrem Domini. LOAISA.*

Ibid. Dominica oratio. A Patribus quotidiana oratio dicitur, ut Cypriano in ejus expositione, et Augustino, lib. XXI Civil., cap. 27, et concilio Toletano IV, cap. 9, quia quotidie dicitur, et quia delet minima et quotidiana peccata. LOAISA.

Ibid. Isaias, etc. Locus est apud Isaiam, cap. x, ubi Hieronymus sic inquit: *Pro cunctis lociniosæ legis ceremoniis dedit præceptum brevissimum dilectionis et fidei.* Cyprianus in Expositione orationis dominicæ locum interpretatur de Symbolo fidei, et August., lib. de Perfectione justitiæ hominis, respons. 11; et contra Faustum, lib. xv, cap. 4, diplichium Ecclesie appellat duo dilectionis præcepta. LOAISA.

Ibid. In Editi ne Grialii erat capessenda pro capessenda; et in nota ab ipsis editum; supplevi apostolis. AREV.

CAP. XXII. N. 4. Isidorus non damnat baptismum hæreticorum, ut Cyprianus cum episcopis Africa, de quo Hieronymus in Dialogo contra Luciferianos sic inquit: *Cyprianus lacus contritos fugere, nec bibere de aqua aliena voluit; idcirco hæreticorum baptismum reprobans ad Stephanum tunc Romanæ ubi episcopum, qui a beato Petro vigesimus sextus fuit, super hac re Africanam synodum direxit; sed conatus ejus frus ra fuit.* Verum hic Isidorus loquitur de baptismo adultis collato ab hæreticis eum invocatione sanctissimæ Trinitatis, qui hec sit sacramentum, characteremque in animo obsignet, nihil

A XII, 1). Domus quippe David, et Jerusalem, Christi Ecclesia est in qua manat fons in ablutionem peccatorum. Hæretici autem id solum imaginaria ostentatione faciunt; ideoque illis baptismus non ad remissionem peccatorum, sed ad supplicii testimonium datur.

2. Pro solo originali reatu luunt in inferno nuper nati infantuli **176** pœnas, si renovati per lavacrum non fuerint. Proinde cum causa nuper natus damnatur infans, si non regeneratur, quia originis noxietate perimitur.

3. Cur parvuli peccato originali carentes per baptismum, et nequum proprium habentes delictum, a bestiis pœnisque cæteris liberantur? Hæc igitur causa est: baptismus enim a pœna æterna, non a præsentis vitæ supplicio liberat. Quod si a pœna præsentis homines liberarentur per baptismum, ipsum putarent baptimi premium, non illud æternum. Ergo, soluto reatu peccati, manet tamen quædam temporalis pœna,

tamen illis ad salutem remissionemque peccatorum prodest, quousque ab Ecclesia suscipiatur. Non enim illis ad remissionem peccatorum, inquit, sed ad supplicii testimonium datur. Quam sententiam probat Augustinus, lib. III contra Donatistas, cap. 14. et lib. de Baptismo, cap. 12, et habetur de Consecrat. d. 4, c. Tunc valere incipit ad salutem baptismus, cum scio a veraci confessione recessit. Idem Gregorius ad Quiriacum, Epistola 61, lib. IX, Registri, et Nicolaus pontifex ad consulta Bulgarorum, cap. 5. Quid vero de baptismo ab hæreticis collato senserit Isidorus, liquet lib. II de Officiis, cap. 24, dum inquit: *Hæretici autem si tamen in Patris et Filii et Spiritus sancti attestacione doceantur baptismum suscepisse, non iterum sunt baptizandi, sed solo chrismate et manus impositione purgandi.* Baptismus enim non est hominis meritum, sed Christi.

C Ideoque nihil interest hæreticus an fidelis baptizet: quod sacramentum tam sanctum est, ut nec homicida ministrante polluatur. Habet enim hæreticus baptismum Christi; sed quia extra fidei unitatem est, nihil prodest. At ubi ingressus fuerit, statim baptismum, quod habuerat foris ad perniciem, incipit illi jam prodesse ad salutem. Quod enim accipitur approbo, sed quia foris accipitur improbo; dum autem venerit, non mutat, sed agnoscitur. Character est enim regis mei, non error sacrilegus: nec corrigo desertorem, non mutuo characterem. Hæc Isidorus. Novissime sacra Tridentina synodus, sess. 7, can. 4, verum esse baptismum, inquit, quod datur in forma Ecclesie ab hæreticis. LOAISA.

Ibid. In nota Loaisæ erat quod datur in canone forma, etc. AREV.

2. Infernus multiplex est, ut adnotavit doctissime, sicut omnia, divus Thomas Aquinas: *Infernus, inquit, quadruplex: scilicet damnatorum, puerorum, purgatorum, et sanctorum Patrum.* In primo sunt tria, tenebræ gratiæ, tenebræ gloriæ, et pœna sensus. A quo æterno supplicio utrumque liberemur. In secundo solum duo prima, tenebræ gratiæ et gloriæ. In tertio tantum secundum et tertium, tenebræ gloriæ et pœna sensus. In quarto tantum secundum, tenebræ gloriæ, vocaturque hic sinus Abraham. De quo Tertullianus adversus Marcionem, lib. IV. Divus Gregor., lib. VII Epistolarum, epist. 55, ad Secundinum, de receptaculo agit animarum parvulorum qui sine baptismo discedunt. LOAISA.

Ibid. Proinde, etc. Ita Codex Goth. et alii Mss. Locus manifestus ad probandum originis maculam esse in pueris a parentibus contractam, et esse omnes natura procreatos filios iræ. LOAISA.

Ibid. Proinde, etc. Al., proinde Adæ causa nuper natus infans, si non regeneratur, damnatur, quia, etc. De baptismo non solum cit. loc. de Officiis ecclesie agit Isidorus, sed etiam lib. II contra Judæos, cap. 24. AREV.

ut illa vita ferventius requiratur quæ erit a pœnis omnibus aliena.

4. Nullus negat fidelium etiam post baptismum quo peccata delentur, quotidie, quandiu in isto sæculo sumus, ad Deum nos debere converti. Quod quamvis sine intermissione sit quotidie agendum, nunquam tamen fecisse sufficiet.

5. Qui in maternis uteris sunt ideo cum matre baptizari non possunt, quia qui natus adhuc secundum Adam non est, renasci secundum Christum non potest. Neque enim dici regeneratio in eo poterit quem generatio non præcessit.

6. Qui intra Ecclesiam non ex dignitate Ecclesiæ vivunt, sed fidem, quam 177 verbo tenent, operibus destruunt, de ipsis legitur: *Multiplicati sunt super numerum* (Ps. xxxix, 6), ut subaudias, in regno prædestinatorum.

7. Qui scelerate vivunt in Ecclesia, et communicare non desinunt, putantes se tali communione mundari, discant nihil ad emundationem proficere sibi,

5. Habetur hæc sententia in collectaneis Gratiani de Cons. d. 4, et apud Ivon., p. 1, cap. 183, et apud Magistrum, lib. IV Sent., dist. 6. LOAISA.

Ibid. Id non obstat quominus probabilis aut vera sit opinio quorundam recentiorum, qui docent conferri posse baptismum in casu necessitatis pueris qui in uteris maternis sunt, si ad eos pervenire possit aqua baptismi. AREV.

6. Psalm. xxxix. Ita interpretatur et Augustinus. Verum Basilius et Theodoretus aliter locum interpretantur in scholiis Psalmorum. LOAISA.

Ibid. Prædestinatorum. Sic habent omnes Cod. mss. et edidit antiquus, quam lectionem posui et delevi in regno reproborum, ex Gregorio et Augustini expositione, unde Gregorius subjungit de illis qui sunt super numerum: *Hic enim fidelibus per confessionem admisti sunt, sed propter vitam reprobam illic numerari in sorte fidelium non merentur.* LOAISA.

Ibid. Vezzosius asserit Loaisam et Breulium animadvertere legendum potius esse in regno reproborum; quam dictionem adoptavit Biganus. Verum Breulius nihil habet præter Loaisæ notam; et Loaisa aperte docet præferendum in regno prædestinatorum, quod allata sancti Gregorii verba confirmant, ut mirum sit Vezzosium in tam perspicua re hallucinatum fuisse. AREV.

7. Habetur tota sententia de Consecr., d. 2, cap. *Qui scelerate vivunt*; fragmentum vero ejus de Cons. d. 4, cap. *Qui in maternis uteris*, in huc capitis. LOAISA.

CAP. XXII. N. 2. Isidorus martyrismi nomen hoc capite non tantum illi tribuit qui extremam mortem gloriose pro Christo passi sunt, sed illis etiam qui a confessione nominis Christi nulla tormentorum atrocitate adiuvi potuerunt. Idem facit ubique Cyprianus, martyrum eximius laudator. Tertullianus autem hos designatos martyres appellat, illos vero absolute martyres. LOAISA.

3. Vet. Cod. ad unum omnes legunt: *Vir sanctus ultro se in agone pro certamine debet offerre justitiæ.* Tollunt enim negationem non, verum ita sensus non convenit illis quæ sequuntur: *sed tamen agonis fructum videns uberrimum, non debet declinare laboris periculum.* Quapropter existimo negationem, ut in Editis est, retinendam. Thomas, 2—2, quæst. 124: *Martyrium*, inquit, *oblatum debet tolerari patienter, sed non debet queri, quia non debet dari occasio agendi injuste.* Hæc ille. Unde Cyprianus fugit martyrium, ut constat ex primo lib. Epistol., et Athanasius, ut patet ex homiliæ super Mathæum cap. x, et ex apologia de fuga sua, prope medium. Hinc eleganter Cyprianus ait,

A dicente propheta: *Quid est quod dilectus meus in domo mea fecit scelera multa? Nunquid carnes sanctæ auferent a te malitias tuas* (Jer. xi, 15)? Et Apostolus: *Probet, inquit, se homo, et sic de pane illo edat et de calice bibat* (1 ad Cor. xi, 28).

CAPUT XXIII.

De martyrio.

1. Dei servus adversitate ulla non frangitur, sed pro veritatis defensione ultro se certamini offert, nec unquam pro veritate diffidit.

2. Sæpe ex discipulis ad martyrium eliguntur, qui suos doctores ad coronam præcedunt; et qui sunt ordine postremi, sunt nonnunquam in certamine primi.

3. Vir sanctus ultro se pro agone certaminis debet offerre justitiæ; sed tamen agonis fructum videns uberrimum, non debet 178 declinare laboris periculum. Quod si major est labor quam animarum lucrum, declinandus est labor, quem minimum comitator augmentum. Utrumque enim fecit Apostolus qui et periculis se ultro dedit, ubi maximum animarum lucrum

Epist. 83: *Dominus confiteri nos magis voluit quam profiteri.* Verum quid de virginibus illis dicemus quæ ob castitatis et pudicitiae amorem, ne turpiter violarentur, mortem sibi aqua, vel ferro, vel laqueo consciverunt? Quas etiam sancta Ecclesia inter divas martyres commemorat, ut constat ex divo Ambrosio, lib. in de Virginibus, ad Marcellinam sororem, de Pelagiæ et filiarum morte, et Eusebio Cæsariense, lib. viii Eccles. Histor., de virginibus Antiochiæ, et Sophronia, quæ se occidit, ne vim a Maxentio pateretur? Hieronymus, super Jonam, exponens illud cap. 1: *Tollite me et mittite me in mare*, sic inquit: *Non est nostrum mortem arripere, sed illam ab aliis libenter accipere, unde in persecutionibus non licet propria perire manu, absque eo ubi castitas periclitatur, sed percutienti collu submittere.* Augustinus vero lib. 1 de Civit. Dei, multis capitibus probat nulla prorsus causa fas esse sibi mortem inferre. Quod si dixeris id licere ne virginibus integritas omittatur, respondet corporis sanctitatem, animi sanctitate manente, non amitti. Verum eodem lib., velu de sententiæ suæ rigore non nihil remittens, questionem hæc sic concludit: *Sed quedam, inquit, vel, sanctæ feminæ tempore persecutionis, ut insectatores suæ pudicitiae deirent, in rapturam atque necaturam se flumen projecerunt, eoque modo defunctæ sunt, earumque martyria in Ecclesia catholica veneratione celeberrima frequentantur. De his nihil temere audeo judicare. Utrum enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testimonibus, ut earum memoriam sic honoret, divina persuasit auctoritas, nescio. Et fieri potest ut ita sit. Quid si hoc fecerunt non humanitas deceptæ, sed divinitus jussæ, nec errantes, sed obedientes? Sicut de Samsone aliud nobis fas non est credere. Cum autem Deus jubet, sequere jubere sine ulla ambagibus intimat, quis obedientiam in crimen vacet? Quis obsequium pietatis accuset? Hæc Augustinus, ex ejus verbis iud adversus hæreticos nostri temporis obiter notandum, Ecclesiam sanctos suos divina persuasione ætam honorare. Hic etiam in questionem factum Razæ (de quo Malchabæorum II, 14), solet vocari. Quod divus Augustinus improbat. Id contra secundam epist. Gaudenii, cap. 23, et epist. 61 ad Dulcitium, ubi enim laudari ait, non quia se ipsum interfecit, sed quod esset vir strenuus, civitatis que ac patriæ amator. Nam aliqui turpe est et animi impatientis sibi manus inferre, ut docet Arist., III Ethicorum, cap. 10. Unde labitur Cicero, Offic. I, dum, Catois mortem laudans, honestum ac licitum esse asserit virum fortem, ubi res postulat, se violenta manu perimere. LOAISA.*

vidit; et sapienter se periculo abstulit, in quo potiore laborem quam lucrum esse perspexit. Ultrō se Paulus apud Ephesum periculis obtulit, quia **179** potius periculo lacrum vidit. Damasci autem ideo periculo subtraxit semetipsum, quia nullum periculi ipsius arbitratus est fructum.

4. Discite quomodo ad martyrium se offerat quisque ultrō, vel quomodo juxta sententiam Dei cingatur ab altero, et, quo non vult ipse, ducatur, nisi quod et propter gloriam futuram de certamine justus gaudet, et propter passionis violentiam refugit subire quod dolet.

5. Accipe exemplum adeundi sub trepidatione martyrii de usu bellandi, in quo exercitatus quisque in prælio et per audaciam certamen aggreditur, et per timorem cunctatione movetur.

6. Item accipe exemplum martyrii de reparatione humani corporis ad salutem; dum quisque et de spe reparationis gaudet, et de incisionibus ceu amarissimis poculis mœret.

CAPUT XXIV.

De sanctorum miraculis.

1. Etsi apostolis virtus data est signorum propter fidem gentium nutriendam, Ecclesie tamen data est virtus operum propter eandem **180** fidem ornandam. Et tamen in ipsis apostolis plus erat mirabilis virtus operum quam virtus signorum. Ita et nunc in Ecclesia plus est bene vivere quam signa facere.

2. Quod nunc Ecclesia non ea miracula faciat quæ

Ibid. Paulus, etc. Id liquet ex Actorum xix. Paulo enim volente e-redi ad populum, non permisit discipuli ejus. **LOAISA.**

Ibid. Vezzosius non probat rationem Loaisæ, quod, si tollatur negatio, sensus non convenit iis quæ sequuntur, sed tamen agonis fructum videns, etc. In nota Loaisæ mendum erat, sed tamen si agonis fructum videns, fortasse inde ortum, quod in nonnullis Editis legitur sed tamen si agonis fructum videt, etc. In eadem etiam nota correxi de sententiæ suæ rigore pro de sententiæ rigore. Cæterum negari nequit, quod commodior sensus eruitur, si apponatur negatio. Florezius, tom. X Hisp. sacr., c. 10, apologiam texti martyrum Cordubensium in persecutione Saracenicâ, qui se ultrō pro veritatis defensione certantini obtulerunt, quos defendit etiam gloriosissimus ipse Christi martyr sanctus Eulogius Cordubensis. Advertit Florezius verba sancti Thomæ a Loaisa citata non reperiri ea quæst. 124, 2—2, qui potius art. 3, ad 1, ait: *ex zelo fidei et charitate fraterna multoties leguntur sancti martyres sponte se obtulisse martyrio.* An et quondam licita sit spontanea oblatio ad martyrium, magna eruditionis copia explicat Benedictus XIV de Beatif. sanctor. lib. III, cap. 16. **AREV.**

6. Alii, de incisionibus malorum. **AREV.**

CAP. XXIV. N. 1. Ex Gregor. hamil. 29. **LOAISA.**

Ibid. plus erat, etc. Id constat ex Lucæ x: *Ecce dedi vobis potestatem calcandi serpentes, et scorpiones, et super omnem virtutem inimici, et nihil vobis nocabit. Veruntamen in hoc nolite gaudere, quia spiritus vobis subjungitur. Gaudete autem, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Quod docte etiam probat venerabilis et sanctus Beda, super Joann. I. **LOAISA.**

Ibid. Plus est bene, etc. Id eleganter probat Cyprianus in oratione de Unitate Ecclesie ex illo Math. vii: *Multi enim dicent in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in*

A sub apostolis faciebat, ea causa est, quia tunc oportebat mundum miraculis credere, nunc vero jam credentem oportet bonis operibus coruscare. Nam ideo tunc signa fiebant exterius, ut interius fides roboraretur.

3. Jam in fide miracula quicumque requirit, vanam gloriam, ut laudetur, querit. Scriptum est enim: *Linguae in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus (I Cor. xiv, 22).* Ecce signum non est fidelibus necessarium, qui jam crediderunt, sed infidelibus, ut convertantur. Nam Paulus pro non credentium infidelitate patrem Publii de infirmitate febrium virtutibus curat (*Act. xxviii, 8*), infirmantem vero Timotheum fideliem, non oratione, sed medicinaliter temperat, ut noveris, miracula pro incredulis, non pro fidelibus fieri.

B 4. Antequam Antichristus appareat, virtutes ab Ecclesia, et signa cessabunt, quatenus eam quasi abjectiorem persequatur audacius. Ob hanc utilitatem cessabunt sub Antichristo ab Ecclesia miracula et virtutes, ut per noc et sanctorum clareat patientia, et reproborum, qui scandalizabuntur, levitas ostendatur, et persequentium audacia ferocior efficiatur.

181 CAPUT XXV.

De Antichristo et ejus signis.

1. Omnis qui secundum Christianæ professionis normam aut non vivit, aut aliter docet, Antichristus est.

2. Plerique autem Antichristi tempora non visuri

C *nomine tuo demonia ejecimus et in tuo nomine virtutes multas fecimus? Et tunc dicam illis: Nunquam vos cognovi, recedite a me, qui operamini iniquitatem.* Sic enim legitur apud Cyprianum, pro quibus in Editione Vulgata est: *Multi dicent in illa die, etc. Et tunc confitebor illis quia nunquam novi vos. Discidite a me.* Idem probat divus Ambrosius in comment. epist. I ad Corinth., xii, exponens illud: *Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.* **LOAISA.**

Ibid. In nota Loaisæ erat: *Ecce dedi vobis, quod ex Evangelio correxi.* **AREV.**

2. Quare miracula in Ecclesia nunc cessaverint causas etiam reddit August. lib. I Retract., cap. 13, et I. de Vera religione, cap. 25, et Ambros. super primam Epistolam ad Corinth., xii, in fine. Divus Gregorius, lib. xxvii Moralium docet etiam Ecclesiam olim adminiculis miraculorum indiguisse, nunc vero non item: *Paulus, inquit, egregius prædicator Miletum veniens, plenam infidelibus, sciens patrem Publii dysenteria febribusque vexatum, orando salvavit; et tamen ægrotanti Timotheo præcepit dicens: Modico vino utere propter stomachum tuum et frequentes tuas infirmitates.* **LOAISA.**

5. Ex Gregor., lib. xxvii Moral., c. 14. **LOAISA.**

Ibid. Medicinaliter temperat. Al., *medicinahter reparat.* **AREV.**

4. Ex Gregor., lib. xxxiv Moral., cap. 2. **LOAISA.**

Ibid. Ferocior. Vetus Editio, *fortior.* **AREV.**

CAP. xxv. N. 1. Antichristus Latine dicitur contrarius Christo, ut auctor est Augustinus in primam canonicam Joann. tract. 5, et in libello de Antichristo, si modo ejus est, et Gregor., lib. xxix Moral., c. 6. Rebellis Christo vocatur a Tertull., lib. de Prescript. adversus hæret. A Joann. I, II, mendax dicitur. *Quis est, inquit, mendax, nisi qui negat, quoniam Jesus non est Christus? hic est Antichristus.* Apoc. xiii Bestia nominatur. Homo peccati, et filius perditionis a Paulo II Thess. II. Hæc atiaque multa

sunt, et tamen in membris Antichristi inveniendi sunt. A

3. Antequam veniat Antichristus, multa ejus membra præcesserunt, et pravæ actionis merito caput proprium prævenerunt, secundum Apostoli sententiam, qui jam iniquitatis mysterium operari illum affirmat, etiam antequam reveletur (II *Thess.* II, 7).

4. Magnitudo signorum faciet sub Antichristo ut electi, si fieri potest, in errorem mittantur (*Matth.* XXIV, 24). Sed si electi, quomodo sunt in errorem mittendi? Ergo ibunt in errorem titubationis ad medicum præ multitudine prodigiorum, non tamen deiciendi sunt a stabilitate sua terrorum impulsu atque signorum. Unde et ideo ponitur si fieri potest, quia electi perire non possunt, sed cito resipiscentes cordis errorem religione coercebunt: scientes prædictum 182 a Domino esse, ut dum hoc fecerint B adversarii, non conturbentur sancti.

5. Tam mira facturus est prodigia et signa, dum venerit Antichristus, ut etiam electis quidam cordis gignatur scrupulus, quod tamen cito exsuperet in illis ratio, per quam scient in deceptionem reproborum et electorum probationem eadem fieri signa. In quo tempore per patientiam gloriosi erunt sancti, non per miracula, sicut martyres fuerunt priores. Illi enim et persecutores sustinebunt, et facientes prodigia. Proinde et durius bellum sustinebunt, quia non solum contra persequentes, sed etiam contra miraculis coruscantes dimicaturi sunt.

6. Gravius sub Antichristi temporibus contra Ecclesiam desæviet Synagoga, quam in ipso adventu Salvatoris Christianos est persecuta.

7. Dum in martyres diabolus jam exercuerit magnam crudelitatem etiam ligatus, crudelior erit tamen sub Antichristi temporibus, quando etiam erit solvendus. Nam si tanta ligatus, quanta solutus faciet?

8. Quanto propinquius finem mundi diabolus videt,

nomina illi per translationem et allegoriam in divinis litteris tribuuntur. LOAISA.

Ibid. De Antichristo notum est opus doctissimi Malvendæ, ut alios omittam. AREV.

3. Membra Antichristi sunt hæretici et improbi Christiani; qui ore Christum confitentur, factis autem negant, ex August., tract. 3 super primam Epist. Joann. *Quisquis factis, inquit, negat Christum, Antichristus est.* Quotquot enim habet Ecclesia perjuros, frandatores, adulatores, ebriosos, feneratoros, aliosque id genus sceleratos homines, antichristos, hoc est, adversarios Christi esse, idem recte asserit. Quod ipsum etiam de hæreticis censet, ex illa ejusdem loci: *Antichristus est qui negat Patrem et Filium. Omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex Deo non est, et hic est Antichristus.* LOAISA.

Ibid. Locus Pauli est II *Thess.* II. *Nam mysterium jam operatur iniquitatis. In quem locum divus Thomas Aquinas sic ait: Sicut omnia bona sanctorum ante Christum fuerunt figura Christi, sic in omni persecutione Ecclesiæ tyranni fuerunt, quasi figura Antichristi.* Græci hunc Pauli locum de Nerone dictum accipiunt, in qua sententia etiam divus Ambros. est in hunc locum. LOAISA.

5. Num vera futura sint miracula ac prodigia Antichristi, vide Augustin., lib. XX de Civit. Dei, cap. 19. LOAISA.

Ibid. Durius bellum. Quam atrox Antichristi bellum futurum sit patet ex illo Isai. XIV: *Hic homo, qui*

tanto crudelius persecutiones exercet, ut quia se continuo damnandum conspicit, socios sibi multiplicet, cum quibus gehennæ ignibus addicatur.

9. Quanto breve tempus videt sibi restare diabolus, ut damnetur, tanto in magna persecutionis ira movetur, divina justitia permitte, ut glorificentur electi, sordidetur iniqui, et ut diabolo durior crescat damnationis sententia.

183 CAPUT XXVI.

De resurrectione.

1. Inchoatio pacis sanctorum est in hac vita, non perfectio. Tunc autem erit plenitudo pacis, dum ad Dei contemplationem absorpta carnis infirmitate convalescerint.

2. Resurrectio mortuorum, ut Apostolus ait, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi futura est (*Ephes.* IV, 13); in ætate scilicet juventutis, quæ profectu non indiget, et absque inelinatione defectus in perfectione ex utraque parte et plena est, et robusta.

3. Quamvis nunc filiorum Dei nomine homines fideles vocentur (*Rom.* VIII, 14), tamen ex eo quod hanc servitutem corruptionis patiuntur adhuc jugo servitutis addicti, sunt accepturi plenam filiorum Dei libertatem, *Dum corruptibile hoc induerit incorruptionem* (I *Cor.* XV, 55).

4. Nunc Deus per speculum agnoscitur, in futuro autem quisque electus facie ad faciem præsentabitur (I *Cor.* XIII, 12), ut ipsam speciem contempletur, C quam nunc per speculum videre conatur.

5. In hac vita electorum numero ad dexteram pertinentium, et reproborum, qui ad sinistram ituri sunt, Ecclesiam Dei compleri (dicitur); in fine autem sæculi sicut zizania a frumento disjungi.

concitat terram, commovet reges, qui ponit orbem terræ totum desertum. Sic enim legit Cyprianus, interpretaturque de Antichristo, lib. III Testimoniorum ad Quirinum. Vulgata Editio ita habet: *Nunquid iste est vir qui turbavit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum, et urbes ejus destruxit?* LOAISA.

Ibid. Scrupulus, quod tamen. Melius videretur scrupulus quem tamen. AREV.

7. *Crudelior erit*, etc. Al., *crudelior erit tamen sub Antichristi, etc., ligatus facere potuit, quanto, etc.* AREV.

9. Ita in Mss. et in Editione veteri. De tempore adventus Antichristi vide piam ac prudentem sententiam August., lib. XVIII de Civit. Dei, cap. 95, et Greg., XXXIV Moral., cap. 10. LOAISA.

Ibid. Al., quanto brevius. Codex meus, videt se regnare diabolus. AREV.

CAP. XXVI. N. 1. Ex Gregor., lib. IV Moral., cap. 22 et 25. LOAISA.

2. August., lib. 22 de Civit., cap. 14 et 15. LOAISA.

Ibid. Sanctus Augustinus Pauli ad Ephesios locum interpretatur, et de ætate disserit qua resurrecturi sumus. AREV.

3. Fideles vocantur filii Dei per adoptionem Epist. I. Joann. III. *Videite, inquit, qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur, et simus.* Et statim: *Nunc filii Dei sumus (per gratiam videlicet), et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum, sicuti est.* LOAISA.

CAPUT XXVII.

De iudicio.

1. Iudicii diem novit Christus, sed in Evangelio dicere et scire **184** discipulos noluit. Nam dum dicit idem Dominus per prophetam: *Dies ultionis in corde meo (Isai. LXIII, 4)*, indicat se non nescire, sed nolle indicare.

2. De domo Domini, sicut scriptum est (*I Petr. iv, 17*), incipit iudicium, quando electi, id est, domus Dei, hic per flagella judicantur. Impii vero illic ad damnationem judicandi sunt. Unde et sequitur: *Si autem primus a nobis, quis finis eorum qui non crediderunt?*

3. Ad districti examen iudicii nec iustitia iusti securus est, nisi pietate divina, ut et ipsa iustitia, qua quisque justus est, Deo justificante, justificetur. Alioquin apud Deum et ipsa peccatum est. Inde est quod ait Job: *Innocentem et impium ipse consumit*. Consumitur quippe a Deo innox, quando ipsa innocentia liquidius requisita, et divinæ innocentiae comparata nihil efficitur, nisi et ibi per divinæ misericordiae pietatem homo justificetur. Consumitur item **185** a Deo impius, quando examinis divini subtilitate requiritur, ejusque detecta impietas iudicata damnatur.

4. Consumitur innox et impius simul sine carnis, non pœna damnationis.

5. Doctus pariter et indoctus moriuntur, sed morte carnis, non pœna damnationis. Omnia autem pergunt ad unum locum, dum morte corporali in ter-

A ram et justus et impius revertuntur (*Eccle. ii, 16; iii, 20*). Retributio autem dissimilis, sicut per eundem Salomonem dicitur: *Quid plus habet sapiens a stulto, nisi quod illuc pergat ubi vita est (Eccle. vi, 8)?* Ergo omnes in terram pariter redeunt. Nam ubi vita est, non pariter pergunt.

6. Gemina punitur sententia impius, dum aut hic pro suis meritis mentis cœcitate percussus, ne veritatem videat; aut dum in fine damnabitur, ut debitas pœnas exsolvat.

7. Geminum est divinum iudicium: unum quo et hic judicantur homines, et in futuro; alterum, quo propterea hic judicantur, ne illic iudicentur. Ideoque quibusdam ad purgationem temporalis proficit pœna; quibusdam vero hic inchoat damnatio, et illic perfecta speratur perditio.

8. In iudicio reprobi humanitatem Christi, in qua iudicatus est, videbunt, ut doleant, divinitatem vero ejus non videbunt, ne gaudeant. Quibus enim divinitas ostenditur, utique ad gaudium demonstratur.

9. Pro diversitate conscientiarum et iudicis apparbit in iudicio **186** Christus electis, et terribilis reprobis. Nam qualem quisque conscientiam tulerit, tale et iudicium habebit; ut, manente in sua tranquillitate Christo, i his solis terribilis appareat, quos conscientia in malis accusat.

10. Duæ sunt differentiae vel ordines hominum in iudicio, id est, electorum et reproborum; qui tamen dividuntur in quatuor. Perfectorum ordo unus est, qui cum Domino iudicat, et alius, qui iudicatur.

C de domo Dei, ubi iudicium Græce *κρίμα* pro afflictionibus accipiendum. LOAISA.

3. Ex Gregor., lib. ix Moral., c. 11 et 12. LOAISA.

Ibid. Ut et ipsa, etc. Pulchre differentiam iustitiæ, qua Deus et homo iusti dicuntur, expressit adversus vesana hæreticorum huius temporis dogmata, de qua sic etiam in Conc. Trid., sess. 6, c. 7, scriptum est: *Demum unica formalis causa est iustitia Dei, non qua ipse justus est, sed qua nos justos facit; qua videlicet a Deo donata, renovatur spiritu mentis nostræ, et non modo reputatur, sed vere iusti nominamur, et sumus, iustitiam in nobis recipientes*. LOAISA.

7. *Nec illic iudicentur*. Ita est in omnibus Mss.; que lectio videtur cum illo Pauli quadrare I Cor. xi: *Si nosmetipsos iudicaverimus, non utique iudicemur*. Et cum illo Sapient. Ante iustitiam præpara iudicium. LOAISA.

Ibid. Ad purgationem. Joan. xv: *Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit eum, et omnem qui fert, purgabit eum*. Greg.: *Palmes fructuosus purgari dicitur, quia per disciplinam reciditur ad uberiores gratiam*. LOAISA.

Ibid. Nonnulli impressi, nec illi damnentur, quod recte rejicitur. AREV.

8. Gothus, in qua iudicatus est videbunt; non male: sententia hæc est apud Augustinum, super Joan., tract. 25, et de Trinit., lib. i, cap. 3, 16 et 17. Est etiam in Magistro Sentent., lib. iv, dist. 48. LOAISA.

Ibid. Divinitatem. Ex illa Isai. xxvi: *Tollatur impius ne videat gloriam Dei*. LOAISA.

9. Gregor., lib. xxv Moral., cap. 5 et 6. Desumitur autem sententia ex illo Pauli, Rom. ii: *Testimonium reddente illis conscientia ipsorum, et inter se invicem cogitatio unum accusantium, aut etiam defendentium, in die cum iudicabit Deus occulta hominum*. Quod locum ita etiam Ambrosius interpretatur. LOAISA.

10. Ex Gregor., lib. xxvi Moral., c. 24, et Magistr. in iv, dist. 97. LOAISA.

CAP. XXVII. N. 1. Sed in Evangelio dicere se scire discipulis noluit. Mss. legunt nonnulli. Cæterum Gothus Toletanus omnium fidelissimus cum Editio consentit. Locus vero est Marc. xiii, his verbis: *De die autem illa, vel hora nemo scit, neque angeli in cœlo, neque Filius, nisi solus Pater*. Et Matth. xxiv: *De die autem illa et horu nemo scit, neque Filius hominis*. Quorum locorum interpretationem vide apud August. lxxxiii Quæst., q. 6; et Hieron., in Matth.; Ambros., lib. v de Fide, cap. 8; Theophil., super Marcum, cap. 15; Gregor., lib. iii super I Reg. iii. Qui omnes Patres ideo dicunt Filium Reg. eum diem nescire, quia eum iudicare noluit hominibus. Alii doctores neoterici dicunt Christum, quatenus homo erat, diem iudicii non cognovisse naturali notitia. Nam solus Deus novit ex sua naturali notitia tempora et momenta quæ Pater posuit in sua potestate. Unde apud Matth., cap. xxiv, additur, *neque Filius hominis*. Nam, quatenus Verbum, novit, sicut Pater. Quam interpretacionem videtur etiam sequi Basilus, in epistola ad Amphilochem, dum Matthæi et Marci hæc loca interpretatur. Cæteris vero omnibus oculum esse, nullis sacrarum literarum testimoniis confirmatur. Matth. xxiv: *Sicut autem in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis*. Luc. xvi: *Sicut in diebus Lot, etc.* Et I Thess. v: *Cum dixerint homines pax et securitas, veniet repentinus interitus*. Et ibidem, *Dies Domini sicut fur in nocte, et Luc. xii: Quando non putatis Filium hominis veniet*. Et alibi: *Vigilate, quia nescitis diem, neque horam*. Apoc. iii: *Veniam ad te tanquam fur, et nescies qua hora veniam ad te*. LOAISA.

Ibid. De genere cognitionis quo Christus diem iudicii novit, consulendus etiam Vezziosus, in not. ad Epiphani c. 21 Ancorati, part. ii Institut. Theolog. AREV.

2. *I Petr. iv: Quoniam tempus est ut incipiat iudicium*

utrique tamen cum Christo regnabunt. Similiter A
ordo reproborum partitur in duobus, dum hi qui in-
tra Ecclesiam sunt mali iudicandi sunt et damnandi;
qui vero extra Ecclesiam inveniendi sunt, non sunt
iudicandi, sed tantum damnandi.

11. Primus igitur ordo eorum qui iudicantur et
pereunt opponitur illi ordini bonorum de quo sunt
qui iudicantur et regnant. Secundus ordo eorum qui
non iudicantur et pereunt opponitur illi ordini iusto-
rum in quo sunt hi qui non iudicantur et regnant.
Tertius ordo eorum qui iudicantur et regnant illi or-
dini est contrarius de quo sunt qui iudicantur et pe-
reunt. Quartus ordo eorum qui non iudicantur et
regnant opponitur illi contrario ordini in quo illi
sunt qui non iudicantur et pereunt.

CAPUT XXVIII.

De gehenna.

1. Duplex damnatorum pena est in gehenna, quo-
rum et mentem **187** urit tristitia, et corpus flamma
juxta vicissitudinem, ut qui mente tractaverunt
quod perlicerent corpore, simul et animo puniantur
et corpore.

2. Ignem gehennæ ad aliquid lumen habere, ad
aliquid non habere; hoc est, habere lumen ad dam-
nationem, ut videant impii unde doleant; et non ha-
bere ad consolationem, ne videant unde gaudeant.

3. Apta fit comparatio de camino trium puerorum
ad exemplum ignis gehennæ. Nam sicut ille ignis non
arsit ad trium puerorum supplicium, et arsit ad com-
burenda ligamina vinculorum, ita ignis gehennæ et
lucebit miseris ad augmentum pœnarum, ut videant C
unde doleant, et non lucebit ad consolationem, ne
videant unde gaudeant.

4. Inter hujus vitæ et futuræ infelicitatis miseriam
multa discretio est. Illic enim et miseria est propter
cruciationem dolorum, et tenebræ propter lucis aver-
sionem: quorum unum in hac vita, id est, miseria
est, aliud non est; in inferno autem utrumque est.

Ibid. Non sunt iudicandi: Secundum illud Joann.
III: Qui non credit, jam iudicatus est; et illud Pauli,
Rom. II: Quicumque enim sine lege peccaverunt, sine
lege peribunt. LOAISA.

Ibid. Discrimen inter impios, sive incredulos, et
peccatores Christianos, agnoscunt multi alii Patres,
qui dicunt peccatores iudicandos esse, impios jam
esse iudicatos. Vide Prudentiana, pag. 155, num.
179. AREV.

CAP. XXVIII. N. 1. Theophylactus, super Matth. X
exponens illud: *Timete autem magis eum qui potest
et animam et corpus perdere in gehennam. Gehennam,*
inquit, *cum dicit, significat perpetuam pœnam; Ge-
henna enim dicitur a semper nascendo. Ille est ille
vermis de quo ait Isaias: Vermis eorum non morietur,
et ignis eorum non exstinguetur. Cui convenit illud
Tityi (ut est in fabulis):*

.... Rostroque immanis vultur obunco,
Immortale jecur tuendens, fecundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulis, habitaque sub alto
Pectore, nec libris requies datur ulla renatis.

LOAISA.

2. Ex Gregor., lib. IX Moral., c. 59. LOAISA.

Ibid. Petavius, lib. III de Angelis, c. 5, ignem
inferorum esse corporeum probat præsertim testimo-
niis Augustini et Gregorii, quibus Isidorum quoque

CAPUT XXIX.

De pœnis impiorum.

1. Sicut fasciculi lignorum ad combustionem de si-
milibus colligantur (*Math. XIII, 30*), ita in iudicii
die similis culpæ rei suis similibus jungentur, ut ex
æquo pœna constringat quasi in fasciculum quos actio
similes fecit in malum.

2. Sicut unusquisque sanctus in futuro iudicio pro
quantitate **188** virtutum glorificabitur, ita et unus-
quisque impius pro quantitate facinorum condemna-
bitur; nec deerit in supplicio futuro damnationis
ordo, sed juxta qualitatem criminum, Propheta affir-
mante, discretio erit pœnarum.

3. De charorum quoque suorum suppliciis additur
etiam pœna defunctis, sicut apud inferos diviti ser-
mo prædicat evangelicus (*Luc. XVI, 19*); sicut pro
augendo Judæ supplicio dicit etiam psalmus: *Com-
matione moveantur filii ejus, et mendicent* (*Psal.*
CVIII, 9).

4. Impii ex hoc durius in iudicio puniendi sunt
mentis dolore, ex quo visuri sunt justos gloriæ beati-
tudinem meruisse.

5. Cuactis videntibus est præcipitandus diabolus,
quando sub aspectu omnium bonorum angelorum et
hominum cum eis qui de parte ejus erunt in ignem
æternum mittendus est.

6. Dum sublatus fuerit diabolus, ut damnetur,
multi electi, qui in corpore sunt inveniendi, Domino
ad iudicium veniente, metu concutiendi sunt, viden-
tes tali sententia impium esse punitum: quo terrore
purgandi sunt, quia, si quid eis ex corpore adhuc
peccati remanserit, metu ipso quo diabolum damnari
conspiciunt purgabuntur. Hinc est quod ait Job: *Cum
sublatus fuerit, timebunt angeli, et exterriti purgabuntur*
(*Job. XLI, 16*).

7. Multos posse perire ex eis in die iudicii, qui
nunc electi esse videntur, et sancti, dicente propheta:
Vocabit Dominus iudicium ad ignem, et devorabit abys-

adjungit; sed advertit nullum de eo igne corporeo
existere decretum fidei. AREV.

3. Gregor., *ibid.* LOAISA.

4. Ex Gregor., lib. IX Moral., cap. 38. LOAISA.

CAP. XXIX. N. 1. Ex Gregor., lib. IX Moral., cap.
59. LOAISA.

Ibid. Fasciculi lignorum. Vide a me notata ad vers.
681 lib. III Dracontii:

Et grates exceptus agam de fasce malorum.

AREV.

2. Ex Gregorio, *ibid.* LOAISA.

Ibid. Nec deerit, etc. Ita in Goth. et aliis mss., in
uno vero perantiquo sic legitur, *nec deerit in supplicii
die futurus damnationis ordo.* LOAISA.

3. Psal. CVIII: legiturque in Editione Vulgata: *Nu-
tantes transorantur filii, et mendicent.* Hebræus sermo
habet: *Oberrent liberi ejus. Nutantes autem est insta-
biles vagentur, errantes mendicent, fiant vagi et
errantes.* LOAISA.

3. Apoc. XX ponitur ordo iudicii, et apud Paulum,
I Cor. XV. LOAISA.

6. Qui in corpore sunt inveniendi. Vide sanctum
Gregorium, lib. XXXIV Moral., c. 7, et sanctum Au-
gustinum, de Civit. Dei, cap. 20, cum nota Vezzosi,
part. III Iustit. Theolog., pag. 283 et seq. AREV.

7. Locus est Amos VII: *Ecce vocabit iudicium aa*

sum multam, et comedet partem domus. Pars quippe dominus devorabitur, quia illos etiam infernus absorbebit, qui nunc se esse in præceptis cœlestibus gloriantur; de quibus Dominus dicit: « Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, **189** nonne in tuo nomine prophetavimus, et in tuo nomine dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus? Tunc confitebor illis quia nunquam novi vos. Discedite a me, omnes qui operamini iniquitatem, nescio qui estis (Matth. vii, 22, 23). »

CAPUT XXX.

De gloria sanctorum.

1. Non faciet in futurum cor miserum justorum compassione damnatorum condolendi affectio, ubi

ignem Dominus Deus, et devorabit abyssum multam, et comedet simul partem. Vox ante domus, quæ apud Isidorum est, in nullo Bibliorum exemplari legitur, neque in versione LXX, cujus hæc sunt verba: καὶ ἐκάλεισεν τὴν δίκην ἐν πυρὶ καὶ κατέφαγεν τὴν μερίδιαν, ubi Hieronymus: Comedit partem, inquit, hoc est, ad sanctos illius pervenit, qui in peculo Domini, et in ejus parte reputantur. Theodoretus in eundem locum: Partem, inquit, appellat Israel. Sic enim etiam Moses inquit:

tantum erit sanctorum de Dei contemplatione gaudium, ut tristitiæ nullus tribuatur introitus.

2. Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior, ita et sanctorum requies comparata damnationi malorum gloriosior erit.

3. Sic justitia injustitiæ, sic virtus vitio crescit. Ergo sanctorum crescit gloria, dum debita damnantur impii pœna.

4. Post resurrectionem sanctis in carne promissa est cœlorum ascensio, dicente ad Patrem Christo: Volo ut ubi sum ego, et ipsi sint mecum (Joan. xvii, 24). Si enim membra capitis sumus, et unus in se, et in nobis est Christus, utique ubi ipse ascendit, et nos ascensuri sumus.

B Et facta est pars Domini populus ejus Jacob. LOAISA. CAP. xxx. N. 1. Ex Gregorio, homilia 40. Est apud Magistrum, in iv, dist. 50. LOAISA.

5. In Exenso erat sicut; verum Gothus legit: Sic justitia injustitia, sic virtus vitio crescit. Ergo sanctorum excrescit gloria, ut sit superioris sententiæ redditio; similiter est in omnibus fere vet. Cod. LOAISA.

Ibid. Alii, sic virtus vitio. Crescit ergo sanctorum gloria, dum. AREV.

LIBER SECUNDUS.

190 CAPUT I.

De sapientia.

1. Omnis qui secundum Deum sapiens est beatus est. Beata vita cognitio divinitatis est. Cognitio divinitatis virtus boni operis est. Virtus boni operis fructus æternitatis est.

2. Qui secundum sæculum sapiens est, secundum Deum stultus est. Unde et propheta: Stultus, inquit, factus est omnis homo a scientia sua (Jerem. x, 14).

3. Primum est scientiæ studium quærere Deum, deinde honestatem vitæ cum innocentiam opere.

4. Nullus sapientiam Dei plene recipit, nisi qui se ab omni abstrahere actionum cura contendit. Unde et scriptum est: Sapientia scribæ in tempore otii, et qui minoratur actu, ipse percipiet eam (Eccli. xxxviii, 25).

5. Non ad parvæ intelligentiæ arcem pervenit, qui scit secreta Dei se penetrare non posse. Tunc autem Deum recte cognoscitur, **191** quando eum perfecte scire nos denegamus.

CAP. I. N. 2. Jeremias, x: Stultus factus est omnis homo a scientia; in Editione Vulgata non est sua, neque apud Septuaginta: Ἐμωράθη πᾶς ἄνθρωπος ἀπὸ γνώσεως. Verum apud Hebræos est a scientia sua, et ita vertit divus Hieronymus, Jerem. x, quamvis cap. 51, a scientia tantum. LOAISA.

3. Ex divo Gregor., fere ad verbum, hæc sententia et sequens lib. xviii Moral., cap. 25. LOAISA.

4. Locus est Eccli. xxxviii, ubi in Editione Vulgata sic est: Sapientia scribæ in tempore vacuitatis, et qui minoratur actu sapientiam percipiet. Dictio scribæ non est verbum imperandi, sed genitivus, ut constat ex Græcis: Σοφία γραμματέως ἐν εὐκαιρία σχολῆς. Et Complut. Editio ita habet: Sapientia scribæ in opportunitate otii, scilicet consistit, aut comparatur. Sunt

6. Interdum quædam nescire convenit. Nullus autem in culpa major est quam ille qui Deum nescit.

7. Investigationem veri multorum est quærere, sed paucorum est invenire. Ea autem quæ supra hominis intelligentiam sunt, scrutanda non sunt. Quidquid supra hominis intellectum est quærendum non est. Consilio autem divino reservandum est, ut hoc credatur esse justitia, quod divinæ placuerit voluntati. Non enim poterit esse injustum quod justo complacet judici.

8. Omnis sapientia ex scientia et opinione consistit. Melior est autem ex scientia veniens quam ex opinione sententia. Nam illa vera est, ista dubia.

9. Ad majoris culpæ cumulum pertinet scire quemquam quod sequi debeat, et sequi nolle quod sciat. Unde et Dominus: Servus, inquit, sciens voluntatem Domini sui, et non faciens, digne plagis vapulabit multis (Luc. xii, 47). Et Jacobus: Scienti bonum et non facienti, peccatum est (Jac. iv, 17).

10. Simplicitatem cum ignavia vocari stultitiam,

qui sapientiam legant, et tunc scribæ est nominativus, ita ut sit sensus: scribæ, hoc est, legis doctores, sapientiam percipient in tempore quo vacui et liberi sunt ab operibus servilibus et illiberalibus, totos se veritatis speculationi tradentes. Sed hæc interpretatio, licet a doctis probeatur, Græcæ Editioni non convenit. Isidorus locum desumpsit ex divo Gregor., lib. xviii Moral., cap. 25: Nullus quippe, inquit, eam plane recipiet, nisi qui ab omni se abstrahere actionum carnalium fluctuatione contendit; unde et alias dicitur: Sapientia scribæ in tempore otii, et qui minoratur actu, ipse percipiet eam. LOAISA.

9. Sensum de Scriptura sumpsit, et non verba. Locus est Lucæ xii: Ille autem servus, etc. LOAISA.

Ibid. Peccatum est. Al., peccatum est illi. AREV.

simplicitatem vero cum prudentia vocari sapientiam.

11. Utrumque non valemus, melius est ut bene vivendi studium quam multa sciendi sequamur.

12. Non pertinere ad beatitudinem consequendam scientiam rerum, nec esse beatum multa scire, sed esse magnum beate vivere.

13. Nihil prodesse omnem scire prudentiam cum ignorantia Dei, et nihil obesse scientibus Deum ignorantiam mundi. Perlecte autem scit, qui potius Deum et ista non pro se, sed pro Deo scit.

14. Nihil obesse cuiquam si per simplicitatem aliquam de elementis indigne sentiat, dummodo de Deo vera pronuntiet. Nam quamvis de incorporeis corporeisque naturis nequeat quisque disputare, beatum tamen illum facit vita recta cum fide.

192 CAPUT II.

De fide.

1. Non posse ad veram beatitudinem pervenire, nisi per fidem; beatum autem esse, qui et recte credendo bene vivit, et bene vivendo, fidem rectam custodit.

2. Deus, si creditur, merito invocatur et quæritur; ac per hoc tunc perfecte laudatur, quando invocatur et creditur.

3. Non tantum id credendum est, quod sensu carnis dignoscimus, sed magis etiam quod intellectu mentis conspicimus, id est, Deum. Sine fide nemo potest placere Deo (*Hebr. xi, 6*): *Omne enim quod non est ex fide peccatum est* (*Rom. xiv, 23*).

4. Fides nequaquam vi extorquetur, sed ratione atque exemplis suadetur. A quibus autem exigitur violenter, perseverare in eis non potest: exemplo, ut quidam ait, novellæ arboris, cujus si quis cacumen violenter impresserit, denuo, dum laxatur, in id quod fuerat, confestim revertitur.

5. Sicut homo, libero arbitrio conditus, sua sponte divertit a Deo, ita ex propria mentis conversione credendo, recurrit ad Deum, ut et libertas agnoscat arbitrii per propriam voluntatem, et beneficium gratiæ per acceptam fidei veritatem.

6. In corde respicit Deus fidem, ubi se non possunt homines excusare, qui ore simulant veritatis professionem et corde retentant erroris impietatem.

7. Sicut nihil proficit fides quæ ore retinetur, et corde non creditur, ita nihil profutura fides, quæ

13. *Prodesse omnem.* Al., *prodest homini.* AREV.

CAP. II. N. 5: *Fidei veritatem.* Al., *fidei firmitatem.* AREV.

7. In omnibus Editis erat *confessionis oris*, male: sed in omnibus Mss., *confessione oris*, quam lectionem probò; sic est apud Paul., *Rom. x: Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit.* LOAISA.

Ibid. Proferatur. Al., *profiteatur.* AREV.

9. Gregorius, lib. VIII Moral., cap. 25. LOAISA.

10. Gregor., lib. XXV Moral., cap. 10, ad verbum. LOAISA.

11. Joann. VI. Est etiam apud Greg., lib. XXIII Moral., cap. 17. LOAISA.

A corde tenetur, si ore non proferatur. De tali enim fide propheta ita quosdam objurgat, dicens: *Periit fides, ablata est de ore eorum* (*Jerem. vii, 28*). Fides enim quæ corde creditur, confessione oris ad salutem profertur (*Rom. x, 10*).

8. Vacuam esse sine operibus fidem, et frustra sibi de sola fide **193** blanditur, qui bonis operibus non ornatur.

9. Qui crucem portat debet et mundo mori. Nam ferre crucem, et mori, mortificare seipsum est; ferre, et non mori, simulatio hypocritarum est.

10. Qui per fidem cognitionem Dei habent, et operibus obscurantur, exemplum Balaam sequuntur; qui cadens opere, apertos oculos habuit per contemplationis fidem.

11. Carnales fidem non pro virtute animi, sed pro commodo quærere temporali. Unde et Dominus dicit: *Queritis me, non quia vidistis signa, sed quia manducastis de panibus* (*Joan. vi, 26*).

12. Christianus malus, dum secundum Evangelii doctrinam non vivit, etiam ipsam fidem, quam verbo colit, oborta tentatione, facile perdit.

13. Multi fide tantum Christiani sunt, opere vero a Christiana doctrina dissentiunt. Multi quoque fidem Christi ex corde non amant, sed humano terrore eandem per hypocrisim tenere se simulant. Et qui esse non possunt aperte mali, per terrorem fidei boni noscuntur.

14. Amatores mundi pugnant aliquando pro fide, et aliis quidem proficiunt; ipsi vero, amore terreno implicati, cœlestia non requirunt, sed verbo tantum fidem defendunt.

15. Quidam pro fide etiam hæreticos insequuntur, sed per arrogantiam eos qui intra Ecclesiam sunt contemnunt. Adversarios quidem fidei confutant pro infidelitate, sed fideles premunt fasce superbiæ.

CAPUT III.

De charitate.

1. Quamvis nonnulli fide atque operibus sanctis videantur esse participes, tamen, quia privantur charitate fraternæ dilectionis, **194** nullum habent incrementum virtutis. Nam sicut ait Apostolus: *Si tradidero corpus meum, ut ardeam, charitatem non habuero, nihil mihi prodest* (*I Cor. xiii, 5*).

2. Sine amore charitatis, quamvis quisque recte credat, ad beatitudinem pervenire non potest, quia tanta est charitatis virtus, ut etiam prophetia et martyrium sine illa nihil esse credantur.

Ibid. Carnales fidem. Al., *carnalium est fidem.* Sed nihil mutes, quamvis hoc clarius videatur. AREV.

15. Greg., lib. XXI, cap. 10, et lib. XXVII, cap. 6 Moral. LOAISA.

15. *Fasce superbiæ.* Meus Codex ms. *fastu superbiæ*, quod fortasse melius. AREV.

CAP. III. N. 1. Ex Greg., lib. VIII Moral., cap. 14; assertque id testimonium Pauli, *I Cor. XIII.* LOAISA.

Ibid. Si tradidero. Sic omnes Codd. mss., et Cyprianus, de unitate Eccl., et Cassianus, collat., 1, de Monach. destin., cap. 6. Locus est apud Paul. *I Cor. XIII.* Græce, *ἵνα καυχήσομαι.* LOAISA.

3. Nullum præmium charitate pensatur. Charitas enim virtutum omnium obtinet principatum. Unde et vinculum perfectionis charitas ab Apostolo dicitur (*Coloss. iii, 14*), eo quod universæ virtutes ejus vinculo religuntur.

4. Dilectio Dei morti comparatur dicente Salomone: *Valida est ut mors dilectio (Cant. viii, 6)*; idcirco, quia sicut mors violenter separat animam a corpore, ita et dilectio Dei violenter segregat hominem a mundano et carnali amore.

5. Qui Dei præcepta contemnit, Deum non diligit. Neque enim regem diligimus, si odio leges ejus habemus.

6. Tenenda est cum sanctis viris unitas charitatis; et quanto se quisque subtrahit mundo, tanto opus est ut se associet honorum consortio.

7. Charitas in dilectione Dei et proximi constat. Servat autem in se dilectionem Dei, qui a charitate non dividitur proximi. Qui a fraterna societate seernerit, a divinæ charitatis participatione privatur. Nec poterit Deum diligere, qui noscitur in proximi dilectione errare. Christus Deus et homo est. Totum ergo Christum non diligit, qui hominem odit.

8. Bonorum discretionis est, non odire personas, sed culpas; et recte dicta pro falsis non spernere, sed probare.

9. Qui imperfecti sunt in Dei amore, sæpe vitia superare disponunt; sed pondere vitiorum gravati, rursus ad ea vitia quæ optant relinquere revolvuntur.

195 CAPUT IV.

De spe.

1. Qui male agere non desistunt, vana spe indulgentiam de Dei pietate requirunt; quam recte quærent, si ab actione prava cessarent.

2. Metuendum valde est ut neque per spem veniæ, quam promittit Deus, perseveranter peccemus; neque quia juste peccata distingit, veniam desperemus; sed utroque periculo evitato, et a malo declinemus, et de pietate Dei veniam speremus. Omnis quippe justus spe et formidine nitet, quia nunc illum ad gaudium spes erigit, nunc ad formidinem terror gehennæ addicit.

3. Ex Gregor., lib. xxviii Moral., cap. 9. LOAISA.

4. Ex Greg., lib. x Moral., cap. 12, affertque illud Cantic. viii: *valida*. LOAISA.

9. Greg., lib. xi Moral., c. 5. LOAISA.

Ibid. Alii Editi et Mss.: *Sæpe se a vitiis separare disponunt*. AREV.

CAP. IV. N. 2. Greg., lib. xx Moral., c. 7, et ex lib. xxxiii, c. 11. LOAISA.

Ibid. Alii, adducit pro addicit; sed addicit genuinum est ex notatis ad Deut., xix, 5. AREV.

CAP. V. N. 2. Ex Greg., lib. xviii Moral., cap. 23. LOAISA.

4. Ose. xiii. Vulgata Editio sic habet: *Perditio tua, Israel; tantummodo in me auxilium tuum*. In Septuaginta est: *Corruptioni tuæ, Israel, quis auxiliabitur?* quem sensum divus Hieron. in Oseam interpretatur. LOAISA.

Ibid. Nihil posse. Al., nihil posse homines. Infra

CAPUT V.

De gratia.

1. Interdum peccantibus nobis sua Deus dona non retrahit, ut ad spem divinæ propitiationis mens humana consurgat. Nam non potest conversum spernere, quem peccantem suis beneficiis provocat ad se redire.

2. Confessionem hominis non esse humanæ virtutis. Nam si confessionem boni operis non in nobis Deus operatur, cur per prophetam dicitur: *Confessio et magnificentia opus ejus (Psal. cx, 3)*? Ab illo enim nobis omnia bona, gratia præveniente, donantur. Nam nihil boni operis dedimus, per quod confessionem fidei accipere mereamur.

3. Profectus hominis donum Dei est. Nec a se potest quisquam, sed a Domino corrigi. Non enim quidquam boni habet propter hominem, cujus via non est ejus, testante propheta: *Scio, Domine, quia non est hominis via ejus; nec viri est ut ambulet et dirigat gressus suos (Jerem. x, 25)*.

196 4. Sciant liberi arbitrii defensores nihil posse in bonum sua prævalere virtute, nisi divinæ gratiæ sustententur juvamine. Unde et per prophetam Dominus dicit: *Perditio ex te tua, Israel, tantum in me auxilium tuum (Ose xiii, 9)*. Quasi diceret: *Ut pereas, tuo merito; ut salveris, meo auxilio*.

5. Hominis meritum superna gratia non ut veniat invenit, sed postquam venerit facit; atque ad indignam mentem veniens, facit in ea meritum, quod remaneret qui solum invenerat quod puniret. Quid enim ex se ille latro meruit, qui de faucibus diaboli crucem ascendit, de cruce paradisi adiit? Reus quidem ille, et fraterno sanguine venit cruentus, sed divina gratia in cruce est mutatus. Sciendum quod et nostra sit justitia in his quæ recte agimus; et Dei gratia, eo quod eam mereamur. Hæc enim et dantis Dei, et accipientis est hominis. Sicut et panem nostrum dicimus, quem tamen a Deo accipere postulamus.

6. Spiritualis gratia non omnibus distribuitur, sed tantummodo electis donatur. Non enim omnium est fides, quam quidem etsi plurimi suscipiunt, opus tamen fidei nob consequuntur.

7. In divisione donorum diversi percipiunt diversa

vetus Editio cum Vulgata facit, excepto *tantum pro tantummodo*. AREV.

5. Ex divo Greg., lib. Moral., xviii, c. 23, fere ad verbum; illud autem de latrone adnotandum, propter fratricidium fuisse in supplicium actum. LOAISA.

Ibid. Latronis, qui in cruce Salvatorem confessus et expertus est, crimen fratricidium fuisse, desumptum, opinor, est ex libris apocryphis et pseudepigraphis qui magna copia primis Ecclesiæ sæculis conficti sunt. AREV.

6. Loquitur de Gratia perseverantiæ; nam de justificante concil. Trid., sess. 6, cap. 17. LOAISA.

Ibid. Opus fidei pro dono perseverantiæ Isidorus accipere videtur. AREV.

7. Greg., lib. xxiv Moral., cap. 6, et homil. 10 in Ezech. LOAISA.

Ibid. Nam quod, etc. Ezech. i. Ita interpretatur Gregor., homil. 3 in Ezech. LOAISA.

Dei munera; non tamen conceduntur uni omnia, ut A sit pro humilitatis studio quod alter admiretur in altero. Nam quod in Ezechiele animalium alæ altera ad alteram percuntur (*Ezech. 1*), virtutes designantur sanctorum mutuo sese affectu provocantium alque alterno exemplo invicem sese erudientium.

8. Munera gratiarum alii ista, alii vero donantur illa. Nec dantur ita habere uni, ut non egeat alterius.

197 9. Posse fieri non est dubium ut hi quos quidam virtutum excellentia antecedunt, Dei repentina præventi gratia, quosdam compendio sanctitatis præveniant; et dum sint conversione postremi, subito efficiuntur virtutis culmine primi.

40. Dum quisque aliquid donum accipit, non appetat amplius quam quod meruit, ne, dum alterius membri officium arripere tentat, id quod meruit B perdat. Conturbat enim corporis ordinem totum, qui non suo contentus officio subripit alienum.

41. Mali dona ideo ad damnationem accipiunt, quia non ad Dei laudem, sed ad suam vanitatem utuntur. Bonis male utuntur qui ea quæ a Deo illis donata sunt in malos usus assumunt, sicut ingenium, sicut et cætera Dei dona.

12. Multis Dei donis gaudemus, quæ nos ab eo percepisse cognovimus. Nam quod sapientes sumus, quod potentes existimus, non alterius, sed potius divino munere sumus. Utamur ergo optime divinis beneficiis, quatenus et Deum non pœniteat dedisse, et nobis accepisse sit utile.

43. Auferre Deus dicitur homini donum aliquid, quod homo non habuit, id est, quod accipere non C meruit. Sicut et obdurare dicitur Deus hominem, non ejus faciendo duritiam, sed non auferendo eam quam sibi ipse nutrit. Non aliter et obcæcare dicitur quosdam Deus, non ut in eis eandem ipse cæcitate faciat, sed quod pro eorum inutilibus meritis cæcitate eorum ab eis ipse non auferat.

44. Plerisque Dei dona dantur, perseverantia vero doni non datur. Et inde est, quod quidam principia habent conversionis bonæ, sine vero malo clauduntur. Electi vero accipiunt et conversionis donum, et perseverantiam doni. Ea ergo causa est, quod quidam et bene incipiunt, et bene finiunt.

9. *Efficiuntur.* Fortasse legendum erit *efficiantur.* AREV.

41. *Quia non ad Dei laudem.* Al., *quia illis non ad Dei laudem.* AREV.

42. *Alii, quod sapientes sumus, quod divites, quod potentes.* AREV.

43. Exod. iv, ad Moysen dicitur de Pharaone: *Ego obdurabo cor ejus.* Gregor., Moral. xi, cap. 5: *Obdurare, inquit, quippe per justitiam dicitur Deus, quando cor reprobum per gratiam non emollit, et homin. 11, in Ezech. exponens illud: Ego indurabo cor Pharaonis: Non enim cor peccantis Dominus obdurat, sed obdurare dicitur, cum ab obduratione non liberat.* LOAISA.

CAP. VI. N. 4. Ex Greg., lib. xxxiii Moral., cap. 20. LOAISA.

Ibid. Alii, *semperque reprobos infima et exteriora, deserendo, sectari permittat.* Codices mss. plerique, *semperque reprobos, ut infima et exteriora delectentur, deserendo, permittat;* ut dubitari possit an Isidorianis sæculi propria sit hæc locutio, *infima et exteriora*

198 CAPUT VI.

De prædestinatione.

1. Gemina est prædestinatio, sive electorum ad requiem, sive reproborum ad mortem. Utraque divino agitur judicio, ut semper electos superna et interiora sequi faciat, semperque reprobos ut infimis et exterioribus delectentur deserendo permittat.

2. Sicut ignorat homo terminum lucis et tenebrarum, vel utriusque rei quis finis sit, ita plenus nescit quis ante suum finem luce justitiæ præveniat, vel quis peccatorum tenebris usque in suum terminum obscuretur, aut quis post lapsum tenebrarum conversus resurgat ad lucem. Cuncta hæc Deo patent, homini vero latent.

3. Quamvis justorum conversatio in hac vita probabilis sit, incertum tamen hominibus esse ad quem sint finem prædestinati, sed omnia reservari futuro examini

4. Mira dispositio est supernæ distributionis, per quam hic justus amplius justificatur, impius amplius sordidatur (*Apoc. xxi*); malus ad bonum aliquando convertitur, bonus ad malum aliquando reflectitur. Vult quis esse bonus, et non valet; vult alter esse malus, et non permittitur interire. Datur ei qui vult esse bonus; alius nec vult, nec datur ei ut sit bonus. Iste nascitur in errore, et moritur; ille in bono quo cœpit, usque in finem perdurat. Tandiu iste stat, quousque cadat; ille diu male vivendo in sine salvatur, respectusque convertitur.

199 5. Vult prodesse in bono justus, nec prævalet; vult nocere malus, et valet. Iste vult Deo vacare, et sæculo impeditur; ille negotiis implicari cupit, nec perficit.

6. Dominatur malus bono, bonus damnatur pro impio, impius honoratur pro justo. Et in hac tanta obscuritate non valet homo divinam perscrutari dispositionem, et occultam prædestinationis pendere ordinem.

CAPUT VII.

De conversis.

1. Non inchoantibus præmium promittitur, sed perseverantibus, sicut scriptum est: *Qui persevera-*

delectari, pro infimis et exterioribus delectari. Vide lib. ii Synonymorum, num. 5, cum nota, et Isidoriana, cap. 45, n. 54, et cap. 94, num. 37, ubi ex Cod. Vatic. 637 notavi hanc varietatem, *ut in infima et exteriora delectentur.* Relegendum etiam in Isidorianis caput 50, in quo doctrina sancti Isidori de prædestinatione defenditur contra Hincmarum Rhemensem, qui etiam ipse apud Isidorum legebat: *Ut infima et exteriora delectentur.* AREV.

4. *Datur ei qui vult,* etc. Tota sententia desumitur ex divo Gregor., lib. xxix Moral., cap. 18. LOAISA. *Ibid.* Vitiose nonnulli *datur ei, quod sit malus, qui vult esse bonus.* Minus displicet quod alii exhibent: *Tandiu in bono iste stat, quousque,* etc. AREV.

CAP. VII. N. 4. Conversi in universum vocantur omnes qui in monastica vita Deo militant, ut est apud Pachomium, in regula, et apud Cass., l. iv de Institutis renuntiantium, cap. 1. Renuntiantes vocantur conversi; nunc in monasticis ordinibus laici appellantur conversi. LOAISA.

verit usque in finem, hic salvus erit (Math. x, 22; A xxiv, 15)

2. Tunc enim placet Deo nostra conversio, quando bonum, quod inchoamus, perseveranti sine completum. Nam sicut scriptum est: *Væ his qui sustinentiam perdiderunt*, id est, opus bonum non consummaverunt (Eccl. ii, 16).

3. Indulgentia peccatorum, sciendum, ubi, quando, vel qualibus datur. Ubi quippe? nisi intra Ecclesiam catholicam? Quando, nisi ante venturi exitus diem? *Quia ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis* (II Cor. vi, 2). Qualibus, nisi conversis, qui per humilitatem 200 ad parvulorum transeunt imitationem? de quibus dicitur: *Talium est enim regnum cælorum* (Matth. xix, 14).

4. Nemo perpendere potest quanti sit ponderis in justitia, vel quanti fulgoris radio justitia clareat, nisi qui prius toto mentis nisu convertatur ad Deum, quatenus ipso lumine quo illustratur et suam fœditatem agnoscat, et lumen quod cæco corde non intuebatur intelligat.

5. Tunc autem inattingibilem intelligi posse divinam justitiam, dum eam quisque sequi conversus tentaverit, quia lux non intelligitur, nisi cum videtur.

6. Judicium quod in hominis potestate consistit conversionis est gratia, per quam nosmetipsos iudicamus, quando flentes mala nostra punimus, et bono quod ex Deo nobis est solidius in hæremus.

7. Tripertitus describitur esse uniuscujusque conversi profectus, id est, primus, corrigendi a malo; secundus, faciendi bonum, tertius, consequendi boni operis præmium. Nam quod ait propheta: *Solve fasciculos deprimentes* (Isai. lviii, 6), mali est emendatio: Quod vero adjecit: *Frange esurienti panem tuum*, operis boni est actio. In eo vero quod subjungit: *Tunc erumpet matutinum lumen tuum*, operis boni est retributio. Ergo non proficit facere bonum, nisi correctum fuerit malum. Non poterit quisquam ad contemplationem Dei proficere, nisi se prius in bonis studuerit actibus exercere.

8. Multis modis terret Deus homines, ut vel sero convertantur, atque exinde magis erubescant, quod

*Ibid. Non inchoantibus, etc. Ex veteribus impres-
sis. Non inchoantibus præmium promittitur, sed perseverantibus datur, mss. omnes. LOAISA.*

Ibid. Alii omittunt non, alii addunt datur post perseverantibus. Meus Cod.: Non inchoantibus præmia promittuntur, sed perseverantibus dantur. De conversis alia etiam notavit Loaisa lib. iii, c. 15, n. 5. Excerptum ex his capitibus inscriptum De conversis quasi distinctum opus Isidori a nonnullis editum fuit, ut explicui in Isidorianis, cap. 68, num. 7 seqq., ubi etiam excerptis præfationes Canisii et Constantini Cajetani. Hic notas aliquas, seu varias lectiones e suo exemplari ms. adjecit, quarum nonnullæ a nobis indicabuntur: reliquis satius est omittere; nam corruptissimum erat illud exemplar. AREV.

2. Eccl. ii. Greg., lib., vi, exposit. in prim. regulam, cap. 13, interpretatur locum: *Sustinentiam, inquit, perdunt qui bona que inchoant non consummant.* LOAISA.

Ibid. Perseveranti, etc. Al., perseverante fine conti-

landin expectati sunt ut redirent. Nam nunc minis, nunc plagis, nunc revelationibus quosdam concutit, ut qui voluntate converti despiciunt, commoti terroribus corrigantur.

9. Plerique ex sola mentis devotione convertuntur ad Deum; nonnulli vero coacti plagis convertuntur, qui ex devotione non convertebantur, juxta capitulum psalmi dicentis: *In freno et camo maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te* (Psal. xxxi, 9).

10. Plerique autem, dum devotione non convertuntur, plagæ 201 stimulis feriuntur; qui tamen nec sub verbere sentiunt, ut aliquatenus corrigantur, sicut Ægyptus, qui et pœnas luit, et emendari nequivit. De talibus enim ait propheta: *Percussisti eos, et non doluerunt; attrivisti eos, et renuerunt suscipere disciplinam* (Jerem. v, 5).

11. Nonnulli viri sæculares elatione mentis tumentes, postmodum conversi ad Deum, religiosa sequuntur obedientia Christum; et qui antea celsitudine mundiali timebant, postea ipsam elationem in studio humilitatis commutant.

12. Quidam sunt qui jam secrete conversi sunt, quorum conversio, quia non procedit ad publicum, apud æstimationem humanam, quales fuerunt, tales adhuc esse putantur; jam tamen in Dei oculis surrexerunt. Item quidam adhuc humano iudicio stare cernuntur; jam tamen in Dei oculis ceciderunt.

13. Multi apud homines reprobi sunt, et apud Deum electi; atque item multi apud homines electi putantur, et apud Deum reprobi existunt, Salomone dicente: *Vidi, inquit, impios sepultos, qui cum adhuc viverent, in loco sancto erant, et laudabantur in civitate quasi justorum operum* (Eccl. viii, 10). Nullus ergo se putet electum, ne forte jam apud Deum sit reprobus.

CAPUT VIII.

De primordiis conversorum.

1. Trimodum genus est conversionis ad Deum, inchoationis cum dulcedine, medietatis cum labore, perfectionis cum requie. Sed tamen plerumque alii incipiunt a dulcedine, alii a tentationum amaritudine.

menti non perdidimus, id est, opus bonum, etc. AREV.

3. Id probat Gregor., lib. Moral. v, cap. 8, et lib. D IX, c. ult. LOAISA.

9. Locus est psal. xxxi, ubi ita legitur: *In camo et freno maxillas eorum constringe.* Sic Septuag. legunt, et Basil., et Theod., per eamum et frenum disciplinam intelligentes. Camus Græcis est genus vinculi, καμὸς. Sunt qui vertant lupato et freno, verum in Psal. Isidor. est *in freno et camo.* LOAISA.

Ibid. Forte, Ægyptus, quæ. AREV.

11. Greg., lib. ii Moral., cap. 19, et lib. xviii, cap. 12. LOAISA.

12. Ex Gregor., lib. xxv Moral., c. 7 et 10. LOAISA.

Ibid. Surrexerunt. Al., se correxerunt. AREV.

13. *Quasi justorum operum. Ita Goth. Tolet. Quasi justorum animæ, Salm. Goth. LOAISA.*

Ibid. Justorum operum. Al., justorum opera. AREV.

CAP. VIII. N. 1. Ex Gregor., lib. xxiv Moral., cap. 7. LOAISA.

2. Omnis conversus ante ex hētū inchoet peccatorum, et sic transeat ad desiderium supernorum. Prius enim lacrymis purganda sunt vitia quæ gessimus, et tunc munda mentis acie id quod **202** quærimus contemplerur, ut dum antea flendo peccata nobis caligo detergitur, mundatis cordis oculis libere superna inspiciantur.

3. Ante necesse est timore converti ad Deum, ut metu futurarum pœnarum carnales illecebræ devincantur. Deinde oportet, abjecto timore, ad amorem vitæ æternæ transire. *Perfecta enim charitas foras mittit timorem (I Joān. iv, 18)*; qui autem timet, pœnam habet, et non est perfectus. Unde et Apostolus: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis (Rom. viii, 15)*; per quem scilicet jam non peccati pœna servos comprimit, sed amor justitiæ liberos reddit.

4. Necesse est omni converso ut post timorem consurgere ad charitatem Dei debeat, quasi filius, nec semper sub timore jaceat, quasi servus. Tunc enim amorem nostræ conversionis ostendimus, si deum ut patrem diligimus, quem prius servili mente vere ut Dominum formidabamus.

5. Primordia conversorum blandis refovenda sunt modis, ne si ab asperitate incipiant, exterriti ad priores lapsus recurrant. Qui enim conversum sine lenitate erudit, exasperare potius quam corrigere novit.

6. Conversus quisque antea ab opere corrigendus est, postea vero a cogitatione, ut prius refrenet prævum actum, deinde appetitum delictum, ut quod jam in opere non apparet, in cogitatione nequaquam perduret.

7. Omnis nova conversio adhuc pristinae vitæ habet commistionem: propterea nequaquam ea virtus procedere ad hominum oculos debet, donec conversatio vetus funditus ab animo extirpetur.

8. Quisquis ex deteriore jam melior esse cœpit, caveat de acceptis extolli virtutibus, ne gravius per vanam gloriam corruat, quam prius per lapsum vitiorum jacebat.

203 CAPUT IX.

De conflictu conversorum.

1. Quisque conversus si mox omnes carnis stimulos calcare cupiat, et summa virtutum subire contendat, si forte adhuc aliqua adversa de carnis molestiis tolerat, non frangatur, quia dispensator bonorum novit adversitates reprimere vitiorum successione virtutum.

2. Tunc magis gravari se quisque impulsu vitio-

2. *Munda. Ita Salm. Goth. Mundata, Tolet. LOAISA.*

3. *Gregor., lib. Moral. ix, cap. 22. LOAISA.*

5. *Greg., lib. xxiv Moral., c. 7. LOAISA.*

6. *Appetitum delictum. Al., appetitum ad delictum; vel, appetitum ac delictum. AREV.*

CAP. IX. N. 4. *Greg., lib. Mor. xxiv, c. 7. LOAISA.*

5. *Tota hæc sententia desumpta est ex Greg., homil. 2 in Evang. Luc. xviii, de cæco illuminato exponente illud mystice: Et qui præibant increpabant eum, ut taceret. LUAIISA.*

Ibid. Insolentiam, etc. Al., insolentia nobis gignit

rum agnoscit, dum ad cognitionem Dei accesserit, sicut populus Israel graviore onere ab Ægyptiis premitur, dum per Moysen divina illi cognitio aperitur (*Exod. 7*).

3. Vitia enim ante conversionem quasi pacem in homine habent, quando autem expelluntur, acriori virtute consurgunt. Fiunt autem inimica converso, quæ peccatori prospere blandiebantur; atque fieri fiunt blanda converso, quæ peccatori adversa existierunt.

4. Multos habet conflictus Dei servus ex recordatione operum præteritorum; multique post conversionem etiam nolentes motum libidinis sustineant, quod tamen ad damnationem non tolerant, sed ad probationem, scilicet ut semper habeant pro excutienda inertia hostem, cui resistant, dummodo non consentiant. Unde et noverint servi Dei se etiam a peccatis jam esse mundatos, sed tamen cogitationum turpium adhuc interpellatione pulsari.

5. Ante conversionem præcedit turba peccatorum, post conversionem sequitur turba tentationum. Illa se objiciunt, ne ad Deum convertamur; ista se ingerunt, ne liberis cordis oculis Deum cernamus: utriusque tumultus insolentiam nobis gignit, intentionemque nostram sæpe fraude multimoda intercludit.

6. Utile est Dei servo post conversionem tentari, quatenus a torpore negligentia, sollicitantibus vitiis, ad virtutes animum per exercitium præparet vitiorum.

204 CAPUT X.

De remissa conversione.

1. Multos remissa conversio in pristinos errores reducit, ac vivendi tempore resolvit; horum ergo exempla quisque conversus evita, ne dum timorem Dei a torpore incipis, rursus mundanis erroribus immergaris.

2. Tepidus in conversione otiosa verba et vanas cogitationes noxias esse non conspicit; quod si a torpore mentis evigilaverit, ea quæ levia existimabat confestim, quasi horrenda atque atrocia pertimescit.

3. Fraus et desidia in omni bono opere formidanda est. Fraudem facimus Deo, quoties de bono opere nostro nosmetipsos, non Deum laudamus. Desidiam vero agimus, quoties per torporem languide ea quæ Dei sunt operamur.

4. Omnis ars sæculi hujus strennos amatores habet, et ad exsequendum promptissimos; et hoc proinde fit, quia præsentem habet operis sui remunerationem.

intentionem, quæ nostra sæpe fraude multimoda intra concludit. AREV.

CAP. X. N. 5. *De desidia et fraude fusc disserit Greg., lib. Moral. ix, cap. 17, ex quo loco tota hæc sententia deducitur. LOAISA.*

Ibid. Quoties, etc. Al., quoties de ipsius donis et muneribus gloriam propriam et humanam laudem appetimus. et de bono opere, etc. AREV.

4. *Divini timoris. Al., divini amoris. Ibid. præparatur. Al., prædicatur. AREV.*

Ars vero divini timoris plerosque habet sectatores languidos, tepidos, pigritiæ inertia congelatos; sed hoc proinde, quod labor eorum non pro presenti, sed pro futura remuneratione differtur. Ideoque dum eorum laborem mercedis retributio non statim consequitur, spe pene dissoluta languescunt. Unde et magna illorum gloria præparatur, qui bonæ conversionis vitæ principia augmento solidiore consummant, atque eo ad promerendam retributionem clariores præparantur, quo firmiter duri itineris labores et inchant et consummant.

5. Quidam primo conversionis calore ad virtutes sese accingunt, accedente vero progressu, dum immoderate terrenis rebus incumbunt, pulvere infimi appetitus obscurantur; unde et Dominus de bonis seminibus dicit: *Quod autem cecidit in spinis, hi sunt qui* **205** *audiunt verbum Dei (M. th. xii), et sollicitudine sæculi, vel fallacia divitiarum suffocant verbum, et sine fructu efficiunt.*

6. Nuper conversi nequaquam debent in curis exterioribus proveli. Nam si implicentur, confestim, quasi plantata arbuseula, et necdum radice prælixa, concutuntur pariter et arescunt.

7. Valet interdum conversis pro animæ salute mutatio loci. Perumque enim, dum mutatur locus, mutatur et mentis affectus. Congruum est enim inde etiam corporaliter avelli, ubi quisque illecebris deservivit; nam locus ubi prave quisque vixit, hoc in aspectu mentis opponit quod semper ibi vel cogitavit, vel gessit.

CAPUT XI.

De exemplis sanctorum.

1. Ad conversionem seu correctionem mortuorum multum prosunt exempla bonorum. Mores enim inchoantium non queunt proficere ad bene vivendum, nisi perfectorum informetur exemplis patrum.

2. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum, quæ imitentur ad melius; sed proponunt sibi exempla malorum, quibus ad suorum morum perseverantiam utantur in pejus.

3. Ob hanc utilitatem scribuntur sanctorum ruinæ et reparationes, ut spem faciant salutis humanæ, ne quisquam post lapsum **206** poenitendo desperet

5. *Infimi.* Ita Goth. Tolet. *Infirmi,* Salmant. Loisa. *Ibid. Seminibus.* Al., *seminibus in spinis jactatis.*

AREV.

6. *Curis exterioribus.* Al., *curis et externis rebus.*

AREV.

7. Est apud Gratianum, dist. 81. In Editis et in decreto Gregoriano est *pro animæ salute.* In Gothois omnibus mss. est *pro animi salute.* LOISA.

CAP. XI. N. 1. Gothus Cod. et multi ex Mss. sic habent: *Nam cætera perfectorum exempla mores inchoantium non queunt perficere ad bene vivendum. Reprobi autem non attendunt documenta bonorum,* etc. Unus Cod. legit: *Nam certa.* Illud vero, nisi perfectorum informetur exemplis patrum, in nullo Cod. ms. est. Verum retinui lectionem exeusi Cod. eo quod sensus est dilucidior, et auctoritate Gregorii mixtus; in quo, lib. xxv Moral., cap. 7, sic est: *Nam quasi quedam fomenta igni dare est, in exercitatione charitatis, vel exempla patrum, vel præcepta dominica ministrare.* LOISA.

veniam, dum conspicit sanctorum reparationem fuisse etiam post ruinam.

4. Sciant flagitio dediti ad quam utilitatem eorum exempla proponantur sanctorum, scilicet, ut aut sint quos imitentur ad reparationem, aut certe ex eorum comparatione durius de inobedientia puniantur.

5. Propterea virtutes sanctorum ad exemplum nostrum Deus proposuit, ut quanto de imitatione eorum conferri possunt nobis justitiæ præmia, tanto de perseverantia mali sint graviora tormenta.

6. Si enim ad boni incitamentum divina, quibus admonemur, præcepta deessent, pro lege nobis sanctorum exempla sufficerent. At contra, dum et nos Deus præceptis suis admoneat, et vitæ sanctorum boni operis nobis exempla proponat, nulla est **B** jam de reatu excusatio, quia et lex Dei aures nostras quotidie pulsant, et factorum documenta bonorum cordis nostri intima provocant.

7. Et si pravorum sæpe secuti sumus exempla, cur non imitemur sanctorum digna, et Deo placita facta? et si apti fuimus imitari iniquos in malum, cur pigri sumus imitari justos in bonum?

8. Orandus est Deus, ut virtutes quas sanctis præparavit ad coronam, nobis ad profectum sint positæ, non ad pœnam. Proficient autem ad profectum nostrum, si tot exempla voluerimus imitari virtutum. Certe si ea potius aversati quam imitati fuerimus, ad damnationem nostram erunt, qui ea legendo implere negleximus.

9. Multi vitam sanctorum imitantur, et de moribus alterius effigiem virtutis sumunt, tanquam si imago quælibet intendatur, et de ejus similitudine species picta formetur; sicque fit ad imaginem similis ille qui ad similitudinem vivit imaginis.

10. Qui sanctum virum imitatur, quasi exemplar aliquod intuetur, seseque in illo, quasi in speculo, perspicit, ut adjiciat quod deesse virtutis agnoscit. Minus enim seipsum homo ex semetipso **207** considerat; sed dum alterum intendit, id quod minus est luminis adjicit.

11. Perfectorum est jam virorum non quemlibet sanctorum imitando, sed ipsam veritatem intuendo, ad ejus imaginem facti sunt, justitiam operari. Hoc

Ibid. Bonorum, etc. Al., sanctorum. Nam ad cætera perfectorum exempla mores inchoantium non queunt proficere ad bene vivendum. Reprobi autem, etc. In textu Grialii erat perficere, sed repositi proficere, quod Loisa voluisse videtur, ac in ejus prima Editione Vezziosius reperit. Perficere locum habebit, si legatur, ut in meo Cod. Nam cætera... non queunt perficere, etc. AREV.

3. Gregor., non il. 25 in Evangel., in fine. LOISA.

5. Gregor., lib. ix Moral., cap. 55. LOISA.

8. Alludit ad illud Gregor., lib. xxiv Moral., cap. 6: *Viva lectio est vita bonorum.* LOISA.

9. *Imaginis.* Luc. Cod. ad lit: *Quemadmodum imago homini, non homo imagini similis dicitur, quia non homo ad picturam, sed pictura ad hominis speciem figuratur, ita non ille dicitur similis, ad ejus imaginem alter vivit, sed ille qui exemplum ex alterius virtutibus sumit. Iste enim ex præcedenti specie virtutis vivit; ille enim non est effigies virtutis alienæ, sed inventor, et magister.* AREV.

indicat, quod scribitur : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1, 26), quia ipsam intelligendo imitatur divinitatem, ad cuius factus est similitudinem. Iste ergo tantus est, ut non egeat homine demonstratore iustitiæ, sed ipsam contemplando imitetur iustitiam.

12. Exempla sanctorum, quibus ædificatur homo, varias (faciunt) consecrati virtutes : humilitatis ex Christo, devotionis ex Petro, charitatis ex Joanne, obedientiæ ex Abraham, patientiæ ex Isaac, tolerantæ ex Jacob, castimoniæ ex Joseph, mansuetudinis de Moyse, constantiæ de Josue, benignitatis de Samuele, misericordiæ de David, abstinentiæ de Daniele; sic et cætera facta priorum quo labore, quo moderamine, quæ intentione, vel compunctione gerantur, vir sanctus imitando considerat.

CAPUT XII.

De compunctione cordis.

1. Compunctio cordis est humilitas mentis cum lacrymis, exorians de recordatione peccati et timore iudicii.

2. Illa est conversis perfectior compunctionis affectio, quæ omnes a se carnalium desideriorum affectus repellit, et intentionem suam toto mentis studio in Dei contemplatione defigit.

3. Geminam esse compunctionem, qua propter Deum anima cuiusque electi afficitur, id est, vel dum operum suorum mala considerat, vel dum desiderio æternæ vitæ suspirat.

4. Quatuor esse qualitates affectionum, quibus mens iusti tædio salubri compungitur : hoc est, memoria præteritorum facinorum, recordatio futurarum pœnarum, consideratio peregrinationis suæ **208** in huius vitæ longinquitate, desiderium super-

12. Gregor., lib. xvii Moral., cap. 5. LOAISA, *Ibid.* Ut hæc sanctorum exempla imitemur, Isidorus suum de Ortu et Obitu Patrum librum adornavit. AREV.

CAP. XII. N. 1. Greg., lib. xxiii Moral., c. 43, et homil. 22 in Ezech. LOAISA.

5. Greg., homil. 22 in Ezech. et alibi. LOAISA.

4. Greg., lib. Moral. xxiii, c. 15. LOAISA.

5. Ex duobus psalmis, psalm. ciii : *Qui respicit terram, et facit eam tremere*; et psalm. xvii : *Commota est, et contremuit terra*; et psalm. lxxvi : *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ. Commota est, et contremuit terra.* In Psalterio Isidoriano, in hoc loco psalm. lxxvi, sic est : *Illuxerunt fulgura tua orbi terræ; vidit, et commota est terra.* LOAISA.

Ibid. Quisque peccatorum. Al., *quisque dum peccatorum.* Sed quisque accipi etiam solet pro quisquis. AREV.

8. Gregor., lib. Moral. xxii, cap. 40, et lib. xxiv, cap. 6. LOAISA.

CAP. XIII. N. 1. Greg., xxii Moral., c. 10; et lib. xxiv Moral., cap. 6, circa finem. LOAISA.

2. Gothus et alii Mss. habent *seipsum nosse homo.* Obiter observandum est, ad intelligentiam divinæ Scripturæ et huius loci, quod *vex homo* in divinis litteris multis sumitur modis : aliquando pro natura, aliquando pro culpa, aliquando pro fragilitate. Pro natura humana, Genes. 11 : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram.* Pro culpa, psalm. lxxxi : *Vos autem sicut homines moriemini*, hoc est,

in næ patriæ, quatenus ad eam quantocius valeat pervenire.

5. Quisque peccatorum memoria compungitur ad lamenta, tunc Dei se sciat visitari præsentia, quando id, quod se admisisse recolit interius erubescit, suoque iudicio pœnitendo jam punit. Nam tunc Petrus flevit, quando in eum Christus respexit (*Math. xxvi, 75*). Unde et psalmus : *Respexit, inquit, et commota est, et contremuit terra* (*Psalm. xvii, 8*).

6. Gressus Dei sunt in cor hominis interior vis, qua bona desideria surgunt, ut calcemur mala. Quando ergo ista in corde hominis fiunt, sciendum est tunc esse Deum per gratiam cordi humano præsentem; unde se tunc magis homo acere ad compunctionem debet, quando sentit et Deum interius operantem.

B 7. Quomodo mens hominis iusti ex vera compunctione rapiatur, et qualiter infirmata revertatur degustate lucis magnitudine, illum nosse posse qui jam aliquid exinde gustavit.

8. Sunt qui non ex vera cordis compunctione sui accusatores fiunt, sed tantum ad hoc esse se peccatores assignant, ut ex ficta humilitate confessionis locum inveniant sanetitatis.

CAPUT XIII.

De confessione peccatorum, et pœnitentia.

1. Ex eo unusquisque justus esse incipit, ex quo sui accusator exstiterit. Multi autem e contra semetipsos peccatores fatentur, et tamen semetipsos a peccato non subtrahunt.

2. Magna jam iustitiæ pars est, seipsum nosse hominem, quod **209** pravus est, ut ex eo divinæ virtuti subdatur humilior, ex quo suam infirmitatem agnoscit.

3. Bene se iudicat justus in hac vita, ne iudicetur

sicut inobedientes peccatores. Et I Cor. iii : *Cum sit inter vos zelus et contentio, nonne carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Pro fragilitate, Jerem. xvii : *Maledictus homo, qui spem suam ponit in homine*; ac si aperte dicat, in infirmitate et fragili fundamento inquitur. Et Isai. xxxi : *Egyptus homo, et non Deus.* Homo etiam vocatur qui humana sapit, ut adnotavit Gregorius, lib. xxiv Moral., cap. 6, et adducit illud I Cor. iii : *Nonne homines estis?* Vocatur et qui carnis illecebris et concupiscentiæ ardore vincitur, Ezech. xxiv : *Vos autem grex pascuæ meæ homines estis.* Et Isai. ii : *Incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* Inde homines carnales iumenta vocantur, et affectus bestiarum illis tribuuntur. J el. i : *Computruerunt iumenta in stercore suo.* Et illud Jerem. Unusquisque ad uxorem proximi sui hincibat, et Ezech. xxiii : *Et carnes asinorum carnes eorum, et stercus equorum stercus eorum.* Ut Davidicum illud exprimat psalm. xlviii : *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, et similis factus est illis.* LOAISA.

Ibid. In omnibus Exeisis erat quod parvus est, verum consentientibus omnibus Codd. mss. posui quod pravus est. LOAISA.

Ibid. Quod pravus est. Sensus erit, inquit Vezzois, magnam esse iustitiæ partem, hominem cognoscere se ad malum inclinatum esse. Cajetanus eodidit nosse. *Homo quid nisi cinis est? ut ex eo.* AREV.

5. Ex illo Pauli : *Quod si nosmetipsos dijudicemus, non utique iudicemur; dum iudicamur autem,*

a Deo damnatione perpetua. Tunc autem iudicium de se quisque sumit, quando per dignam pœnitentiam sua prava facta condemnat.

4. Amaritudo pœnitentiæ facit animum, et sua facta subtilius discutere, et dona Dei, quæ contempsit, flendo commemorare. Nihil autem peius quam culpam agnoscere, nec deslere.

5. Duplicem habere debet fletum in pœnitentia omnis peccator, sive quia per negligentiam bonum non fecit, seu quia malum per audaciam perpetravit. Quod enim oportuit non gessit; et gessit quod agere non oportuit.

6. Ille pœnitentiam digne agit, qui reatum suum satisfactione legitima plangit, condemnando, scilicet, ac deslendo quæ gessit, tanto in deplorando profusius, quanto exstitit in peccando proclivius.

7. Ille pœnitentiam digne agit, qui sic præterita mala deplorat, **210** ut futura iterum non committat. Nam qui plangit peccatum, et iterum admittit peccatum, quasi si quis lavet laterem crudum, quem quanto magis eluerit, tanto amplius lutum fecit.

8. Quamvis quisque sit peccator, et impius, si ad pœnitentiam convertatur, consequi posse veniam creditur.

9. Nullus de bonitate Dei dubitat, sed sola accipientium pravitas conferri sibi indulgentiam abnegat.

10. In hac vita tantumdem pœnitentiæ patet libertas; post mortem vero nullam correctionis esse licentiam (constat). Unde et Dominus dicit: *Me oportet operari opera ejus qui me misit, donec dies est; veniet autem nox, quando nemo potest operari* (Joan. ix, 4). Hinc et propheta: *Date, inquit, Domino Deo vestro gloriam, antequam tenebrescat* (Jerem. xiii, 16); id est, antequam mors æterna præveniat. In hac vita dum esis, Deum per pœnitentiam glorificate.

11. Adhuc in hoc sæculo pœnitentiam operantibus Dei misericordia subvenit. In futuro autem jam non operamur, sed rationem nostrorum operum ponimus.

12. Per id deteriorantur plerumque iuveni, per quod per patientiam Dei spatium accipiunt emendandi; qua illi mora vivendi non utuntur ad a Domino corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur. LOAISA.

4. Ex Gregor., lib. viii Moral. cap. 11. LOAISA.
7. Est apud Magistr. sent. lib. iv, d. 14 et Smaragd., cap. 4 in Reg. sancti Benedicti. Et in decreto Gratiani, dist. 3, cap. 9, sic habetur: *Ille pœnitentiam digne agit, qui quæ commisit, sic præterita mala deplorat, ut futura iterum non committat; nam qui plangit peccatum, et iterum admittit peccatum, quasi si quis lavet laterem crudum, quia quanto magis laverit, tanto magis lutum facit.* Hujus canonis lectionem a vitis doctissimis magno studio et accurata diligentia perspectam in summo loco habeo. Tamen ponam aliorum Codicum lectiones, ut doctus lector intelligat me quoque in emendatione hujus libri omnem curam et studium adhibuisse. Sunt apud me duo Codd. veterendæ antiquitatis, alter ex bibliotheca sanctæ et augustæ Ecclesiæ Toletanæ, scriptus æra 953; alter ex insigni collegio Ovetensi apud Salmanticam antiquior, uterque litteris Longobardis in pergamento scriptus, qui sic habent: *Ille pœnitentiam digne agit, qui sic præterita mala deplorat, ut futura iterum non*

pœnitentiam, sed ad peccandi usurpant audaciam. A malo autem in deterius vadit, qui tempus sibi ad pœnitendum indultum, ad libertatem pravi operis vertit.

13. Festinare debet ad Deum pœnitendo unusquisque dum **211** potest, ne, si dum potest nolnerit, cum tarde voluerit, omnino non possit. Proinde propheta ait: *Quærite Dominum, dum inveniri potest, invocate eum, dum prope est* (Isai. lv, 6). Et ubi inveniri potest, nisi in hac vita, in qua etiam et prope est omnibus invocantibus se? Nam tunc jam longe erit, quando dixerit: *Ite in ignem æternum* (Math. xxv, 41). Modo enim non videtur, et prope est; tunc videbitur, et prope non erit, quia videri poterit, et non poterit inveniri.

B 14. Si quando quisque peccare potest, pœnitet, vitamque suam vivens ab omni crimine corrigit, non dubium quod moriens ad æternam transeat requiem.

15. Qui autem prave vivendo pœnitentiam in mortis agit periculo, sicut ejus damnatio incerta est, sic remissio dubia. Qui ergo cupit certus esse in morte de indulgentia, sanus pœniteat, sanusque perpetrata facinora desleat.

16. Sunt qui pœnitentibus securitatem cito pollicentur, quibus bene per prophetam dicitur: *Curant contritionem filiæ populi mei cum ignominia, dicentes pax, pax, et non est pax.* Cum ignominia igitur curat contritionem, qui peccanti et non legitime pœnitenti promittit securitatem. Unde et sequitur: *Confusi sunt, quia abominationem fecerunt*: id est, confusi sunt non pœnitendo, sed pœnas luendo.

17. Aliter enim confunditur coram iudice reus, dum plectitur, atque aliter qui de malo opere erubescens corripitur. Ille enim, quia reprehensus est, confunditur; iste, quia se malum fecisse memoratur.

18. Quamvis per pœnitentiam propitiatio peccatorum sit, sine metu tamen homo esse non debet, quia pœnitentiæ satisfactio divino tantum pensatur iudicio, non humano. Proinde, quia miseratio Dei occulta est, sine intermissione flere necesse est. Neque enim unquam oportet pœnitentem habere de peccatis securitatem. Nam securitatis negligentiam

committat [alius, admittat], nam qui plangit peccatum, et iterum committit peccatum, quasi si quis lavet laterem crudum, quem quanto magis abluerit, tanto amplius lutum facit. LOAISA.

D *Ibid.* Alii, quasi lavet lateres... quanto magis laverit. Vide not. ad cap. 16, n. 3. AREV.

10. Paulo aliter est in Editione Vulgata Joann. ix. LOAISA.

Ibid. Date, etc. Locus est Jerem. xiii, quem Hieronymus de captivitate Babylonica, aut de extremo iudicio interpretatur. LOAISA.

Ibid. Tenebrescat. Ita Vulgata. Alii, contenebrescat. In nota Loaisæ indicabatur cap. 12, pro quo posui 13. AREV.

15. *Remissio dubia.* Quia dubium est, ait Vezzozius, an qui instante mortis discrimine pœnitet sincere pœniteat. AREV.

16. Locus est Jerem. vi, et tota sententia videtur ex divo Hieronymo desumpta, *ibid.* LOAISA.

Ibid. Curant. Alii, cum Vulgata, curabant. Ibi alii, non erat pax pro non est pax. AREV.

parit, negligentia autem sæpe incautum ad vitia **A** tur offerri in hostiam, id est, vitæ extrema in pœnitentiam.

212 19. Dum per pœnitentiam expulsa fuerint ab homine vitia, si forte post hæc, intercedente securitate, qualibet culpa subreperit, a festim delectationes pristinæ vitiorum mentem avidius irrepunt, pulsantesque hominem in consuetis operibus gravius pertrahunt, ita ut sint novissima illius pejora prioribus.

CAPUT XIV.

De desperatione peccantium.

1. Non per locorum spatia, sed per affectum bonum, vel malum itur, receditur a Deo. Neque enim gressu pedum, sed gressu morum elongamus, vel propinquamus ad Deum.

2. Perpetrare flagitium aliquod mors animæ est; contemnere pœnitentiam, et permanere in culpa, descendere in infernum post mortem est. Ergo peccare ad mortem pertinet, desperare vero in infernum descendere. Unde et Scriptura ait: *Impius dum in profundum malorum venerit, contemnit* (Proverb. xviii, 5).

3. Sæpe diabolus eos quos converti ad pœnitentiam aspicit, immanitate scelerum percussos ad desperationem deducit, ut, subtracta spe veniæ, trahat in diffidentiam quos non potuit retinere perseveranter in culpa. Sed pœnitens prævidere debet callidas contra se hostis insidias; sicque Dei justitiam metuat, ut tamen, quamvis in magnis sceleribus, de misericordia ejus confidat.

4. Amplius lætatur Deus de anima desperata, et aliquando conversa, quam de ea quæ nunquam exstitit perdita. Sicut de prodigo filio, qui mortuus fuerat, et revixit, perierat, et inventus est, de cujus regressu magnum fit gaudium patris (*Luc. xv*).

5. Non aliter coram Deo et angelis copiosius est gaudium de eo qui a periculo liberatur quam de eo qui nunquam novit peccati periculum. Quanto enim contristat res perdita, tanto magis, si fuerit inventa, lætificat: sicut in Evangelio pastor ille exultat qui perditam ovem inventam humeris suis gaudens reportat (*Matth. xviii, 12; Luc. xv, 5*).

6. Nullus desperare debet veniam, etiamsi circa finem vitæ **213** ad pœnitentiam convertatur. Unumquemque enim Deus de suo fine, non de vita præterita judicat. Hoc quippe et legis testimonio edocetur, quod homo de suo extremo justificatur, quando Deus pro asini primogenito ovem jussit offerri, hoc est, immunditiam vitæ prioris mutandam in innocentiam boni finis. Unde et cauda jube-

19. *Illius. Alii cum Vulgata, hominis illius. AREV. CAP. XIV. N. 1. Alii, sed gressu operum vel morum. Forte, elongamur. AREV.*

6. In Excusis erat, *pro innocentiam boni finis, pro quo posui in innocentiam, consentientibus omnibus Mss. et divo Greg., lib. xxvii Moral., cap. 11. Ex quo loco desumitur hæc sententia: Asini ergo, inquit, primogenita ove mutare, est immundæ vitæ primordia in innocentie simplicitate convertere. LOAISA.*

7. Multi superna respecti gratia in extremis suis ad Deum revertuntur per pœnitentiam, et quæcumque mala gesserant, quotidianis fletibus purgant, atque in bonis factis mala gesta commutant; quibus juste totum quod deliquerant ignoscitur, quia ipsi, quod male gesserunt, pœnitendo cognoscunt.

8. In vita hominis finis quærendus est, quoniam Deus non respicit quales antea viximus, sed quales circa finem vitæ existimus.

CAPUT XV.

De his qui a Deo deseruntur.

1. Deo deserente, nullum pœnitere; Deo respiciente, sua mala unumquemque videre, et plangere, et unde ceciderit, cogitare. Nam nonnulli ita despiciuntur a Deo, ut deplorare mala sua non possint, etiam si velint.

2. Consilium immundorum spirituum hoc est, ut, quia ipsis negatum est post prævaricationem regredi ad justitiam, obserare aditum pœnitentiæ hominibus cupiant, ne vel ipsi revertantur ad Deum; eosque socios in perditione habere contendunt, quibuscunque fraudibus insistentes, ut aut deserantur a Deo, aut flagelli immanitate desperent.

3. Ingemiscendum est jugiter, et, postposita securitate, lugendum, ne Dei secreto et justo judicio deseratur homo, et perdendus in potestate dæmonum relinquatur. Nam revera, quem Deus deserit dæmones suscipiunt.

C 214 4. Dominici contemptores præcepti, statim ut avertuntur a Deo, a malignis spiritibus occupantur, a quibus etiam, ut mala faciant, persuadentur. Hinc est illud propheticum: *Inimicos Dei persequuntur tenebræ* (*Nahum. i, 8*), qui intelliguntur dæmones. Unde et in psalmo legitur: *Immissiones per angelos malos* (*Psal. lxxvii, 49*).

5. Quidam reproborum in potestate dæmonum occulto Dei judicio et justissimo rediguntur, Isaia testante: *Ipsè misit eis sortem, et manus ejus divisit eis eam in mensura, usque in æternum possidebunt eam* (*Isai. xxxiv, 17*).

6. Quidam electorum dimittuntur divina justitia incidere in errorem peccati, sed tamen miseratione ejus reducti denuo convertuntur. De talibus enim per prophetam Dominus loquitur: *Et dimisi eum, et reduxi eum, et reddidi ei consolationem* (*Isai. lvi, 18*).

7. Nonnunquam enim revertens Deus, hominem quem deseruerat rursus affligens visitat, et per lamenta lacrymarum ac pœnitentiæ afflictionem a peccatis expurgat, dicente Job ad Deum: *Propter su-*

CAP. XV. N. 1. Gregor., lib. xi Moral., cap. 5. LOAISA.

2. Ex Gregor., lib. Moral. ix, cap. 25. *Contra bonos (inquit) consilium maligni spiritus ineunt. LOAISA.*

4. Greg., lib. xxv Moral., c. 9. LOAISA.

Ibid. Qui intelliguntur dæmones. Ita recte ex fide Mss. Vide notam Grialii ad Exod. xlii, 5. Alii inepte corrigere voluerunt que pro qui. AREV.

7. Greg., lib. ix Moral., c. 54. LOAISA.

perbiam, inquit, quasi lænam capies me, reversusque mirabiliter me crucias (Job x, 16). Revertens enim Deus hominem cruciat, quando quem peccantem deseruerat flagellando iterum visitat.

8. Malis actibus contra nos amplius cœlestem iracundiam nequaquam provocare debemus; quin potius, si pœnitendo digna Deo acta gesserimus, severitatem ejus in clementiam commutabimus. Nam ille qui nos malos tolerat, non dubium est quod conversis clementer ignoscat. Nam quod servatur nobis tempus pœnitentiæ, ut non simul morte obruamur præcipiti, sed detur locus satisfactionis, hoc totum de Dei procedit clementia, ut nos non damnet crudeliter, sed expectet ad pœnitentiam patienter.

CAPUT XVI.

De his qui ad delictum post lacrymas revertuntur.

1. Irrisor est, non pœnitens, qui adhuc agit quod pœnitet; **215** nec videtur Deum pœnitentiam scire, sed subsannare superbus.

2. Canis reversus ad vomitum est pœnitens ad peccatum. Multi enim lacrymas indesinenter fundunt, et peccare non desinunt. Quosdam accipere lacrymas ad pœnitentiam, et effectum pœnitentiæ non habere (constat), quia inconstantia mentis, nunc recordatione peccati lacrymas fundunt, nunc vero, reviviscente usu, ea quæ sleverat iterando committunt.

3. Qui et præterita vult plangere, et actionibus sæcularibus incubare, iste mundationem non habet, quoniam adhuc agit quæ pœnitendo delere possit.

4. Isaias peccatoribus dicit: *Lavamini, mundi estote (Isai. i, 16)*. Lavatur itaque et mundus est, qui et præterita plangit, et flenda iterum non admittit. Lavatur itaque, et non est mundus qui plangit quæ gessit, nec deserit, et post lacrymas ea quæ sleverat repetit. Sic denique et alibi animam pœnitentem atque iterum delinquentem sermo divinus increpat, dicens: *Quam vilis facta es nimis, iterans vias tuas (Jerem. ii, 26)*! Quisquis ergo culpas præteritas plorat, hunc necesse est modum tenere, ut sic admissa defleat, ne iterum flenda committat. Væ mihi misero Isidoro, qui et pœnitere retro acta negligo, et adhuc pœnitenda committo.

CAPUT XVII.

De peccato.

1. Duobus modis peccatum committitur, id est, aut vi cupiditatis, aut metu timoris, dum vel quisque vult adipisci quod cupit, vel timet ne incurrat quod metuit.

2. Quatuor modis committitur peccatum in corde, quatuor perpetratur et opere. Corde: suggestione demonum, delectatione carnis, consensione mentis,

CAP. XVI. N. 1. Ex August., homil. 41, habetur, apud Gratianum de pœnit. dist. 3, cap. 41, et apud Mag. in iv, dist. 41; tamen in utroque Cod. pœnitentia Gothico est effectum pœnitentiæ non habere, et flenda iterum non admittere. LOAISA.

5. *Bestere possit. Alii addunt, qui plangit peccatum, etc., ut cap. 13, n. 7, sed in line, quanto magis laverit, tanto amplius lumen facit.* AREV.

4. Gregor., lib. Pastor. curæ part. iii, admonit.

A defensione elationis. Opere: nunc latenter, nunc palam, nunc consuetudine, nunc desperatione. Istis ergo **216** gradibus et corde delinquitur, et opere malitia perpetratur.

5. Tribus modis peccatum geritur, hoc est, ignorantia, infirmitate, industria; periculo autem pœnarum diverso. Ignorantiæ namque modo peccavit Eva in paradiso (*Gen. iii*), sicut Apostolus ait: *Vir non est seductus, mulier autem seducta in pravariatione fuit (I Tim. ii, 14)*. Ergo Eva peccavit ignorantia, Adam vero industria, quia non seductus, sed sciens prudensque peccavit. Qui vero seducitur, quid consentiat evidenter ignorat. De infirmitate autem Petrus delinquit, quando ad metum interrogantis ancillæ Christum negavit; unde et post peccatum amarissime

B flevit (*Math. xxvi*).

4. Gravius est infirmitate quam ignorantia quemquam delinquere; graviusque industria quam infirmitate peccare. Industria namque peccat qui studio ac deliberatione mentis malum agit; infirmitate autem qui casu vel præcipitatione delinquit. Nequius autem et de industria peccant qui non solum non bene vivunt, sed adhuc et bene viventes, si possunt, a veritate divertunt.

5. Sunt enim qui ignoranter peccant, et sunt qui scienter. Sunt etiam et qui pro ignorantia excusatione scire nolunt, ut minus culpabiles habeantur qui tamen seipsum non muniunt, sed magis decipiunt.

6. Nescire simpliciter ad ignorantiam pertinet; noluisse vero scire, ad contumacem superbiam. Voluntatem quippe proprii domini velle nescire, quid aliud est quam velle dominum superbiendo contemnere? Nemo igitur se de ignorantia excuset, quia Deus non solum eos judicat qui a cognitione sua se avertunt, sed etiam illos qui nescierunt, testante eodem Domino per prophetam: *Disperdam, inquit, homines a facie terræ, et eos qui avertuntur post tergum Domini, et qui non quiesierunt Dominum, nec investigaverunt eum (Soph. i, 5, 6)*. Et psalmus: *Effunde, inquit, iram tuam in gentes quæ te non noverunt (Psal. lxxviii, 25)*.

217 CAPUT XVIII.

De levioribus peccatis.

1. Multi vitam sine crimine habere possunt, sine peccato non possunt. Nam quamvis in hoc sæculo magna justitiæ quisque claritate resplendet, nunquam tamen ad purum peccatorum sordibus caret, Joanne apostolo attestante, qui ait: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est (I Joan. i)*.

31. Estque locus apud Isai. i. LOAISA.

CAP. XVII. N. 1. Apud Magistr. sentent., lib. ii, distinct. 42. LOAISA.

2. Greg., lib. iv Moral., c. 25. LOAISA.

5. Ex Gregor., lib. xxv Moral., c. 44, est apud Magistr. sent., n, dist. 22. LOAISA.

6. Gregor., ibid. LOAISA.

Ibid. Se avertunt. Alii, revertuntur. AREV.

CAP. XVII. N. 1. Ex Greg., lib. Moral. xxi, cap. 9 :

2. Quædam sunt facta peccatis similia; sed si bono animo fiant, non sunt peccata, ut puta, potestas, si non se ulciscendi cupiditate, sed magis corrigendi studio ulciscatur in reum.

3. Item sunt peccata levia quæ ab incipientibus quotidiana satisfactione purgantur, quæ tamen a perfectis viris, velut magna crimina evitantur. Quid autem homines peccatores de magnis sceleribus agere debent, quando etiam perfecti levia quæque delicta, quasi gravissima, lugent?

4. Non solum gravia, sed et levia sunt cavenda peccata. **218** Multa enim levia innum grande efficiunt, sicut solent de parvis et minutis guttis immensa flumina crescere. Numerositas enim in unum coacta exundantem efficit copiam.

5. Peccata, quæ incipientibus levia sunt, perfectis viris gravia deputantur.

6. Tanto enim majus cognoscitur esse peccatum, quanto major qui peccat habetur. Crescit enim delicti cumulus juxta ordinem meritorum, et sæpe quod minoribus ignoscitur, majoribus imputatur.

CAPUT XIX.

De gravioribus peccatis.

1. Experimento minorum peccatorum majora committi peccata, ut durius feriantur pro magnis sceleribus, qui de parvis corrigi noluerunt. Judicio autem divino in reatum nequiorum labuntur qui distringere minora sua facta contemnunt.

2. Multi a crimine in crimen corruunt, qui Dei cognitionem habentes, timorem ejus negligunt; et quem noverunt per scientiam, per actionem non venerantur. Ideoque cæcantur divino judicio punienda committere, et in pœnam commissi facinoris facinus deterius addere.

3. Sæpe peccatum alterius peccati causa est, quod committitur, cum aliud ex ipso quasi sua soboles oritur, sicut fieri solet, nasci libidinem ex nimia ventris ingluvie.

Peccatum hic vocat quod non est capitale scelus; crimen vero, quod peccatum ad mortem dicitur. Sic Cassian. explicat collat. 11, cap. 10 : *Omnis (inquit), qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo est; et non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. Et iterum : Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum, et malignus non tangit eum.* Quod intelligendum est non de omni genere peccati, sed de capitalibus tantum criminibus dicit, a quibus quisquis se abstrahere atque emundare voluerit, pro illo in alio loco prædictus Apostolus ne orari quidem debere pronuntiat : *Qui scit, inquit, fratrem suum peccare peccatum non ad mortem, petat, et dabit ei vitam peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem, non pro illo dico, ut roget quis.* Cæterum de illis quæ pronuntiantur non esse ad mortem, a quibus etiam hi qui fideliter Christo deserviunt, quantalibet semetipsos circumspectione custodiunt, immunes esse non possunt, ita dicitur : *Si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, et veritas in nobis non est.* Et iterum : *Si dixerimus quia non peccavimus, mendacem facimus eum, et verbum ejus non est in nobis.* Impossibile namque est quemlibet sanctorum non in istis minutis, quæ per sermonem, per cogitationem, per ignorantiam, per oblivionem, per necessitatem,

4. Pœna peccati peccatum admittitur, quando pro merito cujusque peccati, Deo deserente, in aliud peccatum deterius itur, de quo amplius qui admiserit sordidetur. Ergo præcedens peccatum causa est sequentis peccati : sequens vero peccatum pœna est præcedentis delicti. Præcedentia itaque peccata sequentium sunt criminum causa, ut illa quæ sequuntur sint præcedentium pœna.

219 5. Præcedentium peccatorum pœna ipsa vocatur induratio veniens de divina justitia. Hinc est quod ait propheta : *Indurasti cor nostrum, ne timeamus te (Isai. LXIII, 17);* neque enim dum quicumque justi sunt, a Deo impelluntur, ut mali fiant; sed dum mali jam sunt, indurantur, ut deteriores existant, sicut et Apostolus dicit : *Quoniam charitatem veritatis Dei non receperunt, ut salvi fierent, immisit illis Deus spiritum erroris (II Thess. II, 10).* Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in quibus talia jam peccata præcesserint, ut justo judicio ejus mereantur in deterius ire. Talia quippe peccata præcedentibus aliis peccatis prolabantur in pœnam quam peccata merentur.

6. Quædam de ira Dei veniunt peccata, quæ pro merito aliorum compensantur peccatorum. Unde et propheta : *Ecce, inquit, tu iratus es, et nos peccavimus, in ipsis fuimus semper (Isai. LXIV, 5);* tanquam si diceret : *Quis semper in peccatis fuimus, iratus es, ut deterius peccaremus.*

7. Quid enim sit iram Dei mereri, quid vero provocare, prudens lector scire debet. Gravior est namque ira quæ provocatur quam ea quæ meretur. Nam meremur, quando ignorando peccamus; provocamus, quando scimus bonum facere, nec volumus.

8. Nunc iram Dei, dum vivimus, vitare possumus. Timeamus ergo ne, veniente illo terrore judicii, sentiri possit, vitari non possit.

per voluntatem, per obreptionem, per somnium admittuntur, incurrere; quæ licet ab illo peccato, quod ad mortem dicitur esse, aliena sint, culpa tamen ac reprehensione non carent. LOAISA.

2. *In reum; alii Codd., in eum, qui delinquit.* AREV.

4. *Posui ex parvis et minutis guttis : ut est in Goth. Ovet. Similitudo est apud Greg. I. III Past. curæ admonit. 34 : Altos quippe gurgites fluminum parvæ, sed innumeræ replent guttæ pluviarum. In Tolet., ex parvis et minimis. Intelligitur : dispositive levia disponunt ad mortalia.* LOAISA.

Ibid. Alii, solent ex parvissimis guttis. AREV.

6. *Juvenal. Omne animi vitium tanto conspectius in se crimen habet, quanto major qui peccat habetur.* LOAISA.

Cap. XIX. N. 1. Gregor., lib. xxv Moral., cap. 9. Et est apud Magistr. sent., in 2, distinct. 36. LOAISA.

Ibid. Experimento minorum. Al., experimento vel contemptu minorum. AREV.

5. *Locus est apud Paul., II Thess. II. Eo quod charitatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent, ideo mittit illis Deus operationem erroris, ut credant mendacio.* LOAISA.

7. *Greg., I. xxvi Moral., c. 28.* LOAISA.

CAPUT XX.

De manifestis occultisque peccatis.

1. Majoris est culpæ manifeste quam occulte peccare. Dupliciter enim reus est qui aperte delinquit, quia et agit et docet. De talibus Isaias dicit: *Et peccata sua, quasi Sodoma, prædicaverunt, nec absconderunt* (Isai. iii, 9).

2. Multi enim publice delinquentes, sine ullo pudore sua flagitia prædicant, nec ulla utuntur sceleris verecundia.

3. Quædam enim jam justitiæ portio est iniquitatem suam **220** hominem abscondere, et in semetipso de peccatis propriis erubescere.

4. Peccatum perpetrare crimen est, peccatum prædicare clamor est, de quo etiam dicit Apostolus: *Et clamor auferatur a vobis cum omni malitia* (Ephes. **B** iv, 31), id est, cum ipsis peccatis.

5. Ex eo ipso quo quisque peccatum quod agit abscondit, iudicii jam est indicium, quia non erubescitur, nisi de conscientia reatu. Ergo ex hoc ipso quo quisque de facto suo erubescit, ipse sibi jam iudex fit.

CAPUT XXI.

De peccati amore.

1. Aliud est non peccare amore dilectionis Dei, aliud timore supplicii. Qui enim amore charitatis Dei non peccat, horrescit omne malum, amplectendo justitiæ bonum; nec eum delectat peccatum, etiam si sceleris impunitas promittatur. Qui vero pœna sola supplicii in se vitia reprimit, quamvis non expleat opus peccati, vivit tamen in eo voluntas peccandi; doletque sibi illicitum, quod lex prohibere dignoscitur. Ille ergo mercedem boni operis percipit qui amando justitiam facit; non is qui eam solo metu poenarum invitus custodit.

2. Quidam et diligunt peccatum, et faciunt; quidam diligunt tantum, et non faciunt, plerique vero faciunt tantum, et non diligunt. Nonnulli peccatum non faciunt, et tamen justitiam odium. Gravius autem peccat qui non solum peccatum diligit, sed et facit, quam qui non facit, et diligit; graviusque interdum, qui diligit et non facit quam qui facit, et odit. Gravissimum est non solum facere, sed et diligere peccatum.

3. Nam sunt quidam qui confestim peracto flagitio confunduntur, et sunt qui non solum non dolent gessisse malum, sed etiam de ipso malo opere gloriantur.

CAP. XX. N. 1. Ex Greg., lib. iv Moral., c. 25, et alib. in cura Past. LOAISA.

4. De clamore vide Gregorium, in expositione secundi psalm. poenit., in illud, *Quoniam tacui*, et psalm. vii, et iii lib. Pastor. curæ, admonit. 10, ibi: *Clamorem libertatem peccandi vocat*. LOAISA.

CAP. XXI. N. 2. *Est non solum*. Alii, minus bene, *non est solum*. AREV.

5. Greg., lib. vi Moral., c. 11. LOAISA.

CAP. XXII. N. 1. Loquitur Isidorus de necessitate, quæ non rejicit voluntarium, cum duplex sit peccatum: absolutum, et ex conditione. Magist., lib. ii dist. 36. LOAISA.

CAP. XXIII. N. 1. Ex Gregor., lib. iv Moral., cap.

A tur. Sicque ad comparationem mali fit deterius, dum de vitiis gratulantes, extolluntur in pejus. **221** De talibus ait Salomon: *Qui lætantur, cum male fecerint, et exsultant in rebus pessimis* (Proverb. xi, 14).

CAPUT XXII.

De peccandi necessitate.

1. Interdum mali quod sumus, necessitate potius, non voluntate existimus. Vertenda est autem necessitas mali in voluntatem boni. Plerique non voluntate, sed sola necessitate peccant, pertimescentes temporalem inopiam. Et dum præsentis sæculi necessitatem refugiunt, a futuris bonis privantur.

2. Item nonnulli peccatum voluntate, non necessitate committunt, nullaque coacti inopia existunt iniqui; sed tantum gratis cupiunt esse mali. Neque enim ipsam rem amant, quam appetunt, sed ipsa tantum peccati malitia delectantur.

CAPUT XXIII.

De peccandi consuetudine.

1. Melius est peccatum cavere quam emendare. Facilius enim resistimus hosti a quo nondum victi sumus, quam ei a quo jam superati ac devicti cognoscimur.

2. Omne peccatum, antequam admittatur, amplius pertinescit. Quantumvis autem grave sit, dum in usu venerit, leve existimatur et sine ullo metu committitur.

3. Isthis fomitibus, quasi quibusdam gradibus, coalescit omne peccatum. Cogitatio namque prava delectationem parit, delectatio consensionem, consensio actionem, actio consuetudinem, consuetudo necessitatem. Sicque his vinculis homo implicatus, quadam catena vitiorum tenetur astrictus, ita ut ab ea evelli nequaquam valeat, nisi divina gratia manum jacentis apprehendat.

222 4. Peccatum admittere cadere est in puteum; consuetudinem vero peccandi facere, os putei est angustare, ne is qui cecidit valeat exire. Sed interdum etiam tales Deus liberat, dum eorum desperationem ad conversionem libertatis commutat. Ipso enim miserante, peccata dimittuntur quo protegente fit ne in deterius peccando eatur.

5. Nequissimum est peccare, pejus est peccandi consuetudinem facere. Ab illo facile, ab hoc cum labore resurgitur, dum malæ consuetudini repugnatur.

6. Male agendi consuetudinem recessum esse

25. LOAISA.

5. Alludit ad illud soerus Simonis febricitantis, Marc. i. *Accedens, inquit, elevavit eam apprehensa manu ejus, et continuo dimisit eam febris*. LOAISA.

4. Luc. xiv: *Cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum die Sabbati?* Vide August., de Quæst. evangel., lib. ii, q. 29. LOAISA.

5. *Nequissimum*. Al., *malum*. AREV.

6. Locus est Isai. xxxi: *Convertimini, sicut in profundum recesseratis, filii Israel*. Ubi Symmachus: *Agite penitentiam, qui profundo consilio atque peccato a Domino recessistis*. Ex Hieronymo. LOAISA.

propheta asserit (*Isai. xxxi, 6*), in profundum, cujus usu, quasi quadam lege, homo tenetur astrictus, ut etiam quando non vult, peccatum committat. A lapsu vero cito resurgere, non est in profundum ire.

7. Apostolus legem peccati dicit in membris nostris (*Rom. vii, 25*), quæ lex consuetudo est, quam peccando concipimus, et non ab ea, cum volumus, discedimus, quia jam necessitatis vinculo per consuetudinem retinemur.

8. Multum veri amor agit in homine, sed resultat caro malæ consuetudinis lege. Bene autem audacter pro bona conscientia exultat, qui valenter in se reprimit quod insolenter impugnat.

9. Frequenter peccare cavendum est; nam hoc ipsum, quod de malo nostro plerumque Deus nobis salutem operatur, quanto mirabile est, tanto periculum est. Propterea metuendum est confidere ita salvari, ne forte dum expectamus a vitiis sanari, et vitia multiplicemus, et salutem non adipiscamur. Ergo studeamus aut non cadere, aut cito conversi a lapsu consurgere.

10. Omnino peccare cavendum est, quod si humana fragilitate peccatum subreperit, confestim erit corrigendum, quod nequiter sentitur commissum. Cito enim corrigitur culpa quæ cito cognoscitur; tardius autem sanatur vulnus quod jam putrescentibus membris longo post tempore curationibus adhibetur.

223 11. Iteratio peccati gravior est, sicut si morbus super morbum veniat, sicut si imber super imbrem occurrat.

12. Mora peccandi immanitatem facit sceleris, unde et Propheta: *Væ, inquit, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustrum peccatum (Isai. v, 18)*! Trahit enim iniquitatem ut funiculum, qui tardat converti ad Deum. Trahere enim iniquitatem est moram facere iniquitati. Unde et psalmus: *Prolongaverunt iniquitates suas; Dominus justus concidet cervices peccatorum (Psal. cxxviii, 2, 4)*.

CAPUT XXIV.

De peccati recordatione.

1. Bonum est homini semper ante oculos propria adhibere delicta, secundum psalmi sententiam: *Et peccatum meum ante me est semper (Psal. l, 5)*. Sicut

7. *In membris nostris. Al., in membris suis. AREV. 12. Ex Gregor., lib. Moral. xxxiii, c. 9. Isai. v. LOAISA.*

Ibid. Al., trahit enim iniquitatem in funiculo. AREV. CAP. xxiv. N. 1. Alii, propria habere, fortasse melius. AREV.

5. *Ex Greg., ibid., et Aug. LOAISA. CAP. xxv. N. 1. Sic Gregor., lib. Moral. x, cap. 11: Omne peccatum aut sola cogitatione committitur, aut cogitatione simul et opere perpetratur. Iniquitas ergo in manu est, culpa in opere. LOAISA.*

Job xx. Occidet eum lingua viperæ, ubi Gregor., lib. xv Moral., c. 9. Viperæ autem cum conceperint, filii earum in ventre saviunt. Qui, ruptis lateribus matrum, ex eorum ventribus procedunt; unde et viperæ, eo quod vi pariat, nominatur. Viperæ itaque sic nascitur,

enim non oportet remisci peccati affectum, sic semper necesse est unumquemque suum in flendo commemorare peccatum.

2. Apud justum recordatio peccati facit tædium animi. Qui autem luxuriæ et cupiditati subditi sunt, contumaci superbia etiam de ipso peccati opere gloriantur.

3. Servo Dei tanta recordatio esse debet peccati, ut ea quæ gessit semper lacrymis confiteatur. Unde et psalmus dicit: *Conversus sum in arumna, dum configitur spina. Peccatum meum cognitum tibi feci. Dixi: Pronuntiabo adversum me injustitias meas Domino (Psal. xxxi, 4)*. Supra enim dixerat: *Quoniam tacui, hoc est, non sum confessus, inveteraverunt omnia ossa mea, dum clamarem tota die. Quid ergo tacuisse se pœnitet, nisi confessionem peccatorum? Quid clamasse se dolet, nisi defensionem malorum? Qui ergo peccatorum suorum defensor existit, necesse est ut pœnitendo accuset quod superbiens prave admisit.*

224 CAPUT XXV.

De cogitatione.

1. Bipartita est causa peccandi, id est, operis et cogitationis, quorum unum iniquitas dicitur, quod opere geritur; aliud injustitia, quod cogitatione admittitur.

2. Prius autem actio resecanda est, postea cogitatio; prius prava opera, postmodum desideria. Vicissim autem et a cogitatione opera procedunt, et ab opere cogitatio nascitur, quamvis etsi ab opere malo quisque vacet, pro solius tamen pravæ cogitationis malitia non erit innocens. Unde et Dominus per *Isaiam: Auferte, inquit, malum cogitationum vestrarum ab oculis meis (Isai. i, 16)*.

3. Non enim solum factis, sed et cogitationibus delinquimus, si eis illicite occurrentibus delectemur.

4. Sicut vipera a filiis in utero positis lacerata perimitur, ita nos cogitationes nostræ intra nos enutritæ occidunt, et conceptæ interius vipereo veneno consumunt, animamque nostram crudeli vulnere perimunt.

5. Non est arbitrii nostri cogitationis pravæ suggestionibus præveniri; jacere autem in animo cogitationem nostræ attinet voluntati. Illud ergo ad culpam non redigitur, istud culpæ propriæ **225** imputatur. Nam cogitationes illicite occurrere, dæ-

ut violenter exeat, et cum matris suæ extinctione producat. Quod vero falsum sit viperarum fetus viscera parentis perforare docet Aristoteles, lib. v de Hist. animal., cap. 59: Vipera, inquit, parit catulos obvolutos membranis, quæ tertia die rumpuntur, et singulis diebus singulos parit, plusquam viginti. Et eventit interdum quod qui in utero sunt, abrasis membranis, prorumpant. Hæc Aristoteles, quod et annotavit Albertus Magn., lib. xxv, eo in loco. Plin., lib. x natur. Histor., cap. 62, eadem. Sed addit: Itaque cateræ tarditatis impatientes prærumpunt latera, occisa pariente. LOAISA.

Ibid. Al., et concepto interius. AREV.

5. *Vetus Editio, cogitationes pravæ suggestionis prævenire. Quod clarius est. Mox pro occurrere alii suggerere, quod etiam magis placeret. AREV.*

MONUM EST; cogitationibus oblectari perversis, nostrum est.

6. Plerumque fieri solet ut immundæ corporalium rerum species, quas didicimus, nostris mentibus opponantur, et nolentes eas cogitemus; quantumque ab eis aciem mentis avertere nitimur, tanto illæ se magis animo ingerunt, obscensque in nobis motibus obrepunt. Sed fit hoc pro conditione mortali, quam meruit primus homo in pœnam sui peccati.

7. Dum unusquisque divina illuminatione prævenitur, statim molestiis turpium cogitationum pulsatur. Sed Dei servus iudicio timoris Dei earum delectamenta a semetipso rejicit, bonisque contra objectis cogitationibus turpes a se repellit.

8. Magna observantia circa cordis est custodiam adhibenda, quia aut bonæ, aut malæ rei ibi consistit origo, nam, sicut scriptum est: *Ex corde exeunt cogitationes malæ.* (Math. xv, 19). Ideoque si prius pravæ cogitationi resistimus, in lapsum operis non incurrimus.

9. Non est timendum si bona malaque in cogitationem veniant; sed magis gloriandum, si mens mala a bonis intellectu rationis discernat.

10. Item nihil juvat quod inter bonum et malum sensu prudentiori discernimus, nisi opere aut mala cognita caveamus, aut bona intellecta faciamus.

CAPUT XXVI.

De conscientia.

1. Humana conditio, dum diversis vitiositatibus mentem conturbat, etiam ante pœnas gehennæ per incognitum animæ appetitum jam pœnas conscientia patitur.

2. Omnia fugere poterit homo præter cor suum. Non enim potest a se quisque recedere. Ubicunque enim abierit, reatus sui conscientia illum non derelinquit.

3. Quamvis humana judicia subterfugiat omnis qui male agit, **226** iudicium tamen conscientia suæ effugere non potest. Nam etsi aliis celat quod agit, sibi tamen celare non potest, qui plene novit

7. Sanctus Nicolaus martyr in Sententiis: *Cogitationes pravæ aliis cogitationibus bonis depelle.* LOAISA. *Ibid.* Delectamenta. Al., tentamenta. AREV.

CAP. XXVI. N. 2. Ex Gregor., lib. xxvii Moral., cap. 16. LOAISA.

3. Gregor., *ibid.* LOAISA.

Ibid. In Editione Grialii et Vezzosi scribitur *cælat, cælare*, quod non est ferendum. AREV.

4. Psal. xli, et ibi August. LOAISA.

CAP. XXVII. N. 4. Alludit ad illud Matth. vi: *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit; si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebrosum erit.* Quem locum de cordis intentione interpretatur Gregor., lib. Moral. xxviii, cap. 6: *Unde bene in Evangelio Veritas dicit: Lucerna corporis tui est oculus tuus, etc. Quid enim per oculum exprimitur, nisi opus suum præveniens cordis intentio? quæ priusquam se in actione exerceat, hoc jam quod appetit contemplantur. Et quid appellatione corporis designatur, nisi unaquæque actio, quæ intentionem suam, quasi inluentem oculum, sequitur? Lucerna itaque corporis est oculus, quia per bonæ intentionis radium merita illustrantur actionis. Et si oculus tuus simplex fuerit, to-*

malum esse quod gessit. Duplex fit ergo in eo iudicium, quia et hic suæ conscientia reatu punitur, et illic perpetuali pœna damnatur.

4. Hoc enim significat: *Abyssus abyssum invocet in voce cataractarum* (Psal. xli, 8). Abyssum enim abyssum invocare est de iudicio suæ conscientia ire ad iudicium damnationis perpetuæ. In voce cataractarum, id est, in prædicatione sanctorum.

CAPUT XXVII.

De intentione mentis.

1. Oculus hominis intentio operis ejus est. Si ergo intentio ejus bona est, et opus intentionis ipsius bonum est. Alioquin malæ intentionis etiam si bonum in factis opus appareat, bonum tamen jam non est, quoniam ex sua intentione aut probatur bonum, aut reprobatum indignum. Bona est ergo intentio, quæ propter Deum est; mala vero, quæ pro terreno luera aut vana gloria est.

227 2. Qui opus bonum bona intentione non faciunt, per hoc magis cæcantur opere per quod illuminari potuerant.

3. Unusquisque bonum opus, quod agit, intentione bona agat; quoniam pro mala intentione plerumque opus bonum, quod agimus, perdimus, et minus a culpa vacamus.

4. Sæpe quæ apud hominum iudicium bona apparent, apud examen diligentissimi et acutissimi iudicis reproba deteguntur. Ideoque omnis sanctus veretur ne forte bonum quod agit, pro aliqua animi intentione in oculis Dei reprobum sit.

CAPUT XXVIII.

De sensibus carnis.

1. Per sensus carnis morbus irrepit mentis. Unde et per prophetam Dominus dicit: *Omnes cognationes terræ ab Aquilone venient, et ponet unusquisque solium suum in introitu portarum Jerusalem* (Jerem. 1, 15). Regna Aquilonis vitia sunt, quæ sedes suas in portis ponunt, quando per sensus carnis labem animæ ingerunt; ideoque in ipsis portis, id est, in ipsis sensibus regnant.

tum corpus tuum lucidum erit, quia si recte intendimus, per simplicitatem cogitationis bonum opus efficitur, etiam si minus bonum esse videatur. Et si oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit, quia cum perversa intentione quid vel rectum agitur, etsi splendere coram hominibus cernitur, apud examen tamen interni iudicii obscuratur. Ita etiam interpretatur Chrys., homil. 2 in Matth., et August., de serm. Domini, et contra mendacium, cap. 7. Theologi discrimen statunt inter finem, voluntatem, et intentionem; de quo Magist., lib. ii, dist. 59. LOAISA.

Ibid. Si ergo. Ambrosius idem, sed paulo aliter, lib. i Offic., cap. 50: *Affectus tuus operi tuo nomen imponit.* LOAISA.

4. Supra, cap. 7 lib. ii Sentent., num. 15. LOAISA.

CAP. XXVIII. N. 4. In Excusis cogitationes, quod abstuli, et reposui *cognationes*, ex Jerem. 1: *Ecce ego convocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis.* Atque ita constanter legitur Hieronym., et cæteri veterici interpretes; Septuaginta autem non habent *cognationes*, sed tantum: *Ecce ego convocabo omnia regna ab Aquilone: Ἰδοὺ ἐγὼ συγκαλῶ πάσας τὰς βασιλείας ἀπὸ βορρᾶ.* LOAISA.

2. Neque enim aliunde peccamus, nisi videndo, **A** prophetam **226** attendant: *Væ qui sapientes estis in audiendo, atrectando, gustando, atque tangendo. Unde et alias dicitur: Intravit mors per fenestras nostras. Et alibi: Extranei ingrediebantur per portas ejus, et super Jerusalem mittebant sortem.* Extraneos quippe immundos esse spiritus, qui tanquam per portas, ita per sensus carnis animam irrepunt, et eam illecebrando devincunt.

228 CAPUT XXIX.

De sermone.

1. Dum quædam parva vitiorum verba non evitamus, in magnum lingue prolabimur erimen; et dum facta quædam non gravia libere ac sine metu committimus, ad potiora scelera et horrenda peccandi consuetudine labimur.

2. Sicut plerumque multiloquorum stultitia reprehenditur, ita rursus nimis tacentium vitia denotantur. Illi enim satis laxando linguam in levitatis vitio defluunt, isti nimis reticendo ab utilitate torpescunt.

3. Imperiti, sicut loqui nesciunt, ita tacere non possunt. Mente enim ineruditi, ore loquaces, verbis perstrepunt, sensu nihil dicunt.

4. Sicut falsitatis erimina a proficientibus pertimescuntur, ita otiosa verba a perfectis viris vitantur. Nam sicut ait quidam: *Sicut pro otioso verbo ratio ponitur, ita pro sermone injusto pœna exsolvitur* (*Matth. xv, 56*).

5. Vani sermones in ore Christiani esse non debent. Nam sicut inales mores bona colloquia corrigunt, ita prava bonos mores corrumpunt (*I Cor. xv, 55*).

6. Custodia ori ponitur (*Psal. xl, 6*), dum quisque non se justum, sed, quod magis verum est, peccatorem fatetur.

7. Manum super os ponit, qui bonis operibus lingue excessus operit. Manum super os ponit, qui male locutionis culpas bonæ actionis velamine tegit.

8. Loquens quæ ad Deum pertinent, nec faciens, etsi inutilis sibi est, audientibus tamen prodest.

9. Qui de sapientia se laudari affectant, loquentem

2. Greg., l. Moral. xxi, c. 2. LOAISA.

Ibid. Illecebrando devincunt. Forte, illecebrando devincunt. AREV.

CAP. XXIX. N. 1. Ex Gregor., III part. Curæ pastor., admonit. 15. LOAISA.

2. Gregor., *ibid.* LOAISA.

4. Gregor., lib. Moral. xxxii, cap. 2. LOAISA.

6. Ex Gregor., part. III Curæ pastor., admonit. 15. LOAISA.

7. Alii, *lingue excessum corrigit.* AREV.

8. Post prodest alii addunt: *Multi sunt vani, qui in verbo doctrinæ non humiles, sed arrogantes existunt; quique ipsa recta quæ prædicant, non studio correctionis, sed vitio elationis annuntiant.* AREV.

10. Alludit ad illud Sapient. vii: *Mihi autem dedit Deus dicere ex sententia. Quem locum Gregor. interpretatur lib. Moral. xxxii, cap. 40: Unde bene quidam sapiens dixit: Mihi autem det Deus hæc dicere ex sententia, sententia quippe ex sensu vocata est. Et recta quæ intelligit non est sola scientia, sed ex sententia dicere appetit, qui nequaquam tantummodo sciendo dicere, sed sentiendo desiderat experiri quod dicit.* LOAISA.

12. Alii, ac fæce, quod melius fortasse est. AREV.

13. Post sequuntur alii Mss. addunt: *Qui bonum*

oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes (*Isai. v, 21*).

10. Recte ex sententia dicit, qui veram sapientiam gustu interni saporis sentit. *A sentiendo enim sententia dicitur. Ac per hoc arrogantes, qui sine humilitate dicunt, de sola scientia dicunt, non de sententia.*

11. Ille enim sapit, qui recte et secundum Deum sapit.

12. In suam dicunt contumeliam doctores, si dum sint ab eis dicta sapienter, nimium tamen eloquenter. Horret enim sapientia spumeum verborum ambitum ac fucum mundialis eloquentiæ inflatis sermonibus perornatum.

13. Quidam curiosi delectantur audire quoslibet sapientes, non ut veritatem ab eis quærant, sed ut faciendam sermonis eorum agnoscant, more poetarum, qui magis compositionem verborum quam sententiam veritatis sequuntur.

14. Quadrimoda est dicendi ratio, quia prævidendum est quid, cui, quando, vel qualiter aliquid proferatur.

15. Item quadrimoda est dicendi ratio, cum aut bene sentiendo quid bene profertur, aut nihil sentiendo nihil dicitur, aut parum sentiendo loquacitas sola ostentatur, aut optime sentiendo non eleganter profertur quod intelligitur.

16. Item quadripartita est loquendi ratio, qua vel bonum bene, **230** vel malum male, seu bonum male, vel malum bene profertur.

17. Bonum quippe bene loquitur, qui ea quæ recta sunt, humiliter annuntiare videtur. Malum male loquitur, qui quodlibet flagitium persuadere conatur. Bonum male loquitur, quid quodcumque rectum arroganter prædicare sentitur. Malum bene loquitur, qui aliquid narrando vitium detestatur, ut ab eo homines avertantur.

18. Corde bene loquitur, qui charitatem non simulat. Ore bene loquitur, qui veritatem annuntiat.

sine charitate dicit, tanquam æs aut cymbalum sonum facit aliis, ipse tamen sibi manet insensibilis. AREV.

14. Ita est apud Gregor., lib. xxiv Moral., cap. 13. Verum Hieronymus omnem loquendi rationem his terminis circumscripsit cap. iv ad Ezech. hesios: *Quoties vero, inquit, loquimur, aut non in tempore, aut importuno loco, aut non ut convenit audientibus, toties sermo malus procedit de ore nostro ad destructionem eorum qui audierunt. Quæ sententia habetur 22, q. 5, cap. Quoties. LOAISA.*

15. In omnibus Excusis erat sentiendi, sed non bene. Nam locus est apud Gregor., lib. Moral. viii, cap. 22: *Vis quippe summa loquentium quadrifaria qualitate distinguitur. Nam sunt nonnulli quos sentiendi simul ac dicendi amplitudo dilatat; et sunt nonnulli quos sentiendi simul et dicendi inopia angustat. Sunt nonnulli qui efficaciam dicendi habent, sed acumen sentiendi non habent. Et sunt nonnulli qui acumine sentiendi subnixi sunt, sed ex inopia locutionis obmutescunt.* LOAISA.

18. Alludit ad illud Lucæ vi: *Bonus homo de bono thesauro cordis profert bonum; ex abundantia enim cordis os loquitur.* LOAISA.

Factis bene loquitur qui alios bonis exemplis ædificat. **A**

19. Corde male loquitur qui interius cogitationes noxias meditatur et cogitat. Lingua male loquitur qui pro eo quod male agit flagellatur, et murmurat. Factis male loquitur qui male vivendo exemplis suis alios ad prave agendum informat.

20. Semel bene loquitur (*Jab. xxxiii, 14*) qui se penitendo redarguit. Bis bene loquitur qui bene vivendo et alios instruit.

21. Semel male loquitur qui post vitium cito corrigitur. Bis male loquitur qui male vivit et male docet. Item bis male loquitur qui et male cogitat, et male refert cogitata. Item bis male loquitur qui et bonum quod debuit non egit, et malum quod non oportebat, admisit.

22. Mali mala respondent pro bonis, et adversa pro optimis. Boni bona respondent pro malis, et prospera pro adversis.

23. Adversus convicium linguæ fortitudo adhibenda est patientiæ, ut tentatio verbi, quæ foris impugnat, tolerantia virtute devicta discedat.

24. Non omnis qui patitur probra justus est; sed qui pro veritate innox patitur, ille tantummodo justus est.

25. Inter vituperationes linguæ et opprobria hominum isto remedio mens justus se corroborat, ut tanto solidius in Deum figuratur interius, quanto exterius ab humanis spernitur sensibus.

26. Qui illatas sibi contumelias tranquillo animo prodit, dolorem cordis aperit, et virus quod fervet in animo facile rejicit.

231 27. Vulnera enim mentis aperta cito exhalant, clausa nimis exulcerant.

28. Qui dolorem injuriæ clauso pectore tegit, quanto amplius silentio linguam premit, tanto acriorem dolorem intrinsecus nutrit. Unde et vere quidam poetarum gentiliū dixit: *Quoque magis tegitur, tectus magis æstuat ignis*. Cæcus enim languor vehemens est ac nimius, quia *tacitum vivit sub pectore vulnus*.

20. Verba Jobi: *Semel loquitur Deus, et secundo id ipsum non repetit*. AREV.

25. Alii, ut tentationis verba quæ foris impugnant, tolerantia virtute devicta discedant. AREV.

28. Ex Ovid. *Metamorph.*, lib. iv. Quæ sequuntur verba: *Cæcus enim languor vehemens est ac nimius, putamus versum quoque fuisse ex alio loco pentametrum ita fortasse conceptum*:

Cæcus enim languor, vividus ah! nimium.

Ibid. URina capitū verba, *Tacitum vivit sub pectore vulnus*, sunt etiam hemistichium ex Virgilio lib. iv *Æn.*, 67, de quo vide Macrobiū, lib. vi *Saturval.*, cap. 6. AREV.

Cap. xxx. N. 1. Locus Hieronym., epist. ad Julian. Diaconum. *Antiquus sermo est: Mendaces faciunt ut nec vera dicentibus credatur*. LOAISA.

6. 22. Quæst. 4; et apud Magistr., in 5, dist. 59; et Polycarp., l. vi, tit. 12; Burch., l. xii, cap. 20; Ivon., p. xii, c. 7; Panorm., lib. lxxxviii. LOAISA.

7. Augustinus octo genera mendaciorum enumerat lib. de Mendac., cap. 14, septimumque esse ait *quod nulli obest, et predest alicui; veluti si nolens hominem*

CAPUT XXX.

De mendacio.

1. Mendaces faciunt ut nec vera dicentibus credatur. Reddit enim sæpe hominem multa falsitas etiam in veritate suspectum.

2. Sæpe vera præmittit, qui falsa dicturus est, ut cum primum acquisierit fidem, ad reliqua mendacia audientes credulos faciat.

3. Multis videntur vera esse quæ falsa sunt, et ideo non ex Deo, sed ex suo mendacium loquuntur.

4. Nonnunquam falsitas veriloquio adjungitur, et plerumque a veritate incipit, qui falsa confingit.

5. Latet sæpe venena circumlita melle verborum; et tandiu deceptor veritatem simulat, quousque fallendo decipiat.

B 6. Nonnunquam pejus est mendacium meditari, quam loqui, nam interdum quisque incautus solet ex præcipitatione loqui mendacium; meditari autem non potest, nisi per studium. Gravius ergo ille ex studio mentiri perhibetur, quam is qui ex præcipitatione sola mentitur.

7. Summopere cavendum est omne mendacium, quamvis nonnunquam **232** sit aliquod mendacii genus culpæ levioris, si quisquam pro salute hominum mentiatur. Sed quia scriptum est: *Os quod mentitur occidit animam* (*Sap. 1, 11*), et: *Perdes eos qui loquuntur mendacium* (*Psal. v, 7*); hoc quoque mendacii genus perfecti viri summopere fugiunt, ut nec vita cujuslibet per eorum fallaciam defendatur,

C ne suæ animæ noceant, dum præstare alienæ carni nituntur, quanquam hoc ipsum peccati genus facillime credimus relaxari. Nam si quælibet culpa sequenti mercede purgatur, quanto magis hæc facile abstergitur, quam merces ipsa comitatur?

8. Multa mentiuntur multa que fingunt homines propter hominum laudem; sicque fit ut et isti mentiundo pereant, et eos quos laudant ad vanæ gloriæ ruinam perducant.

9. Sicut bene sibi conscius non metuit alienæ

ad mortem quæsitum prodere mentiat. Et concilio Toletano viii, c. 2, duo ponuntur genera mendaciorum, in quibus non est magna culpa, sed tamen omnino non sunt sine culpa, cum aut jocamur, aut, ut proximis prosimus, mentimur. LUOISA.

D *Ibid.*, *Prestare*. Ita quidem apud Greg., et in Goth. Codd., sed recte fortasse vox *vitam* ab Excusis abest. Ita enim sæpe alios loquitur, ut *præstare pro pradesse* usurpet. LOAISA.

Ibid., *Sequenti*, etc. Verba Gregorii sensum hujus sententiæ explicant., lib. Moral. xviii, cap. 4. *Nam si quælibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis hæc facillime abstergitur, quam mater boni operis pietas comitatur*. LOAISA.

Ibid. *Præstare pro pradesse* apud alios etiam, et apud Isidorum ipsum alibi occurrit; et in veteri Editione ac meo Ms. abest vox *vitam*; itaque eam delevi, quamvis Loaisa ediderit *præstare vitam alienæ carni*. Vide not. ad Dracontium in sa. isfact., vers. 64. AREV.

9. In Editione Grialii indicator pro hac sententiâ annotatio, quæ excidit. Ac fortasse hoc solum deest: *Ex Gregor. lib. ix, epistola ad Theotistum Patritium*. AREV.

linguæ convicium, ita et qui laudatur ab alio non debet errorem alienæ laudis attendere; sed magis unusquisque testimonium conscientiæ suæ quærat, cui plus ipse præsens est, quam ille qui eum laudat.

10. Opus enim suum unusquisque probet, ut ait Apostolus. Et tunc in seipso tantum quisque gloriam habebit, id est, occulte in sua conscientia, non palam in aliena lingua.

11. Perfecti, qui alta radice fundati sunt, etsi flamine laudis ac vituperationis utcumque quasi ventorum interdum curventur impulsu, funditus tamen non dejiciuntur, sed protinus firmitate radicis ad se redeunt.

233 12. Bona mens ad malum nec præmiis, nec terroribus vincitur. Nam iniqui terrorem blanditiis miscent, ut aut oblectatione quemquam decipiant, aut terroribus frangant.

13. Qui laudatur in auditorum amore inseritur, sed si veraciter et non fecte laudetur, hoc est, si vera sunt quæ de illo dicuntur.

CAPUT XXXI.

De juramento.

1. Sicut mentiri non potest qui non loquitur, sic perjurare non poterit qui jurare non appetit. Cavenda est igitur juratio, nec ea utendum, nisi in sola necessitate.

2. Non est contra Dei præceptum jurare, sed dum usum jurandi facimus, perjurii crimen incurrimus. **C** Nunquam ergo juret qui perjurare timet.

3. Multi, dum loquuntur, jurare semper delectantur, dum oporteat hoc tantum esse in ore: *Est, est. Non, non.* Amplius enim quam *est*, et *non est*, a malo est (*Matth. v, 37*).

4. Multi, ut fallant, perjurant, ut per fidem sacramenti fidem verbi sicque fallendo, dum perjurant et mentiuntur, hominem incautum decipiunt.

5. Interdum et falsis lacrymis seducti decipimur, et creditur, dum plorant, quibus credendum non erat.

6. Plerumque sine juramento loqui disponimus, sed incredulitate eorum qui non credunt quod dici-

10. Similitudo hæc deducta est ex Paulo, Galat. vi: *Opus enim suum, inquit, probet unusquisque, et sic in semetipso gloriam habebit, et non in alio.* LOAISA.

CAP. XXXI. N. 1. Etsi frequentius dicitur *pejere*, tamen etiam *perjurare* apud optimos Latinitatis auctores reperitur. AREV.

2. 22, q. 1; et apud Magistr., in 3, d. 39; et Polycarp., lib. vi, tit. 12. Burch., lib. xii, cap. 20.: Ivon., p. xii, cap. 7; Panorm., lib. lxxxviii. LOAISA.

3. Augustinus, in commentariis super epistolam ad Galat., cap. 1, sic hunc Matthæi locum interpretatur. *Quamvis, inquit, juramentum amplius sit quam Est, est; Non, non, et ideo a malo sit, non tamen a malo fit, sed infirmitatis aut incredulitatis eorum qui non aliter moventur ad fidem.* LOAISA.

8. 22, q. 5; Magistr. Sent., iii, d. 31. LOAISA.

A mus jurare compellimur, talique necessitate jurandi consuetudinem facimus.

7. Sunt multi ad credendum pigri, qui non moventur ad fidem verbi. Graviter autem delinquent qui sibi loquentes jurare cogunt.

234 8. Quacunque arte verborum quisque juret, Deus tamen, qui conscientiæ testis est, ita hoc accipit, sicut ille cui juratur intelligit. Dupliciter autem reus fit qui et Dei nomen in vanum assumit, et proximum dolo capit.

9. Non est conservandum sacramentum quo malum incaute promittitur, veluti si quispiam adulteræ perpetuo cum ea permanendi fidem polliceatur. Tolerabilius est enim non implere sacramentum quam permanere in stupri flagitio.

B 10. Jurare Dei est illa providentia, qua statuit non convellere statuta. Pœnitentia autem Dei rerum mutatio est; non pœnitere autem, statuta non revocare, ut illud: *Juravit Dominus, et non pœnitebit eum* (*Psal. cix, 4*), id est, quæ juravit non mutabit.

CAPUT XXXII.

De vitiiis.

1. Recedens homo a Deo statim vitiorum traditur potestati, ut dum patitur infesta vitia, revertendo, unde ceciderat resipiscat.

2. Et si sancti toto nisu contendunt superare vitia, nec extinguunt, quid agunt hi qui non solum non odiunt vitia, sed toto ea amore sectantur?

3. Satis delicate se palpat qui vult sine labore vitia superare, dum peccati legem, quam sibi deserendo vitiiis fecit, sine violentia doloris rescare non possit.

4. Perfecte renuntiat vitio, qui occasionem evitat in perpetrando peccato. Nam si velis tantumdem non peccare, et data occasione peccaveris, tu tibi et reus, et iudex es, quia et commissa damnas, et damnata committis. Se autem iudice reus est, qui vitia et accusat et perpetrat.

235 5. Quædam vitia dum non perfecte vitantur, suos in se faciunt rebus auctores. Nam si unum vitium districte vitetur, et alia negligantur, inanis labor est. Non enim potest in minus observatione virtutis fortiter perdurare, cujus alia vitia dominantur in corde.

D 6. Nonnunquam hominem sua vitia persequuntur,

9. 22, quæst. 4, et conc. Toletan. viii, cap. 2. Magistr., in iii, d. 39. LOAISA.

Ibid. Alii, non est observandum juramentum. Sed lectio genuina est, quam exhibemus, et tenuit concilium Tolet. viii, ubi legitur *quod male incaute, aut quod malum incaute, aut quod male et incaute.* In eandem sententiam allegantur a concilio verba similia ex Synonymiis sancti Isidori. AREV.

10. Editi lib., *permutatio*, Mss. *mutatio*; quorum lectionem sequor. Nam sic habet Augustinus in psalm. cix: *Pœnitentia mutatio rerum significatur.* LOAISA.

CAP. XXXII. N. 3. Ex Gregor., lib. vii Moral., cap. 12. LOAISA.

5. Gregor., *ibid.* LOAISA.

6. Ex Gregor., lib. vi Moral., cap. 13. LOAISA.

quia nimirum qui prius volendo ea sibi fecit socia, A
postea sentit etiam nolens stimulos.

7. Nonnulli non antea in errorem vitiorum labun-
tur, nisi prius interioris rationis perdidissent oculos,
sicuti Samson non antea ab Aliophylis ad erroris
ligatus est machinam, nisi postquam ei sunt lumina
oculorum extincta (*Judic. xvi, 21*).

8. Quidam, vegetante mentis ratione, vitiorum
superantur incursu, sicque deinde intentionem bono-
rum operum perdunt. Sicut rex Babylonis in oculis
Sedeciae prius filios ipsius interfecit, et sic postea
oculos ejus evulsit, ac per hoc post malorum ope-
rum consuetudinem et interemptionem bonorum,
perit quorundam et ratio.

CAPUT XXXIII.

Quod ex vitiis vitia, et ex virtutibus virtutes B
oriuntur.

1. Sic gignuntur ex peccato peccata, ut dum non
evitantur parva, incidatur in maximis, et dum de-
fenduntur admissa, nec lamentantur, ex flagitio ad
superbiam iur. Unde fit ut duplicati sit criminis
reus qui et admittit scelera per voluntatem, et de-
fendit ea per contumaciam tumorem.

2. Sic vitio vitium gignitur, sicut virtus virtute
concepitur. Ex vitio enim gignitur vitium. Sicuti
David qui, dum non evitat adulterium, perpetravit et
homicidium (*II Reg. xi, 6*).

3. Item virtus virtute concepitur, sicut per virtu-
tem evangelicæ prædicationis 236 virtutem marty-
rii apostoli meruerunt.

4. In cordibus sæculariter viventium invicem sibi C
succedunt vitia, ut dum unum abierit, succedat aliud,
iuxta Joelis prophete testimonium, qui ait : *Resi-
duum erucæ comedit locusta, et residuum locustæ
comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo*
(*Joel. i, 4, 5*). Per id ergo ista sub vitiorum allegoria
colliguntur, quia sequitur : *Expergiscimini, ebrii, et
flete.*

5. Aliquando utiliter peccatur in minimis vitiis, ut
majora utilius caveantur. Lege Paulum apostolum
minora permittentem peccata, ne majora perpetren-
tur. Veraciter autem sanantur vitia quæ virtutibus,
non vitiis, excluduntur. Quorundam autem quædam
latentia vitia tunc apparent, quando ab aliis vitiis
desinunt.

CAPUT XXXIV.

De male usis virtutibus.

1. Interdum et male usæ virtutes ex se vitia gi-

7. Ambros., lib. 1 Offic., cap. 29. Adversarios suos
Hebræi Aliophylos, id est, alienigenas Latino appo-
lant vocabulo. Hoc nomine dicti sunt Palæstini, qui
Philisthæi φ in π mutato, auctore divo Hieronymo.
LOAISA.

CAP. XXXIII. N. 1. Ex Gregor., lib. Moral. x, cap. 9.
LOAISA.

Ibid. Taio, lib. iv, cap. 12, omnes hujus capituli
sententias sumpsit. AREV.

4. Ex Gregor., lib. xxxiii Moral., c. 25; et in
Ezech. homil. 12. LOAISA.

CAP. XXXIV. N. 2. Pro fratris adventu, etc. Huc
facit Regula Monachorum, c. 10. AREV.

5. Actorum xv. Nam Paulus gentiles ad Evangelii

gunt : quod sit per immoderatum animi appetitum,
cui non sufficit donum quod meruit, nisi inde aut
laudes aut lucra damanda quæsierit.

2. Interdum virtutes vitia gignunt, dum aliquando
pro tempore opportuno minime relaxantur. Sicque
fit, ut quæ congruo loco virtutes sunt, incongruo
vitia deputentur, veluti si pro fratris adventu cano-
nicum non solvatur jejuniū.

3. Virtutum igitur discretionem a Paulo apostolo
sume, qui ad tempus egit, quod agendum esse om-
nino prohibuit.

4. Item quædam virtutes, dum discretioni non
serviunt, in vitia transeunt. Nam sæpe justitia, dum
suum modum excedit, crudelitatis sævitiā gignit;
et nimia pietas dissolutionem discipline parturit, et
zeli studium, dum plus est quam oportet, in iracun-
diæ vitium transit, et multa mansuetudo torporis
segnitiem gignit.

237 5. Prudentis autem viri discretio solerter
prospicit, ne bonum intemperanter agat, et de vir-
tute in vitium transeat

6. Item apud quosdam ex virtute vitium gignitur,
dum quisque de castitatis et abstinentiæ meritis glo-
riatur. Nam et qui eleemosynam vanæ gloriæ causa
impertit, ex virtute vitium facit. Sed et is qui de
sapientia arrogantiam habet, et qui pro justitia præ-
mium appetit, et qui aliquod donum Dei quod me-
ruit in suam laudem convertit, aut in malos usus
assumit, procul dubio virtutem in vitium transfert.

7. Homines de virtutibus vitia nutriunt, ex quibus
pereant. Iterum Deus arte potentissima ex nostro
vitio virtutes format, quibus nos ab iniquitate re-
formet.

CAPUT XXXV.

De simulatis virtutibus.

1. Quædam vitia species virtutum præferunt, ideo-
que perniciosius suos sectatores decipiunt, quia se
sub velamine virtutum tegunt. Nam vitia, quæ statim
virtutibus contraria apparent, cito, dum palam ve-
nerint, emendantur, propter quod sequaces eorum
de talibus criminibus erubescunt.

2. Carnales autem plerumque per insensualitatem
mentis non agnoscunt vitium esse culpabile, quod
dignum videtur damnatione.

3. Item quædam vitia species virtutum esse viden-
tur, sed tamen virtutes non sunt. Nam interdum sub
prætextu justitiæ crudelitas agitur, et putatur esse
virtus quod nimirum est vitium, sicut et remissa

libertatem venientes circumcidi prohibuit, et tamen
Lystram, et leoninum transiens, Timotheum, qui gen-
tili patre natus fuerat, circumcidit. Gregor., lib.
Moral. xxviii, c. 6. LOAISA.

4. Ex Gregor., lib. xxxi Moralium, cap. 7, et xxxii,
cap. 17. LOAISA.

Ibid. Alii, dum discretionem non servant. AREV.

CAP. XXXV. N. 1. Ex Gregor., lib. Moral. xxxii,
cap. 17. LOAISA.

2. Alii, per insensibilem mentis cæcitatem non agno-
scunt. AREV.

5. Ex Gregor., ibid., et lib. pastor. Cur., part iii,
admonit. 17. LOAISA.

segnities mansuetudo esse creditur, et quod agit A torpeas negligentia putatur agere indulgentia pietatis. Nonnunquam etiam virtutem largitatis imitatur vitium prodigæ effusionis, et virtutem parcitatis tristic tenacitas imitatur, et vitium pertinaciæ absconditur sub virtute constantiæ. Item timor sub specie obedientiæ occultatur, et dicitur virtus humilitatis, quod tamen vitium est timoris. Sed et proacitas vocis pro veritatis libertate accipitur, et vitium pigritiæ quietis **238** virtutem imitatur. Porro vitium inquietudinis virtutem se vult vocari sollicitudinis, et præcipationis facilitas fervor boni studii creditur, et bene agendi tarditas consilii mora esse videtur, dum tamen ista sit virtus, illa vitium. Tali igitur exemplo vitia species virtutum imitantur; et inde se nonnulli esse justos confidunt, unde maxime B reprobantur.

4. Aptum exemplum vitiorum de latronis specie sumitur. Nam sicut ex insidiis latro prodit, seque iter agentibus jungit, fingens se socium, donec decipiat improvisum, et dum subito eruperit, ad exitum latro manifestus ostenditur: ita se miscent interdum periculose virtutibus vitia, quousque omnem boni operis efficaciam in suis usibus rapiant, et anima quæ sibi erat placens de virtutibus deceptam se conspiciat vitiiis damnabilibus.

CAPUT XXXVI.

De appetitu virtutum.

1. Ad virtutes difficile consurgimus, ad vitia sine labore dilabimur. Ista enim prona, illa ardua sunt. Grandes enim sudores perpetimur ut ad cælum con- C scendere valeamus.

2. Quemadmodum ad virtutum tendentes culmen, non a summis inchoant, sed a modicis, ut sensim ad altiora pertingant, ita et qui dilabuntur ad vitia, non statim a magnis criminibus incipiunt, sed a modicis assuescunt, et sic in maximis prouunt.

3. Sicut paulatim homo a minimis vitiiis in maximis proruit, ita a modicis virtutibus gradatim ad ea quæ sunt excelsa contendit.

4. Qui autem inordinate virtutes comprehendere nititur, cito periclitatur. Hæc est causa in rerum natura, ut quæcunque velociter ad profectum tendunt, sine dubio celeriter finiuntur; sicut herbæ, quæ tanto festinus pereunt, quanto celerius crescunt. At vero contra arbores alta radice fundatæ ideo perdurant D diutius, quia gradatim ad profectum perveniunt.

5. Nihil prodest, admisto malo, agere aliquod bonum; sed prius est cohibendum a malo, deinde exercendum bonum. Hoc enim indicat propheta, cum dicit: *Quiescite agere perverse, discite bene facere* (Isai. 1, 16).

239 6. Prius vitia exstirpanda sunt in homine, deinde inserendæ virtutes. Nam coherere et conjungi non potest veritas cum mendacio, pudor cum petu-

lantia, fides cum perfidia, castitas cum luxuria.

7. Quædam sunt summæ virtutes, quædam vero mediæ. Fides, spes et charitas summæ virtutes sunt. Nam a quibus habentur, utique veraciter habentur. Aliæ vero virtutes mediæ sunt, quia et ad utilitatem et ad perniciem possunt haberi, si de his arroganter quisque tumuerit, utpote doctrina, jejunium, castitas, scientia, sive temporales divitiæ, de quibus scilicet et bene operari possumus, et male.

8. Quisquis ex deteriore jam melior esse cœpit, caveat de acceptis extolli virtutibus, ne gravius per virtutes corruat, quam prius ex lapsu vitiorum jacebat.

9. Quem Deus justificat, ne iterum se de virtutibus erigat, quædam illi virtutum dona tribuit, quædam retrahit, ut dum mens de hoc quod habet erigitur, iterum de hoc quod nequaquam habere cognoscitur humilietur.

10. Quisquis dono cœlestis gratiæ inspiratus ad virtutes erigitur, si forte moderantis Dei manu aliqua adversitate reprimatur, ne de acceptis virtutibus attollatur, frangi non debet, quia et hoc ipsum, quod plagis humiliatur, æquanimitè ferre procul dubio virtutis est magnæ.

CAPUT XXXVII.

De pugna virtutum adversus vitia.

1. Tunc se viri sancti veracius a vitiorum collusione detergant, dum ab eis contra singula vitia virtutes singulæ opponuntur. Interdum vitia cum virtutibus ad utilitatem confligunt, ut ipso certamine vel mens exerceatur, vel ab elatione conversus animus restringatur.

2. Adversus impetus vitiorum contrariis virtutibus est pugnandum. Contra luxuriam enim cordis est adhibenda munditia, contra odium **240** dilectio præparanda, contra iracundiam patientia proponenda est. Porro contra timorem fiducia adhibenda est virtus, contra torporem zeli prælium; tristiciæ quoque gaudium, accidiæ fortitudo, avaritiæ largitas, superbiæ humilitas opponenda est. Sicque singulæ virtutes nascentia contra se vitia reprimunt, ac tentationum motus virtute diviniæ charitatis extinguunt.

3. Libidinem abstinentia domat. Nam quantum corpus inedia frangitur, tantum mens ab illicito appetitu revocatur.

4. Adversus iram tolerantia dimicat; ira autem semetipsam necat, sustinendo autem patientia victoriam portat.

5. Tristiciæ mœrorem spes æterni gaudii superat; et quem turbata mens de exterioribus afficit, dulcedo interioris tranquillitatis lenit.

6. Adversus invidiam præparetur charitas, et adversus iræ incendia mansuetudinis adhibeatur tranquillitas.

7. Superbiam autem diaboli imitantur superbi,

hac virtutum pugna agit, pro conversus habet concussus. Ita etiam mens Codex ms. Veteres Editiones ab elationis concursu. AREV.

4. Greg., lib. Moral. IX, c. 15. LOAISA.

CAP. XXXVI. N. 2. De incremento virtutum Greg., lib. Moral. XXII, c. 14. LOAISA.

CAP. XXXVII. N. 1. Taio, qui lib. IV, cap. 25, de

adversus quam opponitur humilitas Christi, qua humiliantur elati.

8. Principalium septem vitiorum regina et mater superbia est, eademque septem principalia multa de se parturiunt vitia, quæ ita sibimet quadam cognatione junguntur, ut ex altero alterum oriatur.

9. Sicut princeps septem vitiorum superbia nos eorum potestatibus subdit, ita Christus septiformi gratia plenus a dominatu vitiorum nos eruit; et quos illa addicit septemplici vitio, iste liberat septiformis gratiæ dono.

CAPUT XXXVIII.

De superbia.

1. Omni vitio deteriorem esse superbiam, seu propter quod a summis personis et primis assumitur, seu quod de opere justitiæ et virtutis exoritur, minusque culpa ejus sentitur. Luxuria vero carnis **241** ideo notabilis omnibus est, quoniam statim per se turpis est. Et tamen, pensante Deo, superbia minor est. Sed qui detinetur superbia, et non sentit, labitur in carnis luxuria: ut per hanc humiliatus, et a confusione surgat et a superbia.

2. Omnis peccans superbus est, eo quod faciendo vitia contemptui habeat divina præcepta. Recte ergo *initium omnis peccati superbia* (*Eccle. x, 15*), quia nisi præcesserit mandatorum Dei inobediencia, transgressionis non sequitur culpa.

3. Omnis superbia tanto in imo jacet, quanto in altum se erigit; tantoque profundius labitur, quanto excelsius elevatur. Qui enim per propriam superbiam attollitur, per Dei justitiam inclinatur.

4. Qui infantur superbia, vento pascuntur. Unde et propheta: *Omnes, inquit, pastores tuos pascit ventus* (*Jerem. xxii, 22*), hoc est, superbiæ spiritus.

5. Qui de suis virtutibus superbiunt, ex ipsis judicandi sunt operibus quibus pro virtutibus utuntur, quia rem bonam non bona voluntate faciunt. Nam revera sine humilitate virtus quælibet, et sine charitate in vitio deputatur.

6. Merito superbiæ diabolus a superna beatitudine corrui. Qui ergo de virtutibus attolluntur, diabolum imitantur; et exinde gravius corrui, quia de excelso labuntur.

7. Superbia, sicut origo est omnium criminum, ita ruina cunctarum virtutum. Ipsa est enim in peccato prima, ipsa in conflictu postrema. Hæc enim aut in exordio mentem per peccatum prosternit, aut novissime de virtutibus dejicit. Inde et omnium peccatorum est maxima, quia tam per virtutes quam

8. Ex Gregor., lib. Moral. xxxi, c. 17. LOAISA.

CAP. XXXVIII. N. 1. De superbia eleganter disserit Joannes Cassianus eremita, lib. xii, cap. 1, his verbis: *Octavum, quod et extremum, adversus spiritum superbiæ nobis certamen est. Qui morbus, licet ultimus sit in conflictu vitiorum atque in ordine ponatur extremus, origine tamen et tempore primus est; savissima et superioribus cunctis immanior bestia, perfectos maxime tentans, et propemadum jam positos in consummationem virtutum morsu dirore depascens.* LOAISA.

Ibid. Pensante. Al., dispensante. Fortasse præstiterit legere, labitur in carnis luxuriam, aut, ut in

A per vitia humanam mentem exterminat.

8. Ibi cadere superbiam, ubi et nasci, ut non sit superbis aliud culpa, aliud pœna, sed ipsa culpa sit illis et pœna.

242 9. De superbia nasci arrogantiam, non de arrogantia nasci superbiam. Nam nisi præcesserit occulta elatio mentis, non sequitur aperta jactantia laudis. Ita ergo in culpa præponitur superbia arrogantiae, sicut præfertur origine.

10. Plerumque ad elationis emendationem providentia Dei aliquo casu nonnulli cadunt, pro quo lapsu reprehensi a semetipsis humiliter sapiunt, et de muneribus Dei laudari non appetunt, sed laudant Deum, a quo acceperunt, unde laudari se volunt.

11. Utilis est arroganti in quocunque vitio labi, B et humilem post casum Deo fieri, quam per elationem superbire, gravioremque ruinæ damnationem per superbiam sumere.

CAPUT XXXIX.

De fornicatione.

1. Ex culpa superbiæ plerumque in abominandam carnis immunditiam itur. Nam alterum pendet ex altero; sed sicut per superbiam mentis itur in prostitutionem libidinis, ita per humilitatem mentis salva sit castitas carnis. Deus autem nonnunquam dejicit occultam mentis superbiam per carnis manifestam ruinam.

2. Libidinis nasci immunditiam de animi occulta constat superbia, exemplo primi hominis, qui mox ut per superbiam contra Deum tumuit, statim carnis libidinem sensit, et pudenda operuit. Quapropter unusquisque suæ deputet culpæ quod cecidit, quoties libidine vincitur, quia nisi præcessisset latens superbia, non sequeretur libidinis manifesta ruina.

3. Nonnunquam gemino vitio Christianus a diabolo appetitur, et occulto per elationem, et publico per libidinem. Sed dum evitat quis libidinem, cadit in elationem. Item dum incaute declinat elationem, cadit segniter in libidinem; sicque ex occulto vitio elationis itur in apertum libidinis, et de aperto libidinis, itur in occultum elationis. Sed Dei servus discrete utrumque pensans, sic cavet libidinem, ut non incurrat elationem; et sic premit elationem, ut non resolvat animum ad libidinem.

D **243** 4. Luxuriosis atque superbis dæmones plus fautores existunt, dumque in cæteris vitiis spiritus maligni deserviant, his tamen majori familiaritate junguntur, eisque amplius juxta desiderium famulantur.

vet. Edit., labitur carnis luxuria. AREV.

5. Ex Gregor., lib. Moral. xxxii, c. 7. LOAISA.

4. Glossa ordinaria: *pascet ventus, id est, inanis fiducia.* Quod in Excusis ad marginem est, *superbus spiritus*; id vero mss. nostri Codd. non agnoscunt. LOAISA.

CAP. XXXIX. N. 1. Ex Gregor., lib. Moral. xxvi, cap. 15. LOAISA.

2. Gregor., ibid. LOAISA.

3. Gregor., loco citato. LOAISA.

5. Principaliter his duobus vitiis diabolus humano generi dominatur, id est, superbia mentis et luxuria carnis. Unde et Dominus in Job loquitur de diabolo dicens: *Sub umbra dormit in secreto calami in locis humentibus* (Job xl, 16). Per calamum enim inanis superbia, per loca vero humecta carnis demonstratur luxuria. Per hæc enim duo vitia diabolus humanum possidet genus, vel dum mentem in superbiam erigit, vel dum per luxuriam carnem corrumpit.

6. Multi luxuriæ subditi sunt, et contumaci superbia de ipso luxuriæ opere gloriantur; et inde magis elati sunt, unde humiliari debuerant.

7. Ad comparationem mali sit deterius, quando non solum flagitia committuntur, sed etiam de ipsis flagitiis vanitate laudis perditis extolluntur, sicut scriptum est: *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ* (Psal. ix, 24). Quid enim pejus quam in flagitiis miseros gaudere, de quibus jam debent copiosius plorare?

8. Libido tunc magis quæritur, dum videtur. Nam sicut quidam sapiens ait: *Prima fornicationis oculorum tela sunt, secunda verborum*. Sed qui non capitur oculis, potest verbis resistere. Sufficit natura, ubi adhuc liber affectus est.

9. Qui delectationem libidinosæ refrenat suggestionis, non transit ad consensum libidinis. Cito enim resistit operi, qui titillanti se non accommodat delectationi.

10. Durius impugnatur qui usque ad consensionem, etsi non usque ad perpetrationem tentatur, quam is qui sola suggestionem pro conditione carnis tentamentis sollicitatur.

11. Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanae angelo, inerant (II Cor. xii), ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis **244** habitant. Quam reluctantem, dum in se expugnat, perficitur, et de infirmitate libidinosæ titillationis virtutem suscipit gloriosi certaminis.

12. Servis Dei multa certamina de sua carne moventur; nam quamvis in amore Dei eorum sit inconcussa intentio, mens tamen in carne, quam exterius gestat, interna prælia tolerat. Deus autem, qui hæc ad probationem permittit, gratia protegente, suos non deserit.

13. Ideo nonnunquam electi lapsu carnali corruunt, ut a vitio superbiæ, qua de virtutibus tument, sumentur; et qui de virtutum affectibus existunt superbi, ut cadant, carnis vitio humilientur, ut surgant.

14. Antequam perficiatur adulterium in opere, jam adulterium exstat in cogitatione. Ex corde enim

primum fornicationes sunt auferendæ, et non prorumpent in opere. Hinc est quod per prophetam dicitur: *Accingite lumbos vestros super ubera vestra* (Isai. xxxii, 11); hoc est, in corde libidines reëcate, quæ ad lumbos pertinent. Nam cor super ubera est, non in lumbis.

15. Libidinis immoderata licentia nescit habere modum. Nam dum se vitiosus animus in explenda fornicatione, carne luxuriante, laxaverit, nihilominus ad alia nefanda scelera suadentibus demonibus transit; dumque immoderate metas pudoris excesserit, crimen criminibus adjicit, paulatinque ad deteriora procedit.

16. Non ita suavis est amantium, imo amentium, inexperta carnis libido, sicut experta; nec ita delectat fornicatio, dum primum committitur, nam repetita majorem delectationem ingerit. Jam vero si in usum venerit, tanto perditis dulcior fit, ut superare difficile sit. Unde et sæpe ex consuetudine delinquendi quasi captivi ad peccandum cum quadam violentia trahimur, sensusque nostros contra rectam voluntatem in nobis rebellare sentimus.

17. Si plus oblectat mentem delectatio fornicationis quam amor castitatis, adhuc in homine peccatum regnat. Certe si amplius delectat pulchritudo intimæ castitatis, jam non regnat peccatum, sed regnat justitia. Nam non solum de commissa fornicatione **245** peccatum regnat in homine; sed si adhuc delectatur, atque animum teneat, procul dubio regnat.

18. Fornicatio carnis adulterium est, fornicatio animæ servitus idolorum est. Est autem et spiritualis fornicatio, secundum quod Dominus ait: *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. v, 28).

19. Omnis immunda pollutio fornicatio dicitur, quamvis quisque diversa turpitudinis voluptate prostituatur. Ex delectatione enim fornicandi varia gignuntur flagitia, quibus regnum Dei clauditur, et homo a Deo separatur.

20. Inter cætera septem vitia fornicatio maximè est sceleris, quia per carnis immunditiam templum Dei violat, et tollens membra Christi, facit membra meretricis.

21. Magis per carnis luxuriam humanum genus subditur diabolo, quam per cætera vitia. Cum enim ille variis tentamentis illectos homines conetur pervertere, magis tamen mæchandi desiderium suggerit, quia utrunque sexum in hoc vitio amplius ægrotare intendit.

meritorum fuit. LOAISA.

14. Locus Isaie xxxii sic in Editione Vulgata est: *Accingite lumbos vestros, super ubera plangite*. Septuaginta: *ἰσχυροῦσθε σάκκους ὀσφύας ὑμῶν, καὶ ἐπὶ τῶν μαστῶν κόπτεσθε*. Id est, accingimini saccis lumbos vestros, et super ubera plangite, quem locum, ut instituto suo accommodaret, decurtavit. LOAISA.

19. Augustin., lib. i de Sermonibus Domini in monte, cap. 11. LOAISA.

5. Ex Gregor., lib. xxxiii Moral., c. 5. LOAISA.

Ibid. Humectia. Al., humentia. AREV.

7. Greg., lib. iv Moral., c. 25. LOAISA.

Ibid. Alii: Quoniam laudatur. AREV.

11. Paulus, II Cor. xii. Datus est mihi stimulus carnis meæ angelus Satanae, ut me colaphizet. De hoc stimulo Pauli variæ sunt sanctorum sententiæ. Gregor., lib. xxxiii Moral., cap. 11. Paulum, inquit, post tot revelationum subtilissima stimulus carnis agitabat. Et infra: Tentatio illa non vorago vitiorum, sed custodia

22. Dæmones scientes pulchritudinem esse animæ castitatem, et per hanc hominem angelicis meritis, e quibus illi lapsi sunt, coæquari, livore percussis invidiæ, injiciunt per sensus corporis opus desideriumque libidinis, quatenus a cœlestibus deorsum dejectam animam pertrahant, cœcumque quos vice-rint gloriantes ad tartara ducant.

23. Quando impulsu dæmonum mens ad delectationem fornicationis impellitur, divini judicii metus et æterni tormenta incendii ante oculos proponantur, quia nimirum omnis pœna gravioris supplicii formidine superatur. Sicut enim clavus clavum expellit, ita saepe recordatio ardoris gehennæ ardorem removel luxuriæ.

24. Quidam in juventute luxuriose viventes, in senectute continentes fieri delectantur, et tunc eligunt servire castitati, quando eos libido servos habere contemnit.

25. Nequaquam in senectute continentes vocandi sunt, qui in juventute luxuriose vixerunt. Tales non habent præmium, quia laboris certamen non habuerunt. Eos enim expectat gloria, in quibus fuerint laboriosa certamina.

246 CAPUT XL.

De continentia.

1. A Deo datur continentia; sed *petite*, inquit, et accipietis (*Matth.* vii, 7). Tunc autem tribuitur, quando Deus gemitu interno pulsatur.

2. Prælatam virginitatem esse nuptiis. Illud enim bonum, hoc optimum. Conjugium concessum est (*I Cor.* vii), virginitas admonita tantum, non jussa. Sed ideo tantum admonita, quia nimis excelsa.

3. Geninum est bonum virginitas, quia et in hoc mundo sollicitudinem sæculi amittit, et in futuro æternum castitatis præmium percipit.

4. Virgines feliciores sunt in vita æterna, Isaia testante: Hæc dicit Dominus eunuchis: « Dabo eis in domo mea, et in muris meis locum; et nomen melius a filiis et filiabus, nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit » (*Isai.* lvi, 4, 5). Nec dubium quod qui casti perseverant, et virgines, angelis Dei efficiuntur æquales.

5. Amanda est pulchritudo castitatis, cujus degu-

A stata delectatio dulcior invenitur quam carnis. Castitas enim fructus suavitatis est, et pulchritudo inviolata sanctorum. Castitas securitas mentis, sanitas corporis; unde et aliquos gentilium gymniceos (legimus) perpetuam Veneris abstinentiam exercuisse, ne virtutem libidine frangerent. Luxuriosa namque vita carnem cito debilitat, fractamque celeriter ducit ad senectutem.

6. Omne peccatum per pœnitentiam recipit vulneris sanitatem; virginitas autem, si labitur, nullatenus reparatur. Nam quamvis pœnitendo **247** veniæ fructum percipiat, incorruptionem tamen nullatenus recipit pristinam.

7. Virgo carne, non mente, nullum præmium habet in repromissione. Unde et insipientibus virginibus Salvator in judicio veniens, dicit: *Amen, dico vobis, nescio vos* (*Matth.* xxv, 12). Ubi enim judicans mentem corruptam invenerit, carnis procul dubio incorruptionem damnabit.

8. Nihil prodest incorruptio carnis, ubi non est integritas mentis. Nihilque valet mundum esse corpore cum qui pollutus est mente.

9. Multi sunt reproborum, qui carnalis corruptelæ contagium nesciunt; qui sicut infecundi sunt corpore, ita steriles manent mente, operisque boni fecunditate; qui recte de virginitate gauderent, si aliis pravis operibus non inservirent.

10. Quisque continentiam profitetur et ab aliis terrenis desideris non subtrahitur, quamvis hunc luxuria carnis non polluat, diversa tamen mundanæ conversationis operatio maculat.

11. Virgines de suis meritis gloriantes hypocritis comparantur, qui gloriam boni operis foris appetunt, quam intra conscientiam humiles habere debuerunt. Tales igitur ad promissa cœlestia non perveniunt, quia ipsi sibi virginitatis præmium per elationis vitium auferunt. Hoc est enim in Evangelio non habere virgines in vasis oleum, id est, non servare intra conscientiam boni operis testimonium, sed in facie gloriari apud homines, non in corde apud Deum.

12. Ruina adulterii excipitur destina matrimonii; meliusque est **248** uxorem ducere quam per libidinis ardorem perire.

D 11. Greg., lib. Moral. xiiii, cap. 4, et lib. ix Epistolarum, epistola ad Theotistam. LOAISA.

CAP. XL. N. 1. Alii, *appetite pro petite*. AREV.
2. Paulus, I Cor. vii. *Igitur qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit*. Ambros., lib. i de Viduis. LOAISA.

Ibid. Ibidem Paulus: *Unusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem sic, alius vero sic*. Matth. xix, de Eunuchis propter regnum cœlorum castratis dixit: *Qui potest capere, capiat*. LOAISA.

Ibid. Nuptiis. Al., *nuptiarum conjugio*. AREV.

3. *Amitit*. Al., *adimit*, quod fortasse melius. AREV.

4. Gregor., lib. pastor. Curæ, admonit. 29, part. iii. Locus Isai. lvi. LOAISA.

Ibid. Grialius indicabat Isai. xxxvi. AREV.

5. Triplex est castitas, conjugalis, vidualis, et virginalis. Ambros., lib. i de Viduis. Idem, epistola ad Syagrium, castitatem in sacerdotibus in primis esse debere affirmat, lib. de Patriarch. LOAISA.

7. Gregor., lib. vi Exposit. in I Reg. LOAISA.

D 12. Expressit Augustin. sententiam, lib. ii, cap. 12, de adulterinis conjugis ad Pollentium. *Cum itaque dicebat, volo juniores nubere, hoc, inquam, monebat propter ruinam incontinentiæ fulciendam*. Et ad Julianum, lib. v, e. ult.: *Non dicimus turpia esse conjugia, quandoquidem ne incontinentia in damnabile cadat flagitium, fulcienda est honestate nuptiarum*. Et lib. i de Nupt. et Concupisc. ad Valerium, cap. 16. *Ac sic infirmitas, ait, incontinentiæ, ne cadat in ruinam flagitiorum, excipitur honestate nuptiarum*. Verum obscura verbi *destina*, quo usus est Isidorus, significatio (ita enim exstat in mss. exemplaribus, Gothicis præsertim, quorum ut vetustatem colo, sic scripturam et lidem lubens sequor) posteriorum temporum exscriptores vim nominis *destina* non satis percipientes in errorem induxit, effectique ut

13. Quosdam conjugale decus non pro gignendis A filiis delectat, sed hoc pro turbulenta carnis et libidinosa consuetudine appetunt, sicque bono male utuntur.

14. Vitia per se mala sunt, conjugia vero et potestates per se quidem bona sunt; per ea vero quæ circa ea sunt, mala existunt. Conjugia enim per id mala sunt, per quod dicit Apostolus: **249** *Qui autem cum uxore est cogitat quæ mundi sunt* (I Cor. vii, 35). Et: *Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat* (Ibid. vii, 2). Sic et potestates per elationem, per oppressionem, per justitiæ quoque prævaricationem malæ existunt. Nocent enim divitiæ, nocent et potestates, sed per id, quod eis juxta ponitur, non per se; exemplo itineris recti, juxta quod spinæ nascuntur, quæ surgentes a latere nocent B eis qui recto itinere gradiuntur.

CAPUT XLI.

De cupiditate.

1. Non posse quempiam spiritualia bella suscipere, nisi prius carnis edomuerit cupiditates.

2. Non potest ad contemplandum Deum mens esse libera, quæ desideriis hujus mundi et cupiditatibus inhiat. Neque enim alta conspiciere poterit oculus quem pulvis claudit.

3. Omni peccato pejor est avaritia et amor pecuniarum. Unde et per Salomonem dicitur: *Nihil est scelestius quam amare pecuniam* (Eccles. x, 10); hic enim animam suam venalem facit, quoniam in vita sua projecit intima sua.

pro destina alii causam, alii doctrinam matrimonii, C alii contemptum, alii alia perperam substituerunt. Est autem destina fulerum, quod parieti ruinoso, ne cadat, supponitur; quo usus est Corippus Poeta Afer, de Laudibus Justinii Junioris:

Et Thomas Libyæ nutantis destina terræ.

Arnob., lib. ii. *Quanda, ait, siderum motus, aut ratio crepta est genethliaca sciri? non post Atlantem (ut quidam ferunt) gestatorem, basylum, tibicinem illum, ac destinam cæli? Cæli destinam vocat Atlantem, quod eo, velut firmo præsidio, impendens cæli ruina (ut fingebat antiquitas) sustineretur; quo sensu Braultio Casararangustanus episcopus in Vita divi Isidori scribit, quem (scilicet Isidorum) Deus post tot defectus Hispaniæ novissimis temporibus suscitans, credo ad restauranda antiquorum monumenta, ne usquequaque rusticitate veterasceremus, quasi quamdam destinam apposuit. Sic enim restituenda littera ex vet. Cod. ms., eum ante non recte legeretur, quasi quamdam lucem apposuit destinari. Ab hoc nomine destina destinari verbum, quod firmare et fulcire significat, fluxit. Vitruvius, de Portibus et Structuris in aqua faciendis, lib. v, cap. 12: *Portetur, inquit, pulvis a regionibus quæ sunt a Cumis continuatæ ad promontorium Minervæ, isque misceatur, uti in mortario duo ad unum respondeant. Deinde tunc in ea loco qui definitus erit arcæ stipitibus robustis et catenis incluse in aquam dimittendæ destinandæque sunt. Hoc est destinis fulcende et firmandæ. Nam statim subjungit: Sin autem propter fluctus, aut impetus aperti pelagi destinatæ arcæ non potuerint contineri, tunc ab ipsa terra, sive crepidine pulvis quam firmissime struatur. Philander in Cod. ms. legi scribit, destinæ arcas non potuerint contineri, quod eo in loco ad Vitruvii mentem v. detur propius accedere. Sicut et in altero, qui sequitur: *In quibus autem locis pulvis non nascitur, iis rationibus erit faciendum, uti arcæ***

4. Cupiditas omnium criminum mater est. Unde et Apostolus ait: *Radix omnium malorum cupiditas est; quam quidam appetentes erraverunt a fide* (I Tim. vi, 10). Si ergo succiditur radix criminum, non pullulant cæteræ soboles peccatorum.

5. Multi causa cupiditatis terrenæ etiam ipsam fidem renuntiaverunt. Cupiditas enim Christum vendidit. Nam et plerisque tantum in rebus alienis est desiderium, ut etiam homicidium perpetrare non vereantur, sicut Achab, qui appetitum cupiditatis suæ sanguinis explevit effusione (III Reg. xxi).

6. Sape iniqui mala quæ concupiscunt assequuntur, quatenus de affectu mali desiderii lortius puniantur. Electos autem suos Deus non dimittit ire in desideriorum malorum perfectionem, **250** sed in dolorem mentem convertit eorum, pro eo quod in sæculo nequiter appetunt, ut hac experientia respiciant reverti ad Deum, quod his mente recesserunt. Deum ergo sibi propitium noverit adversari, qui quod temporaliter concupiscit non permittitur adimplere. Secreto autem Dei judicio fieri creditur ut durius pereant hi quorum cupiditatem effectus statim sequitur actionis.

7. Nunquam satiari novit cupiditas. *Semper enim avarus eget*; quantoque magis acquirit, tanto amplius quærit; nec solum desiderio augendi excrucietur, sed etiam amittendi metu afficitur.

8. Inopes nascuntur in hac vita, inopes recessuri sumus a vita. Si bona mundi hujus peritura credimus, cur peritura tanto amore cupimus?

*duplices relatis tabulis et catenis colligatæ, in eo loco qui finitus erit constituantur, et inter destinatas creta meroni us ex ulca palustri factis calcetur. In Ms. inter destinatas legi ait Philander, quod magis probarim. Pro destina in alio Cod. ms. legitur destinatione matrimonii, relatione facta antiquæ formulæ qua uxores dicebantur destinari. Ulpian., in l. Tutor., ff. de ritu nupt.: *Tutor vel curator adultam uxorem ducere non potest, nisi a patre desponsa, destinatave testamento, nominata conditione, nuptias secuta fuerit. Et in l. Qui pupillam, ff. ad Legem Jul. de adulteris: Nisi a patre desponsa, destinatave, testamento nominata, conditionem nuptiarum secuta fuerit, quod frequenter usurpat in l. ultim., § ultim., ff. de divortis, et in l. 7, § 1, ff. de jure dot., ut docte observavit Jacob. Cujacius, lib. xvi Observat., cap. 33. LOAISA.**

Ibid. Erudita Loaisæ nota de voce destina Brenlio a Vezzosis tribuitur non alia ratione, nisi quia Brenlius notas Loaisæ ex Editione Grialii transcripsit. Vitam Isidori, quam Braultio scripsit, vide in Isidorianis, cap. 3 et 4. AREV.

14. Hoc loco in Editione Grialii erat signum aliqujus note, quæ desideratur. AREV.
CAP. XLI. N. 2. Greg., lib. I Reg. i. LOAISA.
3. Eccle. x. Greg., lib. xx Moral. cap. 12. LOAISA.
5. Renuntiaverunt. Al., abnegaverunt. AREV.
6. Alii, respiciant et convertantur ad Deum, a quo mente recesserunt. AREV.

7. Gregor., lib. Moral. xv, cap. 12. *Semper avarus eget*, sunt verba Horatii, lib. i Epistolarum, epistola 2. LOAISA.

Ibid. Verba Horatii noluit prætermissa Vezzosis:

Sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.
Semper avarus eget: certum voto pete finem.

AREV.

9. Plerique potentes tanta cupiditatis rabie inflammantur, ut de confiniis suis pauperes excludant, nec habitare permittant. Quibus recte per Prophetam dicitur : *Væ qui conjugatis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci. Nunquid soli vos habitabitis in medio terræ (Isai. v, 8, 14)?* Tales quippe homines infernum, id est, diabolum rapere ad perditionem idem propheta sequenter annuntiat, dicens : *Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino, et descendit fortes ejus, et sublimes, gloriosique ejus ad eum. Nec mirum, quod morientes inferni ignibus deputentur, qui viventes flammam cupiditatis suæ minime exstinxerunt.*

10. Qui desiderio cupiditatis exæstuant, flatu diabolicæ inspirationis uruntur. Accendit enim mentem Evæ superbia, ut de ligno vetito manducaret. Accendit Cain mentem invidia, ut fratrem occideret (*Gen. iii, 4*). Accendit Salomonem luxuriæ facibus, ut per amorem libidinis idola adoraret. Accendit Achab cupiditate, ut homicidium avaritiæ annexeret (*III Reg. xxi*). His ergo inspirationibus diabolus corda nominum occultis depravat cupiditatibus.

251 CAPUT XLII.

De gula.

1. Prima concupiscentiæ suggestio panis est, cui si minime ceditur, diversa edacitatis desideria comprimuntur. Unde et Daniel : *Panem, inquit, desiderii non comedi (Dan. x, 3)*, hoc est, ejus concupiscentiam non implevit.

2. Prima est luxuriæ materies saturitas panis. Unde et propheta Sodomam de panis satietate accusat, dicens : *Hæc fuit iniquitas Sodomorum, superbia, saturitas panis, et abundantia (Ezech. xvi, 49)*. Panem quippe Sodomitæ immoderate sumentes, in turpitudinem defluxere flagitiorum, atque inde meruerunt, comitante superbia, cœlestibus aduri incendiis, ex quo modum non tenuerunt edacitatis.

3. Utile est cavere gulam ciborumque concupiscentiam. Quid enim tam noxium quam ut animus serviat ventri et escæ, quæ sunt destruenda, testante

A Apostolo, ac dicente : *Deus autem et hunc, et hanc destruet (I Cor. vi, 15)?*

4. Proxima est ventri libido, sicut loco, ita vitio. Ubi enim ventris cura, ibi et eorum quæ circa ventrem sunt proxima. In ordine namque membrorum genitalia ventri junguntur. Dumque unum ex his immoderate reficitur, aliud ad luxuriam excitatur.

5. Non ad luxuriam, vel ad satietatem, sed tantummodo, ut corpus sustentetur, epulis est utendum. Nam, ut philosophi disserunt, cibos inventos esse ut contineant animam, non ut corruptant.

6. Qui nimium cibus utuntur, quanto magis ventrem pascunt, **252** tanto amplius sensum mentis obtundunt. Nam Græci dixerunt ex crasso ventre subtilem sensum gigni non posse. Nam gulæ saturitas nimia aciem mentis obtundit, ingeniumque evanescere facit.

7. Libidinis ignes ciborum fomentis increscunt; corpus autem quod abstinentia frangit, tentatio non exurit. Unde et tres pueros abstinentes flamma Babylonii incendii, etsi tetigit, non combussit, quia nimirum etsi desideriorum carnalium ignis abstinentium mentes inflamat, usque ad consensum tamen concupiscentiæ vel operis non exurit.

8. Cui abundantia est epularum, ardentis divitis intendat supplicium, cujus tanta in inferno inter ignes erat inopia, quanta hic epularum fuerat copia. In hoc enim sæculo esurire et sitire noluit, propterea illic inter flammam sitiens, stillam aquæ quæsit, nec meruit.

9. Considerandum quam vehementer arguatur comessatio, et sumptuosa convivia. Nam per prophetam comminatur Dominus se non hanc relaxare iniquitatem his qui eam libenter ambiunt. Dicit enim per Isaiam : « Ecce gaudium et lætitia occidere vitulos, et jugulare arietes, comedere carnes et bibere vinum. Si dimittetur iniquitas hæc vobis, donec moriamini (*Isai. xxii, 13, 14*).

10. Sicut omnes carnales cupiditates abstinentia reseantur, ita omnes animæ virtutes edacitatis vitio destruantur. Inde est quod et princeps coquorum

9. Greg., iii part. pastor. Curæ, admonit. 21. Isai. v. LOAISA.

CAP. XLII. N. 2. Ex Greg., lib. Moral. xxx, cap. 43. LOAISA.

3. Greg., iii part. pastor. Curæ, admonit. 20. LOAISA.

5. Leo papa, serm. 5 de jejunio. LOAISA.
Ibid. Alii, ut philosophi dixerunt, cibandus est venter, ut contineat animam, non ut corrumpat. Clarius etiam esset, Nam philosophi disserunt cibos, etc. AREV.

6. Hinc illud Catonis Majoris apud Ciceronem, in libello de Senectute : *Tantum cibi et potionis adhibendum, ut reficiantur vires, non opprimantur.* Alioqui, ut recte confirmat Theognis :

Πολλῶ τοῦ πλεοντῆς λιμοῦ ὤλεσεν ἰδῆ;
Ἄνδρας ὅσοι μοίρας πλείων ἔχειν ἔβηλον.

Quorum versuum hæc fere sententia est : longe plures nimia cibi potusque ingurgitatione quam fame perisse. Bene iudem Theopompus, lib. v Philipp. : *Τὸ ἴσθιεν πολλά, καὶ κρέα φαγεῖν τοὺς μὲν λογισμοὺς ἐξαι-*

ρεῖ, καὶ τὰς ψυχὰς ποιεῖται βραδυτέρας. Multa, inquit, edere et carnibus vesci, rationis vim tollit, animosque efficit tardiores. Merito itaque laudantur platonice illæ cœnæ apud Athenæum, lib. x, et apud Cicer., lib. v Tusculan., propterea quod non tam præsentem, quam postero die jucundæ essent. LOAISA.

Ibid. Evanescere. Hinc illud, quod ex Theopompo jam retuli. Porro locus hic esse videtur ex Hieronymo, epistola ad Nepotianum, de Vita clericorum; is enim hoc pacto : *Pulchre dicitur apud Græcos, et nescio an apud nos æque resonet : Pinguis venter non gignit mentem tenuem.* Græcus senarius hujusmodi est :

Παχεῖα γαστήρ λεπτόν οὐ τίθει νόον.

LOAISA.

Ibid. Evanescere. Al., hebescere. Cod. meus labescere; forte labare. AREV.

7. Greg., lib. Moral. xxx, c. 43. LOAISA.

8. Greg., homil. 49 in Evang. LOAISA.

10. Ex Greg., lib. iii part. Curæ, admonit. 20. LOAISA.

muros Jerusalem subvertit, quia et venter, cui servitur a coquis, virtutes animæ destruit. Neque enim posse quempiam virtutum perfectionem attingere, nisi prius ventris edomuerit ingluviem.

11. Nemo potest dominari cæteris vitiis, nisi prius ingluviem ventris restrinxerit. Nec quisquam facile poterit a semetipso spiritus **253** immundos expellere, nisi per abstinentiam gulæ. Tunc enim hostes qui extra nos sunt a nobis fortius superantur, quando vicia quæ intra nos sunt vitia extinguuntur. Nam rustra foris agit bellum, qui intus habet periculum.

12. Non qualitatem ciborum, sed eorum cupiditatem cavendam. Nam sæpe accratius præparata sine gulæ concupiscentia degustantur, et sæpe abjecta et vilia edendi cupiditate sumuntur. Sicque lit ut non sit in culpa ciborum qualitas, sed illud reputetur in vitium, quod cum desiderio degustatur.

13. Quatuor sunt genera distinctionum in gulæ appetitu, id est: quid, quando, quantum, et quomodo appetatur. *Quid* ad rem ipsam pertinet quæ appetitur. *Quando*, si ante legitimum tempus quid appetatur. *Quantum* vero ad immoderationem refertur. *Quomodo* ad impatientiam festinationis ascribitur.

14. Nullus homini tam importunus exactor est quam venter, qui quotidianam refectionem quotidianam famis exactione adimplet. Cum cæteris enim vitiis etsi interdum nascimur, interdum tamen cum his non morimur; cum isto autem et nascimur, cum isto et morimur.

15. Plerumque voluptas vescendi ita sub obtentu necessitatis subrepat, ut dum putatur serviri necessitati, voluptatis desiderio serviatur; nec facile discernitur utrum quod accipitur, gulæ, an indigentia deputetur.

254 CAPUT XLIII.

De ebrietate.

1. Esca crapulam, potus ebrietatem generat. Ebrietas autem perturbationem gignit mentis, furor em cordis, flammam libidinis.

12. Greg., lib. Moral. xxx, c. 13. LOAISA.

13. Totius sententiæ summa deducta est ex Greg., lib. Moral. xxx, cap. 13. Verum is quintum genus addit: *Sciendum, inquit, præterea est quia quinquæ modis gulæ vitium tentat, etc.* Cassianus, lib. quinto, cap. 23, tria tantum genera enumerat: *Trimbex, ait, natura est gastrimargia: una quæ canonicam refectionis horam prævenire compellit; alia, quæ tantummodo ventris ingluvie et saturitate quarumlibet audit escarum; tertia, quæ accuratioribus epulis et sculentioribus oblectatur.* Vide eundem latius ibidem. LOAISA.

14. Pulchre Seneca in epistolis: *Venter præcepta non audit, possit, appellat. Non est tamen molestus reditor: parvo dimittitur, si modo das illi quod lebes.* LOAISA.

15. Hoc etiam loco indicatur nota Loaisæ, quæ non apparet. Ac fortasse ea exprimebat locum sancti Augustini, lib. x Confess., cap. 31: *Sæpe incertum fit utrum adhuc necessaria corporis cura subsidium petat, an voluptaria cupiditatis fallacia ministerium suppetat.* AREV.

CAP. XLIII. N. 1. Sic intelligo illud Augustini, lib. Confess. x, cap. 31: *Ebrietas longe est a me; misereberis, ne appropinquet servo tuo. Crapula vero nunquam subrepat servo tuo; misereberis, ut longe fiat*

2. Ebrietas ita mentem alienat, ut ubi sit nesciat. Unde etiam et malum non sentitur quod per ebrietatem committitur. Verum est quod juxta prophetam dicitur: *Fornicatio et ebrietas auferunt cor* (Ose. iv, 14). Fornicatio enim, sicut in Salomone (*III Reg. xi*), infatuat sapientem. Ebrietas, sicut in Lot (*Gen. xv*), sensum rationis captivat. Unde et in Proverbiis: *Potentes, inquit, iracundi sunt, vinum non bibant, ne cum biberint, obliviscantur sapientiam* (Proverb. xxxi, 4).

3. Plerisque laus est multum bibere vinum, et non inebriari. Audiant hi adversum se dicentem prophetam: *Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem* (Isai. v, 22).

4. Vino multo deditos, et luxuriose viventes Isaias sic arguit, dicens: *Væ qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperum, ut vino æstuetis* (Isai. v, 14). De talibus et alio loco dicitur: *Væ tibi, civitas cujus rex juvenis est, et cujus principes mane comedunt* (Eccle. x, 16).

5. Multi enim a mane usque ad solis occubitum ebrietati et **255** gulæ voluptatibus serviunt, nec intelligunt cur nati sunt; sed, consuetudine belluina detenti, luxuriæ tantum tota die epulisque inserviunt.

6. Clamat Joel propheta his qui ebrietati deserviunt, dicens: *Expergiscimini, ebrii; et flete, et ululate, omnes qui bibitis vinum in dulcedine* (Joel. i, 5). Quo testimonio non ait tantum: *Flete, omnes qui bibitis vinum*, ut bibere omnino non liceat; sed adjecit, *in dulcedine*, quod ad voluptuosam pertinet et prodigam effusionem. Nam quantum satis est necessitati, edocet Timotheum bibere Apostolus, dicens: *Vino modico utere.*

7. Non solum ex vino inebriantur homines, sed etiam ex cæteris potandi generibus, quæ vario modo conficiuntur. Unde et Nazaræis, qui se sanctificabant Domino, præceptum est vinum et siceram non bibere. Utraque enim statum mentis evertunt, et ebrios *fata me*. Aristoteles problem., sect. iii, text. 17, crapulam aperte ex vino esse testatur. Addit præterea: *Est enim crapula fervor quidam, et desinens inflammatio, quæ plus conflictat quam temulentia, quod mentem illa quatit et alienat; crapula autem, mente sibi constante, dolorem admovel.* LOAISA.

2. Ose. iv Fornicatio, et vinum, et ebrietas, auferunt cor. LOAISA.

Ibid. In Excensis est: *Sicut ait Salomon; verum male. Goth.: Fornicatio enim, sicut in Salomone, infatuat sapientem; ebrietas, sicut in Lot, sensum rationis captivat; unde in Proverbiis, etc.* Est enim explicatio verborum Ose.: *Fornicatio et ebrietas auferunt cor.* Fornicatio nempe, ut in Salomone; ebrietas, ut in Lot. Præterea non exstat in Proverbiis hæc sententia. LOAISA.

4. Eccle. x, ubi Septuaginta hoc modo: *Ὀυαί σοι, πόλις, ἧς ὁ βασιλεὺς σου νεώτερος, καὶ οἱ ἄρχοντές σου ἐν πρώτῃ ἐσθίουσι.* Id est, *Væ tibi, civitas cujus rex tuus junior et principes tui in hora matutina comedunt.* In vulgata Editione ita est: *Væ tibi, terra cujus rex puer est, et cujus principes mane comedunt.* Quam versionem etiam Gregorius sequitur lib. xvi Moral. cap. 15. LOAISA.

7. Nazaræis. Sic rescripti, cum in Editione Grialii esset Nazaræis. AREV.

ciunt; luxuriam quoque carnis utraque æqualiter A
gignunt.

8. Quidam continentes, sicut panem cum pondere
edunt, ita et aquam cum mensura sumunt, asserentes
ad castimoniam carnis etiam aquæ abstinentiam
convenire.

CAPUT XLIV.

De abstinentia.

1. Hoc est perfectum et rationale jejunium,
quando noster homo exterior jejuna, interior orat.
Facilius per jejunium oratio penetrat cælum. Tunc
enim homo, spiritualis effectus, angelis conjungitur,
Deoque liberius copulatur.

2. Per jejunium etiam occulta mysteriorum cœles-
tium revelantur, divinique sacramenti arcana pand-
untur. Sic namque Daniel, angelo revelante, mys- B
teriorum sacramenta cognoscere meruit (*Dan. x, 5*).
Hæc enim virtus et angelorum manifestationes, et
eorum annuntiationes ostendit.

3. Jejunia fortia tela sunt adversus tentamenta
dæmoniorum. Cito enim per abstinentiam devincuntur.
Unde etiam Dominus et Salvator noster eorum
incursus jejunij et orationibus præmonet superare,
256 dicens: *Hoc genus non ejicitur nisi per oratio-
nem et jejunium (Matth. xvii, 20)*. Immundi enim
spiritus ibi se magis injiciunt ubi plus viderint
eseam et potum.

4. Sancti, quandiu in hujus sæculi vita habitant,
desiderio superni rosis corpus suum aridum portant.
Unde et psalmus: *Sitivit, inquit, in te anima mea,
quam multipliciter et caro mea (Psal. lxi, 1)*. Caro C
enim tunc Deum sitit, quando per jejunium abstinet,
et areseit. Abstinentia et vivificat, et occidit: vivi-
ficat animam, corpus necat.

5. Sæpe abstinentia simulate agitur, jejuniaque
per hypoërisim exercentur. Quidam enim mira in-
edia corpus suum laniant, *exterminantes*, sicut ait
Evangelium, *facies suas, ut appareant hominibus jeju-
nantes (Matth. vi, 16)*. Ore namque pallescent, cor-
pore atteruntur, cordis alta suspiria ducunt. Ante
mortem quoque mortiferis se supplicis tradunt;
tantumque miseri laboris exercitium, non pro Dei
amore, sed pro sola humanæ laudis admiratione
sectantur.

6. Quidam incredibiliter abstinent, ut hominibus
euriosis sancti appareant; sed hoc bonum abstinen- D
tiæ talibus non est virtus reputanda, sed vitium,
quia bono male utuntur.

7. Jejunium et eleemosyna in abscondito esse

CAP. XLIV. N. 2. Gregor., lib. Moral. xxx, cap. 9.
LOAISA.

4. Alii, tibi caro pro et caro. AREV.

5. Gregor., lib. Moral. viii, cap. 26. LOAISA.

7. Greg., lib. viii Moral. c. 24. LOAISA.

8. Pius PP.: *Nihil prodest homini jejunare, et ora-
re, et alia religionis bona agere, nisi mens ab iniquitate
renoveatur, de Pœnit., d. 3. LOAISA.*

9. Leo PP., serm. 4 de quadrag. LOAISA.

Ibid. Qui execrationis studio, etc. Hoc erat vitium
Manichæorum, ut Vezzousius annotat. AREV.

amant, ut solus Deus, qui inspicit omnia, meritum
operum honorum rependat. Nam qui ea sub populari
manifestatione faciunt, nequaquam a Deo justifi-
cantur, quia juxta sermonem evangelicum mercedem
suam ab hominibus receperunt (*Matth. vi, 5*).

8. Jejunia cum bonis operibus Deo acceptabilia
sunt. Qui autem a cibis abstinent, et prave agunt,
dæmones imitantur, quibus esea non est, et nequitia
semper est. Ille enim bene abstinet a cibis, qui et a
malitiæ actibus, et a mundi jejunat ambitionibus.

9. Qui execrationis studio, non abstinentiæ voto
ab escis carniū se suspendunt, hi potius execerandi
sunt, quia Dei creaturam usibus humanis concessam
rejecerunt. Nihil enim fidelibus inquinatum, nihilque
esse judicatur immundum, Paulo attestante apostolo:
*Omnia munda mundis; coinquinatis autem, et infide-
libus, nihil est 257 mundum, quia volluta sunt eo-
rum et mens et conscientia (Tit. i, 15)*.

10. Spernitur jejunium quod in vesperum reple-
tione ciborum reficitur. Neque enim reputanda est
abstinentia, ubi fuerit saturitas ventris subsequuta.

11. Spernitur jejunium quod in vesperum deliciis
compensatur, dicente Isaia propheta: *Ecce in die
jejunij vestri invenitur voluptas vestra (Isai. lviii, 5)*;
voluptas enim deliciæ intelliguntur. Sicut enim repe-
titio debiti, et lites, et contentio, et percussio, ita et
deliciæ improbantur a propheta in jejunio.

12. Tota enim die epulas in cogitatione ruminat,
qui ad explendam gulam vespere sibi delicias præ-
parat.

13. Non est corpori adhibenda immoderata absti-
nentia, ne dum amplius gravatur caro pondere in-
ediæ, nec malum agat postea, nec bene facere inci-
piat, et quæ addicitur ut usu mali careat, simul et
boni officium, dum plus premitur, perdat. Sollicita
igitur discretionem carnis est moderanda materies,
scilicet, ne aut integre extinguatur, aut immoderate
laxetur.

14. Infirmate carnis nimia prævalente, ad per-
fectionem pertingere nemo potest. Nam quamvis
sanctitatis amorem quisque habeat, exsequi tamen non
valet operis meritum, cui intentione cordis deservire
conatur.

15. Corporis debilitas nimia etiam vires animæ
frangit, mentis quoque ingenium facit marcescere,
nec valet quidquam boni per imbecillitatem per-
ficere.

16. Ne quid nimis. Nam quidquid cum modo et
temperamento sit, salutare est; quidquid autem ni-

10. Ad hanc et sequentem proxime summi viri
sententiam attendamus, velim, aiebat Vezzousius.
AREV.

11. Ita quidem Goth. et alii mss. et excusi libri.
At Hieronymus, *voluntas vestra*; et Septuaginta, ut
idem auctor est, *voluntates vestras*. LOAISA.

Ibid. Voluptas vestra. Ita legendum suadet oratio-
nis contextus; et ita quoque legitur in Breviario
Mozarabico, ut notavit Mariana, lib. i contra Judæos,
cap. 1, n. 5. AREV.

15. Cassianus, coll. 2, de discretion. LOAISA.

mis, et ultra modum est, perniciosum fit, studium-
que suum in contrarium vertit. In omni ergo opere
modum et temperamentum oportet habere. Nam

A omne quod excedit periculosum est; sicut aqua, quæ
si nimios imbres præbeat, non solum nullum usum
adhibet, sed etiam periculum exhibet.

LIBER TERTIUS.

258 CAPUT PRIMUM.

De flagellis Dei.

1. Divinæ Sapientiæ subtilitas, sicut interius, ut
testis, scrutatur conscientias, sic exterius, ut iudex,
irrogat pœnas; ut verum sit testimonium propheta:
(*Quia ipse est et testis et iudex (Jerem. xxix, 23).* Mis-
erere, Domine, misero Isidoro, indigna agenti, et
digna patienti, assidue peccanti, et tua flagella quo-
tidie sustinenti.

2. Ordinata est miseratio Dei, quæ prius hic homi-
nem per flagella a peccatis emendat, et postea ab
æterno supplicio liberat. Electus enim Dei doloribus
hujus vitæ atteritur, ut perfectiora vitæ futuræ lu-
cretur. |

3. Nequaquam Deus delinquenti parcit; quoniam
peccatorem aut flagello temporali ad purgationem
ferit, aut iudicio æterno puniendum relinquit, aut
ipse in se homo pœnitendo punit quod male ad-
misit; ac proinde est quod Deus delinquenti non
parcit.

259 4. Justo temporalia flagella ad æterna pro-
ficunt gaudia; ideoque et justus in pœnis gaudere
debet, et impius in prosperitatibus timere.

5. Neque justo, neque reprobo Deus misericordiam
et justitiam abstrahit. Nam et bonos hic per afflictio-
nem iudicat, et illic remunerat per miserationem;
et malos hic remunerat per temporalem clementiam,
et illic punit per æternam justitiam.

6. In hac enim vita Deus parcit impiis, et tamen
non parcit electis; in illa parcet electis, non tamen
parcet iniquis.

7. Periculosa est securitas in hac vita malorum,

CAP. PRIMUM. N. 1. Ex Gregor., lib. ix Moral.,
cap. 12. Et in comprobationem testimonii Jeremiæ:
Ego sum testis et iudex, assert illud Isaie XLII: *Tacui;*
semper silui, pœnitens sui, sicut parturiens loquar; voces
autem ut iudex absunt a Goth. et aliis. LOAISA.

Ibid. Prophetae. Jerem. xxix. Apud Jeremiam sic
nabatur: *Ego sum iudex et testis.* Et Greg., lib. ...
Moral. cap. 12. Codex cœnobii de la Oliva in re-
gno Navarræ legit: *Ego sum testis et vindex.* Septua-
ginta: *καὶ ἐγὼ μαρτυρῶς, ὡς καὶ κριτὴς.* Et ego testis dicit
Dominus. LOAISA.

Ibid. Miserere. In Cod. Goth. Tolet. hæc non ha-
bentur. Codex cœnobii de la Oliva, indigno Isidoro.
LOAISA.

2. Greg., lib. vii Moral., cap. 8, exponens illud
Job: *Hæc mihi consolatio est, ut affligens me dolore,*
non parcat. Ideo, inquit, hic quibusdam parcat, ut eos
in perpetuum feriat. Ideo me hic feriat non parcendo,
ut in perpetuum parcat. LOAISA.

Ibid. Electus. Gregor., lib. xxvi Moral., cap. 17.
Electorum namque est hic conteri, ut ad præmia de-
beant æternæ hæreditatis erudiri. LOAISA.

Ibid. Ut perfectiora. Al., ut perfectionem. AREV.

5. Vide Gregor., lib. xxvi Moral., 17, ubi disserit
cur quædam a Domino hic feriantur, et quædam ser-

et bonorum dolor tranquillus. Nam iniquus post mor-
tem ducitur cruciandus; justus vero dormit post la-
borem securus.

8. Non tantum de corporalibus passionibus, sed
etiam de spiritualibus oportet intelligi, ut quanto
quisque aut in corpore aut in mente flagella susti-
net, tanto se in fine remunerari speret.

9. Sæpè occulto Dei iudicio extra flagelli corre-
ptionem sunt reprobi in hoc mundo: dumque multa
damnabilia commisisse videantur, despecti tamen à
Deo, nullo emendationis verberere feriuntur.

10. Plus corripitur flagello, qui a Deo diligitur,
si peccaverit, dicente Amos propheta: *Tantummodo*
vos cognovi ex omnibus nationibus terræ, idcirco visi-
tabo super vos omnes iniquitates vestras. Quem enim
diligit Dominus corripit, flagellat autem omnem fi-
lium quem recipit.

11. Valde necessarium est justum in hac vita et
vitiis tentari, et verberari flagello, ut dum vitiis pul-
satur, de virtutibus non superbiat. Dum vero aut
animi, aut carnis dolore atteritur, a mundi amore
reservatur. Tentari autem oportet justum, sed tenta-
tione plagæ, non tentatione luxuriæ.

12. Durius circa suos electos in hac vita Deus
agit, ut dum fortioribus flagelli stimulis feriuntur,
nulla oblectamenta præsentis **260** vitæ delectent,
sed cœlestem patriam, ubi certa requies expectatur,
indesinenter desiderant.

13. Electos vitæ istius adversitate probari, ut, se-
cundum Petrum, *judicium a domo Dei incipiat (I Pe-*
tri iv, 17), dum in hac vita electos suos Deus iudicii
flagello castigat.

ventur multa. LOAISA.

4. Gregor., lib. viii Moral., cap. 52, de justis:
Gaudet despici, nec dolent se necessitatibus affligi.
Idem August., serm. 105 de tempore, et Greg., lib. v
Moral., cap. 1. LOAISA.

5. Ex multis locis Gregorii, lib. v Moral., cap. 1;
et xxvi, cap. 18. LOAISA.

9. Greg., xxvi Moral., c. 17, et lib. xii et xv.
LOAISA.

10. Gregor., lib. vii, epist. 52, et lib. xviii Mor-
al., cap. 13, et lib. xviii, c. 7, et cap. 12. LOAISA.

11. Reservatur. Al., retrahatur. AREV.

13. Locus est Petri I, iv. *Tempus est, inquit, ut in-*
cipiat iudicium a domo Dei. Hunc locum explicat Isi-
dorus supra, lib. I, cap. 50, sentent. 2. Et Augustin.,
super psalm. xciii: *Tempus est, inquit, ut incipiat*
iudicium a domo Dei, id est, tempus est ut modo judi-
centur qui pertinent ad domum Dei: si flagellantur
filius Dei, quid debent sperare servi nequissimi? Venera-
bilis Beda, in psalm. ix, explicat Petri locum de oc-
culto et justo iudicio, quod in præsentem ad purgatio-
nem exercetur in domo Dei, id est, in infidelibus. Gre-
gor., lib. xxvi Moral., cap. 17, ut Isidorus locum in-
terpretatur. LOAISA.

CAPUT II.

De gemina percussione Dei.

1. Gemina est percussio diviua. Una in bonam partem, qua percutimur carne, ut emendemur. Altera, qua vulneramur conscientia ex charitate, ut Deum ardentius diligamus.

2. Gemino more Deus respicit vel ad veniam, vel ad vindictam. Ad veniam, sicut Petrum (*Luc. xxii, 61*). Ad vindictam, sicut dum facta Sodomorum se descensurum et visurum testatur (*Gen. xviii, 21*).

3. Trimoda ratione Deus quos voluerit percutit, id est: ad damnationem **261** reprohos, ad purgationem quos errare videt electos, ad propagandam meritorum gloriam justos. Primo namque modo Ægyptus cæsa est ad damnationem (*Exod. vii, 8*). Secundo modo pauper Lazarus ad purgationem (*Luc. xvi*). Tertio modo percussus est Job ad probationem (*Job. ii*).

4. Flagellatur homo plerumque a Deo ante peccatum, ne malus sit, ut Paulus, qui, Satanæ angelo

CAP. II. N. 1. *Qua percutimur*. Sic omnes Codd. MSS. LOAISA.

Ibid. Alii, in carne... in charitate. AREV.

2. Ambrosius, quomodo respicit Deus super justos et peccatores, libro super *Beati immaculati*, et l. i de Apologia David, et lib. v. LOAISA.

Ibid. Petrum. Respexit enim illum oculis gratiæ, non corporis, cum ex Matthæo et Marco constet Christum tunc fuisse in atrio interiore domus, Petrum vero in atrio deorsum foris. Ex August., cap. 6. LOAISA.

Ibid. Descensurum. Genes. xviii: *Dixit Dominus: Descendam, et videbo utrum clamorem qui venit ad me opere compleverint*. LOAISA.

5. Quinque modis flagella contingunt, teste Beda in Mathæum, et Augustino in sermone de gratia: vel justis, ut per patientiam merita augeantur, ut Job; vel ad eustodiam virtutum, ne superbia tentet, ut Paulo, II Cor. xii; vel ad corrigenda peccata, ut Mariæ lepra, Num. xii; vel ad gloriam Dei, ut de cæco nato, Joan. 9; vel ad iudicium pœnæ, ut Herodi, Act. xii. Quæ omnia hic complectitur Isidorus. LOAISA.

Ibid. Ad damnationem. Greg., lib. vii. Moral., cap. 40, exponens illud i zech. xi: *Tollam a vobis cor lapideum, et dabo vobis cor carneum*. LOAISA.

Ibid. Ad purgationem. Idem, lib. xxi, cap. 4, ubi probat quod justis, dum temporaliter flagellantur, probantur; reprobi vero, qui in liberibus hominum modo non sunt, æterno anathemate condemnantur, et lib. xvi, cap. 46, et lib. xi, cap. 21. LOAISA.

Ibid. Ægyptus. Hieronym., in Nahum cap. vii, exponens illud: *Non consurget duplex ex tribulatio, vel non vindicabit bis Deus in idipsum*, videtur sentire Ægyptios non flagello damnationis, sed purgationis punitis. Sic enim inquit: *Quod si vobis videtur crudelis, rigidus, et cruentus, quod in diturno genus deleuit humanum, super Sodomam et Gomorrham igne pluit, Ægyptios submersit fluctibus, Israelitarum calaveru prostraverit in eremo, scitote ideo ad præsens reddidisse supplicia, ne in æternum puniret*. Quoniam locum Magister Sentent., l. iv, distinet. 15, intelligendum censet non promiscue de omnibus, sed de illis tantum qui inter ipsa flagella pœnitentiam egerunt. LOAISA.

Ibid. De Job, quod de gente Idumæa duxerit genus, probat Augustin., lib. xviii de Civit. Dei, cap. 47; et de tentatione Abrahæ, et Tobix, et Job, in lib. Quæst. Veteris et Novi Testam., lib. ii, q. 99. De rjus tentatione psalm. c: *Accepti, inquit, a Deo ten-*

A instigante, carnis tolerabat **262** stimulos. Flagellatur autem et post peccatum, ut corrigatur, sicut ille in Apostolo, qui traditus est Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus esset (*I Cor. v*).

5. Non tamen juste murmurat, etiam qui nescit cur vapulet. Nam Deus id eo plerumque justum flagellat, ne de justitia superbiens cadat.

6. In hac vita Deus tanto magis studet ut pareat quanto magis exspectando flagellat; sed alios feriendo corrigit, alios vero feriendo interficit. Feriendo namque corrigit de quibus dicit: *Ego quos amo arguo et castigo* (*Apoc. iii, 19*). Feriendo perimit quos incorrigibiliter delinquentes aspicit, quosque non jam sub disciplina, ut filios pater, sed districta damnatione, ut hostes adversarius, percutit.

B De quibus dicit: *Flagello inimici percussit te castigatione crudeli* (*Jer. xxx, 14*). Et iterum: *Quid clamas ad me super contritione tua? inasunabilis est dolor tuus* (*Ibid.*, v, 15). Unde unusquisque festinet, et timeat ne simul feriatur vita ejus cum culpa. Fla-

tandum, non opprimendum; purgandum, non ever-tendum, aut forte nec purgandum, sed probandum. Ejus laudes commemorat Gregor., lib. xviii Moral., cap. 1; et exponens illud: *In omnibus his non peccavit Job labiis suis, nec stultum quid contra Deum locutus est*, et l. ii, cap. 19. LOAISA.

4. II Cor. xii: *Et ne magnitudo revelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ, angelus Satan, me colaphizet*; ubi Græce: *Και τῆ ὑπερβολῆ τῶν ἀποκαλύψεων ἵνα μὴ ὑπεραιρημαί, ἐδόθη μοι σκόλοψ τῆ σαρκὸς ἄγγελος Σατάν, ἵνα με κολαφίση*. Quo in loco σκόλοψ est stimulus, per carnem, sive in carne.

C Qui stimulus quomodo hic intelligendus sit non bene inter interpretis constat. Alii ubidinis affectum, et motum accipiunt, ut Isidor., lib. ii Sent., c. 39, sent. 11: *Stimuli carnis, qui in Paulo, excitante Satanæ angel, inerant, ex lege peccati erant, qui in membris hominum de necessitate libidinis habitant*. Idem videtur sentire Greg., in hoc loco. Alii, ut refert Hieronymus, comment. in Epist. ad Galatas, corporis adversam valetudinem, quod capitis dolore solitus sit trangi et molestari, atque ita etiam Theophylactus. Thomas Aquinas, quod fuerit iliaco morbo obnoxius. Ambrosius stimulus appellat insectationem malorum hominum, et afflictionem ab inimicis illatam. In qua sententia est Theodoretus; probat vero ex sequentibus non esse stimulum carnis corporis infirmitatem: *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, et angustiis pro Christo*. Athanas., q. 459, Alexandrum ærarium labrum, et vocat stimulum carnis. Vide locum. Ego existimo carnis stimulum intelligi contradictiones et molestias a Judæis illatas (qui erant cognati ejus secundum carnem) ne Evangelii doctrina incrementum succiperet; de quorum persecutione sic ait Thess. ii: *Vos enim imitatores facii estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa in Christo Jesu, quia eadem passi estis et vos a contribulibus vestris, sicut et ipsi a Judæis, qui et Dominum occiderunt Jesum, et prophetas, et nos persecuti sunt, et Deo non placent, et omnibus hominibus adversantur prohibentes nos gentibus loqui, ut salvæ fiant; ut impleant peccata sua semper; pervenit enim ira Dei super illos usque in finem*. LOAISA.

5. Gregor., lib. xxxiii Moral., cap. 25. LOAISA.

6. Ex Gregor., lib. Moral. xviii, c. 15. LOAISA.

Ibid. Gregor., lib. xviii Moral. c. 12. *Flagellum, inquit, tunc diluet culpam, cum mutaverit vitam*. LOAISA.

Ibid. Alii, ut hostes et adversarios percutit. AREV.

gellum namque tunc diluit culpam, cum mutaverit vitam. Nam cujus mores non mutat, actiones non expiat.

7. Omnis divina percussio aut purgatio vitæ præsentis est, aut inlium pœnæ sequentis. Nam quibusdam flagella ab hac vita inchoant, et in æterna percussione perdurant. Unde per Moysen Dominus dicit: *Ignis exarsit in ira mea, et ardebit usque ad inferos deorsum* (Deut. xxxii, 22).

8. A quibusdam dici solet: *Non judicat Deus bis idipsum*; qui tamen non attendunt illud quod alibi scriptum est: *Jesus populum de terra Ægypti liberans, secundo eos qui non crediderunt perdidit* (Judæ 1, 5). Quamvis enim una culpa bis non percuitur, una tamen **263** percussio intelligitur, quæ hic cœpta illic perficitur, ut in his qui omnino non corriguntur præcedentium percussio flagellorum sequentium sit initium tormentorum.

9. Hinc est quod in psalmo scribitur: *Operiantur, sicut diploide, confusione sua* (Psal. cviii, 29). Diplois enim duplex vestimentum est, quo figuratiter induuntur qui et temporali pœna et æterna damnantur. Unde et Jeremias ait: *Contritio super contritionem* (Jerem. iv, 20), id est, gemina damnatio, et hic, et in futuro sæculo. Et idem alibi: *Duplici contritione conterere eos* (Jerem. xvii, 18), id est, gemina pœna, præsentis scilicet et futura.

10. Quibusdam secreto Dei judicio hic male est, illic bene, scilicet, ut dum hic castigati corriguntur, ab æterna damnatione liberentur. Quibusdam vero hic bene est, illic male, sicut diviti illi accidit qui, hic potentiæ claritate conspicuus, post mortem gehennæ incendiis traditur cruciandus (Luc. xvi). Porro quibusdam et hic male, et illic male est, quia, corrigi nolentes, et flagellari in hac vita incipiunt.

7. Aliqui mss. habent in hac vita inchoant; melius, ab hac vita. Sic est apud Gregor., loco supra adducto: *His flagella ab hac vita inchoant, et in æterna percussione perdurant*. LOAISA.

Ibid. Deut. xxxii. Sic habet Vulgata Editio Latina nostra: *Ignis succensus est in furore meo, et ardebit usque ad inferni novissima*. Isidor. legit ut Gregor., l. xviii, c. 22. usque ad inferos deorsum. LOAISA.

8. Ex Gregor., ad verbum, lib. xviii, cap. 12. LOAISA.

Ibid. Jud. Epist. 1: *Quoniam Jesus populum de terra Ægypti salvans, secundo eos qui non crediderunt perdidit*. Explanat hunc locum Judæ Greg., l. x Moral., cap. 53. LOAISA.

9. Psalm. cviii. Locus ad verbum ex Gregor., lib. Moral. ix, cap. 53. LOAISA.

Ibid. Contritio super contritionem. Hæc est Vulgatæ lectio, quam ad Isidori scopum bene facere, in notis suis observat Vezzosi. AREV.

12. Ex Gregor., lib. ix Moral., c. 24. LOAISA.

13. Est apud Isai. xl: *Suscipit de manu Domini duplici pro omnibus peccatis suis*. Et Jerem. xvii: *Duplici contritione conterere eos*. LOAISA.

Cap. III. N. 1. Fere omnes Codd. mss., esse nonnullos ejusdem qualitatis homines. Codex unus papyraceus perantiquus, esse nonnullos ejus qualitatis homines. Locus apud Gregor., lib. xviii Moral., cap. 15. LOAISA.

2. Theodoretus, Quæst. in Genes., ex illis verbis: *Et ideo custodi te, ne peccares in me*, colligit, Abi-

et in æterna percussione damnantur.

11. In tanto immergi quosdam desperationis profundo, ut nec per flagella valeant emendari. De quibus recte per prophetam Dominus dicit: *Frustra percussi filios vestros; disciplinam non receperunt* (Jerem. ii, 30).

12. Plerumque justus plangit, et nescit utrum pro omnibus suis peccatis præsentia patiatur flagella, an pro uno tantum, et nescit quæ sit culpa illa pro qua meruit ejusmodi pati supplicia, et pro iso ambiguo maxime in mœnore versatur.

13. Quamvis flagella præsentia iustum a peccatis absolvunt, adhuc tamen sub metu vindictæ turbatur, ne instantes ei plagæ non sufficiant ad purganda delicta. Proinde ergo, dum præsentia patitur, et futura pertimescit, quodammodo, sicut ait propheta, pro suis peccatis duplicia recipit (Isai. xl, 2).

264 CAPUT III.

De infirmitate carnis.

1. Sunt nonnulli hujus qualitatis homines, qui nesciant corrigi, nisi alios viderint flagellari; sicque proficiunt comparatione malorum, dum sibi id accidere timent, in quo deperire alios vident.

2. Quosdam Deus videns nolle proprio voto corrigi, adversitatum tangit stimulis. Quosdam etiam præsciens multum peccare posse, in salutem flagellat eos corporis infirmitate, ne peccent, ut eis utilius sit frangi languoribus ad salutem animæ quam nancere incolumes ad damnationem.

3. Visitatio Dei nec semper in bonum accipitur, nec semper in malum. In bonum enim accipitur, sicut est illud: *Visita nos in salutari tuo* (Psal. cv, 4). In malum vero, juxta illud: *In tempore visitationis suæ peribunt* (Jer. x, 15).

4. Tribus ex causis infirmitates accidunt corporis,

melech regem Cesaræ, ne peccaret in Sarani, consilio Dei, infirmitate percussorum. LOAISA.

3. Pulchre Isidorus complexus est visitationis in divinis litteris significationem; nam et in malum et in bonam partem usurpatur: in bonam, ut illud Luc. xix: *Non cognovit tempus visitationis suæ*; et Ose. iv: *Non visitabo super filias vestras, cum fornicatæ fuerint*; Exod. v: *Visitando visitavi vos, et vidi afflictiones vestras*. Et alia multa loca in sacris litteris occurrunt, in quibus *visitare* et *visitatio* demonstrat Dei curam erga genus humanum, ejusque providentiam, misericordiam et beneficia hominibus exhibita. Significat etiam *visitare* præstare Deum quod promisit, ut in illo Genes. xxi: *Domineus visitavit Sarani, et Lucæ 1: Visitavit, et fecit redemptionem populo suo*. In malum etiam nonnunquam sumitur pro eo quod est punire, castigare, vindicare scelera adversus divinam majestatem commissa. Sic Exod. xxxi: *Ego autem in die ultionis visitabo hoc peccatum*; et Isai.: *Visitabo super fructum magnitudinis cordis regis Assur*; et xiiii: *Visitabo super omnem mala*; et psalm. lxxxviii: *Visitabo in virga iniquitates eorum*. Ubi voces illæ, in virga supplicii incrementum denotant; et Ose. i: *Quoniam adhuc modicum visitabo sanguinem Jezrahel*; et psalm. 18: *Visitationes Domini rectæ lætificantes corda*; denotant justitiam visitationis. Visitationes enim Septuaginta verterunt δεικνύματα. LOAISA.

4. Ut est illud Pauli, I Cor. xi: *Propter quod imbecilles, et infirmi, et dormiunt multi*. LOAISA

Id est, ex peccato, ex tentatione, et ex intemperantiæ passione; sed huic tantum **265** novissimæ humana potest medicina succurrere, illis vero sola pietas diviniæ misericordiæ.

5. Qui valentiores sunt, et sani, utile est illis infirmari, et non peccare, ne per vigorem salutis illicitis sordidentur cupiditatum, et luxuriæ desiderii.

6. Duritia, quæ mentem premit, nec sentitur, utiliter mutatur in carne, ut sentiatur atque intellecta emendetur. Nam citius vulnera carnis sentiuntur quam animæ; ideoque per carnis flagella errantes citius corriguntur. Hoc quippe indicant in Pauli oculis squamæ infidelitatis, quæ dum mutatæ sunt per increpationem in oculis carnis, confestim resoluta est duritia mentis (*Act. ix, 18*).

7. Est perniciosa sanitas, quæ ad inobedientiam hominem ducit. Est et salubris infirmitas, quæ per divinam correptionem mentem a duritia frangit.

8. Languor animæ, id est, peccatorum infirmitas perniciosa est, de qua etiam Apostolus ait: *Quis infirmatur, et ego non infirmor? Quis scandalizatur, et ego non uror (II Cor. xi, 29)?* Nam infirmitatem carnis utilem esse idem Apostolus approbat, dicens: *Quando infirmor, tunc fortior sum (II Cor. xii, 10)*.

CAPUT IV.

De tolerantia diviniæ correptionis.

1. Murmurare in flagellis Dei peccator homo non debet, quia maxime per hoc quod corripitur emendatur. Unusquisque autem tunc levius portat quod patitur, si sua discussit mala pro quibus illi inferitur retributio justa.

2. Discat non murmurare qui male patitur, etiam si ignorat cur mala patitur; et per hoc juste se pati arbitretur, per quod **266** ab illo judicatur, cuius nunquam injusta judicia sunt. Qui flagella sustinet, et contra Deum murmurat, justitiam judicantis accusat. Qui vero se cognoscit a justo iudice pati, quod sustinet, etiam si pro quo patitur ignoret,

Ibid. Divinæ misericordiæ. Donando nimirum, ut notat Vezziosus, divina, quibus depellantur, auxilia. AREV.

5. Hoc probat August. super Joannem tract. 7. LOAISA.

Ibid. Ne per vigorem. Ita in omnibus Mss. LOAISA. D
6. Act. ix. Unus locum fere similiter interpretatur ad mores Gregor. lib. xxxiii Moral., cap. 51. Et Ambros., lib. super Beati immaculati. Simul oculus inquit, corporis, animæque sanatus. LOAISA.

CAP. IV. N. 1. Ex Gregor., lib. vi Moralium, cap. 17. LOAISA.

2. Greg., lib. xxxii Moral., c. 5. LOAISA.

Ibid. Vezziosus rectius putat male patitur, quod habent alii, pro male patitur. AREV.

4. Si idcirco se habet Codex Tolet. et cœnobii de la Oliva in Navarra. Cæteri cum Editis consentiunt, quam lectionem probo. LOAISA.

Ibid. Gothus, et alius papyraceus malacitanus correctus habent: Laudet Deum potius, non accuset. Cæteri Mss. consentiunt cum Editis, quæ lectio non displicet. LOAISA.

5. Totius sententiæ sensus desumptus est ex Gregor., lib. xxxii, cap. 5. LOAISA.

Ibid. Cod. Tolet. Latinius habet, quod talia pati

A per hoc jam justificatur, pro quo et seipsum accusat, et Dei justitiam laudat.

3. Dum ex rebus prosperis utilia justus exempla præstat hominibus, necesse est eum iterum et adversitatibus tangi, quatenus ejus patientia comprobetur, ut denuo fortitudinis documenta ex eo sumant, qui prosperitatis ejus temperantiam agnoverunt.

4. Qui passionibus animæ insidiant adversario cruciatur, non idcirco se credat alienari a Christo, quia talia patitur; sed magis per hoc Deo commendabilem se esse existimet, si, dum hæc patitur, laudet Deum potius, non accuset.

5. Ad magnam utilitatem divino judicio mens justii diversis passionum tentationibus agitatur, pro quibus si Deo gratias egerit, suæque culpæ, quod B talibus dignus sit, deputaverit, hoc, quod ex passione tolerat, ei pro virtutibus reputabitur, quia et divinam agnoscit justitiam, et suam intelligit culpam.

CAPUT V.

De tentationibus diaboli.

1. Multis calamitatum tentationibus mens justii in hac vita pulsatur; unde et optat ab hoc sæculo funditus evelli, quo et ærumnis careat, et fixam illi securitatem inveniat.

2. Inter eas pœnas quas justus in corpore patitur, atque eas **267** quas mente per fraudem diaboli tolerat multum interest. Nam gravius fert, quas interius lugeat, quam eas quas exterius sustinet. Has enim et loco evitat, et tempore: illas nec loco potest evitare, nec tempore.

3. Non amplius tentat electos diabolus quam Dei voluntas permittit. Tentando autem, sanctorum profectibus servit.

4. Etsi nolens, utilitati tamen sanctorum servit diabolus, quando eos tentationibus suis non dejicit, sed potius erudit. Nam tentationes, quas ille ad humanum interitum movet, interdum Spiritus sanctus ad exercitium virtutum salubri utilitate convertit.

dignus sit, reputaverit. Cum eo consentiunt duo Cod. Malacitanus, et alius, cæteri cum Editis. LOAISA.

CAP. V. N. 1. Ut est illud Pauli, Phil. 1: *Desiderium habens dissolvi, et esse cum Christo.* Et rursus: *In felix ego homo, quia me liberabit de corpore mortis hujus? Et illud David: Heu mihi, quia incolatus meus prolongatus est!* Vid. Greg., ix Moral., cap. 17. LOAISA.

2. Gregor., *ibid.* LOAISA.

Ibid. Nam gravius. Sic habet Gregorius: *Cum flagella exterius tolerat, illud est gravius, quod de tentatione adversarii in intimis portat.* LOAISA.

5. De potentia diaboli et ejus voluntate nocendi electis recte dixit Gregor., lib. ii Moral., cap. 6, et cap. 25. *Satanæ voluntas semper iniqua est, sed nunquam potestas injusta, quia a semetipso voluntatem habet, a Domino potestatem.* Unde Augustin., super Joann. tractat. 7, capit. 1: *Diabolus non tentat, nisi permissus, aut missus.* LOAISA.

Ibid. Alii ita distinguunt, profectibus servit, etsi nolens. Utilitati tamen sanctorum servit, etc. AREV.

4. *Decipit, Excusi libri, haud recte, pro dejicit.* LOAISA.

5. Insidiæ diaboli, atque astutiæ, quamvis huc A atque illuc quærentes quem devorent diffundantur (I Petri v, 8), a potestate tamen diviua non egrediuntur, ne tantum noceant, quantum malitiose contendunt. Nam quomodo sanctorum virtus tanta tolerare posset, si superna dispensatio pio moderamine nequitiam dæmonum non frenaret? Et licet diabolus tentationem justis semper inferre cupiat, tamen, si a Deo potestatem non acceperit, nullatenus adipisci potest quod appetit. Unde et omnis voluntas diaboli injusta est, et tamen, permittente Deo, omnis potestas justa. Ex se enim tentare quoslibet injuste appetit, sed eos, qui tentandi sunt, et prout tentandi sunt, non nisi tentari Deus juste permittit.

6. Unde etiam in libris Regum de diabolo scriptum est quia Spiritus Domini malus irruerat in Saul (I Reg. xvi, 14). Ubi juste quæritur: si Domini, cur malus? si malus, cur Domini? Sed duobus verbis comprehensa est et Dei potestas justa, et diaboli voluntas injusta. Nam spiritus malus per nequissimam voluntatem, et idem Dominus per acceptam justissimam potestatem.

268 7. Diabolus non est immissor, sed inceptor potius vitiorum. Neque enim alibi concupiscentiæ fomenta succendit, nisi ubi prius pravi cogitationis delectationes aspexerit; quas si a nobis spernimus, siue dubio ille confusus abscedit: statinque franguntur jacula concupiscentiæ ejus:

Contemptæque jacent, et sine luce faces illius.

8. Sollicite hostis insidias intelligere pariter, et cavere Dei servum oportet; sicque in innocentia vitæ existere simplicem, ut tamen oporteat cum simplicitate esse prudentem. Qui prudentiam simplicitati non miscet, juxta prophetam, columba est

5. Frenaret. Ita Salmant. Goth. Reprimeret, Tolet. Est autem locus e Gregor., x Moral., cap. 54. LOAISA.

Ibid. Unde et omnis. Ad verbum ex Gregor., lib. ii Moral., cap. 6, et legendum voluntas, non voluptas, ut est in multis Mss. LOAISA.

Ibid. Alii minus bene, dispensatio, pro moderamine ut pro sit pro pio. AREV.

7. Sic legendum, non inceptor, ut habent aliquot Codd. mss. Ex Ambros., lib. super Beati immaculati, de diabolo: Ipse est inceptor, ipse accusator, ipse in ludum introivit. Immissor autem dixit, quia voluntate nostra vitia amplectimur. Neque ille immittit, nisi homo fenestram immissioni aperiat. Unde August.: Non enim diabolus cogendo, sed suadendo nocet, nec zatorquet a nobis consensum, sed petit, homin. 12, tom. X. Nec obstat illud quod est apud Joann. xiii: Cum diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotes. Non enim intrasset, ut ait August. super psalm. cxxxvi, nisi locum dedisset. Unde locus interpretandus de eâ missione quæ allicit et impellit suggerendo, non de eâ quæ efficit imperando. Locus Joannis Græce est: Τοῦ διαβόλου ἡδὴ βεβηκότος εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα Σίμωνος Ἰσκαριώτου ἵνα αὐτὸν παραδώ. Est etiam nominis ratio habenda. Nam aliud est mittere, aliud immittere. LOAISA.

Ibid. Contemptæque, etc. Versus est Ovidii. LOAISA.

8. Sic Evangelica exhortatio habet: Simples ut columbæ, prudentes ut serpentes. Et illud Pauli, Rom.

seducta, non habens cor (Ose. vii, 11). Sed ideo columba, quia simplex; ideo autem cor non habens, quia ignara prudentiæ est.

9. Sæpe fraus Satanz sanctorum cordibus aperitur, quando per speciem boni angelum se simulans lucis, dum nititur electos decipere, detegitur atque contemnitur. Sic et verba fallacis doctrinæ Deus sanctos suos facit intelligere, quatenus diabolicum errorem interius cognoscant, ac sollicito caveant.

10. Discretio sanctorum tanta esse debet, ut inter bonum et malum præditi ratione dijudicent, ne eos diabolus per speciem boni fallat. Hæc est enim percunctatio Josue dicentis: Noster es? an adversariorum (Josue v, 13)? Propter hoc et Jeremiæ dicitur: Si separaveris pretiosum a vili, quasi os meum eris (Jerem. xv, 19). Tunc enim bene de se 269 judicant sancti, quando ab eis Deus fallaciæ dæmonum tentamenta facit intelligi.

11. Multi decipiuntur a diabolo, et ignorant se esse deceptos, Oseæ propheta: testimonio declarante: Comederunt, inquit, alieni robur ejus, et ipse ignoravit (Ose. vii, 9). Alieni namque maligni spiritus significantur, qui virtutes mentis comedunt; sed hoc corda negligentium non intelligunt.

12. Tanquam inermis diabolus vincitur, quando aperta iniquitate hominem depravare conatur; armatus vero tunc incedit, dum per speciem sanctitatis et virtutis ea quæ sancta sunt destruit, quando et qui decipitur sua detrimenta non sentit, sed, tanquam sint virtutes, quæ sunt vitia sectatur et diligit.

13. In oculis carnalium diabolus terribilis est, in electorum oculis terror ejus vilis est. Ab incredulis, ut leo, timetur; a fortibus in fide, ut vermis, contemnitur, atque ad momentum ostensus repellitur.

14. Qui suggestiones diaboli non recipit, in ejus

xvi: Volo vos sapientes esse in vobis, simplices autem in malo. Item illud I Cor., xiv: Nolite pueri effici sensibus, sed malitia parvi estote. LOAISA.

Ibid. Prophetam. Ose vii. Sic interpretatur Hieronym. in Ose: Columba lactata, sive insipiens et insensata. Septuaginta, ἀνοῦς. LOAISA.

9. Greg. lib. Moral. xxxiii, c. 28. LOAISA.

10. Tota hæc sententia cum testimoniis ex Josue v et Jerem. xv, ex Gregor. est concinnata, lib. Moral. xxxiii, c. 28, et cap. 22. LOAISA.

11. Ex Gregor., lib. xxxiv Moral., c. 2, ubi locum Oseæ interpretatur, et alienos in Scriptura intelligi affirmat angelos apostatas. Oseæ autem vii Vulgata Editio habet, et ipse nescivit. LOAISA.

12. Aperta. Sic legunt plerique Mss., quam lectionem probo, non ut Excusi de aperta, cum Greg., lib. vi Moral., c. 5, ita habeat (ex quo loco desumpta est sententia hæc): Antiquus namque hostis, quasi inermis vincitur, cum, mala aperta suggerens humane menti, bona omnia simul destruere conatur. LOAISA.

Ibid. Ea que, etc. Ita habent omnes Mss. LOAISA.

Ibid. In Editione Grialii contra Loaisæ mentem intrusum fuit de aperta pro aperta sine de. AREV.

13. Diabolus myrmiceleon dicitur a Septuaginta pro eo quod scriptum est apud Job: Tigris perit, eo quod non haberet prædam; est enim, inquit Greg., lib. v Moral., cap. 17, formica, et leo, atisque leo est, aliis formica. Vide locum. LOAISA.

14. Gregor., lib. xvii Moral., c. 20. LOAISA.

insidias minime transit. Nam facile in consequenti opere repellitur, si prima oblectamenta illius respiciantur. Diabolus enim serpens est lubricus, cuius si capiti, id est, primæ suggestioni non resistitur, totus in interna cordis, dum non sentitur, illabitur.

270 15. Tentationum diabolicarum initia fragilia sunt, quæ, si non caveantur, sed per usum in consuetudinem transeant, in novissimis fortiter conualescunt, ita ut aut nunquam aut cum difficultate vincantur.

16. Dum in tota vita diabolus hominem prævaricari cupiat, amplius tamen in fine molitur decipere. Hinc est, quod in principio contra protoplastum serpenti est dictum: *Et tu insidiaberis calcaneo ejus*, quia nimirum hominem, quem diabolus in cursu præteritæ vitæ non decepit, in novissimis supplantare disponit. Proinde quamvis quisque sit justus, nunquam necesse est ut sit in hac vita securus; sed semper humilis caveat, semperque, ne in fine corruat, sollicitus pertimescat.

17. Diabolus suis fautoribus blanditur, Dei vero servis molitur tentamenta contraria, exemplo Domini, qui se post baptismum passus est a diabolo tentari (*Matth. iv*).

18. Diabolus sanctos omnes non tenendo possidet, sed tentando persequitur. Nam quia non in eis inruisecus regnat, contra eos extrinsecus pugnat. Et qui interius amisit dominium, exterius commovet bellum.

19. Tunc contra eum quem possidet diabolus acrius sævit, quando se virtute divina ab eo expellendum cognoscit. Unde immundus spiritus tunc discerpit gravius purum in quo habitabat, quando ad Christi imperium exire ab eo coactus est (*Marc. ix*). Quod factum et ab Job verba respicit, ubi in novissimis Behemoth caudam suam, quasi cedrus, astringit (*Job. xl, 12*).

271 20. Plus contra eos diabolus diversis tentationibus iusistit, qui possunt et aliis sua utilitate prodesse, ut, dum illi impediuntur, non proficiant qui docendi sunt.

21. Maligni spiritus hoc, quod intra nos mundare

Ibid. Diabolus, etc. Coluber lubricus et tortuosus appellatur in sacris litteris. *Job. xxvi: Eductus est coluber tortuosus.* Et *Isai. xxvii: Leviathan serpentem, vectem tortuosum.* Tota sententia est apud Greg., lib. xvii Moral., cap. 20. LOAISA.

Ibid. Capiti Videtur alludere ad illud Genesios: *Ipsa conteret caput tuum*; quo docetur caput esse contendum serpentis, hoc est, primum diaboli incursum, quo intendit ut animus deditorem faciat, esse propulandum. LOAISA.

15. Genes. iii. Gregor., lib. i Moral., cap. 58. Calcaneum finem actionis interpreta ur, exponens locum psalmi. *iv: Ipsi calcaneum meum observabant.* Et in locum Genesios. LOAISA.

17. Alexander primus, epist. 2. *Nam sicut tea rugiens, circuit quærens quem devoret, sic diabolus non cessat circuire, et quærens quos ex fidelibus perdat, et maxime illos quos ardentes in servitio Salvatoris, eique familiares invenit.* LOAISA.

Ibid. Quod Loaisa aliqua de epistolâ primorum pontificum, quæ nunc apocrypha censentur, allegat, non est certe mirandum, cum eo tempore plerique eas pro legitimis habuerint. AREV.

A cupimus, sine intermissione tentant iterum surdidare. Sancti autem eorum insidias præsaço spiritu præcognoscunt, et quidquid in semetipsis terrenum sentiunt, indesinenter operibus sanctis exhauriunt, ut de intimis puri inveniantur.

22. Eodem blandimento decipiuntur nunc per diabolus homines, quo protoplasti in paradiso sunt decepti. Multis enim vitiorum præstigiis mentes reproborum Satanas prætentando deludit. Nunc enim promissis decipit; nunc rebus transitoriis, quasi necessariis, illicit; nunc etiam ipsa inferni supplicia, quasi levia, et transitoria, suggerit; quatenus miserorum corda in cupiditatem, lasciviamque dissolvat, secumque ad tartara ducat.

23. Argumenta machinationum malarumque cogitationum semina, quæ in cordibus hominum diabolus fundit, ita sæpe undique captam implicat mentem, ut ex qua parte evadere quisque tentaverit, sine periculo exire non possit, veluti si iures hoc facere, quod si feceris, pecces; si non feceris, reus perjurii sis. In tanto ergo mali discrimine, ut evadendi aditus pateat, minora potius eligenda sunt, ut majora vitentur.

24. Diabolus, quando decipere quemquam quærit, prius naturam uniuscujusque intendit, et inde se applicat, unde aptum hominem ad peccandum inspexerit.

25. Ex ea parte diabolus homines tentat, qua eos per excrescentem humorem facile inclinari ad vitia conspiciat, ut secundum humoris conspersionem adhibeat et tentationem (*Num. 23*). Lege Balaam, qui in figura diaboli contra populum Dei ex ea parte præcipit perniciosos prætereire laqueos, ex qua sentit eos facilius esse lapsuros. Nam et qui aquam alicubi ducit, non eam per aliam partem mittit, nisi ubi impetum ejus intendit.

272 26. Nullus culpam existimet, quam ex conspersione propria sustinet; sed, quantum valet, contra id quod tolerat pugnet. Nam si conspersioni ceditur, tentationi vel vitio nequaquam resistitur.

27. Ideo diabolus in sacris eloquiis Behemoth, id

18. Gregor., lib. iii Moral., cap. 6, interpretatur illud *Isai. xlv. Ego Dominus formans lucem, et creans tenebras.* LOAISA.

19. Est apud Gregor., lib. xxxiii Moral., cap. 18. Ubi exponit illud *Job. xl. Behemoth caudam suam, quasi cedrus, astringit*, hoc est, movebit et agitabit, velut cedrus agitata a vento, vel arriget membrum veluti cedrus arrecta et ingens. LOAISA.

20. Gregorius, lib. Moral. xxxi, cap. 29. LOAISA.

21. Gregorius, lib. vii Moral., cap. 8. LOAISA.

22. August., lib. ii de Genes. contra Manich., t. I. LOAISA.

23. Totam hanc sententiam mire versat Greg., lib. xxxiii Moral., cap. 18, et 79, et 20, ubi exponit illud *Job: Nervi testicularum ejus perplexi sunt.* LOAISA.

26. Ita quoque Editio antiqua. LOAISA.

Ibid. Alii, nullus culpam non existimet. AREV.

27. Tota hæc sententia deducitur ex Gregor., lib. xxxiii Moral., cap. 14, ubi quæritur cur diabolus Behemoth bestia quadrupes, cur Leviathan serpens in aquis, qui homo capitur, dicatur. Quorum nominum rationem hic Isidorus ex Gregor. reddit. Inter no-

est, animal dicitur, quia de cœlis lapsus ad terras cecidit. Ideo Leviathan, id est, serpens de aquis, quia in hujus sæculi mari volubili versatur astutia. Avis vero propterea nominatur, quia per superbiam ad alta sustollitur. Et recte his tribus vocabulis appellatur, quia pro suo merito aerem, quasi avis, pro carcere meruit; terram, ut animal brutum sit; serpens, ut in hujus sæculi mari insana jactetur fluctuatione.

273 28. Ex eo enim quod per membra sua diabolus operatur, sortitur vocabula: ita ut quod singuli agunt, incitante illo, ipse nominetur ex eo. Quem enim non decipit diabolus? Unde animal est, hoc est, per carnis luxuriam tentat; unde serpens est, hoc est, cupiditatis ac nocendi malitia. Quem autem nec sic decipit, insidiatur ei; unde avis est, hoc est, superbiam ruina. Undique enim dolos præparat, quousque inveniat viam per quam incautum decipiat.

29. Aliud est intrare mentem cujusquam diabolus, aliud vero inhabitare. Nam et in cordibus sanctorum ingreditur, dum malas suggestiones insinuat; sed non habitat in eis, quia in suo corpore non eos transducit. Qui vero in corpore ejus sunt, ipse inhabitat, quia ipsi sunt templum ejus. Et si subrepat mentibus electorum diabolus, non autem in eis requiescit, sicut in cordibus reproborum; nam calore fidei mox excitatur, ut exeat ab electis.

30. Nonnulli, quos jam avido ore diabolus devoraverat, rursus divini judicii occulta miseratione ab

mina autem diaboli, quæ varia et multa occurrunt in divinis libris, hæc tria Behemoth, Leviathan, et Avis, potissima sunt. Dicitur etiam leo, Baal, aquila, latro, Satan, cauda, basiliscus, Belial, malus, tentator, canis, impius, adversarius, alienus, lupus, exactor, aspis, homicida, nequissimus, malignus; pravus, asper, Lucifer, clibanus, fortis, potestas tenebrarum, catulus leonis, princeps potestatis, deus hujus sæculi, leo rugiens, apostata et prævaricator, absque jugo, filius Belial, ut annotavit Hieronymus, Isai. xxviii, et ita interpretatur illud psalm. xvii. *Torrentes iniquitatis conturbaverunt me*, id est, *impeuosæ incursiones dæmonis*. Behemoth autem plurale est apud Hebræos (ut hoc obiter animemus), idem quod bestia, eo quod unum animal cum sit, ex multarum bestiarum magnitudine et immanitate est coagmentatum; estque animal terrestre, vastum, et eximiam magnitudinis. De eo dicitur Job. xl: *Behemoth, quem feci tecum, fenum quasi bos comedet*. Juxta nonnullos est elephas. LOAISA.

Ibid. Leviathan dixerunt antiqui, teste Hieronymo, lib. vi, in Isa. xiv, esse patrem diaboli; quam sententiam ipse refellit, significatque draconem. Unde illud Ezech. xxxii. *Leoni gentium assimilaris est, et draconi qui est in mari*. Aquila pro dracone posuit Leviathan, auctore Hieronymo. Similiter psalm. xc, dum dicitur *Conculcabis leonem et draconem*, legitur Leviathan. Vocatur hic cetus magnus, de quo, quod a Christo capiendus sit, mystico in Job sermone narratur. Est igitur Leviathan piseis marinus ingens, Job. xl: *An extrahere poteris Leviathan humo, et fene ligabis linguam ejus?* Septuaginta ibi pro Leviathan posuerunt cetum, et draconem, sicut et in illo Job. iii: *Qui parati sunt suscitare Leviathan*, vertunt illi cetum, alibi draconem interpretantur, ut psalm. ciii, *Draco iste, quem formasti ad illudendum*. De creatione Leviathan, et Henrich habetur Esdræ iv, 6. LOAISA.

Ibid. Avis. Daniel vii, et Isai. xxxi et illud Evan-

A ejus ore eripiuntur, et saluti restituntur. Nam sæpe multos, quos antiquus hostis luxuriæ voragine immersos tenuit, potentia divina per pœnitentiam ab ejus faucibus traxit.

31. Quomodo bonorum interitum Propheta electam dicit esse diaboli escam, dum alibi scriptum sit de illo: *Fenum sicut bos comedet*, nisi quod in oculis Dei fenum sunt qui electus eibus secundum homines esse videntur? Ac per hæc, qui de bonorum numero perierunt, apud homines electi, apud Deum fenum existunt.

32. Eum diabolus jam deglutisse dicitur, quem jam perfecto scelere devorasse videtur. Eum vero, quem non deglutivit operis perfectione, sed tentationum illecebris mordet, ut devoret, adhuc quasi in maxilla mandit. Unde et Paulus habet stimulos carnis, quibus humilietur (II Cor. xii), non habet peccandi perfectionem, qua deglutitur.

274 33. Os diaboli verba ejus sunt. Verba vero ejus inspirationes occultæ sunt, quibus corda hominum alloquens occultis urit cupiditatibus.

34. Quidam ob incorruptibilem iniquitatem, quia sponte non corriguntur, immundis spiritibus vexandi traduntur, ut arripiendi eos dæmones corporaliter habeant potestatem, terroribusque eorum afficiantur, pœniteant et salventur, sicut et Apostolus Corinthiis scribens, dicit: *Tradere hujusmodi Satanæ in interitum carnis, ut spiritus salvus sit* (I Cor. v, 5). Utile est enim quosdam peccantes, ut in anima sal-

geli volucres cœli. LOAISA.

Ibid. Alii, cecidit, juxta Psalmistam jumentis insipientibus comparatus. Ideo Leviathan, etc. Et infra, meruit Behemoth terram, quia ut animal brutum ininis delectatur; serpens eo quod, etc. Esdræ librum iv, qui a Loaisa laudatur, apocryphum esse, præ oculis habendum. AREV.

28. *Exinde enim, quod per membra sua habent Exensi*. Gregor., lib. xxxiii Moral., cap. 22, ex quo est hæc sententia: *ex ipso*, inquit, *suarum actionum nomine vocatur, cum jumentum, draco, vel avis dicitur*. LOAISA.

29. Gregor., lib. Moral. xxxiii, cap. 28. LOAISA.

31. Sicilis est interrogatio apud Gregor., lib. xxxii Moral., cap. 10, in fine, et apud Julianum, archiep. Toletan. sanctiss., in Anticlineon lib. ex Job., interrog. 152. LOAISA.

32. Gregor., lib. xxxiii, cap. 17, Moral. LOAISA.

Ibid. Quasi in maxilla. Tota sententia ex Gregor.: dum interpretatur illud Job: *Armilla perforabis maxillam ejus*, lib. Moral. xxxiii, cap. 40, et c. 17. LOAISA.

33. Ex Gregor., dum illud Job explanat, cap. 41: *Et flamma de ore ejus egredietur*, lib. xxxiii Moral., c. 41. LOAISA.

34. Loemm Pauli, I Cor. 5. Isidorus interpretatur de corporali traditione, ut Hieronym. et Gregor., lib. xxxii Moral., cap. 41, et Anselmus, cum alii sancti Patres de separatione a Christi corpore spiritualique traditione in Satanæ potestatem intelligant. Uterque sensus ecclesiasticæ excommunicationis vim atque auctoritatem probat, eamque esse pœnam gravissimam, et maxime formidandam, cum ab Ecclesia ejiciat hominem, diabolicæ mancipium efficiat, et ab omni sacramentali virtute reddat alienum; unde illud Pelagii PP. ad Angliæ episc. *Apostolicæ auctoritatis exemplo didicimus, errantium et in errorem insistantium spiritus tradendos esse Satanæ, ut blasphemare*

ventur, Satanæ corporaliter deputari, quatenus ex A
præsenti correptione futurorum iudicium timeant,
et de cætero delinquere caveant. Quidam autem po-
testati dæmonum ad emendationem deputantur;
quidam vero despecti ad solam perditionem tra-
duntur.

55. Nunquam vacat diabolus aduersus hominem
iustum. Aut enim tribulationes cordis illi exaggerat,
aut dolores corporis suscitât. Ilinc est, quod Aposto-
lus ait : *Datus est mihi stimulus carnis angelus Satanæ,*
qui me colaphizat (II Cor. xii, 7).

56. Sæpe mentem iusti variis vexationum dolori-
bus vis dæmonum cruciat; unde interdum usque ad
desperationis angustiam 275 coaretatur. Perni-
nenti autem in Dei amore animæ et ipsa talis angus-
tia ad meritum proficit. Nam siue in animo, siue in B
corpore, per instinctum immundorum spirituum quæ-
libet aduersa iustus patitur, ex Dei utique permissu
id patitur. Quod si hoc ipsum ad Dei gloriam humilis
referat, et dicat quod pro corporis passione Job dixit :
Si bona suscepimus de manu Domini, mala quare non
suscipiamus (Job. ii, 10)? iste non separatur a Deo,
sed conjungitur, quamlibet atroci angustia torqueatur.

57. Multa iustus aduersa in anima patitur instiga-
tione dæmonum, sed talibus tentamentis perire vitæ
aternæ non potest, quia pius Dominus ad damnationem
culpæ non reputat quod de suæ majestatis per-
missu nolens qui patitur portat. Nam ibi peccamus
ubi cupiditate vel voluntate deflectimus. Ubi vero
violenter addicimur, etsi facinus aut flagitium non
est, miseria tamen pro flagitio et facinore est. Sed C
qui Deum pro irrogata laudat miseria, commisso
procul dubio caret facinore.

dediscant; et Urban: PP. c. Notandum, 24, q. 5.
Cassian., lib. ii, cap. 16. Pauli locum intelligit de
eo qui ab oratione suspenditur. Origines tamen, homi-
l. 2 ad cap. ii Judæum, quas quia beatus Hierony-
mus Latinas fecit, ei tribuuntur, explicat etiam
hunc locum de excommunicatione ecclesiastica, et
dupliciter hominem Satanæ tradit ostendit excommu-
nicationis vinenlis irretitum. Sic et Augustinus, de
verbis Apostoli serm. 63 : *Omnis, inquit, Christia-
nus, dilectissimi, qui a sacerdotibus excommunicatur,*
*Satanæ traditur. Quomodo? Scili et, quia extra Eccle-
siam diabolus est, sicut in Ecclesia Christus; ac per hoc*
quasi diabolo traditur, qui ab ecclesiastica communione
remouetur. LOAISA.

Ibid. Incorruptibilem. Al., incorrigibilem. Vezzo-
sius, mendose, incorruptibilem. AREV.

56. *Suscipiamus. Ita Goth. Salm., et alii Mss. Sus-*
tineamus, Goth. Toletan. LOAISA.

Ibid. Alii, iste, qui sic loquitur, non separatur, etc.
AREV.

CAP. VI. N. 4. Gregor., lib. viii Moral., cap. 18, et
lib. iv Dialog., cap. 48, sex modis docet somnia ani-
mam tangere : primo ventris plenitudine, secundo
inanitate, tertio illusionem, quarto illusionem simul
et cogitationem, quinto revelationem, sexto cogitationem
simul et revelationem. Augustinus, in lib. de diuinatione
per somnium multa de somniis quæ dæmones immit-
tunt tradit. Sex autem illos Gregorii modos hic noster
Isidorus complexus est. LOAISA.

Ibid. Mitant. Ita Goth. Salm. et alii mss.; mi-
nant, Toletan. LOAISA.

Ibid. Verberant. Alludit forte ad verbera Hiero-
nymi ob Ciceronis et poetarum lectionem accepta,

CAPUT VI.

De tentamentis somniorum.

1. Plerumque dæmones in noctibus occurrentes
humanos sensus per visiones conturbant, ut formi-
dolosos et timidos faciant. Aliquoties etiam ex despe-
ratione peccatorum mentem conversi per soporem
conturbant, horridaque gehennæ supplicia minitant.
Nonnunquam autem et aperta impugnatione grassan-
tes humana corpora 276 verberant, quod tamen,
Deo permittente, malis sit ad vindictam, iustis ad to-
lerantiæ gloriam.

2. Plerumque immundi spiritus eos quos incum-
bere in sæculi amore conspiciunt, dormientes
quodam vana spei prosperitate illudunt. Quosdam
vero, quos formidare aliqua aduersa præsentiant,
dormientes inani terrore concutiunt. Sicque misero-
rum corda variis illusionibus intentantes, modo
vacua prosperitate demulcent, modo vana formidine
terrent.

3. Qui aut nullis, aut raris conscii sunt delictis,
aut nunquam, aut raro terroribus fatigantur nocturnis;
sed placato somno quiescentes, interdum etiam
per soporem quædam arcana et mystica contuentur
ac vident. Qui vero corda sua grauioribus vitis pol-
luerunt, conscientia pavore illusi species tremendas
aspiciunt. Fallax enim imago mentes miserorum
diversis illudt imaginibus; et quos vigilantes in vita
traxit, dormientes fatigat, ut nunquam seueros rê-
quiescere sinat.

4. Nonnunquam etiam electorum mentes horrendis
imaginibus 277 somniorum spiritus immundi terri-
ficare conantur; et quos vigilantes vitis tentant, nec
superant, acriter dormientes impugnant.

qui liuentes habuisse scapulas et plagas sensisse se
post somnium ait ad Eustochium De eustodienda
virginitate, et in apologia ad Rufinum. LOAISA.

Ibid. Mitant. Al., imittant, quod Vezzosius
melius existimat. Sed verum videtur mitant pro
mittantur, ut apud Plautum, Nævium et alios.
AREV.

3. Ex Gregor., lib. viii Moral., cap. 18, et lib. i
Dialog., cap. 49. Asserit de quodam divite, cui diabo-
lus per somnium longa vitæ spatia promisit; qui,
cum multas pecunias pro longioris vitæ stipendiis
collegisset, repente defunctus est. LOAISA.

Ibid. Interdum. Sententia est Aristotelis i lib.
Ethic., c. ultimo, virtute præditos per quietem me-
liora habere theorematâ, quam improbos. Unde etiam
Ecclæ. xxxiv, somnia male facientium vanitatem vo-
cat Sapiens. LOAISA.

4. Somnia bona immitti a Deo pulchre demon-
stratur Ecclæ. xxxiv : *Et sicut parturientis cor tuum*
phantasias patitur, nisi ab Altissimo fuerit immissa
visitatio, ne dederis illis cor tuum. Sic Salomon in
somnia cœlitus divinam accepit sapientiam, III Reg.
iii : *Evigilavit Salomon, et intellexit, quod esset som-*
nium. Aliqui hoc somnium non fuisse naturale, sed
prophetiæ, dicunt, ut est illud Num. xii : *Si quis*
fuerit inter vos propheta Domini, in visione apparebo
ei, vel per somnium loquar ad eum. In somno tamen
prophetiæ vis non ligatur, et exercitium liberi arbi-
trii, sed liberum manet. Prophetæ similiter dor-
miendo erudiebantur a Deo, et de arcânis et mysticis
docebantur, ut Joseph. Nam dormiente homine, in-
tellectus ejus potest in Deum ferri; cuius munus est
percipere et iudicare. Unde dum dormit, de his quæ

5. Sancti autem etsi ad momentum hujusmodi A visionibus commoveantur, mox tamen evigilantes illusionum vanitates despiciunt, intentionemque suam protinus ad Deum convertunt.

6. Diversæ qualitates sunt somniorum. Quædam enim ex saturitate, seu inanitione occurrunt, quæ etiam per experientiam nota sunt. Quædam vero ex propria cogitatione oriuntur; nam sæpe quæ in die cogitamus, in noctibus recognoscimus.

7. Nonnullæ autem visiones spirituum immundorum fiunt illusionæ, Salomone probante: *Multos, inquit, errare fecerunt somnia, et illusiones vanæ.* Porro quædam justo fiunt modo, id est, supernæ revelationis mysterio, sicut legitur in lege de Joseph filio Jacob, qui somnio fratribus præferendus prædicitur (*Gen. xxxvii*). Vel sicut in Evangelio de Joseph B sponso Mariæ, qui ut fugeret cum puero in Ægyptum somnio admonetur (*Matth. ii*). Nonnunquam etiam et permiste accidunt visiones, id est, cogitatione simul et illusionæ, atque item cogitatione et revelatione, Daniele dicente: *Tu, inquit, rex, cogitare cœpisti in stratu tuo quid esset futurum post hæc, et qui revelat mysteria ostendit tibi quæ futura sunt* (*Dan. ii, 29*). Etenim sæpe ea in quibus cogitationum nostrarum sensum porrigimus, quodam mentis excessu revelantur, dum requiescimus.

antea consideravit aliquid percipit, et ratioematur, et argumentorum nodos dissolvit. Sic August., de Cura pro mortuis agenda, cap. 12, narrat Eulogio discipulo suo, qui dum rhetoricos Ciceronis libros Carthagine interpretaretur, in quemdam locum offendit obscurnm, quo non intellecto, vix potuit dormiri sollicitus; qua nocte somnians sibi exponere visus est quod non intelligebat. Hunc etiam ortum habent venefearum rerum somnia; quæ non contingunt, nisi antea vigilantes de illis animi vel tentantur, vel cogitant, ut tradit August. lib. xii super Genes., cap. 15. Aliquando vero intellectus moveatur in somno illustratione alicujus superioris et nobilioris substantiæ, ad cujus eruditionem et disciplinam intellectus quiescentis est promptior, et habilior, propter sensum, et cogitationem, et phantasiarum affluentem quietem, cum his tempestatibus libera, tota sibi sua sit. Cantic.: *Ego dormio, cor meum vigilat*; et Job. xxxviii: *Per somnium in visione nocturna, quando sopor solet occupare homines, et dormiunt in lectulo suo, tunc aperit aures virorum, et erudiens eos, instruit disciplina.* Thomas Aquinas, 2-2, q. 95, art. 6, ad causas internas animi et corporis, quæ ex Dei revelatione et cœlesti influxu dimanant, et ad externas, quæ ex vigilia et humoris copia oriuntur, omnium somniorum rationem retulit. Similiter Hippocr., lib. D de somnis. LOAISA.

6. Sic ait de se Augustinus, lib. x Confess., cap. 50, vigilantibus illi occurrere imagines rerum, illecebrarum carentes viribus, quæ tamen in somnis usque ad consensionem animam trahebant. LOAISA.

Ibid. Sententia hæc et septima est apud Gregorium, lib. viii Moral., cap. 48, et lib. iv Dialog., cap. 48. Sex somniorum causas distinguit, ut supra diximus. LOAISA.

7. Diurnæ actiones sæpe repræsentantur in somnis, ut tradit Hippocrates, qui etiam existimat hujusmodi somnia corporis sanitatem indicare. Simile est Africani illud somnium apud Cicero., cui earum rerum species obijciuntur per quietem, de quibus pridie sermonem haberat. LOAISA.

Ibid. Eccl. xxxiv ita legitur: *Multos enim errare*

8. Quamvis nonnulla vera sint somnia, facile tamen eis credi 278 non opus est, quia diversis imaginationum qualitatis oriuntur, et unde veniant raro consideratur. Tam facile igitur somniis fides adhibenda non est, ne forte Satanas, in angelum lucis se transformans, quemlibet incautum fallat, et aliqua erroris fraude decipiat.

9. Nonnunquam dæmones deceptoria fraude ita quosdam curiosos observant, eisque illudunt, ut quædam somnia non aliter eveniant quam ostenduntur. Ut enim in multis fallant, interdum et vera pronuntiant. Sed quamvis ita accidant, contemenda sunt, ne forte de illusionæ procedant, recolentes testimonium Scripture dicentis: *Si dixerint vobis, et ita venerit, non credatis* (*Matth. xxiv, 23*).

10. Somnia similia sunt auguriis, et qui ea intendunt, revera augurari noscuntur. Non esse vera somnia, quæ cogitans animus die noctuque sibi imaginatur. Mentis enim nonnunquam ipsæ sibi somnia fingunt.

11. Sæpe dum priora mala per tristem memoriam ad mentem reducuntur, per hæc gehennæ vindictæ in nobis ipsis recolendo imagoamur. Hujusmodi mentis imaginationes, quæ aut de præteritis admissis, aut de futuri supplicii memoria vigilantibus fiunt, et per visiones somniarum occurrunt, et cogi-

fecerunt somnia, et exciderunt sperantes in illis. Gregor. tamen lib. viii Moral., cap. 48, ut Isidorus legit. LOAISA.

9. August., lib. xxi de Civitate, c. 22, de falsitate somniorum, et difficultate ea discernendi, et quo pacto animam miseram sensumque perturbent, describit. Plinius lib. xi natur. Histor., cap. 75, querit utrumne sint aliqua præcisa animi quiescentis, quaque fiant ratione, et alia, quæ illic vide. Et lib. vii, cap. 50, de Publio Cornelio Rufo, qui dormiens oculorum visum amisit, cum id sibi accidere somnaret. Melancholicos magis vera, somnare, ait Aristoteles, lib. de Somn. et vigil. Clemens Alex. lib. ii Prædag., c. 9, ait ea que sunt vera somnia reputari sobriæ animæ cogitata. LOAISA.

Ibid. Apud Mattheum, cap. xxiii, sic est: *Tunc si quis dixerit: Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere.* Idem Marc. xxi, et Luc. xvii. LOAISA.

10. Artem augurandi per somnia non rejicit Hippocrates, lib. de Somniis, apotel. 2 et 3. Aristotel., lib. de Somno, et vigil. somnia reducit ad causas, signa et accidentia. Plin., lib. xxxvii natural. Hist., cap. 40, de lapide emmetrite, ait quod, capiti suppositus, visa nocturna oraculi modo reddat. Idem facit Amphyletionem interpretationis ostentorum et somniorum primum auctorem; lib. vii, c. 56, dixit de lauro, supposita pulvino, quod somnia vera faciat. Ab Ecclesia somniorum interpretes damnantur concil. ii Ancyran., c. 25, et in e. *Episcopi*, 26, q. 5. LOAISA.

Ibid. Plinius, lib. xxviii, cap. 8, a Democrito traditum scribit sinistrum chamæleontis armum, qualiter somnia quæ velis, et quibus velis, immittantur referre. LOAISA.

Ibid. Al., *Mentes enim nostræ nonnunquam*, etc. Virgilius, eclog. 8, 403:

... An qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

Illic conjiciebam apud Isidorum: *amantes enim nonnunquam ipsi sibi somnia fingunt.* Vide etiam de somniis Claudianum, præf. ad vi consulatum Ilunrii. AREV.

tationum mentes **279** concutunt. Nam una vi memorie sunt utraque, sive vigilantibus, sive dormientibus nobis.

12. Tali enim animi motione horribili pavore etiam per quietem concutimur; et quam gravia sunt quæ commisimus, et quam dura quæ pertinescimus, mentis aspectu etiam in somnio contemplamur.

15. Non esse peccatum, quando nolentes imaginibus nocturnis illudimur; sed tunc esse peccatum, si, antequam illudamur, cogitationum affectibus præveniamur. Luxuriæ quippe imagines, quas in veritate gessimus, sæpe dormientibus in animo apparent, sed innoxie, si non concupiscendo occurrant.

14. Qui nocturna illusionem patitur, quamvis etsi extra memoriam turpium cogitationum sese persentiat inquinatum, tamen hoc, ut tentaretur, culpæ suæ tribuat, suamque immunditiam statim fletibus tergat.

CAPUT VII.

De oratione.

1. Hoc est remedium ejus qui vitiorum tentamentis exæstuat, ut quoties quolibet tangitur vitio, to-

15. Gratian.: *Sed tunc est peccatum in animo.* Sensus hujus sententiæ desumitur ex Gregor. in epist. ad August. Anglorum episcopum, et habetur dist. 6. c. *Testamentum.* Ivo, part. ix, cap. 412. LOAISA.

14. De pollutionibus et earum diversitate et causis, disserit doctissime Thomas Aquinas in opusculis de puritate conscientiæ, et officio sacerdotis. LOAISA.

Ibid. Quamvis etsi. Pleonasmus, fortasse ab exscriptoribus inductus. AREV.

CAP. VII. N. 1. Idem August., lib. de salutaribus documentis, cap. 28. I Pet. iv: *Estote itaque prudentes, vigilate in orationibus.* Est autem subdat in Mss. o. et Edit. vel., non convertat. LOAISA.

2. Alii, psallendo pro pulsando, et obstrepunt pro obrepunt. AREV.

4. Id Gregor. probat lib. xxii Moral., cap. 18, dum exponit illud Job: *Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum Omnipotens audiat?* Neque tamen rejicit hoc loco Isidorus vocalem orationem. Nam cum duplex in Ecclesia sit oratio, communis et privata, communis fit in persona totius Ecclesiæ, et ideo est vocalis, et alta voce prolata. Probat id forma orandi a Christo apostolis præscripta Matth. vi. *Orantes nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt; putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur.* Et infra: *Sic ergo vos orabitur: Pater noster:* quo in loco orationem hand dubie in voce constituit. Et Luc. xi apparet, quod Dominus voce oraret: *Et factum est, inquit evangelista, dum esset in quodam loco orans, ut cessavit, dixit unus ex discipulis suis ad eum: Domine, doce nos orare, sicut docuit Joannes discipulos suos; et ait illis: Cum oratis, dicite: Pater noster. Dum oratis, inquit, dicite:* quod omnino voce fit. Hinc concil. Toletan. tertio, c. 2, præcipitur in omnibus ecclesiis Symbolum fidei recitandum, priusquam Orationem Dominicam voce clara prædicandam, quo fides vera manifesta sit, et testimonium habeat, et ad Christi corpus et sanguinem prædicandum peccatorum populorum fide purificata accedant. Et concil. Tolet. iv, cap. 9, Orationem Dominicam quotidie dicendam esse in publico, aut privato officio decernitur, idque probatur auctoritate Cypriani, Hilarii, Augustini. Et concil. Gerundens., can. 10, dicitur, post matutinas et vespertinas preces Orationem Dominicam proferrandam. Hæc omnia, et alia complura, quæ a viris doctissimis collecta sunt, ad orationem publicam astruendam spectant, cujus ratio atque natura re-

ties ad orationem se subdat, quia frequens oratio vitiorum impugnationem extinguit.

2. Tam perseveranter intendere oportet animum nostrum orando, atque pulsando, quousque importunas desideriorum carnalium suggestiones, quæ nostris obrepunt sensibus, fortissima intentione superemus; ac tandiu insistere, quousque persistendo vincamus. Nam negligentes orationes nec ab ipso homine impetrare valent quod volunt.

5. Quando quisque orat, sanctum ad se spiritum advocat. At ubi venerit, celestium tentamenta demoniorum quæ se mentibus **280** humanis immergunt, præsentiam ejus ferre non sustinentes, effugiunt.

4. Oratio cordis est, non labiorum. Neque enim **B** verba deprecantis Deus intendit, sed orantis cor aspiciit. Quod si tacite cor oret, et vox sileat, quamvis hominibus lateat, Deo latere non potest qui conscientiæ præsens est. Melius est autem cum silentio **281** orare corde sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis.

quirit ut sit vocalis. Et inde ortum habuit Ecclesiæ cantus, quem Paulus probat ad Ephes. v: *Loquentes, inquit, vobismetipsos in psalmis, hymnis et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino, et ad Colos. iii. Idem Actorum etiam vi: Media nocte Paulus et Silas adorantes laudabant Deum, et audiebant eos qui in custodia erant.* Hanc antiquam in Ecclesia cantus consuetudinem præter multa testimonia sanctorum Dionysii, Tertulliani, et usus antiphonarum, et responsiorum, et Lymnorum, earumque modulationem Nicephorus apostolis tribuit, l. xvi, cap. 51. Sunt etiam conciliorum loca insignia, ut Tolet. iv, cap. 14, 15, et Turon. ii, sub Pelagio primo, et Laodic., sub Liberio, cap. 59, ubi statuitur quæ psallere et legere in Ecclesia conveniat, et can. 15 psalmistarum officium præscribitur. Atque hæcenus de communi seu publica oratione, in qua excolenda multum laborarunt Hilarius, Gregorius, Ambrosius et Isidorus. Oratio vero privata et singularis potest esse sine voce, de qua loquuntur sancti, cum orationem cordis laudant, ut Cyprianus in expositione Orationis Dominicæ, et August., psalm. cxviii, et Gregor., lib. xxii Moral., cap. 18. Quamvis vox cordi adjuncta excitat et promovet plurimum interiorum animi affectum, ut qui habitat intus in pectore ipse sit et in voce, et totus homo animo et corpore Deo serviat, et, ut inquit Cyprianus, divinis oculis placeat et habitu corporis, et modo vocis, dum Deo reddit labiorum vitulos, ut ait Oseas, et affectum, amoremque animo conceptum ex quadam redundantiâ voce exprimat, unde Paulus corde credit, et ore confitetur. Et David psal. xv: *Lætata est cor meum, et exsultavit lingua mea.* Et Job: *Conceptum sermonem tenere quis poterit?* Multæ sunt commoditates et utilitates animi, quæ ex perfecta oratione vocali homini proveniunt. Verum si ab ea sejungas cordis affectum, et intentionem, solamque sit vocalis, et vaga oratio, atque verbosa, longe præstat ea quæ corde tantum fit; quod probat Cyprianus de Oratione Dominicæ, dum ait non passim oportere ventilare preces nostras inconditis vocibus, nec petitionem, commendandam modeste Deo, tumultuosa loquacitate jactare. Quia Deus non vocis, sed cordis auditor est. Et August., lib. de Verbis Domini, serm. 18: *Ne strepentes, inquit, simus, vocibus, et multo moribus,* et serm. 2 de oratione: *Melius est orare corde sine sono vocis, quam solis verbis sine intuitu mentis.* Et Hieron. cujus verba habentur de consecrat., dist. 5, cap. *Non mediocriter.* LOAISA.

5. Nunquam est sine gemitu orandum; nam peccatorum recordatio inœtorem gignit. Dum enim oramus, ad memoriam culpam reducimus, et magis reos tunc nos esse cognoscimus. Ideoque cum Deo assistimus, gemere et flere debemus, reminiscentes quam gravia sint scelera quæ commisimus, quamque dira inferni supplicia quæ timemus.

6. Mens qualem se in oratione offert, talem post orationem conservet. Nam nihil proficit oratio, si deo committitur unde jam iterum venia postuletur. Ille enim precis desideratum effectum sine dubio percipit, qui quod orando ablui postulat delinquendo non iterat.

7. Mens nostra cœlestis est, et tunc orando Deum bene contemplatur, quando nullis terrenis curis aut erroribus impeditur. Apta est enim ad bonum in sua natura, in aliena vero turbatur.

8. Pura est oratio quam in suo tempore sæculi non interveniunt **282** curæ; longe autem est a Deo animus qui in oratione cogitationibus sæculi fuerit occupatus. Tunc ergo veraciter oramus, quando aliunde non cogitamus. Sed valde pauci sunt, qui tales orationes habeant. Et licet in quibusdam sint, difficile tamen est ut semper sint.

9. Mens qua ante orationem vacans a Deo in illicitis cogitationibus occupatur, dum in orationem venerit, confestim illi imagines rerum quas nuper cogitavit occurrunt, aditumque precis obstruunt, ne

A se mens libera ad cœleste desiderium erigat.

10. Purgandus est itaque primum animus, atque a temporalium rerum cogitationibus segregandus, ut pura acies cordis ad Deum vere et simpliciter dirigatur. Nam revera tunc impetranda divina munera credimus, quando simplici affectu assistimus cum oramus.

11. Multis modis interruptitur orationis intentio, dum se per incuriam vana mundi ingerunt in cujuscunque orantis animo. Tunc autem magis diabolus cogitationes curarum sæcularium humanis mentibus ingerit, quando orantem aspexerit.

12. Duobus modis oratio impeditur, ne impetrare quisque valeat postulata: hoc est, si aut quisque adhuc mala committit, aut si delinquenti sibi debita non dimittit. Quod geminum malum, dum quisque a semetipso absterserit, proinus securus studio orationis **283** incumbit, et ad ea quæ impetrare precibus cupit, mentem libere erigit.

13. Qui læditur, non desistat orare pro se lædentibus; alioquin, juxta Domini sententiam, peccat qui pro inimicis non orat (*Matth. v, 44*).

14. Sicut nullum proficit in vulnere medicamentum, si adhuc ferrum in eo sit, ita nihil proficit oratio illius, cujus adhuc dolor in mente, vel odium manet in pectore.

15. Tantus debet esse orantis erga Deum affectus, ut non desperet precis effectum. Inaniter autem ora-

C LOAISA.

12. Est apud Gregor. hujus sententiæ sensus l. x Moral., cap. 18. Verum Augustin., serm. 2 de oratione: *Tribus, inquit, modis orationes impediuntur, aut cum quis a Deo petit quod suæ salutis resistit, aut cum orat, et ab iniquitate non cessat, aut si delinquenti in se debita non relaxat. Quod triplex malum, dum a se unusquisque studiosius abstraxerit, securus studio orationis incumbat.* etc. Gregor. ita: *Tunc igitur vere sine macula faciem levamus, cum nec nos prohibita mala committimus, nec ea quæ in nos a proximis commissa sunt ex proprio zelo retinemus.* Gruvi namque mens nostra orationis suæ tempore confusione deprimitur, si hanc aut sua adhuc operatio inquinat, aut alienæ malitiæ servatus dolor accusat. Existimo itaque Isidorum ex Augustin. potius quam ex Gregor. hanc sententiam hausisse. LOAISA.

13. Sic enim habetur *Matth. v: Orate pro persecuentibus et calumniantibus vos.* Et *Luc. vi. Pro inimicis itaque orare in orationibus communibus quisque ex necessitate tenetur, et esset peccatum inimicos excipere.* Thom. 2-2, q. 83, art. 8. Specialius autem pro illis orare est perfectionis opus. Id probat Augustinus lib. iii de verbis Domini, serm. 16, loquens de utilitate inimicorum; et Ambros. psalm. xxxviii, exponens illud: *Pro eo ut diligerent me, detrahebant mihi. Ego autem orabam.* Sic Gregor. in epist. ad Verellensem episc., lib. x Epistoliarum, epist. 82: *Evangelii plenitudo, inquit, pro calumniantibus et persecuentibus nos jubet orare, ut peccatis eorum veniam postulemus.* etc. LOAISA.

14. Gregor., lib. Moral. x, cap. 17, idem ait, sed aliis verbis: *Menti namque, ut gladius, figuratur, et microne illius ipsi viscerum occulta perforantur. Qui scilicet a transfixo corde si prius non educitur, nihil in precibus divinæ opis obtinetur.* LOAISA.

15. Est apud Jacobum, cap. 1: *Postulet, inquit, in fide nihil læsitans; qui enim læsitat similis est fluctui maris, qui a vento movetur, et circumfertur.* LOAISA.

Ibid. Solis verbis, sine intuitu mentis. Hæc est oratio vocis, quam Isidorus reprehendit, ut advertit Vezzozus. Ven. Thomasius, in suo opere Italico de vera notitia Deum glorificandi, atque exorandi, docet corde simul ac voce Deum exorari recte posse, quod ex Apostolo ad Corinthios scribente, et sancti Ambrosii hymno deducit. AREV.

5. Lacrymosa oratio multum valet apud Deum. Gregor. l. x Moral., cap. 17. Ambros., multis in locis lib. super *Beati immaculati*, et psalm. xxxvii. Et Cyprian., egregie, epist. ad clerum et plebem, de precando Deum, in line. LOAISA.

6. Ex Gregor., *ibid.* Et in hoc sensu interpretor illud *1. cele. vii: Ne sit res verbum in ore tuo.* LOAISA.

8. Augustin., lib. de salutaribus Documentis, hinc merito ait, cap. 28: *Hoc, mi frater, stude in tua oratione, ut orationem puram offeras Domino Christo,* etc. LOAISA.

Ibid. Paul., 1. Cor. xiv: Orabo spiritu, orabo mente. Vigila etiam in oratione requiritur. Hinc, *Marc. xiii: Videte, vigilate, et orate;* et *Luc. xxi: Vigilate itaque, omni tem ore orantes.* Et *1. Thess. v: Sine intermissione orate.* Et *1. Tim. ii: Volo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira et disceptatione.* Hinc etiam Hieronym., ad Rust., de vivendi forma. *Vigilet sensus, nec vagis cogitationibus patens corpus pariterque animus tendat ad Dominum,* etc. LOAISA.

Ibid. Sed valde. Probat id Augustinus in enarratione psalm. lxxv, exponens illud: Quia tu, Domine, suavis es ac mitis; et adducit illud 11 Reg.: Quoniam inveni, Domine, cor meum, ut orarem ad te. LOAISA.

9. Ex Gregor., homil. 8 in *Ezech.* et computationem animus, sed earum rerum quas egimus, etc. Et l. x Moral., cap. 17. Est autem cogitavit in Goth. Salm., non agitavit. LOAISA.

10. Id tradit Augustin. psalm. xxxiii. Nam oratio, ut inquit Bernardus, duas alas habet, contemptum mundi, et carnis afflictiones, serm. 3 de Epiphania.

mus, si spei fiduciam non habemus. Petat ergo, ut **A** Apostolus ait, unusquisque in fide nihil dubitans (*Jac. 1, 6*); nam qui dubitat similis est undæ maris, quæ a vento fertur, atque dispergitur.

16. Diffidentia nascitur impetrandi orata, si se adhuc animum sentiat circa peccandi affectionem versari. Non enim potest habere precis certam fiduciam, qui adhuc in præceptis Dei pigritat, et peccati recordatione deletatur.

17. Qui a præceptis Dei avertitur, quod in oratione postulat accipere non meretur; nec impetrat ab illo bonum quod poscit, **284** ejus legi non obedit. Si enim id quod Deus præcipit facimus, id quod petimus sine dubio obtinemus. Nam sicut scriptum est: *Qui avertit aurem suam, ne audiat legem, oratio ejus execrabilis erit* (*Proverb. xxviii, 9*).

18. Multum apud Deum utraque sibi necessario commendantur, ut oratione operatio et opere fulciatur oratio. Unde etiam Jeremias ait: *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum* (*Thren. iii, 41*). Cor enim cum manibus levat, qui orationem cum opere sublevat. Nam quicumque orat, et non operatur, cor levat, et manus non levat. Quisquis vero operatur, et non orat, levat manus, et cor non levat. Sed quia

16. *Certant.* Ita Goth. Tolct. *Perfectam*, Goth. Salm. LOAISA.

17. Oratio peccatoris damnatur in multis sacræ Scripturæ locis. Psalm. xvi: *Auribus percipe orationem meam non in labiis dolosis*. Psalm. lxxv: *Iniquitatem si asperi in corde meo, non exaudiet Dominus*. Et Psalm. cxlii: *Prope est Dominus omnibus invocantibus eum in virtute*. Eccle. vii: *Ante orationem præpara animam tuam; noli esse quasi homo qui tentat Deum*. Et Eccle. iii: *Qui diligit Deum, exorabit pro peccatis, et continebit se ab illis, et in oratione dierum exaudietur*. Proverb. i: *Tunc invocabunt me, et non exaudiam eos, et cap. lxx; et Jerem. Thren. iii: Nos inique egimus, et ad iracundiam provocavimus; idcirco inexorabilis es*. Ezech. viii: *Cum clamaverint ad aures meas voce magna, non exaudiam eos, et Osæ vii: Vae eis, quoniam recesserunt a me; vastabuntur, quia prævaricati sunt in me; et subdit: Non clamabunt ad me in corde suo, sed ututabant in cubilibus suis*. Præcepta orandi traduntur a Christo Domino nostro Matth. vi: *Cum oratis, etc.* Et xiii. Et Luc. i et xx. Et Paul., ad Phil. iv: *Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione et obsecratione, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innolescant apud Deum*. *Jac. iv: Petitis, et non accipitis, eo quod male petitis, ut in concupiscentiis vestris insumatis*. Sic Augustinus multis in locis orationem peccatoris infecundam et inexaudibilem dicit, præsertim libro de vera innocentia, cap. 555, et in epist. ad Prob., cap. 15. Et Ambrosius, quod orantis affectus debeat esse purus, et quietus, et vacuus ab omni opere delictorum, libro super *Beati immaculati*, et lib. i de Cain et Abel, cap. 9. Cyprianus de Oratione Dominica. Exstat etiam gravis epistola Gregorii Magni ad Theodoricum Francorum regem de clericis simoniaci, ubi ait: *Major ergo metuenda est locis illis calamitas, ubi tales intercessores ad locum regiminis adducuntur, qui Dei magis in se iracundiam provocant, quam per semetipsos placare debuerant*. Idem, cap. 6, præfat. in Job., exponens illud: *Victima impiorum abominabiles Deo sunt*. Et habetur cap. *Gravibus*, 5, q. 7. Bernard., super Cantica, serm. 65, explicans illud: *Oratio justi penetrat cælos*. Si igitur ita est, quod orationes hominis peccatoris Deus non audit, quo pacto intelligendus erit Augustinus, tractat. 44 in Joannem, ad illud cap.

operari necesse est, et orare, bene juxta utrumque **285** dictum est: *Levemus corda nostra cum manibus ad Deum*; ne de negligentia mandatorum corde reprehendatur, dum salutem nostram obtinere aut sola oratione, aut sola operatione, contendimus.

19. Postquam bonum opus agimus, lacrymæ orationum fundantur, ut meritum actionis humilitas impetret precis.

20. Culpabiliter manus ad Deum expandit, qui facta sua orando jaetanter prodit, sicut Pharisæus in templo jaetanter orabat, seseque magis quam Deum de operibus justis laudari volebat (*Luc. xviii*).

21. Quorundam oratio in peccatum convertitur, sicut de Juda proditore scribitur (*Ps. cviii*). Qui Benim jaetanter orat, laudem appetendo humanam, non solum ejus oratio non delet peccatum, sed et ipsa vertitur in peccatum. Sicut Judæi, et hæretici, qui licet jejunare et orare videantur, eorum tamen oratio non illis ad purgationis proficit meritum, sed mutatur potius in peccatum.

22. Ideo interdum oratio electorum in pressuris eorum differtur, ut impiorum perversitas augeatur. Verum dum justi temporaliter audiuntur, pro eorū

ix: *Scimus, quia peccatores Deus non audit? Illud, inquit, verum est cæci adhuc innuncti, id est, nondum perfecte illuminati. Nam si peccatores Deus non exaudit, frustra publicanus dixisset: Domine, propitius esto mihi peccatori*. Idem Chrysostomus, homilia 18, in opere imperfecto, exponens illud: *Omnis qui petit accipit, sive justus, inquit, sive peccator*. Sic hæc loca discrepantia concilianda sunt, et interpretanda, peccatorem in peccatum lapsum absque affectu peccati relinquendi clamantem Deus non audit; at peccatorem humilem ex bono desiderio naturæ petentem, et Deo se prosternentem Deus exaudit, ut inquit Thomas Aquinas, 2-2, q. 83. Hoc vero non ex justitia lit, quia hoc peccator non meretur, sed ex pura misericordia. Observandæ vero sunt in hac peccatoris petitione quatuor leges: prima, ut pro se petat; secunda, ut necessaria ad salutem; tertia, ut pie, id est, ad pietatem spectans; quarta, ut perseveranter petat. Ac tunc oratio erit impetratoria, licet non meritoria. Hæc de peccatoris oratione adnotanda duxi, quia ad totius capituli intelligentiam maxime conducunt. LOAISA.

18. Ad verbum ex Gregorio, lib. Moral. 18, cap. 5, nisi quod apud eum operatione pro opere. LOAISA.

20. Habetur similis exemplum apud Cyprianum, de Oratione Dominica; est autem oratio Pharisæi apud Luc. xviii. LOAISA.

21. Sic scriptum est psalm. cviii de impio: *Oratio ejus fiat in peccatum*. Ubi Hieronymus sic ait: *Pœnitentia Judæ pejus peccatum factum est. Quomodo pejus peccatum est pœnitentia Judæ? Iviit, et suspendio periit, et qui proditor Domini factus est, hic interemptor sui existit; pro clementia Domini hoc dico, quia magis ex hoc offendit Dominum, quia se suspendit, quam quod Dominum prodidit. Oportebat orationem ipsius esse in pœnitentiam, et versa est in peccatum. Vides hæreticum orantem, vides Judæum, vides Manichæum; licet jejurent, licet orent, tamen oratio ipsorum vertitur in peccatum. Hæc Hieronymus, quæ omnia, pauculis verbis additis et immutatis, sua fecit Leo Magnus. Eadem Gregor., homil. 21 in Evangel. LOAISA.*

Ibid. Alii, oratio non delet peccatum, nec ad purgationis proficit meritum. AREV.

22. Ex Greg., lib. Moral. xxvi, cap. 15. LOAISA.

Ibid. Trimm puerorum. Ex Augustin., in 'exposi-

fit salute qui eos affligunt, ut dum illis temporali remedio subvenitur, pravorum oculi ad conversionem aperiantur. Unde et trium puerorum frigidus ignis fuit (*Dan. iii*), ut **286** Nabuchodonosor Deum verum agnosceret. Sicut et propheta in Psalmis ait: *Propter inimicos meos eripe me (Psal. lxxvi, 1, 19).*

25. Proinde tardius exaudiuntur quorundam orationes, ut dum differuntur, fortius excitatæ majoribus præmiis cumulentur: exemplo pruinarum, et repressione messium, in quibus quanto tardius sata semina exeunt, tanto ad frugem cumulatius crescent.

24. Quoties orantes non cito exaudimur, nostra nobis facta in oculis proponamus, ut hoc ipsum quod differtur divinæ reputetur justitiæ, et culpæ nostræ.

25. Interdum quod perseveranter orantes non cito exaudimur, utilitatis nostræ est, non adversitatis. Sæpe enim multos Deus non exaudit ad voluntatē, ut exaudiat ad salutem.

26. Multi orantes non exaudiuntur, providendū illis Deus meliora quam petunt, sicut contingere solet parvulis, qui, ne in scholis vapulent, Deum exorant. Sed non datur illis postulatiōnis effectus, quia impeditur talis auditio ad profectum. Non aliter quibusdam contingit electis. Deprecantur enim Deum pro nonnullis vitæ hujus commodis, vel adversis. Providentiā vero divinā temporaliter eorum desiderio minime consulit, quia meliora illis in æternum promittit.

tione psalm. lxxviii, concione 2. Habetur historia Daniel. iii. Quod fuerit ille ignis frigidus, apparet ex Scripturæ contextu: *Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem, et excussit flammam ignis de fornace, et fecit medium fornacis quasi ventum roris flantem; et non tetigit eos omnia ignis, neque contristavit, nec quidquam molestiæ intulit. Et infra dicitur quod calor ignis non transiit per eos.* Nicolaus Lyranus versat hanc quæstionem hoc loco, an ignis ille fuerit activus, estque in ea sententiā, ut existimet ignem hunc habuisse quidem ignis formam et naturam, sed comburendi et agendi actum fuisse virtute divinā cohibitum. LOAISA.

27. Loquitur de privata oratione, de qua Christus Dominus apostolos docuit. *Matth. vi: Tu autem, cum oraveris, intra cubiculum tuum, et clauso ostio ora Patrem tuum in abscondito. Et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Cyprianus, de Oratione Dominica, causam reddit quare Christus orationi silentium et secretum indixerit: *Magisterio, ait, suo Dominus secreto orare nos præcipit, in abditis et secretis locis, in cubilibus ipsis; quod magis convenit fidei nostræ, ut sciamus Deum ubique esse præsentem, audire omnes, et videre, et majestatis suæ plenitudine in abdita quoque et occulta penetrare.* Hæc Cyprian. Vide etiam Augustin., in psalm. cxli, et Gregor., 8 Moral., cap. 29. LOAISA.

28. Sic scriptum est *Matth. vi: Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare, ut videantur ab hominibus.* LOAISA.

30. Oratio abscondita et abdita ad cordis salutem spectat: hymnorum et psalmorum cantus ad Christi crucifixi gloriam et honorem, ut omnis lingua conflatur, quod Dominus Jesus in gloria est Dei Patris. Unde qui cantum ecclesiasticum de medio tollunt,

A 27. Oratio privatis locis opportunius funditur, majusque obtentum impetrat, dum Deo tantum teste deponitur.

28. Proprium autem hypocritarum est offerre se in oratione videntibus; quorum fructus est, non Deo placere, sed gloriam ab hominibus comparare (*Matth. vi, 7*).

29. Non in multiloquio exaudiuntur homines a Deo, quasi plurimis eum verbis conenter insectere. Neque enim conciliat eum multiplex orantis sermo, sed pura sinceraque orationis intentio.

287 30. Bonum est corde semper orare, bonum et sono vocis Deum spiritualibus hymnis glorificare. Nihil est sola voce canere sine cordis intentione; sed, sicut ait Apostolus: *Cantantes in cordibus vestris (Ephes. v, 19)*, hoc est, non solum voce, sed et corde psallentes. Unde et alibi: *Psallam spiritu, psallam et mente (I Cor. xiv, 15)*.

31. Sicut orationibus regimur, ita psalmorum studiis delectamur. Psallendi enim utilitas tristia corda consolatur, gratiores mentes facit, fastidiosos oblectat, inertes exuscitat, peccatores ad lamenta invitat. Nam quamvis dura sint carnalium corda, statim ut psalmi dulcedo insonuerit, ad effectum pietatis animum eorum insectit.

32. Dum Christianum non vocis modulatio, sed tantum verba divina, quæ sibi dicuntur, debeant commovere, nescio quo tamen pacto modulatione cauentis major nascitur compunctio cordis. Multi enim reperiuntur qui, cantus suavitate commoti, sua cri-

C Christi magnificam gloriam obscurant, dulce curarum levamen evertunt, ordinis ecclesiastici hierarchiam confundunt, pulchritudinem ornatumque admirabilem Christis sponsæ sedant; denum lucem quasi e mundo tollere nituntur, qui choros ecclesiasticos ab Ecclesia abesse contendunt. Sicut enim luce hæc naturali cuncta splendorem, pulchritudinem, ordinem vitamque suscipiunt, quæ in hæc mundana machina continentur; sic choris ecclesiasticis omnia Ecclesiæ munia illustrantur, augentur, amplificantur, et in debito officio conservantur. Quapropter sancti et antiqui Patres in statuendis, componendis, ordinandisque ecclesiasticis officiis multum diuque insudarunt. Vide August., psalm. cxlviii; Hieronym., psalm. cxlvi. LOAISA.

31. De psalmorum laude multa Basilium, homil. 1 super Psalm. Plura Ambrosius. Et Augustinus: *Totius Ecclesiæ (inquit in præfat. Psalmorum) vox una psalmus solemnitates decorat; psalmus tristitiam quæ propter Deum est emollit; psalmus etiam ex corde lapideo lacrymas movet; psalmus angelorum opus est, exercituum celestium spirituale thymiana.* Hæc inter alia adnotare libuit, ut intelligas veram sapientiam a patribus superioris sæculi ad inferiores fuisse derivatam, omniaque eorum sententiis, velut firmissimis radicibus, niti. Basilium, homil. 1 in Psalmos: *Vox est, inquit, Ecclesiæ psalmus. Hic dies festos illustrius reddit, ac perfundit gaudio; cum tristitiam alioquin operetur, sed quæ secundum Deum est, e corde lapideo ciet lacrymas. Psalmus opus est angelorum, celestis illius reipublicæ in communi proposita functio, spirituale thymiana, etc.* Et quæ sequuntur pene omnia ad verbum vertit Augustin. Ambrosius etiam laudes Psalmorum doctissime commemorat in præfatione in Psalmos, a quibus has sententiis de Psalmis Isidorus accepit. LOAISA.

mina plangunt, atque ex ea parte magis flectuntur ad lacrymas, ex qua psallentis insonuerit dulcedo suavissima.

53. Oratio in præsentī tantum vita pro remedio peccatorum effunditur; psalmodiarum autem decantatio perpetuam Dei laudem demonstrat in gloriam sempiternam, sicut scriptum est: *Beati qui 288 habitant in domo tua, Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te (Psal. LXXXIII, 5)*. Cujus operis ministerium quicumque fideliter inuentaque mente exsequitur, quodammodo angelis sociatur.

CAPUT VIII.

De lectione.

1. Orationibus mundamur, lectionibus instruimur; utrumque bonum, si liceat; si non liceat, melius est orare quam legere.

2. Qui vult cum Deo semper esse, frequenter debet orare, frequenter et legere. Nam cum oramus, cum Deo ipsi loquimur; cum vero legimus, Deus nobiscum loquitur.

3. Omnis profectus ex lectione et meditatione procedit. Quæ enim nescimus, lectione discimus; quæ autem didicimus, meditationibus conservamus.

4. Geminum confert donum lectio sanctarum Scripturarum: sive quia intellectum mentis erudit, seu quod a mundi vanitatibus abstractum hominem ad amorem Dei perducit. Excitati enim sæpe illius sermone, subtrahimur a desiderio vitæ mundanæ; atque accensi in amorem sapientiæ, tanto vana spes mortalitatis hujus nobis vilescit, quanto amplius legendo spes æterna claruerit.

5. Geminum est lectionis studium: primum, quo-

CAP. VIII. N. 1. Timotheum Paulus erudit: *Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ. Lectio enim frequens (inquit Ambrosius, lib. 1 super Beatus vir) nec intermissione aliqua destituta, doctrinæ munus operatur.* Augustinus etiam, serm. 112 de tempore, tom. X, erudite de lectione Scripturarum disserit. LOAISA.

Ibid. Melius est. Orationem etiam præponit lectioni Hieronymus, ad Furiam. LOAISA.

Ibid. Ad veteres, in admonit. ad Novindam, cap. 13: *Dicit enim Isidorus quod orationibus mundamur, lectionibus instruimur.* AREV.

2. Ex Augustino, ad verbum, serm. 112 de tempore. Et eodem loco sententia quarta est. LOAISA.

Ibid. Ita Gothus Cod. Nam cum oramus ipsi, cum Deo loquimur. Sicque Augustinus. LOAISA.

5. Id docet Augustinus, lib. de doctrina christiana IV, cap. 4, officium doctoris divini Scripturæ depingens; ubi distinguit inter sapienter dicere, et eloquenter; et tria illa eloquentis munera, docere, delectare, flectere, ad Scripturarum lectionem detorqueat. *Ibidem*, cap. 12: *Docere, inquit, est necessitatis; delectare, stavitatis; flectere, victoriæ.* Horum trium quod primo loco positum est, hoc est, docendi necessitas, in rebus est constituta, quas dicimus, reliqua duo in modo quo dicimus docendo. Quod hic Isidorus dixit, *qua utilitate et dignitate dicatur*, utilitas ad delectationem, dignitas ad victoriam spectat. LOAISA.

6. Id Augustinus passim docet, præsertim psalm. XI, et lib. de opere Monachorum, in fine, cap. 17. LOAISA.

Ibid. Ad implendum Hieronymus, *comm. in Mich. II: Tunc Scripturæ prosunt legenti, si quod legitur opere compleatur.* Idque idem laudat in Marcella vi-

modo Scripturæ intelligantur; secundum, qua utilitate vel dignitate dicantur. 289 Erit enim antea quisque promptus ad intelligendum quæ legit, seque idoneus ad proferendum quæ didicit.

6. Lector strenuus potius ad implendum quæ legit, quam ad sciendum, erit promptissimus. Minor enim pœna est nescire quid appetas, quam ea quæ novaris non implere. Sicut enim legendo scire concupiscimus, sic sciendo recta quæ didicimus implere debemus.

7. Lex Dei et præmium habet, et pœnam legentibus eam. Præmium his qui eam bene vivendo custodiunt; pœnam vero eis qui eam male vivendo contemnunt.

8. Omnis qui a præceptis Dei discedit opere, quoties eadem Dei præcepta legere vel audire potuerit, corde suo reprehensus confunditur, quia id quod non agit memoratur, et teste conscientia interius accusatur. Unde et David propheta deprecatur dicens: *Tunc non confundar, dum respicio in omnia mandata tua (Ps. cxviii, 6)*. Graviter namque unusquisque confunditur quando mandata Dei vel legendi, vel audiendi respicit, quæ vivendo contemnit. Corde enim reprehenditur, dum mandatorum meditatione docetur, quia non implevit opere quod divina didicit jussione.

290 CAPUT IX.

De assiduitate legendi.

1. Nemo potest sensum Scripturæ sanctæ cognoscere, nisi legendi familiaritate, sicut est scriptum: *C Ama illam, et exaltabit te; glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplectatus (Prov. iv, 8)*.

dua, in ejus epitaphio ad Principiam. LOAISA.

8. Hieronymus, ad Principiam, in epitaphio Marcellæ viduæ: *Erubescit enim quamvis præclara doctrina, quam non pia reprehendit conscientia.* LOAISA.

Ibid. Psalm. cxviii. *Tunc non confundar, cum perspexero in omnibus mandatis tuis.* Sic habet Editio nostra Latina. Augustinus, in enarratione conc. 4 in hunc psalm.: *Tunc non confundar, dum inspicio in omnia mandata tua.* Pagninus ita: *Tunc non pudore afficiar, cum respexero ad omnia præcepta tua.* Estque futuri temporis cum perspexero. Id est, cum intelligam et comprehendam eum si ila imperaveris. Nam paucis datum est ut omnium Dei præceptorum teneant rationes et causas, continuoque mandata diligenter exsequantur. LOAISA.

Ibid. Dum respicio in omnia mandata tua. Sabatierius, ad Psalm. cxviii, 6, notat ita id existare in Breviario Romano et Mozarabico. AREV.

CAP. IX. N. 1. Proverb. IV: *Amare illam, et exaltabit te, glorificaberis ab ea, cum eam fueris amplectatus.* Trinus dixerat, *Dilige eam, et conservabit te.* De assiduitate et perseverantia legendi sacras Scripturas multa tradimus a Patribus, in primis a Cypriano, in fine de Spectaculis, et Augustino, lib. II de Doctrina Christiana, cap. 5. *Erit divinarum scripturarum solertissimus indagator.* Quod habetur d. 19. Et in sermone mirabili 58, ad Fratres in eremo. De laudibus Scripturæ, et diligentibus ipsius lectione Ambrosius, lib. super Beati immaculati in via assidue legendum esse docet: *Beatus, inquit, qui in lege Domini die ac nocte meditatur. Sed qui meditatur in lege, eruditur in lege; et quem lex erudierit, Dominus erudit, qui locutus est legem.* Et epistola 3, ad Sabinum, de ejus studio. Hieronymus etiam ad Deme-

2. Quanto quisque magis in sacris eloquiis assiduus fuerit, tanto ex eis uberiorem intelligentiam capit; sicut terra, quæ quanto amplius excolitur, tanto uberius fructificat.

3. Quanto anplius ad quamlibet artem homo descendit, tanto magis ad hominem ars ipsa descendit, sicut in Lege scribitur: *Moyses ascendit in montem, et Dominus descendit* (Exod. xix).

4. Verum est de otio spirituali, quod ille tantum secreta divinorum scrutabitur mandatorum, qui ab actione terrenæ curæ avocaverit animum, et sedula familiaritate Scripturæ sanctis inhæserit. Nam sicut cæcus et videns potest quidem uterque ambulare, sed non consimili libertate, dum cæcus pergens quo non videt offendat, videns vero offendicula cavet, et quo sit pergendum 291 agnoscat; sic et qui núbilo terrenæ curæ fuscatur, si tentet Dei perscrutari mysteria, non valet, quia caligine curarum non videt. Quod ille tantumdem efficere valet, qui sese de exterioribus sæculi curis abstrahit, et totum sese in Scripturarum meditatione defigit.

5. Quidam habent intelligentiæ ingenium, sed negligunt lectionis studium; et quod legendo scire potuerunt, negligendo contemnunt. Quidam vero amorem sciendi habent, sed tarditate sensus præpediuntur; qui tamen assidua lectione sapiunt, quod ingeniosi per desidiam non noverunt.

6. Ingenium tardius etsi non per naturam, per assiduitatem tamen lectionis augmentatur. Nam quamvis sensus hebetudo sit, frequens tamen lectio intelligentiam auget.

7. Sicut qui tardus est ad capiendum, pro intentione tamen boni studii præmium percipit, ita qui præstitum sibi ex Deo ingenium intelligentiæ negligit, condemnationis reus existit, quia donum quod accepit despicit, et per desidiam delinquit.

triadem in fine: *Ama Scripturas sanctas, et amabit te Sapientia. Dilige eam, et servabit te. Honora illam, et amplexabitur te.* Ex quo loco videtur desumpta esse hæc sententia. LOAISA.

Ibid. Cum eam, etc. In multis Codd. mss. deest hoc. LOAISA.

2. August., lib. II de Doctrina Christ., cap. 9, solertius et diligentius in libris sacris præcepta vivendi et regulas credendi esse investigandas docet. LOAISA.

3. Exod. xix, et xxxiv. Et videtur desumpta sententia ex Gregor., lib. V Moral., cap. 25 et 26. LOAISA.

4. I Cor. II: *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus; sed spiritum qui ex Deo est, etc.* Et infra, *Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus, spiritualis autem judicat omnia. Nos autem sensum Christi habemus.* August., in enarratione psalm. cxviii, exponens illud: *Beati immaculati in via, qui ambulat in lege Domini. Beati qui scrutantur testimonia ejus, in toto corde exquirunt eum.* Gregorius etiam idem optime, et ab eo sententiam deductam existimo, lib. Moral. xxiii, c. 20 et 21. LOAISA.

Ibid. Sicut cæcus. Simile exemplum est apud August., serm. 112. LOAISA.

Ibid. Defigit. Goth. Cod. addit: *illum plus metuit diabolus, quem assidue legere viderit.* Quam lectionem in nullo alio Ms. invenio ex tredecim antiquissimis, quos ad emendationem hujus operis jussu Philippi II regis catholici et piissimi ex omnibus bibliothecis Hispaniæ nactus sum. LOAISA.

8. Quidam Dei judicio donum scientiæ quod negligunt accipiunt, ut durius de rebus creditis puniantur. Tardiores autem ideo quod scire cupiunt difficulter inveniunt, ut pro maximo exercitio laboris maximum præmium habeant retributionis.

CAPUT X.

De doctrina sine gratia.

1. Doctrina sine adjuvante gratia, quamvis infundatur auribus, 292 ad cor nunquam descendit; foris quidem perstrepat, sed interius nil proficit. Tunc autem Dei sermo inclusus auribus ad cordis ultima pervenit, quando Dei gratia mentem interius, ut intelligat, tangit.

2. Sicut enim quosdam flamma charitatis suæ Deus illuminat, ut vitaliter sapiant, ita quosdam frigidos torpentesque desicit, ut sine sensu persistent.

3. Plerique acumine intelligendi vivaces existunt, sed loquendi inopia angustantur. Quidam vero in utrisque pollent, quia et sciendi copiam, et dicendi efficaciam habent.

CAPUT XI.

De superbis lectoribus.

1. Plerique, scientia accepta Scripturarum, non ad Dei gloriam, sed ad suam laudem utuntur, dum ipsa scientia extolluntur, et ibi peccant, ubi peccata mundare debuerant.

2. Nunquam consequuntur legendo perfectam scientiam arrogantes. Nam quamvis sapientes in superficie videantur, medullitus tamen veritatis arcana non tangunt, quia superbiæ nube præpediuntur. Semper enim superbi legunt, quærunt et nunquam inveniunt.

3. Divinæ legis penetralia humilibus, et bene ad Deum intrantibus patent; pravis autem atque superbis clauduntur. Nam quamvis divina eloquia in

Ibid. Avocaverit. Al., *evacuaverit.* AREV.

5. August., lib. de Spiritu et Anima, cap. 11, definit ingenium esse vim animæ, sive intentionem qua se extendit anima, et exercet ad incognitorum cognitionem. LOAISA.

Ibid. Sapiunt. Al., *capiunt.* AREV.

CAP. X. N. 1. Divus Hilarius, in psalm. cxxv, in principio, docet doctissime non esse sensu nostro Scripturas sanctas accipiendas, ut hæretici faciunt, sed ejus dono atque ope intelligendas qui dixit: *Accipite Spiritum sanctum, et aperuit Scripturarum abstrusa et recondita sensa.* Docet idem divus Hieronymus, epistola ad Paulinum, in fine. Unde Cyprianus, de unitate Ecclesiæ fere in medio eos corruptores Evangelii nominat, dum depingit hæreticorum mores elegantissime; et ut divus Hieronymus de ipso ait ad Paulinum in fine, instar fontis purissimi, dulcis incedit, et placidus. LOAISA.

Ibid. Infundatur. Videtur exponere illud psalm. cxviii, *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi.* LOAISA.

Ibid. Ultima. Al., *intima.* Advertit Vezozius Semipelagianum saltem fore qui id negaret. AREV.

CAP. XI. N. 1. Totum hoc caput desumptum est a Gregor., lib. Moral. xx, cap. 11, dum exponit illud Job: *Qui rodebant in solitudine, squalentes calamitate et miseria.* LOAISA.

2. *Semper enim.* Sic Gregor., lib. xx Moral., cap. 9: *Quo plus appetunt, plus amittunt.* LOAISA.

lectione arrogantibus sint aperta, in mysterio tamen clausa sunt atque occulta.

4. Dum sermo Dei fidelibus lux sit, reprobis autem ac superbis **293** quodammodo tenebrescit; et unde illi illuminantur, inde isti excæcantur.

CAPUT XII.

De carnalibus lectoribus et hæreticis.

1. Nequaquam legem intelligit qui carnaliter verba legis percurrit, sed is qui eam sensu interioris intelligentiæ perspicit. Nam qui litteram legis intendunt, ejus occulta penetrare non possunt.

2. Multi enim non intelligendo spiritualiter Scripturas, nec eas recte sentiendo, in hæresim devoluti sunt, atque in multis erroribus defluxerunt.

3. In solis fidelibus religata est lex, testante Domino per Prophetam: *Liga testimonium, signa legem in discipulis meis (Isai. viii, 16)*; ne eam aut Judæus intelligat, aut hæreticus, quia non est Christi discipulus. Unitatem quippe pacis, quam Christus docuit, non sequuntur; de qua **294** idem Dominus dicit:

4. *Luxit, Tolet. Got., pro lux sit. LOAISA.*

Ibid. Inde, etc. Augustin., sermon. de tempore 30, de Judæis ita ait: Apud Judæos solas divinas litteras remansuras, quibus gentes instruerentur, illi excæcantur. LOAISA.

Ibid. Lux sit. Ita editi, et in nota Loaisæ addidi pro LUX SIT. Alioquin videri possit dubium an Loaisa voluerit luxit. In textu Grialii est luxit ita notum. Possit legi lux est, aut luget, ut postea tenebrescit. AREV.

CAP. XII. N. 1. Divina legis intellectus exterior verborum carnalis a doctoribus dicitur ex eo quod est apud Paulum, ad Coloss. ii, de seductoribus scriptum: *Nemo vos seducat volens in humilitate et religione angelorum, quæ non vidit ambulans, frustra inflatus sensu carnis suæ, et non tenens caput.* Inde est apud Augustin. frequens carnaliter intelligere, et *terrena carnalisque justitia*, præsertim in expositione Epist. ad Galatas, c. iii, et in expositione psalm. x. *Spiritualiter, inquit, legem intelligitibus sacramentum est liberalis; carnaliter autem sentientes, si Judæi sunt, jugum est servitutis; si pagani, aut hæretici, retinens est cæcætitatis.* Similiter Hieronymus, ad Algasium, quest. 10: *Frustra inflatur Judæus, et tunc sensu carnis suæ, carnaliter cuncta intelligens, et traditionum Judaicarum deliramenta perquirens, non tenens caput.* LOAISA.

Ibid. Verba legis. Ut est illud a Cælestino PP. Galtharum sacerdotibus inhiatum, qui amici pallis, et lumbis præcincti, in ecclesia ministrabant, ut illud Domini præceptum, Sint lumbi vestri præcincti, ad verbum implerent. Epist. 2 ad episcopos Galliar. Qui credant, inquit, se sanctæ Scripturæ fidem non per spiritum, sed per litteras completuros, etc. Et hoc non solum de lege divina, sed etiam de civili dictum est. LOAISA.

2. Ut de Hebionitis tradit Augustin., lib. de Hæreticis ad Quodvultdeum. LOAISA.

3. *Liga. In Excusis, signi, male; ita enim Isaias, viii: Ligu testimonium, signa legem in discipulis meis.* Hunc locum interpretatur Eusebius Cæsariens., lib. vii, cap. 5, Demonstrat. Evang., et Cyprinus, lib. i adversus Judæos, cap. 9, de resurrectione leg. Mosaicæ, quasi dicat, inquit: *Claude legem Moysis, et aperi legem Christi apostolis et discipulis vestram.* LOAISA.

Ib. d. Joann. xiii, In hoc cognoscet omnes quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem, et ita est in Cod. Seguntinu. LOAISA.

4. Legitimum Scripturæ sensum et verum corrumpere, proprium hæreticorum est, ut divus Petrus de

In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem inter vos habueritis.

4. Scripturas hæretici sano sensu non sapiunt, sed eas ad errorem prævæ intelligentiæ ducunt; neque semetipsos earum sensibus subdunt, sed eas perverse ad errorem proprium pertrahunt.

5. Doctores errorum pravis persuasionibus ita per argumenta fraudulentæ illigant auditores, ut eos quasi in labyrinthum implicent, a quo exire vix valeant.

6. Tanta est hæreticorum calliditas, ut falsa veris, malaque bonis permisceant, salutaribusque rebus plerumque erroris sui virus interserant, quo facilius possint pravitatem perversi dogmatis sub specie persuadere veritatis.

B 7. Plerumque sub nomine catholicorum doctorum hæretici sua dicta conscribunt, ut indubitanter lecta credantur. Nonnunquam etiam **295** blasphemias suas latenti dolo in libris nostrorum inserunt, doctrinamque veram adulterando corrumpunt, scilicet vel

Epistolis Pauli dicit, Epist. II, cap. iii. *In quibus, inquit, sunt difficulta intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et ceteras Scripturas ad suam ipsorum perditionem.* Idque etiam annotavit divus Gregor., lib. Moral. xx, cap. 9. Augustinus item, in psalm. xlviii, conc. 1: *Omnia, inquit, divina eloquia salubria sunt bene intelligentibus, periculosa vero iis qui ea volunt ad sui cordis perversitatem detorquere, potius quam suum cor ad eorum rectitudinem corrigere.* Hinc Hieronymus illud: *De sensu est hæresis, non de Scriptura.* Idem Vincentius Lirinensis monachus in aureo libello adversus hæreses. Unde de vero sensu Scripturæ tradendo ac retinendo multa in constitut. divi Clementis inserta sunt. Concil. etiam Constantinop. vi, cap. 2, idem probatur. Idem in concil. Lateran. i, sub Martino I, adversus Paulum Constant. episc. sic decretum est: *Si quis non confiteretur, secundum sanctos Patres, proprie et vere, et omnia quæ tradita sunt, et prædicata sanctæ et apostolicæ Dei Ecclesiæ ab ipsis sanctis Patribus et probabilibus et universalibus quinque conciliis, usque ad unum apicem, verbo et mente, sit condemnatus.* Et in alio Lateranensi, sub Julio II et Leone X, s. s. 10, sub Leone: *Mandamusque omnibus qui prædicandi onus sustinent, qui in futurum sustinebunt, ut evangelicam veritatem et sanctam Scripturam, juxta declarationem et interpretationem doctorum quos Ecclesiæ Dei vel usus diuturnus approbavit, legendoque hactenus recepit, et in posterum recipiet, prædicent et explant; nec quidquam eis proprio sensu contrarium vel dissonum adjiciant; sed illis semper insistant quæ ab ipsis sacra Scripturæ verbis rite ac sane, et præfatorum interpretationibus intellectis, non discordant.* Quam regulam sancti Patres Spiritu sancto affluti novissimo universali concilio Tridentino rursus ad coercenda petulantia hujus temporis hæreticorum ingenia tradiderunt, sess. 4. August., lib. xii Confess., cap. 23, docet quomodo is sit sensus Scripturæ, qui sit omnium doctorum Ecclesiæ, communisque sententia sit Dei sententia. LOAISA.

7. Familiare est hæreticis pestilens suum virus, non solum nomine et auctoritate doctissimorum tenere, verum etiam venenata vesania suæ pocula sub apostolorum titulo insipientibus propinare, quo dulcius facilliusque ab eis hauriantur. Hinc Pauli nomine Thessalonicensibus Epistola mittitur, sicut innuit II Thess.: *Neque per Epistolam, tanquam per nos missam.* Hinc etiam pseudepigrapha dia, liber Sethi filii Noe, Scriptura Cham, Evangelium Petri, Thomæ, Matthei. Hinc Pauli Raptus, Salomonis incantationes, et hujus generis innumera alia, ut tradit Euseb., lib. iii

adficiendo quæ impia sunt, vel auferendo quæ pia **A** solum thura offerendo dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo.

3. Caute meditanda cautoque sensu probanda sunt quæ leguntur, ut, juxta apostolica monita (*I Thess. v. 20, 21*), et teneamus quæ recta sunt, et relutemus quæ contraria veritati existunt; sicque in bonis instruamur, ut a malis illæsi permaneamus.

296 CAPUT XIII.

De libris gentilium.

1. Ideo prohibetur Christianus figmenta legere poetarum, quia per oblectamenta inanum fabularum mentem excitant ad incentiva libidinum. Non enim

Hist. eccles., cap. 19, et concil. Nicæn. II. Priscillianus etiam, et Dictinius hæretici, scripturas sub nomine prophetarum, apostolorum et patriarcharum publicarunt concil. Brachar. Nicephorus etiam, libr. XVI *Hist. eccles.*, cap. 23, asserit Apollinaris hæretici libellos Athanasio, Gregorio et Julio attributos; sic et Epiphano Cypri episcopo Ibe epistolam falso imposuerunt, ut est in concil. Nicæno II. Et Augustino articuli falso impositi. Prosper object. Vincent., cap. 15. Nostris etiam exulceratissimis temporibus Oecolampadii volumen adversus sacramentum Eucharistie Bertramio presbytero ad Corolum Magnum ascribitur; Carolostadii opus adversus imagines ipsi Carolo Magno; Calvini quidam liber Aleuino Carolo Magni præceptoris, ut docte adnotavit Xystus, in Bibliotheca sua. LOAISA.

Ibid. Sic Clementis, Dionysii, Origenis, Athanasii et aliorum nobilium doctorum scripta depravata ab hæreticis fuere, ut Pamphilius martyr, Eusebius Casariensis, Didymus, Rufinus, et alii tradunt. Concilia etiam eidem injuria fuerunt obnoxia, ut in sexto general. concil. Constantin., act. 14, constat. An vero Origenis libri ab hæreticis (ut hoc obiter **C** moneam) corrupti fuerint, longam Picius Mirandulanus disputationem tenuit. Contra eos porro qui flagitium hoc admittere non verentur, et falsos pro veris libros obtrudere audent, ita in Const. apost. statuitur: *Si quis falso inscriptos libros, tanquam sacros, in ecclesia ad populi et cleri corruptionem publicaverit, deponitor.* LOAISA.

Ibid. In nota Loaisæ erat *Dictivius*, mendose pro *Dictinius*. De pseudepigraphis libris in hanc rem plura congerit Fabricius, in opere cui titulum fecit: *Codex pseudepigraphus Novi ac Veteris Testamenti*. Videri etiam possunt Acta Academiae Barcinonensis, pag. 268. De veterum Codicum corruptioribus abunde disserui in prolegomenis ad Sedulium, cap. 7, ac nonnulla addidi in Isidorianis, cap. 70, num. 23 et seqq., et cap. 103. Quod vero Loaisa cum Xysto Senensi aliisque viris doctis, putabat hæreticos sui temporis Bertramio, qui et Bertramnus et Ratramnus dicitur, et Aleuino quadam opera supposuisse, id falsum esse jam diu compertum fuit. Relege Isidoriana, cap. 50, num. 18, et cap. 67, num. 12. Quod cum catholici bonæ fidei jam lateantur, nihil certe erat causæ cur litigins, in opere de Bibliothecis Patrum, pag. 167, hanc controversiam magno apparatu in catholicorum odium excitaret, qui etiam contra Petrum de Marca acriter invehitur. Cæterum Ratramnum in suis operibus nihil contra catholicam de Eucharistia doctrinam asseruisse contendit Acherius, in præfat. ad I tom. Spicilegii. AREV.

8. Sic habet Apostolus, *I Thess. v*: *Prophetias nolite spernere; omnia autem probate.* LOAISA.

CAP. XIII. N. I. Citatur in collectis Gratiani, dist. 57, cap. *Idco prohibetur*. In tota illa distinct. sæcularium librorum agitur ex decreto concil. Carthag. IV, c. 16, et Hieronym., et Rabano, et Beda, et Clemente. LOAISA.

2. Quidam plus meditari delectantur gentilium dicta propter tumentem, et ornatum sermonem, quam Scripturam sanctam propter eloquium humile. Sed quid prodest in mundanis doctrinis proficere, et inanescere in divinis; caduca sequi figmenta, et coelestia **297** fastidire mysteria? Cavendi sunt igitur tales libri, et propter amorem sanctarum Scripturarum vitandi.

3. Gentilium dicta exterius verborum eloquentia nitent, interius vacua virtutis sapientia manent; eloquia autem sacra exterius incompta verbis apparent,

Ibid. Paulinus, epist. 7:

B Negant Camonis, nec patent Apollini
Dicata Christo pectora.

De lectione episcoporum, et sacerdotum, et quomodo, juxta Apostoli sententiam, attendere debeant lectioni, exhortationi et doctrinæ, est in collectis Gratiani, d. 53, c. *Qui ecclesiasticis disciplinis*; et, si quis vult, ex Doctino in epist. I ad Hesychem; et Orig., homil. 6 ad caput VII Levit. Et Gregorius, libr. IX Registr., epistola 48, Desiderium episcopum reprehendit, quod grammaticam quibusdam exponeret, quia in uno se ore cum Jovis laudibus Christi laudes non capiunt. Non omnia tamen poetarum figmenta protinus Christianis interdiciuntur, sed ea duntaxat quæ libidinis fomenta excitant. Nam, ut Ambros. docet, libr. III de fide S. Trinitatis, in principio tom. II, etiam in divinis Scripturis poetarum inveniuntur colores, et similitudines, et versiculi poetarum divinis libris inserti sunt. Nam et gigantes, et vallem Titanum prophetici sermonis series non refugit, et Isaias sirenas et filias passerum dixit, et Jeremias. Unde August., libr. II de Civit. Dei, cap. 8, improbat quidem studium tragediarum, et comædiarum, et poetiarum fabularum, sed earum duntaxat, quæ verborum obscenitate compositæ sunt, puerisque earum lectionem interdicit. Idque non solum ipse, atque alii sancti Patres, verum etiam gentiles, qui virtutum leges tradunt, inter quos est Plato, libr. de Legibus, et alii. Vide Augustin. ipsum, libr. XIV de Civitat. Dei. LOAISA.

Ibid. Sedulius initio Carminis Paschalis, etc.

Quom sua gentiles studeant figmenta poetæ,

Vide PP. apostolicos Cotelerii, tom. I, pag. 204. Ante hanc sententiam: *Idco prohibetur Christianis*; vel, ut alii habeant, *Christianis*, nonnulli præmiunt aliam his verbis: *Pœtæ ideo in libris suis Venerem impudicam, Martemque adulterum deum appellare voluerunt, ut persuaderent mentibus hominum quasi deum imitari malum, ut duo libidinosa persuasione eorum flagitia confidenter committunt, non quasi homines peritos, sed quasi cælestes deos imitari videantur. Ideoque prohibetur, etc.* Ita vetus Editio. Quod autem ait Vezzosius, Loaisam fateri id abesse a veterum Mss., id in Editione Grialii non apparet. AREV.

2. *Proficere.* Vezzosius edidit *perficere*; sed fateor melius fortasse esse *proficere*. AREV.

3. *Eloquia autem sacra.* Sic vetus Editio; nec videtur cur Loaisa, sive Grialius et Vezzosius adoptaverint *eloquia autem sacra*. Alvarus Cordubensis, in epistola 4 ad Joannem, apud Florezium, Hisp. sacr. tom. XI, pag. 117, ita refert hunc locum: *Audi nunc quid Isida us sanctissimus dicat: Gentilium dicta, etc., eloquia autem sacra, etc.* Quod autem addi: *Intende quid dicat: Quod eloquia inculca sit sacra, etc.*, id minime arguit quod in textu Isidori non sit legendum *eloquia*. AREV.

intrinsicus autem mysteriorum sapientia fulgent. A Unde et Apostolus: *Habemus, inquit, thesaurum istum in vasis fictilibus (II Cor. iv, 7).*

4. Sermo quippe Dei occultum habet fulgorem sapientiae et veritatis repositum in verborum vilissimis vasculis.

5. Ideo libri sancti simplici sermone conscripti sunt, ut non in sapientia verbi, sed in ostensione spiritus homines ad fidem perducerentur (I Cor. ii, 4). Nam si dialectici acuminis versutia aut rhetoricæ artis eloquentia editi essent, nequam putaretur fides Christi in Dei virtute, sed in eloquentiæ humanæ argumentis consistere; nec quemquam crederemus ad fidem divino inspiramine provocari, sed potius verborum calliditate seduci.

6. Omnis sæcularis doctrina spumantibus verbis resonans, ac se per eloquentiæ tumorem attollens, per doctrinam simplicem et humilem Christianam evacuata est, sicut scriptum est: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi (I Cor. i, 20)?*

7. Fastidiosis atque loquacibus Scripturæ sanctæ minus propter sermonem simplicem placent. Gentili enim eloquentiæ comparata videtur illis indigna. Quod si animo humiliter mysteria ejus intendant, confestim advertunt quam excelsa sunt quæ in illis despicunt.

8. In lectione non verba, sed veritas est amanda. Sæpe autem reperitur simplicitas veridica, et composita falsitas, quæ hominem suis erroribus illicet, et per linguæ ornamenta laqueos dulces aspergit.

5. Sic Paulus I Cor. ii: *Non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei.* LOAISA.

6. *Humilem Chr. Ita Goth. Salm. et alii Mss. Humilitatem Christianam, Tolot.* LOAISA.

8. Ambros., epist. 5, ad Sabinum; in princ. LOAISA.

9. Alludit ad illud Pauli: *Scientia inflat, charitas æquificat.* LOAISA.

Ibid. Psalm. Lxx. Ubi Basilus probat Symmæchi versionem: *Quoniam adnumerare nequeo, ingrediar in potentias Domini, quoniam politius erat illud: Os meum annuntiabit justitiam tuam. Hæc autem promissio, quia major est viribus humanis, subiecit: Quoniam connumerare nequeo; tales enim Scripturas non est natura mea assecuta. Attamen ingrediar in potentias Domini, ut humanæ naturæ imbecillitatem possibilem reddam. Idem Theodoretus. Augustinus, quod alii Codd. habent negotiationem, et de literatura hæreticorum, et negotiatione exponit: Sunt, inquit, qui de omnibus litteris, tam sacris quam profanis interpretentur, ut est illud Isai. xxix: *Nescio litteras,* quasi dicat, non satis intelligo Scripturas sacras, neque mysteria quæ in eorum sensu abdita latent incognita: litteraturam vocat legem Moysis in cortice et littera; cognoscere interpretatur approbare. Quasi dicat: Non approbavi litteram occidentem, intravi in potentias, vivificante spiritu filii Dei, recolendas atque annumerandas, satis mihi erit meditari et dicere alii Deum omnia posse; et tota ratio facti mihi erit potentia factientis. LOAISA.*

11. Grammaticos hic vocat Aristarchos illos qui sibi de omni doctrina judicium vendicabant, censors doctrinæ, et styli; quorum et inanem tumorem reprehendit August., lib. de catechizand. Rudibus, cap. 9. *Sedulo monendi sunt scholastici, ut, humilitate*

298 9. Nil aliud agit amor mundanæ scientiæ, nisi extollere laudibus hominem. Nam quanto majora fuerint literaturæ studia, tanto animus arrogantiae fastu inflatus majore intumescit jactantia. Unde et bene psalmus ait: *Quia non cognovi literaturam, introibo in potentias Domini (Psal. Lxx, 15).*

10. Simplicioribus litteris non est præponendus focus grammaticæ artis. Meliores sunt enim communes literæ quia simpliciores et ad solam humilitatem legentium pertinentes, illæ vero nequiores, quia ingerunt hominibus perniciosam mentis elationem.

11. Meliores esse grammaticos quam hæreticos. Hæretici enim laustum lethiferi succi hominibus persuadendo propinant, 299 grammaticorum autem doctrina potest etiam proficere ad vitam, dum fuerit in meliores usus assumpta.

CAPUT XIV.

De collatione.

1. Cum sit utilis ad instruendum lectio, adhibita autem collatione majorem intelligentiam præbet. Melius est enim conferre quam legere.

2. Collatio autem docibilitatem facit. Nam propositis interrogationibus cunctatio rerum excluditur, et sæpe objectionibus latens veritas approbatur. Quod enim obscurum aut dubium est, conferendo cito perspicitur.

3. Multum prosunt in collatione figuræ. Res enim quæ minus per se advertuntur, per comparisonem rerum facile capiuntur. Nam sæpe sub specie aliâ spirituales causas Scripturæ divinæ insinuant; et,

C *induti Christiana, discant non contemnere quos cognoverint morum vitia quam verborum amplius devitare. Et habetur d. 38. Unde de sensu et intelligentia divinarum litterarum, non de grammatica, certandum docet lib. ii Doctrinæ Christi., c. 15. Rursus utile esse grammaticorum tropos prænoscere ad intelligentiam literalis Scripturæ sensus, docet lib. iii, cap. 29. Et d. 37, Iuse, sub nomine Hieronymi, in i caput Epist. ad Titum. Si quis, inquit, artem noverit grammaticam, vel dialecticam, ut recte loquendi rationem habeat, et inter falsa et vera dijudicet, non improbamus; geometria, et arithmetica, et musica habent in sua scientia veritatem, sed non est scientia illa scientia pietatis. Scientia pietatis est nosse legem, intelligere prophetas, Evangelio credere, apostolos non ignorare; grammaticorum autem doctrina etiam potest proficere ad vitam, dum fuerit in meliores usus assumpta. Clemens Alexandr., Strom. 1, ex sententia Eupolemi, tradit Moysen primum fuisse sapientem, et grammaticam primo tradidisse Judæis, et Phœnicibus a Judæis cepisse. Idem Basilus homilia πρὸς τοὺς νέους.*

D *Ibid.* Hoc loco Isidorus moderatus, prudensque, ut ait Vezziosius, mollit quodammodo quæ ante dixerat, et indicat quo fine libri profani utiliter et sine culpa legi possint. Isidorus ipse mentem suam aperit, in Exodum, cap. 16, n. 2: *In auro, et argento, ac veste Ægyptiorum significate sunt quadam doctrinæ quæ ex ipsa consuetudine gentium non inutili studio discuntur.* Facile esset hoc argumentum amplificare. AREV.

CAP. XIV. N. 1. Augustin., lib. ii Soliloquiorum, non alia ratione melius veritatem quæri posse affirmat, quam interrogando et respondendo. Et lib. i Academ. Quæst., disput. 1, cap. 3: *Veritatis sola inquisitio perfectum sapientiæ munus est.* LOAISA.

3. August., tradit disputandi normam lib. de Utili-

nisi per aliquam evidentem ostensionem, vix apparent occulta legis mysteria.

4. Sicut instruere solet collatio, ita contentio destruit. Hæc enim, relicto sensu veritatis, lites generat, et pugnando verbis etiam in Deum blasphematur. Inde et hæreses, et schismata, quibus subvertitur fides, veritas corrumpitur, scinditur charitas. (*II Tim. II, 23, Tit. III, 9*).

5. Contentiosarum studium non pro veritate, sed pro appetitu laudis, certat; tantaque est in his perversitas, ut veritati cedere nesciant, ipsamque rectam doctrinam evacuare contendunt.

300 6. In disputatione fidelium cavenda est propositionum artificiosa subtilitas, quæ callidis objectionibus retia tendit; ita enim versutis assertionibus pravorum disputatio innodatur, ut recta esse simulent quæ perversa persuadent.

7. Lectio memoriæ auxilio eget. Quod si fuerit naturaliter tardior, frequenter tamen meditatione acuitur, ac legendi assiduitate colligitur.

8. Sæpe proluxa lectio longitudinis causa memoriæ legentis obtergit. Quod si brevis sit, submotique libro sententia retractetur in animo, tunc sine labore legitur, et ea quæ lecta sunt recolendo a memoria minime excidunt.

9. Acceptabilior est sensibus lectio tacita quam aperta; amplius enim intellectus instruitur, quando vox legentis quiescit, et sub silentio lingua movetur. Nam clare legendo et corpus lassatur, et vocis acumen obtunditur.

CAPUT XV.

De contemplatione et actione.

1. Activa vita innocentia est operum bonorum,

tate credendi ad honoratum. *Separatis, inquit, nudis locorum communium, rescum re, causa cum causa, ratio cum ratione configit.* LOAISA.

4. Sic Paulus, *II Tim. II: Stultus autem et sine disciplina quæstiones devota, sciens quia generant lites. Et ad Titum fere idem, cap. III: Stultus autem quæstiones, et genealogias, et contentiones et pugnas legis devota; sunt enim inutiles, et vanae; ubi quæstiones multas ineruditas appellat, Ambrosio auctore, quæ ex contentione fiunt, et sine ullo fructu disciplinæ Christianæ.* LOAISA.

6. *Fidelium. Al., infidelium; hoc est, contra infidelium.* AREV.

8. *Obtergit.* Ita est in Goth. Tolet.; nam a Salmant. abest tota sententia, in reliquis omnibus, obliterat. LOAISA.

CAP. XV. N. I. De vita activa et contemplativa passim Gregorius agit, sed præsertim lib. II super Ezech., homil. 14, et lib. V Exposit. in I Regum, cap. XV, illud: *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo servimus, ad Philipp. III.* Vita activa et contemplativa nigrifice depingitur ab Augustino, præsertim super Joan., tract. ult. *Duas itaque vitas sibi divinitus prædicatas et commendatas novit Ecclesia; quarum una est in fide, altera est in specie; una in tempore peregrinationis, altera in æternitate mansionis; una in labore, altera in requie; una in via, altera in patria; una in opere actionis, altera in mercede contemplationis; una declinat a malo, et facit bonum, altera nullum habet a quo declinet malum, magnum habet quo perfruatur bonum.* Et lib. II de verbis Domini, serm. 26 et 27. Idem fere Basilii in regularum monasticarum præmio, ubi fuse hæc materiam tractat. Clemens etiam Alexandrinus, lib. Strom. VI, veritatem in cognitio-

A contemplativa speculatio supernorum; illa communis multorum est, ista vero paucorum.

2. Activa vita mundanis rebus bene utitur, contemplativa vero mundo renuntians, soli Deo vivere delectatur.

301 5. Qui prius in activa vita proficit, ad contemplationem bene conscendit. Merito enim in ista sustollitur, qui in illa utilis invenitur. Quicumque adhuc temporalem gloriam, aut carnalem affectat concupiscentiam, a contemplatione prohibebitur, ut positus in actualis vitæ operatione purgetur. In ista enim prius per exercitium boni operis cuncta exhaurienda sunt vitia, ut in illa jam pura mentis acie ad contemplandum Deum quisque pertranseat. Et licet conversus statim ad contemplationem conscendere cupiat, tamen ratione cogitur, ut prius in activæ vitæ operatione versetur.

4. Exemplum enim activæ et contemplativæ vitæ de Jacob sume, qui dum ad Rachel, hoc est, ad visum principium, destinaret, quæ contemplationem significat, Lia illi, hoc est, laboriosa vita supponitur, quæ activam demonstrat (*Gen. XXIX*).

5. Sicut sepultus ab omni negotio terreno privatur, ita et contemplationi vacans ab omni occupatione actuali avertitur. Et sicut ab actuali vita conscendentes in contemplationis quiete sepeliuntur, ita ab actione sæculi recedentes eos vita activa in se quasi sepeliendos suscipit; ac per hoc vitæ mundanæ activa vita, et vitæ activæ contemplativa sepulcrum est.

C 6. Viri sancti, sicut a secreto contemplationis egrediuntur ad publicum actionis, ita rursus ab actionis manifesto ad secretum **302** contemplationis

nem et actionem partitur. Et de excellentia vitæ contemplativæ lib. VII. Prosper etiam tres libros de Vita contemplativa composuit, et discrimen utriusque vitæ statuit, potissimum lib. I, cap. 12. LOAISA.

5. Greg., lib. VI Moral., c. 17. LOAISA.

Ibid. Et licet conversus. Conversus is dicitur, qui sæculo renuntians sequitur in vita perfecta Christum. Unde laici, qui sæculo renuntiarunt, in religione conversi appellantur. Est enim in illis conversio quædam cordis versio. Impositum illis nomen videtur ab illo Ezech. XXXIII, quod Augustinus, lib. de vera et falsa Pœnitentia ita citat: *Quacunque hora peccator ingemuerit, et conversus fuerit, vita vivet.* Aditque Augustin.: *Dixit, conversum, non tantum versum, vita vivere. Versum quidem puto, qui dolet de crimine; conversum, qui dolet de animi ejus quam exposuimus varietate. Vertitur a peccato, qui jam vult dimittere peccatum. Convertitur, qui jam totus et omnino vertitur, qui jam non tantum penas non timet, sed ad bonum Domini contendere festinat. Quæ conversio si contigerit alicui, etiam in fine, desperandum non est de ejus remissione. Sed quoniam vix vel raro est tam justa conversio; timendum est de pœnitente sero.* LOAISA.

4. Gregor., lib. II super Ezech., homil. 14. LOAISA.

Ibid. Hæc et similia repetita sunt in commentar. in Genes., in opusculo de Vita activa et contemplativa, inter appendices referendo, et in Differentiis rerum. AREV.

5. Ex Greg., lib. VI Moral., cap. 17. LOAISA.

6. Ex Gregor., lib. VI Moral., cap. 17. Est etiam lib. VI, epist. 169, ad Cyriacum episcopum. Et habetur 8, q. 1, cap. In Scripturis. LOAISA.

Intimæ revertuntur, ut intus Deum laudent, ubi acceperunt unde et foris ad ejus gloriam operantur. **A** adversa sentiunt, ad cœleste desiderium ardentius excitentur.

7. Sicut aquilæ moris est semper oculum in radium solis insigere, nec deflectere, nisi escæ solius obtento, ita et sancti a contemplatione ad actualem vitam interdum reflectuntur, considerantes illa summa sic esse utilia, ut tamen ista humilia sint paululum nostræ indigentiaë necessaria.

8. In activæ vitæ genere humana intentio perseveranter incedit; in contemplatione autem sese per intervalla resumit, quia diuturnitate contemplanti lassatur.

9. Visio animalium in Ezechiele, quæ ibant, et non revertabantur (*Ezech. 1*), pertinent ad vitæ activæ perseverantiam; et iterum ea animalia, quæ ibant et revertabantur, pertinent ad contemplativæ **B** vitæ mensuram, in qua dum quisque intenderit, sua reverberatus infirmitate reflectitur; atque, iterum renovata intentione, ad ea unde descenderat rursus erigitur. Quod fieri inactiva vita non potest, de qua si quisque reflectat vel ad modicum, statim vitiorum excipitur luxu.

10. Oculus dexter scandalizans, quem evelli Dominus præcepit (*Math. v, 29*), vita contemplativa est. Duo oculi in facie, activa vita et contemplativa in homine. Qui igitur per contemplationem docebit errorem, melius est si evellat contemplationis oculum, servans sibi unum vitæ activæ obtutum, ut sit utilius illi per simplicem actionem ire ad vitam, quam per contemplationis errorem mitti in gehennam.

11. Sæpe mens ad summa ab imis erigitur, et sæpe a summis ad infima pondere carnis reclinata reflectitur.

12. Multos Deus ex carnalibus sua gratia visitat, et ad contemplationis fastigium elevat. Multosque a contemplatione justo judicio deserit, et lapsos in terrenis operibus derelinquit.

303 CAPUT XVI.

De contemptoribus mundi.

1. Ea quæ sæculi amatoribus chara sunt, sancti velut adversa refugiunt; plusque adversitatibus mundi gaudent, quam prosperitatibus delectantur.

2. Alienos esse a Deo quibus hoc sæculum ad omne commodum prosperatur. Servis autem Dei **D** cuncta hujus mundi contraria sunt; ut dum ista

7. Greg., lib. IX Moral., c. 16. LOAISA.

8. Greg., lib. Moral. X, c. 40. LOAISA.

9. Gregor., ibid. LOAISA.

Ibid. Luxu. Ita Goth. Salm., et alii mss. *Fluxu*, Tolet. et Edit. vet. LOAISA.

Ibid. Pertinet ad, etc. Ita Vezzosi et alii. In vet. Editione est *pertinet*, ut ad visionem referatur. AREV.

10. In Editione Grialii indicabatur nota Loaisæ, quæ prætermissa fuit. In prologo operis Juliani Pomerii, de *Vita activa et contemplativa*, quod etiam sancto Prospero tribuitur, exstat hæc paritas oculi dexteri scandalizantis. AREV.

CAP. XVI. N. 1. De tribus vocationum generibus ab homine, a Deo, et ex necessitate, disserit Pha-

3. Magna apud Deum refulget gratia, qui huic mundo contemptibilis fuerit. Nam revera necesse est ut quem mundus odit diligatur a Deo.

4. Sanctos viros in hoc sæculo legimus peregrinos esse, et hospites (*Hebr. xi, 15*); unde et reprehenditur Petrus quod tabernaculum in monte figere cogitavit (*Math. xvii, 4*), quia sanctis in hoc mundo tabernaculum non est, quibus patria et domus in cœlo est.

5. Sancti viri ideo contemnere cupiunt mundum, et motum mentis ad superna revocare, ut ibi se recolligant, unde deflexerint, et inde se subtrahant, ubi dispersi sunt.

6. Justi, qui rebus honoribusque, ac vitæ blandimentis renuntiant, proinde se ab omni terrena possessione mortificant, ut Deo vivant; ideoque sæculi hujus blanditias calcant, ut validiores ad vitam illam de hujus vitæ mortificatione consurgant. Cuncta quippe temporalia, quasi herbæ virentes, arescunt et transeunt; ideoque pro æternis rebus, quæ nunquam arescunt, recte ista Dei servus contemnit, quia in eis stabilitatem non aspicit.

304 7. Qui post renuntiationem mundi ad supernam patriam sanctis desideriis inibat, ab hac terrena intentione, quasi quibusdam pinnis, sublevatus erigitur, et in quo lapsus erat, per gemitum conspicit, et ubi pervenerit, cum gaudio magno intendit. Qui vero, a contemplationis requie reflexus, **C** in curas hujus sæculi incidit, si ad memoriam sui revertatur, protinus ingemiscit; quantumque fuerint tranquilla quæ perdidit, et quam confusa sint in quibus cecidit, ex ipsa laboris sui difficultate cognoscit. Quid enim in hac vita laboriosius quam terrenis desideriis æstare? Aut quid hic securius quam hujus sæculi nihil appetere? Qui enim hunc mundum diligunt, turbulentis ejus curis et sollicitudinibus conturbantur. Qui autem eum odium, nec sequuntur, internæ quietis tranquillitate fruentes, futuræ pacis requiem, quam illi expectant, hic quodammodo habere jam inchoant.

CAPUT XVII.

De sanctis qui se a consortio sæculi separant.

1. Sancti viri funditus sæculo renuntiantes, ita huic mundo moriuntur, ut soli Deo vivere delectentur. Antonii discipulus, apud Cassian., coll. 3, cap. 3; et similiter de tribus abrenuntiationum modis, eadem collat., cap. 6, ac toto pene libro. Ambrosius, de *Fuga sæculi*, pie omnes ad mundi contemptum adhortatur. LOAISA.

4. Paulus, XI ad Hebræos: *Quia peregrini et hospites sunt super terram.* Et I Petri: *Obsecro vos tanquam advenas et peregrinos.* LOAISA.

6. In hac sententia triplicem abrenuntiationem complectitur Isidorus, de qua Cassianus, collat. 3, cap. 6, ut supra retuli. LOAISA.

Ibid. Quasi herbæ. Allusum ad illud Isaia: *Omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos agri.* LOAISA.

tur; quantoque ab hujus sæculi conversatione se subtrahunt, tanto internæ mentis acie præsentiam Dei, et angelicæ societatis frequentiam contemplantur.

2. Malorum tam prava sunt opera manifesta, ut hi qui supernam patriam desiderant, non solum mores eorum, sed et consortia fugiant. Quidam etiam corporaliter separari desiderant ab iniquis, ut eorum non involvantur delictis. Neg. nulli, etsi non corporali discessu, spiritali tamen ab eorum intentione recedunt; qui etsi communes sunt conversatione, discreti tamen sunt corde vel opere. Et licet sæpe in medio carnalium vitam Deus protegat electorum, tamen satis rarum est ut quis inter sæculi voluptates positus a vitiis maneat illibatus, in quibus etsi non cito implicetur, aliquando tamen attrahitur. Neque enim diuturnus esse poterit, qui periculo proximus fuerit.

3. Via sine offendiculo, vita monachi sine cupiditatis et timoris impedimento. Dum enim quisque a consortio mundi abstrahitur, nec cupiditas eum obligat consentientem, nec cruciat sentientem.

305 4. Bonum est corporaliter remotum esse a mundo, sed multo est melius voluntate; utrumque vero perfectum; ille ergo perfectus est, qui huic sæculo et corpore et corde discretus est.

5. Onager, ut ait Job, contemnit civitatem, et monachi communem sæcularium civium conversationem. Illi adversa vitæ nostræ appetunt, prospera contemnunt, ut, dum ab eis hæc vita despicitur, futura inveniatur.

CAPUT XVIII.

De præceptis altioribus monachorum.

1. Alia sunt præcepta quæ dantur fidelibus communem vitam in sæculo agentibus atque alia sæculo huic renuntiantibus. Illis enim dicitur ut sua omnia bene gerant, istis ut sua omnia bene derelinquant. Illi præceptis generalibus astringuntur, isti præcepta generalia perfectius vivendo transcendunt.

2. Ad perfectum non sufficit, nisi ut, abnegatis omnibus suis, etiam seipsum quisque abneget; sed quid est seipsum abnegare, nisi voluptatibus propriis renuntiare? Ut qui superbus erat sit humilis; qui iracundus esse studeat mansuetus. Nam si ita quisque renuntiet quæ possidet omnibus, et suis non renuntiet moribus, non est Christi discipulus. Qui enim renuntiat rebus suis, sua abnegat; qui vero renuntiat moribus pravis, semetipsum scilicet abnegat.

CAP. XVII. N. 4. Alii, qui a sæculo et corpore et corde disjunctus est. Quod commodius videtur. AREV.

5. Est apud Job, xxxix: *Contemnit, inquit, multitudinem civitatis, et clamorem exactoris non audit; quem locum eodem quo Isidorus modo Gregor. interpretatur. lib. xxx Moral., cap. 12, et Cass., coll. 17, cap. 6. LOAISA.*

CAP. XVII. N. 2. Gregor., homil. 52 in evang. LOAISA.

Ibid. Alii, propriis voluntatibus renuntiare. AREV.

CAP. XIX. N. 4. Vulgata Editio, Jerem. XLVIII:

A Unde et Dominus: *Qui vult, inquit, post me venire, abneget semetipsum (Math. xvi, 24).*

306 CAPUT XIX.

De humilitate monachi, vel opere.

1. Summa virtus monachi humilitas, summum vitium ejus superbia est. Tunc autem se quisque monachum judicet, quando se minimum existimaverit, etiam cum majora virtutum opera gesserit.

2. Qui mundum deserunt, et tamen virtutes præceptorum sine cordis humilitate sequuntur, isti quasi de excelso gravius corruunt, quia deterius per virtutum elationem dejiciuntur, quam per vitia prolabi potuerunt.

3. Omnis Dei servus de suis meritis non debet attolli, dum posse videat ex inferioribus sibi prælatiores alios fieri. Noverit autem omnis sanctus se alterius non præponere sanctitati. Semper Dei servi conscientia humilis esse debet et tristis, scilicet, ut per humilitatem non superbiat, ut per utilem mœrorem cor ad lasciviam non dissolvat.

4. Dei servus dum bonum aliquod opus agit, utrum ei ad boni remunerationem pertineant quæ faciunt, incertus est, ne forte discussione cœlestis Judicis reus pensetur, et in his quæ Dei sunt negligenter aut superbe aliquid operasse inveniatur. Ideoque pro hoc ipso tristis mœrensque efficitur, atque indesinenter turbatur, reminiscens procul dubio scriptum esse: *Maldictus qui facit opus Dei negligenter (Jerem. XLVIII, 10).* Nam veraciter condemnatur, si per torporem ea quæ bona sunt agimus.

C 5. Dei servum sine intermissione legere, orare et operari oportet, ne forte mentem otio deditam spiritus fornicationis subripiat. Cedit enim labori voluptas, animus autem vacantem cito præoccupat. Contuere Salomonem per otium multis fornicationibus involutum, et per fornicationis vitium usque in idololatriam lapsum.

307 CAPUT XX.

De tempore monachorum.

1. Qui non rigida intentione monachi professionem sectantur, quanto superni amoris propositum dissolute appetunt, tanto proclivius ad mundi amorem denuo redeunt. Nam professio non perfecta præsentis vitæ repetit desideria; in quibus etsi nondum se monachus alliget opere, jam tamen alligat cogitationis amore. Longe quippe a Deo est animus, cui hæc adhuc vita dulcis est. Iste enim quid de supernis appetat, quid de infinis fugiat, nescit. Nam sicut

Maldictus homo qui facit opus Dei fraudulenter. Quomodo etiam legit Cassian., coll. 21, de remissione quinquagesimæ, cap. 22. LOAISA.

Ibid. Operasse. Ita exemplaria, pro operatus esse. AREV.

5. Augustin., ad frat. in eremo serm. 17, tom. X. LOAISA.

CAP. XX. N. 4. In Vulgata Edit. est: *Qui addit scientiam, addit et laborem.* Alii tamen legunt *dolorem*, ut hic noster Isidorus, rectius. Ita enim Græce est: *καὶ ὁ προσθηθεὶς γνώσει, προσθήσει ἄλγην.* LOAISA.

scriptum est : *Qui apponit scientiam, apponit et dolorem.* (Eccle. I, 18).

2. Quantum enim quisque potuerit superna scire, quæ appetat, tanto de infimis acrius quibus inhæret dolere debet. Propter hoc enim et Jacobus apostolus dicit : *Miseri estote, lugete, et plorate, risus vester in luctum convertatur, et gaudium in mœrorem* (Jac. IV, 9). Hinc etiam Dominus : *Beati, inquit, qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur* (Matth. V, 5). Et rursus : *Vae vobis qui ridetis, quoniam flebitis* (Luc. VI, 25).

5. Qui ad hoc conversionem sanctitatis præterdit, ut aliis quandoque præesse desideret, iste non discipulus Christi, sed pravitatis sectator existit, quia non pro Deo, sed pro sæculi honore portare studet crucis Christi laborem.

CAPUT XXI.

De monachis qui curis sæculi occupantur.

1. Hi qui pro Dei timore sæculo renuntiant, et tamen curis rerum familiarium implicantur, quanto se rerum studiis occupant, tanto a charitate divina seipos separant. Qui simul et terrenis **308** parere curis et divinis exerceri student, utrumque complecti simul non valent. Nam duas curas pariter inesse pectori humano non posse; et duobus servientem dominis, utrique placere difficile est.

2. Nisi prius a secretioribus cordis expellatur importuna sæcularium multitudo curarum, anima, quæ intrinsicus jacet, nequaquam resurget. Nam dum se per innumeras sæculi cogitationes spargit, ad considerationem sui se nullatenus colligit.

3. Arguitur eorum tepor qui, Deo vacare volentes, et mundo renuntiant, et curas proprias aspernantur; sed dum propinquorum utilitates procurant, a Dei amore se separant.

4. Vir spiritualis ita prodesse debet suæ propinquitati, ut dum illis gratiam carnis præstare studet, ipse a spirituali proposito nequaquam declinet. Multi enim monachorum amore parentum non solum terrenis curis, sed etiam forensibus jurgiis involuntur, et pro snorum temporali salute animas suas perdunt.

5. Interdum ordinata discretio est, dum negatur proximo quod præstatur extraneo, ut noveris, non prohiberi pietatis officium, sed negari carnalitatis affectum. Proximis enim carnaliter præstatur, quod extraneis pie impenditur.

6. Sicut nostra nobis non odienda est anima, sed ejus carnales affectus odio debemus habere, ita nec parentes odio a nobis habendi sunt, sed eorum impedimenta, quæ nos ab itinere recto præpediunt,

2. In duobus Cod. Seguntino et Toletano est : *Hinc etiam Dominus dixit ad eos qui pro hoc sæculo convertuntur ut honorem sacerdotalem adipiscantur : Vae vobis qui ridetis, quoniam flebitis.* LOAISA.

CAP. XXI. N. 1. Alii, *utrisque placere.* AREV.

4. Greg., lib. Moral. VII, c. 17. LOAISA.

Ibid. Fortasse gratia carnis; nam præstare simpliciter pro prodesse solet adhiberi. AREV.

5. Alii, *parenti, pro proximo, et parentibus, pro proximis, neque inepte, nam parens pro proximo, consanguineo, affini, et, ut Hispani dicunt, parente, et Itali parente, sumi solet a scriptoribus Isidoro æqua;*

A dum tamen Dominus ita præcipiat nobis parentes odire, sicut et animas nostras.

7. Figuram sanctorum virorum renuntiantium sæculo vacas designasse Allophyllum, arcam Dei gestantes. Nam sicut illæ pignerum affectibus a recto itinere minime digressæ sunt, ita et vir mundo renuntians, parentelæ obtentu non debet a bono præpediri proposito.

309 CAPUT XXII.

De his qui a Deo mundi amore præpediuntur.

1. Multi cupiunt convolare ad gratiam Dei, sed timent carere oblectamentis mundi. Provocat quidem eos amor Christi, sed revocat cupiditas sæculi. Qui proinde obliviscuntur voti, quia capiuntur illecebris vanitatis.

B 2. Quæcunque mens procellis mundi hujus involveris, lignum conscende crucis, ut a mari, id est, tempestate hujus sæculi libereris. Nam nullus te a lacu mortis humanæ salvabit, nisi Christus eruerit.

3. Qui sæculo renuntiare disposuit, transgressionis reatu astringitur, si votum mutaverit. Atrociter enim in discussione divini iudicii arguendi sunt, qui, quod professione sponponderant, implere opere contempserunt.

4. Mirabiliter comparatur similitudo a voluptatibus mundi conanti redire ad Deum, retinentibus eum cupiditatibus sæculi, ei qui dormitans exsurgere conatur, et sopore somni deprimitur. Ille enim ad bonum novit redire, et voluptatum facibus non sinitur. Iste melius eligit vigilare, sed soporis torpore

C tenetur.

5. A bono in deterius lapsos supra carbones frigidos fieri nigriores, quia per torporem mentis ab igne charitatis Dei extincti sunt, et, per mundi appetitum a luce supernæ illuminationis privati, nigredine peccatorum fuscantur.

6. Quidam intentionem bonæ operationis metu extinguunt inopiæ, nec permittuntur infirma mente desiderata perficere; et cum indigere in mundo metuunt, a gloria superna semetipsos abscondunt.

7. Multis consiliorum argumentis insidiatur eis diabolus in acquirendo plurima qui paucis et modicis voverant esse contenti. Opponit igitur in eorum mentes futuram egestatem filiorum, **310** persuadet habere plura, unde sibi egenisque sufficiat, quatenus his blandimentis intentionem bonæ devotionis subvertat, atque in terrenis lucris deceptam mentem reducat.

8. Multis argumentis insidiatur diabolus eis qui libus et superioribus. AREV.

7. Greg., lib. VII Moral., c. 17. LOAISA.

CAP. XXII. N. 1. Vetus Editio, *timent cavere oblectamenta.* AREV.

2. Alii, *procellis vanitatum mundi, et mox, salvabit, nisi cruce Christi eleveris.* AREV.

4. Tota hæc sententia antea depravatissima Mss. ope nostraque diligentia est restituta. LOAISA.

6. Abscondunt. Ita Salm. Goth. *Eccedunt, Tolet.* LOAISA.

8. Græcorum cenodoxia Latinis est vana gloria. Cassianus voce ea frequenter utitur. Et lib. XI de

renuntiant sæculo, ut ejus se iterum amori subster-
nant. Gravius autem illos in concupiscentiis sæculi
ferit, quos post renuntiationem ad mundi amorem
reducerit. Et maxime per cenodoxiam subjicit sibi
diabolus monachum, ut quem per sæculi amorem
retinere non potuit, ab humilitatis culmine subtra-
hat, et per superbiam tumorem sibi subditum faciat.

9. Dei servus semper fallentis diaboli prævidere
debet insidias, et magis in bonis operibus cordis
debet adhibere cautelam, ne per vanam gloriam
perdat semetipsum, ac pereat, cunctaque bona amit-
tat quæ recte agendo obtinuerat.

CAPUT XXIII.

De jactantia.

1. Tam in factis quam in dictis cavendam esse
jactantiam; stendam tamen ruinam, qua sibi quem-
quam magis quam Deo placere, et laudem ab homi-
nibus comparare.

2. Vanus, et erroris est animus plenus, famam
appetere et ad capiendam terrenam laudem studium
dare. Circumspice temetipsum, homo, nihilque tibi
arroges, quæ in te sunt præter peccatum. Non decli-
nat ad dexteram, qui non sibi, sed Deo tribuit bona
quæ agit; neque ad sinistram se vertit, qui de di-
vina indulgentia peccandi licentiam non præsumit.
Hoc est, quod Propheta ait: *Ilæc via, ambulate in*
ea, neque ad dexteram, neque ad sinistram declinantes
(Deut. xvii, 11).

3. Verum est quod natura expetit delectari in lau-
dibus; sed **311** tunc recte, si in Deo, non in se
quisque laudetur, sicut scriptum est: *In Domino lau-*
dabitur anima mea (Psal. xxxiii, 5).

4. Sæpe vanam gloriam contemnendo, in aliud
genus elationis inciditur, dum in se quis gloriatur,
pro eo quod contemnat ab hominibus laudem.

5. Quibusdam concessum est tantumdem bene
agere, et fructum boni operis non habere, quod ipsi
sibi auferunt per studium humanæ jactantiæ.

6. Semper suam aspiciant fœditatem, qui vanæ
gloriæ favores diligunt, et perdidisse bonum opus
doleant, quod pro humana ostentatione fecerunt.

7. Amator vanæ gloriæ, unde possit semper lau-
dari, agere non quiescit, et subinde illi vires vanita-
tis pravus appetitus auget.

8. Boni operis inchoatio non debet citius palam
ad hominum cognitionem venire, ne dum boni in-
choatio humanis oculis reseratur, a virtute perfe-

spiritu cenodoxiæ vanam, sive inanem gloriam vocat.
Est apud Paulum etiam hujus vocis usus ad Philipp.
ii. *Nihil per contentionem, neque per inanem gloriam.*
Nam Græce ita legitur: *μηδὲν κατ' ἐπιθειαν, ἢ ὀκενοδο-*
ξίαν. LOAISA.

CAP. XXIII. N. 1. Goth. Cod. Toletan. *Cavendam*
esse jactantiam, stenda est tamen ruina, sibi quemquam
magis quam Domina placere, et laudem ab hominibus
comparare. LOAISA.

Ibid. Alii, *comparare studeat.* AREV.

3. Greg., lib. xvi Moral., c. 15. LOAISA.

4. Augustin., lib. Confess. ix, cap. 38. LOAISA.

5. *Tantumdem.* Al., *tantum.* AREV.

7. Greg., lib. viii Moral., c. 3. LOAISA.

actionis inanescat cœptio sanctitatis. Ante maturita-
tis enim tempus messes florentes cito pereunt, ger-
minaque eorum inutilia sunt.

9. Virtutes sanctorum per ostentationis appetitum
dominio dæmonum immundorum subjiciuntur,
sicut Ezechias rex, qui divitias suas Chaldæis per
jactantiam prodidit, et propterea perituras per pro-
phetam audit, ut significaret Dei servum virtutes
suas, dum vanæ gloriæ studio prodiderit, perdere,
et statim dæmones suorum operum dominos facere,
sicut ille per ostentationem Chaldæos rerum sua-
rum dominos fecit.

10. Optima est illa discretio, ut et nota sint opera
nostra ad Dei augendam gloriam, et occulta pro
elatione vitanda humana. Ille autem debet publi-
care bonum, quod agit, qui, perfecta humilitate
fundatus, nulla jam elatione contingitur. Nam qui se
intelligit adhuc amore laudis pulsari, facta bona in
occulto agat, ne forte quod egerit perdat.

11. Interdum viri sancti, dum cupiunt funditus
suam mutabilitatem corrigere, aliquando tumore
tanguntur elationis suæ conscii **312** actionis justi-
tiæ, sed ab hujus subreptionis malo humilitatis
compunctione purgantur.

12. Viri sancti nonnunquam quosdam de se au-
dientes instruunt, et tamen in his alta se considera-
tione custodiunt, ne dum alios a terrena intentione
erigunt, ipsi in terrenæ laudis appetitu demer-
gantur.

13. Quidam per incautam virtutum jactantiam re-
labuntur ad vitia; et quidam, dum vitiorum impul-
sum frequenter plangunt, de ipsa infirmitate per hu-
militatem validius convalescunt.

14. Plerumque utile est arrogantibus deserri a
Deo, quatenus suæ infirmitatis conscii ad humilita-
tem redeant, et humiles post casum existant.

15. Nonnulli falsa opinione arrogantis se esse
perfectos existimant, dum non sint qui obortis ten-
tationibus innotescunt.

16. Tanto quisque sit veritati vicinior, quanto se
esse longius ab ea fuerit arbitratus. Hoc enim hu-
militatis est, quæ Deo hominem jungit. Cæterum ja-
ctantia oculos, quibus Deus videri poterat, claudit.

17. Sicut solis radius dum conspicitur, acies ocu-
lorum hebetatur sic et qui immoderate altiora
scrutatur, ab intentione veri obtunditur.

18. Sicut aquila ex alto ad escas collabatur, sic

8. Sic. Goth. lib., et apud Greg., lib. Moral.
viii, cap. 36: *Idcirco innotescere citius non debet in*
aliis. LOAISA.

Ibid. Cœptio. Al., *intentio.* AREV.

9. Gregor., *ibid.* LOAISA.

10. Gregor., *ibid.*, cap. 30. LOAISA.

18. Ex Gothicis duobus et aliis quibusdam Cod.
hæc verba addunt: *Jactantia oculos, quibus Deus*
videri poterat, claudit. In nullo tamen Excuso sunt,
neque in aliquo M-s. Veruntamen a Gregorio esse
videtur lib. xxiv Moral., c. 28. *Sic quippe in mente,*
inquit, superbia, sicut in oculis caligo genera-
tur. LOAISA.

homo de alto bonæ conversationis per carnalem appetitum ad inferiora demergitur.

CAPUT XXIV.

De hypocrisi.

1. Hypocrita verba sanctorum habet, vitam non habet; et quos per sermonem doctrinæ genuerit, non sovet exemplis, sed deserit, quia quos verbo ædificat, vita et moribus destruit.

2. Hypocritæ simulatores dicuntur, qui justî non esse quærunt, **313** sed tantum videri cupiunt. Ii mala agunt, et bona profitentur. Per ostentationem quippe boni apparent, per actionem vero mali existunt.

3. Omnia possunt a simplicibus vitia perpetrari, simulatio vero et hypocrisis non committitur nisi a male astutis per calliditatem, valentibus vitia sub specie virtutum celare, et non veram sanctitatem objicere.

4. Sancti non solum gloriam supra modum suum omnino non appetunt, sed etiam hoc ipsum videri refugiunt quod esse merentur. Hypocritæ autem, malitiæ suæ occulta tegentes ante oculos hominum, quadam innocentiae sanctitate se vestiunt, ut viderentur. Quibus divina voce dicitur: « Væ vobis, hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero plena sunt ossibus mortuorum. Ita et vos foris quidem apparetis hominibus justî, intus vero pleni estis avaritia et iniquitate » (*Matth. xxiii, 27; Luc. xi, 44*).

5. Dupliciter damnantur hypocritæ, sive pro occulta iniquitate, **314** sive pro aperta simulatione. Ex illo enim condemnantur, quia iuqui sunt; ex isto, quia ostendunt quod non sunt.

6. Non semper latent hypocritæ; nam etsi in principio sui quidam non pateant, prins tamen quam vita eorum finiatur quam simulate vixerint deteguntur. Omne enim sincerum permanet: nam quæ simulata sunt diuturna esse non possunt.

CAP. XXIV. N. 1. Totum hoc caput legitur ad verbum in libro de Conflictu vitiorum et virtutum. LOAISA.

2. Hypocrita hoc sonat Latinis, quod simulator, Gregor., lib. xviii, cap. 7, in illud Job xxvii: *Quæ enim est spes hypocritæ?* Hypocrita (inquit) Latina lingua dicitur simulator; justus esse non appetit, sed videri. August., lib. 1 de serm. Domini in monte, cap. 5, eleganter, ut omnia: *Sunt enim hypocritæ simulatores, tanquam pronuntiatores personarum alienarum, sicut in theatricis fabulis.* Vocatur ab eodem fictus. LOAISA.

3. Ex hac sententia aperte colligo illud, quod sæpe mihi persuasi, non solum a divo Gregor. sententias esse desumptas, sed etiam ab aliis Patribus; maxime vero a divo August. tota hæc sententia est. In libello de conflictu vitiorum et virtutum sic habetur: *Omnia possunt a simplicibus vitia perpetrari. Simulatio autem, et hypocrisis non committuntur nisi a male astutis, per calliditatem valentibus vitia sub specie virtutum celare, et non veram sanctitatem objicere. Sancti non solum gloriam supra modum omnino non appetunt, sed hoc ipsum videri refugiunt, quod esse merentur,* etc. Eadem etiam fere dicuntur a Gregor., lib. xxvi Moral., cap. 28. Ubi explanat

7. Non eorum desperanda est salus, qui adhuc aliquid terrenum sapiunt, dum possint et in occultis agere unde justificentur. Ii enim meliores sunt hypocritis, eo quod mali sint in aperto, et in occulto boni. Hypocritæ vero in occulto mali sunt, et bonos se palam ostendunt.

8. Hypocritam justus arguere prohibetur, ne deterior castigatus existat, dicente Salomone: *Noti arguere derisorem, ne oderit te* (*Proverb. ix, 8*).

CAPUT XXV.

De invidia.

1. Livor alieni boni suum punit auctorem. Nam unde bonus proficit, inde invidus contabescit.

2. Homines prave viventes, sicut de bonorum lapsibus gratulantur, ita de eorum recte factis, bonique perseverantia confunduntur (*Sap. ii*).

3. Invidus membrum est diaboli, cujus invidia mors introivit in orbem terrarum, sicut et superbus membrum est diaboli, de quo scriptum est: *Omne sublime videt, et ipse est rex super omnes filios superbiæ* (*Job xli, 25*).

4. Nulla est virtus quæ non habeat contrarium invidiæ malum; sola miseria caret invidia, quia nemo invidet misero, cui re vera non livor objicitur, sed sola misericordia adhibetur.

5. Multi et bonos imitari nolunt, et de bonorum profectibus invidiæ livore tabescunt. Quo fit ut nec illi corrigantur a malo suo, sed per invidentiam deteriorantur, ut bonos a recto studio, quantum in ipsis est, si potuerint, depravare conentur.

C **315** 6. Quando malos boni proficere vident, non scandalizentur; sed quem sint finem habituri maxime cogitent.

7. Hoc omnis invidus alienis virtutibus præstat, quod beato Job Satan præstitit (*Job i*). Nam dum æmulatur prosperitatibus, commovit adversa, sed dum credit eum diabolus posse prosterni, inde ejus aucta sunt merita, atque inde claruerunt probabiliora patientiæ documenta.

illud Job xxxvi: *Simulatores, et callidi provocant iram Dei.* Cum simulatores diceret, inquit, apte subjunxit, et callidi. Quia nisi ingenio calleant quod videri appetunt, congrue simulare non possunt. Sunt enim nonnulla vitia quæ etiam a sensu tardioribus facile perpetrantur, etc. Et in fin.: *Hæc itaque simplicibus minime congruunt, quia si congruunt, jam simplices non sunt.* Et lib. xviii Moral., cap. 4: *Refugiunt videri, quod sunt, et ante oculos hominum, superinducta quadam innocentiae honestate se vestiunt, unde recte per Evangelium voce nostri Redemptoris increpantur, cum eis dicitur: Væ vobis hypocritæ, quia similes facti estis sepulcris dealbatis, quæ foris quidem apparent hominibus speciosa, intus vero sunt plena ossibus mortuorum et omni spurcitiâ. Ita et vos foris quidem apparetis hominibus justî, intus vero pleni estis avaritiâ et iniquitate.* Unde constat divum Gregor. etiam a divo Augustin. sententias accepisse, Isidorum porro nostrum ab utroque. LOAISA.

CAP. XXV. N. 1. Gregor., lib. Moral. v, cap. 32. LOAISA.

Ibid. Bigneus ad marg. id notat: *De hoc latius disseruimus in opusculo nostro quod edidimus de pio vivendi modo, lib. iii, cap. 7.* AREV.

2. Ex Gregor., lib. Moral. xxix, c. 5. LOAISA.

8. Ita requirunt invidi aditum malæ famæ, per quam bonorum vitam maculent, sicut quærebant ostium Sodomitæ, quo domum Lot nocituri introirent. Illi vero cæcitate erroris percussi, parietes videbant, ostium non inveniebant. Non aliter videndo invidi, velut parietem, virtutes dissimulant, vitia vero perquirunt, per quæ eorum conscientiam urant.

CAPUT XXVI.

De simulatione.

1. Fraudulentiæ genus in modum pharetræ subtiliter insidiarum sagittas celat, ut falsam faciat securitatem, decipiatque callide eum contra quem molitur occulte.

2. Cavendus est inimicus qui manifestus est, sed magis ille qui videri non potest. Facile enim vicinus quæ videmus, quæ autem non videmus difficile a nobis expellimus.

3. Raro nocetur homo ab extraneis, si sui eum non lædant. Magis enim insidiis nostrorum quam aliorum periclitamur.

4. Latent sæpe venena circumlita melle verborum; et tandiu deceptor bonitatem simulat, quousque fallendo decipiat.

316 CAPUT XXVII.

De odio.

1. Non hominem, sed vitia odio habenda. Flebiliter autem deplorandi sunt, qui odio in fratrem tabescunt, et contra alios perniciosum animi dolum servant (*Psal. cxxxviii, 24*).

2. A regno enim Dei se separant, qui semetipsos a charitate dissociant.

3. Sicut mater Ecclesia prave ab hominibus hæreticis premitur, sed tamen eos venientes ad se benigna charitate amplectitur, ita et singuli nostrum quoscumque inimicos sustinemus, revertentes materna imitatione amplecti statim debemus.

4. Cito est ignoscendum cuiquam, dum veniam postulat.

5. Non enim posse peccata dimitti ei qui in se peccanti debita non dimittit. Formam enim nobis indulgentiæ Deus ex merito conditionis nostræ imposuit, dum ita orare nos præcipit: *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (*Math. vi, 12*). Justum est enim Dei iudicium, tantumque peccatori a se indulgeri ostendit, quantum alterutrum unusquisque in se offenso indulget.

6. Quidam de suis fidentes meritis pigre in se

8. Greg., lib. vi Moral., c. 15. LOAISA.

Ibid. Alii, parietes videbant; non aliter invidi videndo velut parietem ostium non inveniebant. AREV.

CAP. XXVI. N. 1. Tota sententia a Iudith ad illud psalm. x: *Quia ecce peccatores intenderunt arcum, paraverunt sagittas in pharetra, ut sagittent in obscuro rectos corde.* Ubi legit Augustin. *in obscura luna rectos corde.* Et philosophatur ibi de lunæ lumine, an habeat a se quod dimidia pars lucida, dimidia obscura sit, sicut si dimidia pars pileæ sit candida, dimidia nigra; an vero a sole illustretur. Alius locus psalmi est, ad quem hic Isidorus alluisse videri potest. Is est psalm. LXIII: *Quia exacerunt ut gadium linguas suas, intenderunt arcum, rem amaram,*

delinquentibus veniam præstant, sed nihil proficit esse ilibatum a culpa, qui non est paratus ad veniam; dum potius hæc magna sit culpa, quando tardius relaxantur fraterna delicta.

7. Qui fratrem sibi tardius reconciliat, Deum sibi tardius placat. Frustra enim propitiari sibi Deum querit, qui cito placari in proximum negligit.

CAPUT XXVIII.

De dilectione.

1. Duo sunt erga dilectionem proximi conservanda; unum, ne malum quis in'erat; alterum, ut bonum impendat. Primum, ut caveat lædere; sequenter, ut discat præstare.

2. Amicitia est animorum societas. Hæc quippe a duobus incipit. Nam minus quam inter duos dilectio esse non poterit.

3. Antiqui dixerunt de societate duorum, unam esse animam in duobus corporibus, propter vim scilicet amoris, sicut in Actibus apostolorum legimus: *Erat illis cor unum, et anima una.* Non quia multa corpora unam habebant animam; sed quia, vinculo et igne charitatis conjuncti, unum omnes generaliter siue dissensione sapiebant.

4. Amicitia et prosperas res dulciores facit, et adversas communiione temperat levioresque reddit. Quia dum in tribulatione amici consolatio adjungitur, nec frangitur animus, nec cadere patitur.

5. Tunc vero amicus amatur, si non pro se, sed pro Deo ametur. Qui vero pro se amicum diligit, insipienter eum amplectitur. Multum in terra demersus est, qui carnaliter hominem moriturum plus diligit quam oportet. Qui enim intemperanter amicum amat, pro se magis illum quam pro Deo amat. Quantum ergo bonus est, qui pro Deo fratrem diligit, tanto perniciosus, qui eum pro seipso amplectitur.

6. Plerumque diligit in alio homo, quod odit in se, utpote in infantibus. Amamus enim quamdam eorum ignaviam, et tamen odimus, quia ignavi esse nolumus. Sic lapides, equos et cætera, quæ licet diligimus, sed tamen nolumus hoc esse, etiam si possimus.

CAPUT XXIX.

De factis amicitii.

1. Cito per adversa fraudulentus patet amicus; nam in prosperitate incerta est amicitia, nec scitur utrum persona an felicitas diligatur.

2. Sæpe per simulationem amicitia colitur, ut qui non potuit aperte decipere, decipiat fraudulenter.

ut sagittent in oculis immaculatum. Ubi Augustinus idem fere quod Isidorus habet. LOAISA.

CAP. XXVII. N. 1. *Habenda.* Scilicet habenda esse constat. Verum hic, ut alibi etiam passim, huiusmodi infinitivi sine verbo a quo regantur in multis exemplaribus rejecti sunt. Hæc sententia ob eam causam a nonnullis ita effertur: *Nam homines, sed eorum vitia odio habenda sunt.* Vide decretum Gratiani cap. *Odio*, ubi hæc ex sancto Gregorio referuntur. AREV.

CAP. XXXVIII. N. 3. Augustin., lib. de Amicitia, cap. 2, tom. IV, et lib. iv *Confess.*, 6. LOAISA.

6. Alii, et cætera quælibet diligimus. AREV.

318 5. Tunc quisque magis fit pietati justitiæ-
que divinæ contrarius, quando despicit amicum ali-
qua adversitate percenssum. Qua in re et sibi occa-
sionem mercedis tollit, et erga percussorem proxi-
mi crudelis existit: veluti actum est inter Lazarum
ulcerosum divitemque superbum. Per adversa igitur
et prospera comprobatur, si utique vere diliga-
tur Deus, et proximus; nam dum adversa procedunt,
amicus fraudulentus detegitur, statimque despicit
quem se diligere simulavit.

4. Amicitia certa nulla vi excluditur, nullo tem-
pore aboletur, ubicunque enim se verterit tempus,
illa firma est.

5. Rari sunt amici qui usque ad finem existant
chari. Multos a charitate aut adversitas temporis,
aut contentio quælibet actionis avertit.

6. Sæpe per honorem quorundam mutantur et
mores; et quos ante conglutinatos charitate habue-
runt, postquam ad culmen honoris venerint, amicos
habere despiciunt.

CAPUT XXX.

De amicitia ex munere orta.

1. Inter veros amicos amicitia ex benevolentia
oritur, inter fictos beneficio adjungitur.

2. Non sunt fideles in amicitia, quos munus, non
gratia copulat. Nam cito deserunt, nisi semper acce-
perint. Dilectio enim quæ munere glutinatur eodem
suspenso dissolvitur. Illa vera est amicitia, quæ ni-
hil quærit ex rebus amici, nisi solam benevolentiam,
scilicet ut gratis amet amantem.

3. Plerumque amicitia ex necessitate vel indigen-
tia nascitur, ut sit per quem quisque quod desiderat
consequatur. Ille autem eam veraciter quærit, qui
nihil egendo eam appetit. Nam illa ex inopia brevis
est et fucata, ipsa pura atque perpetua.

319 CAPUT XXXI.

De malorum concordia.

1. Amicitia in rebus tantum bonis habenda est;
nam qui ea in malo utuntur, non sibi amici, sed ini-
mici existunt.

2. Concordiam malorum contrariam esse bono-
rum. Et sicut optandum est ut boni pacem habeant
in invicem, sic optandum est ut mali invicem sint
discordes. Unanimitatem quippe malorum bonorum
esse contrariam, Paulus apostolus approbat, qui
malos contra se dividit, quos in necem suam concor-
dasse conspexit (*Act. xxiii, 7*). Inde et in *Lege inare
Rubrum*, hoc est, concordia malorum hominum di-
viditur, ut electorum via tendens ad beatitudinem
non impediatur. Impeditur autem iter bonorum, si
mare, hoc est, unitas non dividatur iniquorum
(*Exod. xiv, 21*).

CAP. XXIX. N. 5. *Multos*. Al., *nam multos*. AREV.

CAP. xxx. N. 1. Hinc nata est celebris illa distinctio
a theologis recepta de amore puræ benevolentie
et concupiscentiæ. AREV.

CAP. xxxi. N. 2. *Act. xxiii*. *Exod. xiv*. LOAISA.

CAP. xxxii. N. 2. *Gregor., lib. Moral. xxiii, cap. 8*.
LOAISA.

CAPUT XXXII.

De correptione fraterna.

1. Non debet vitia aliena corripere, qui adhuc
vitiis contagionibus servit. Improbum est enim
arguere quemquam in alio quod adhuc reprehendit
in semetipso.

2. Qui veraciter fraternam vult corripere, ac sa-
nare infirmitatem, talem se præstare fraternæ utili-
tati studeat, ut eum quem corripere cupit humili
corde admoneat, et hoc faciens ex compassione quasi
communis periculi, ne forte et ipse subjiciatur ten-
tationi.

3. Sicut viri spirituales alieni peccati emendatio-
nem expectant, ita protervi delinquentibus deri-
dendo insultant, et, quantum in ipsis est, eos insa-
nabiles putant; nec declinant cor ad compatiendi
misericordiam, sed superbientes detestantur atque
blasphemant.

4. Nonnunquam accidit ut inter amicos aliqua re-
dargutionis enutrita discordia majorem postea cha-
ritatem parturiat, utpote dum **320** corriguntur ea
quæ displicere in amico videntur, et hoc quidem
primum non sine quadam æmulatione admonitus
suscipit, sed correptus postmodum gratias agit. At
contra multi pro parva læsione vim charitatis re-
scindunt, et ab amore dilectionis sese perenniter
retrahunt.

5. Plerique correptionem suam officium charitatis
existimant. Plerique vero hoc ipsum, quod ex cha-
ritate corripiuntur, ad injuriæ contumeliam trahunt.

C Unde occurrit ut ex eo deteriores efficiantur, per
quod emendari obediendo potuerunt.

6. Salubriter accipiunt justî, quoties de suis ex-
cessibus arguuntur. Superflua autem est humilitas
eorum qui se gessisse accusant quæ non admiserunt.
Qui vero sine arrogancia bona facta sua pronuntiat,
procul dubio nequaquam peccat.

7. Est quorundam excusatio perversorum, qui,
dum pro suis facinoribus arguuntur, verba justorum
pro censura declinanda albiciunt, servantes se divino
judicio, quo puniendi sunt durius, dum temporaliter
contemnunt judicari se ab hominibus.

8. Iniquis molesta est veritas, et amara disciplina
justitiæ; nec delectantur, nisi placencia propriæ
imbecillitatis: injustitiæ fecundi, et steriles veritati;
cæci ad contemnendam lucem, et oculati ad tenebra-
rum aspiciendum errorem.

D 9. Corda reproborum lubrica sunt ad male con-
sentiendum, et fluxa; ad bene consentiendum, du-
rissima.

10. Probat Salomon et justî emendationem cor-
repti, et stulti obstinationem admoniti, dicens: *Doce*

3. *Declinant*. Al., *inclinant*. AREV.

5. *Gregor., lib. x Moral., c. 3*. LOAISA.

6. *Gregor., lib. i sup. Ezech., homil. 7*. LOAISA.

9. *Alii, ad malum consentiendum... ad bonum con-*
sentiendum. AREV.

10. *Greg., lib. Moral. x, cap. 3*. LOAISA.

justum, et festinabit accipere. De stulto autem ait : **A** *Qui erudit derisorem, ipse sibi facit injuriam* (Proverb. ix, 7, 9).

11. Nonnullos tantæ esse pravitatis homines, qui dum ipsi a malo corrigi negligunt, correctorum vitam falsa criminatione detrectant; et ad sui sceleris solatium usurpant, si vel falso compererint quod ad infamiam honorum objiciant, sicut est illud ex Salomone : *Bona in malum convertit impius, et in electis imponit maculam* (Eccli. xi, 34). **321** Væ autem illi qui et suam renuit vitam corrigere, et honorum non desinit detrectare.

12. Plerique mali similes sibi in malum defendunt, et patrocinio suo pravos contra correptionem honorum suscipiunt, ne, unde displicent emendentur : **B** *adjicientes in se aliena delicta, ut non tantum de suis malis, sed etiam de aliorum facinoribus puniantur, quorum peccata defendunt.*

CAPUT XXXIII.

De prapositionis Ecclesie.

1. Vir ecclesiasticus et cruciligi mundo per mortificationem propriæ carnis debet, et dispensationem ecclesiastici ordinis, si ex Dei voluntate provenerit, nolens quidem, sed humilis gubernandam suscipiat.

2. Multis intercipit Satanas fraudibus eos qui vitæ et sensus utilitate præstantes, præesse et prodesse aliis nolunt; et dum eis regimen animarum imponitur, renuunt, consultius arbitrantur otiosam vitam agere, quam lucris animarum insistere. Quod tamen decepti agunt per argumentum diaboli fallentis eos per speciem boni, ut dum illos a pastoralis officio retrahit, nequaquam proficiant, qui eorum verbis atque exemplis instrui poterant.

3. Sancti viri nequaquam occupationum sæcularium curas appetunt, sed occulto ordine sibi superimpositas gemunt. Et quamvis illas per meliorem intentionem fugiant, tamen per subditam **322** mentem portant. Quas quidem summopere, si liceat, vitare festinant; sed timentes occultam dispensationem Dei, suscipiunt quod fugiunt, exercent quod vi-

11. Vulgata Editio habet : *Bona enim in mala convertens insidiatur, et in electis imponit maculam.* Est vero locus Eccli. xi. LOAISA.

Ibid. Detrectare. Al., detrudere famæ. AREV.

CAP. XXXIII. N. 1. Gregor., lib. Curæ Pastor., part. II, cap. 5 et 6, et lib. v Moral., cap. 2. LOAISA.

Ibid. Vir ecclesiasticus, etc. Ex hoc capite contextus est sermo in laudem sancti Emiliani Isidoro ascriptus, de quo videri possunt Isidoriana, cap. 72, n. 5 seqq. Ad verba *nolens quidem* Vezziosius notat, juxta perpetuam Ecclesiæ doctrinam, id esse. AREV.

2. Alludit forte ad illud Augustini ad Eudoxiam, epist. 81, de his qui, blandiente desidia, regimen Ecclesiæ respuunt : *Nec vestrum otium, inquit, necessitatibus Ecclesiæ præponatis.* Idem habet contra Faustum, lib. xxxii, cap. 10. *Qui electus, inquit, ab Ecclesia ministerium evangelizandi renuit ab Ecclesia merito digneque contemnitur.* Idem Gregor., lib. vi Epistolarum, epist. ad Cyriacum episcopum : *Si is qui valet omnipotentis Dei oves renuit pascere, ostendit se pastorem summum minime amare.* Vide Gregor. etiam pastor. Curæ, part. I, cap. 5, de his qui in regiminis culmine prodesse exemplo virtutum possunt, sed

tare noscuntur. Intran enim ad cor, et ibi consulunt quid velit occulta voluntas Dei; seseque subditos debere esse summis ordinationibus cognoscentes, humiliant cervicem cordis jugo divinæ dispensationis.

CAPUT XXXIV.

De indignis præpositis.

1. Non sunt promovendi ad regimen Ecclesiæ, qui adhuc vitis subjacent. Hinc est quod præceptum est David non ædificare visibile templum, quia sanguinum vir belli frequentia esset. Qua figura illi spiritualiter admonentur, qui vitiorum adhuc corruptioni sunt dediti, ne templum ædificent, hoc est, Ecclesiam docere præsumant.

2. Non debet honoris ducatum suscipere, qui nescit subjectos tramite vitæ melioris præire. Neque enim quisquam ad hoc tantum præficitur, ut subditorum culpas corrigat, et ipse vitis serviat.

3. Qui regimen sacerdotii contendit appetere, ante se discutiat si vita honori sit congrua; quod si non discrepat, humiliter ad id quod vocatur accedat. Reatum quippe culpæ geminat, si quisque cum culpa ad sacerdotale culmen aspirat. Heu! me miserum inexplicabilibus nodis astrictum; si enim susceptum regimen ecclesiastici ordinis retentem, criminis conscius timore concutior; si deseram, ne deterior sit culpa susceptum gregem relinquere, amplius reformido: undique miser metuo, et in tanto rei discrimine quid sequar ignoro.

323 4. Uniuscujusque casus tanto majoris est criminis, quanto, priusquam caderet, majoris erat virtutis. Præcedentium namque magnitudo virtutum crescit ad cumulum sequentium delictorum.

5. Plerique sacerdotes suæ magis utilitatis causa quam gregis præesse desiderant, nec ut prosint præsules fieri cupiunt, sed magis ut divites fiant et honorentur. Suscipiunt enim sublimitatis culmen, non pro pastoralis regimine, sed pro solius honoris ambitione, atque abjecto opere dignitatis, solam nominis appetunt dignitatem.

quietem propriam sectando refugiunt. LOAISA.

3. Gregor., lib. Moral. v, c. 3. LOAISA.

CAP. XXXIV. N. 1. 1 Paralip. xvii, ita interpretatur Greg., in explic. iv psalm. pœnit. ad illud : *Tunc acceptabis sacrificium.* LOAISA.

2. Vetus Editio post serviat addit hanc aliam sententiam : *Qui non se dignum ad episcopatum existimat, locum ejus qui dignus est non præoccupet. Nam tam sanctum est sacerdotii nomen, ut nulla vitiorum nota maculari se sinat. Gravius enim condemnabitur, qui indignus suscipit quod non meretur.* Codex antiquior sancti Marci Florent., post serviat illico adjungit : *Nam tam sanctum, etc.* Quod vero Loaisa fateatur hanc sententiam abesse ab omnibus mss. Codicibus, ut Vezziosius asserit, id in Grialii Editione non reperitur. AREV.

3. Posset legi *ad id ad quod vocatur.* Nam facile est ut exscriptores secundum ad omiserint. AREV.

5. Hinc sententiæ Vezziosius hanc notam subjicit : *Utinam vera non essent quæ in præsentis scripsit Isidorus, nec de nostra repeti possent ætate.* In Editione Grialii mendose erat *qua gregis pro quam gregis.* AREV.

6. Dum mali sacerdotes, Deo ignorante, non fiant, tamen ignorantur a Deo, ipso per Prophetam testante: *Principes exstiterunt, sed non cognovi* (Ose. viii, 4); sed hoc nescire Dei reprobare est, nam Deus omnia novit.

CAPUT XXXV.

De indoctis præpositis.

1. Sicut iniqui et peccatores ministerium sacerdotale assequi prohibentur, ita indocti et imperiti a tali officio retrahuntur. Illi enim exemplis suis vitam honorum corrumpunt; isti sua ignavia iniquos corrigere nesciunt. Quid enim docere poterunt, quod ipsi non didicerunt? Desinat locum docendi suscipere, qui nescit docere. Ignorantia quippe præsulum vitæ non congruit subjectorum. *Cæcus enim si cæco ducatum præbeat, ambo in foveam cadunt.* (Math. xv, 14).

2. Sacerdotes indoctos per Isaiam prophetam ita Dominus improbat: *Ipsi, inquit, pastores ignoraverunt intelligentiam.* Et iterum: *Speculatores cæci omnes, id est, imperiti episcopi, nescierunt, inquit, universi, canes muti, non valentes latrare* (Isai. lvi, 10 seq.), hoc est, plebes commissas non valentes resistendo malis per verbum doctrinæ defendere.

324 CAPUT XXXVI.

De doctrina et exemplis præpositorum.

1. Tam doctrina quam vita clarere debet ecclesiasticus doctor. Nam doctrina sine vita arrogantem reddit, vita sine doctrina inutilem facit.

2. Sacerdotis prædicatio operibus confirmanda est, ita ut quod docet verbo, instruat exemplo. Vera est enim illa doctrina, quam vivendi sequitur forma. Nam nihil turpius est quam si bonum, quod quisque sermone prædicat, explere opere negligat. Tunc enim prædicatio utiliter profertur, quando efficaciter adimpletur.

3. Unusquisque doctor et bonæ actionis, et bonæ prædicationis habere debet studium, nam alterum sine altero non facit perfectum; sed præcedat justus bene agere, ut sequenter possit bene docere.

4. Omnis utilis doctor plebibus subjectis ita præstare debet, atque insistere doctrinæ, ut quanto claret verbo, tanto clarescat et merito. Nam quod Apostolus Timotheo præcipit cum omni imperio docere (II Tim. iv), non hortatur ad tumorem superbiæ, sed ad bonæ vitæ auctoritatem, videlicet, ne liberta-

6. Gregor., part. 1 pastor. Curæ, c. 4. Ose. viii. LOAISA.

CAP. XXXV. N. 1. Gregor., part. 1 past. Cur., cap. 1. LOAISA.

1. *Ibid.* Fortasse legendum qui ipsi, pro quod ipsi. AREV.

2. *Ignoraverunt.* Sic Vulgata. Alii, *ignorabant*, vel *ignorabant.* AREV.

CAP. XXXVI. N. 1. Sententia cedro digna, ait Vezozosius. AREV.

4. Greg., lib. Moral. xxiii, cap. 7, II Tim. iv. LOAISA.

1. *Ibid.* Alii, *sed ad bonam actionem et vitæ auctoritatem.* AREV.

tem perderet prædicandi, si bene doceret et male viveret. Unde et Dominus: *Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et sic docuerit, minimus erit in regno cælorum* (Math. v, 19). Vides quod auctoritate magisterii caret, qui quod docet non facit.

5. Sicut in numismate metallum, figura et pondus inquiritur, ita in omni doctore ecclesiastico, quid sequatur, quid doceat, quomodo vivat. Per qualitatem igitur metalli doctrina, per figuram similitudo patrum, per pondus humilitas designatur. Qui vero ab his tribus discrepaverit, non metallum, sed terra erit.

325 CAPUT XXXVII.

De his qui bene docent, et male vivunt.

1. Interdum doctoris vitio etiam ipsa verax doctrina vilesceat; et qui non vivit, sicut docet, ipsam quam prædicat veritatem contemptibilem facit.

2. Arcus perversus est lingua magistrorum doctentium bene et viventium male (Psal. lxxvii, 57) Et ideo quasi ex perverso arcu sagittam emittunt dum suam pravam vitam propriæ linguæ icu confodiunt.

3. Qui divina prædicant, et ex ejusdem prædicationis dignitate vivere minus curant, habentes verbum Dei in ore, et in opere non habentes, multa bene docentes, nihil autem operantes, imitantur Balaam ariolum, qui corruens opere, apertos habuit oculos ad contuendam lucem doctrinæ (Num. xxiv, 10).

4. Qui bene docet, et male vivit, tanquam æs, aut cymbalum sonum facit aliis, ipse tamen sibi manet insensualis.

5. Qui bene docet, et male vivit, quod docet bene, viventibus proficit; quod vero male vivit, seipsum occidit. Sicut sacerdos, qui si digne se agit, ut sacerdotem decet, ministerium ejus et ipsi et aliis utile est, indigne autem vivens, aliis quidem utilis est loquendo, se autem interficit prave vivendo; ac per hoc quod in illo mortuum est, proprium ejus est; quod vero vivit in eo, id est, sacrum ministerium, quod est vitæ, alienum est.

6. Qui bene docet, et male vivit, videtur, ut creas, aliis, dum bona exponit, lucem præstare; se vero in malis suis consumere atque extinguere.

7. Qui bene docet et male vivit, videtur bonum malo conjugere, lucem tenebris miscere, veritatem mendacio mutare.

5. Videntur huc ex Cassian., collat. 1, cap. 20, de probabili trapezita. LOAISA.

CAP. XXXVII. N. 2. Exponit illud psalm. lxxvii: *Conversi sunt in arcum pravum.* Ubi Gregor., lib. Moral., xxvii cap. 27. *Perversum.* Ex quo etiam Isidorus hujus sententiæ sensum et verba accepit. LOAISA.

1. *Ibid.* Hæc interpretatio de arcu perverso diversa videtur ab alia, quæ explicatur lib. 1 adversus Judæos, cap. 19. Vide notas. AREV.

5. Gregor., *ibid.*, cap. 20. LOAISA.

6. Sic est in plerisque Mss. LOAISA.

1. *Ibid.* Alii, *et male vivit, aequatur cereo, qui bonam quidem lucem præstat, se vero in malis suis consumere videtur et extinguere.* AREV.

326 CAPUT XXXVIII.

De exemplis pravorum sacerdotum.

1. Sæpe per quos justitia docetur, per ipsos peccati morbus irrepit, et mors ad plebes pertransit, scilicet, vel dum mala docent, vel dum prava faciunt.

2. Plerique sacerdotes, et clerici prave viventes, forma cæteris in malum existunt, qui in bonis exemplum esse debuerunt. Hi enim quocumque exemplo malæ conversationis suæ perdunt, de illis rationem sine dubio reddituri sunt.

3. Ex carnalium præpositorum exemplo plerumque fit vita deterior subditorum, et plebis merito fiunt tales sacerdotes, qui exemplo deteriore populum destruant, non ædificent. Ex merito enim plebis nonnunquam episcopi depravantur; quatenus proclivius corruant qui sequuntur.

4. Capite languente, cætera corporis membra inficiuntur. Unde et scriptum est: *Omne caput languidum, et omne cor mærens, a planta pedis usque ad verticem non est in eo sanitas (Isaï. 1, 5, 6)*. Caput enim languidum doctor est agens peccatum, cujus in alium ad corpus pervenit, dum eo vel peccante, vel prave docente, pestifer languor ad plebes subjectas transfertur.

5. Deteriores sunt qui sive doctrina, sive exemplis, vitam moresque bonorum corrumpunt, his qui substantias aliorum prædique diripiunt. Hi enim ea quæ extra nos, sed tamen quæ nostra sunt auferunt; corruptores vero morum proprie nos ipsos decipiunt, quoniam divitiæ hominum mores eorum sunt. Multum ergo distant damna morum a damnis temporalium rerum; dum ista extra nos sunt, mores vero in nobis.

CAPUT XXXIX.

De præpositis carnalibus.

1. Providentia plerumque divini consilii ordinantur præpositi, 327 mundana et exteriora sectantes, ut dum temporalibus rebus se totos impendunt, spirituales tutiorem vitam contemplationis exerceant, quia duræ sunt quiete vivere volentium sarcinæ curarum episcopaliun: Providet sæpe Deus curis deditos sæcularibus ad susceptionem regiminis, ut dum hi exteriora sine tædio procurant, spirituales rebus interioribus sine impedimento rerum terrenarum deserviant.

2. Dei ergo ordinem accusant, a quo instituuntur, qui episcopos condemnant, dum minus spiritualia, sed magis terrena sectantur. Ex divini enim tabernaculi dispositione ob injurias mundi ferendas, et tur-

CAP. XXXVIII. N. 5. Locus erat in excusis depravatus qui sine doctrina, sine exemplis, quem nos ex fide MSS. emendavimus. LOAISA.

Ibid. Alii, nos ipsos diripiunt, quoniam divitiæ justorum mores eorum sunt. AREV.

CAP. XXXIX. N. 1. Hæc sententia non facile intelligitur, nisi legas Gregorium lib. Moral. xxv, cap. 16, unde desumpta est, et velut in compendium redacta. LOAISA.

2. Alii, ordinationem, pro ordinem. AREV.

A bines quosdam, institui episcopos sæcularibus curis insistentes, ut hi qui interius superna desiderant, nulli terreno obsistente negotio, liberius hoc quod amant intendant (*Exod. xxvi*).

5. Non est itaque judicandus a plebe rector inordinatus, dum magis noverint populi, sui fuisse meriti perversi regimen suscepisse pontificis. Nam pro meritis plebium disponitur a Deo vita rectorum, exemplo David peccantis (*II Reg. xxiv*) ad comparisonem principum, qui ex merito plebis prævaricantur.

4. Sententia damnantur Cham filii Noe, qui suorum præpositorum culpas in publico produunt; sicut Cham, qui patris pudenda non opernit, sed deridenda monstravit (*Gen. ix, 22*). Habituri Sem meritum, et Japheth, qui reverenter operiunt quæ patres suos excessisse cognoscunt, si tamen patrum facta non diligant, sed tantum operiant, nec imitentur. Nam sunt qui præpositos suos perverse judicant, dum terrenis studiis eos plus viderint esse intentos, si vel parum jam ipsi de spiritualibus cogitaverunt.

5. Rectores ergo a Deo judicandi sunt, a suis autem subditis nequaquam judicandi sunt: exemplo Domini, qui per se vendentes columbas et nummulariorum mensas proprio evertit flagello, et projecit a templo (*Matth. xxi, 12*), vel etiam sicut dicit Psalmista: *Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit (Psal. lxxxix, 1)*.

6. Quod si a fide exorbitaverit rector, tunc erit arguendus a subditis; pro moribus vero reprobis tolerandus magis dstringendus a plebe est.

328 CAPUT XL.

De iracundis doctoribus.

1. Iracundi doctores per rabiem furoris disciplinæ modum ad immanitatem crudelitatis convertuntur; et unde emendare subditos poterant, inde potius vulnerant.

2. Ideo sine mensura inciscitur culpas præpositus iracundus, quia cor ejus dispersum in rerum curis non colligitur in amorem unitus Deitatis. Mens enim soluta in diversis catena charitatis non astringitur, sed male laxata, male ad omnem occasionem movetur.

CAPUT XLI.

De superbis doctoribus.

D 1. Bonus doctor et rector est, qui et in humilitate servat disciplinam, et per disciplinam non incurrit in superbiam.

2. Elati autem pastores plebes tyrannice premunt, non regunt, quique non Dei, sed suam gloriam a subditis exigunt.

3. Gregor., ubi supra, cap. 14. LOAISA.

4. Gregor., ubi supra, cap. 16. LOAISA.

5. Gregor., ubi supra, cap. 14. LOAISA.

6. Gregor., ubi supra. LOAISA.

CAP. XL. N. 1. *Crudelitatis*. Grialii Editio cum aliis mendose *credulitatis*. AREV.

CAP. XLI. N. 1. Gregor., xxiv, cap. 19, 21 et 22. LOAISA.

Ibid. Alii, Bonus doctor, et in humilitate rector est AREV.

3. Multi sunt qui in verbo doctrinæ non humiles, sed arrogantes existunt, quique et ipsa recta quæ prædicant, non studio correctionis, sed vitio elatius annuntiant.

4. Multi sunt qui non ex consulto ædificandi, sed ex timore superbiendi docent; nec ut prosint sapientes sunt, sed ut sapientes videantur docere student.

5. Est imitatio prava arrogantium sacerdotum, per quam imitantur sanctos rigore disciplinæ, et sequi negligunt charitatis affectione: videri volunt rigidi severitate, et formam humilitatis præstare nequeunt, ut magis terribiles quam mites aspiciantur.

6. Superbi doctores vulnerare potius quam emendare norunt, **329** Salomone attestante: *In ore stulti virga superbiæ* (Proverb. xiv, 5), quia increpando rigide feriunt, et compati humiliter nesciunt.

7. Bene alieni peccati curanda vitia suscipit, qui hoc ex cordis dilectione et humili conscientia facit. Cæterum qui delinquentem superbo vel odioso animo corripit, non emendat, sed percutit. Quidquid enim protervus, vel indignatus animus protulerit, objurgantis furor est, non dilectio corrigentis.

CAPUT XLII.

De humilitate præpositorum.

1. Qui præficitur ad regimen, taliter erga disciplinam subditorum præstare se debet, ut non solum auctoritate, verum etiam humilitate clarescat. Sed tamen ita erit in eo virtus humilitatis, ne dissolvatur vita subditorum in vitiis; atque ita auctoritas aderit potestatis, ne per tumorem cordis severitas existat immoderationis. Hæc est enim in Dei sacerdotibus vera discretio, quæ nec per libertatem superbi, nec per humilitatem remissi sunt. Hinc est quod sancti cum multa constantia redarguerunt etiam principum vitia, in quibus cum summa esset humilitas, loco tamen necessario libere transgressores justitiæ increpabant.

2. Aliquando etiam subditis nos oportet animo esse bumiliores, quoniam facta subditorum judicantur a nobis, nostra vero Deus judicat.

3. Agnoscat episcopus servum se esse plebis, non dominum; verum hoc charitas, non conditio exigit.

CAPUT XLIII.

De doctrinæ discretione.

1. Non omnibus una eademque doctrina est adhi-

5. *Videri volunt*, etc. Locum vere aureum animadvertendum monet Vezzosius. AREV.

6. Gregor., lib. xxiv Moral., cap. 9. Proverb. xiv. LOAISA.

CAP. XLII. N. 1. Greg., lib. Moral. xxvi, cap. 19, et past. Curæ part. II, cap. 6. LOAISA.

CAP. XLIII. N. 1. Gregor., lib. pastor. Curæ in prolog. LOAISA.

4. Alii, ut vitia eorum moresque desiderant, edoceri. AREV.

5. Aristoteles, lib. vi de Hist. animal., cap. 5, et Gregor., lib. xxx Moral., c. 8, ubi exponit illud Job xxxv: *Quis præparat corvo escam suam quando pulli ejus clamant ad Deum, clamant vagantes, eo quod non*

habent cibum? Et illud psalm. cxlvi: *Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus cum. Affirmant eos divinitus nutriri, dum, veluti nothi et degeneres, ob albicantes plumas a parentibus negliguntur. Ferunt præterea, muscarum alimento, quæ sese clamantium in ora ingerunt, provida Dei benignitate sustentari. Idem Chrysostomus, Euthymius, alii.* LOAISA.

2. Sicut periti medici ad varios corporis morbos diverso medicamine serviunt, ita ut juxta vulnorum varietates medicina diversa sit, sic et doctor Ecclesiæ singulis quibusque congruum doctrinæ remedium adhibebit, et quid cuique oporteat, pro ætate, pro sexu ac professione annuntiabit.

3. Non omnibus ea quæ clausa sunt aperienda sunt. Multi sunt enim qui capere non possunt, quibus si indiscrete manifestentur, statim aut detrahunt, aut negligunt.

4. Prima quippe prudentiæ virtus est, eam quam docere oporteat æstimare personam. Rudibus populis, seu carnalibus, plana atque communia, non summa atque ardua prædicanda sunt, ne immensitate doctrinæ opprimantur potius quam erudiantur. Unde et Paulus apostolus ait: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* (I Cor. III, 1, 2). Carnalibus quippe animis, nec alta nimis de cœlestibus, nec terrena convenit prædicare, sed medioeriter, ut initia eorum moresque desiderant, edocere.

5. Corvus, dum suos pullos viderit albi coloris, nullis eos cibus alit, sed tantumdem attendit, donec paterno colore nigrescant, et sic illos frequenti cibo reficit; ita et Ecclesiæ doctor strenuus, nisi eos quos docet viderit ad suam similitudinem poenitentiae confessione nigrescere, et, nitore sæculari deposito, lamentationis habitum de peccati recordatione induere, upote adhuc exterioribus, hoc est, carnalibus, non aperit intelligentiæ spiritualis profundiora mysteria, ne dum audita non capiunt, prius incipient contemnere quam venerari mandata cœlestia.

6. Aliter est agendum erga eos qui nostro committuntur regimini, si offendunt, atque aliter cum his qui nobis commissi non sunt; **331** qui si justi sunt, venerandi sunt; si vero delinquant, pro sola charitate, ut locus est, corripiendi sunt, non tamen cum severitate, sicut hi qui nobis regendi commissi sunt.

7. Prius docendi sunt seniores plebis, ut per eos infra positi facilius doceantur. Unde et Apostolus: *Hæc, inquit, commenda hominibus fidelibus, qui idonei sunt et alios docere* (II Tim. II, 2).

8. Ingenium boni doctoris est incipientis a laudi-

habent cibum? Et illud psalm. cxlvi: Qui dat jumentis escam ipsorum, et pullis corvorum invocantibus cum. Affirmant eos divinitus nutriri, dum, veluti nothi et degeneres, ob albicantes plumas a parentibus negliguntur. Ferunt præterea, muscarum alimento, quæ sese clamantium in ora ingerunt, provida Dei benignitate sustentari. Idem Chrysostomus, Euthymius, alii. LOAISA.

Ibid. Corvus, etc. Vide not. ad Dracontium, lib. I, 721. AREV.

7. Greg., *ibid.* II Tim. II. LOAISA.

Ibid. Commenda. Al., commendo. AREV.

8. Gregor., III part. Cur. Past., admonit. 18. LOAISA.

bus eorum, quos salubriter oburgatos corrigere cepit, sicut apostolus ad Corinthios facit, quos a laudibus inchoat, et increpationibus probat. Sed erant apud Corinthios, qui et laude et increpatione digni essent. Ille vero indiscrete loquitur, qui sic utraque omnibus loquitur, ut omnibus utraque convenire videantur.

CAPUT XLIV.

De silentio doctorum.

1. Pro malo merito plebis aufertur doctrina prædicationis. Pro bono merito audientis tribuitur sermo doctori.

2. In potestate divina consistit cui velit Deus doctrinæ verbum dare vel cui auferre: et hoc aut pro dicentis aut pro audientis fit merito, ut modo pro culpa plebis auferatur sermo doctoris, modo vero pro utilibus meritis tribuatur. Nam et bonus docet bonum, et malus malum, et bonus malum, et malus bonum, quod tamen fit juxta meritum populorum.

3. Non omnia tempora congruunt doctrinæ secundum Salomonis sententiam, dicentis: *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (Eccle. iii, 7). Non quidem per timorem, sed per discretionem, propter malorum in-correctibilem iniquitatem nonnunquam electos oportet a doctrina cessare.

332 4. Interdum doctores Ecclesiæ calore charitatis ardentis conticescunt a docendo, quia non est qui audiat, testante propheta: *Civitates Austri clausæ sunt, et non est qui aperiat* (Jerem. xiii, 19).

5. Qui docendi accepit officium, interdum ad tempus facta proximi taceat, quæ statim corrigere nequaquam existimat. Nam si corrigere potest et dissimulat, verum est quod consensum erroris alieni habeat.

6. Plerique sancti doctores pro mali pertinacia, quia iniquos emendare nequeunt, his tacere disponunt; sed calorem spiritus, quo aguntur, ferre non sustinentes, iterum in increpationem prosiliunt ini-quorum.

CAPUT XLV.

De præbenda sacerdotali protectione in plebe.

1. Quibus docendi forma commissa est, multum subeunt periculi si contradicentibus veritati resistere noluerint; dum propheta doctorem Ecclesiæ instruat ad summum usque justitiæ pervenire, cum dicit: *Supr montem excelsum ascende, qui evangelizas Sion* (Isai. xl, 9); scilicet, ut ita præemineat merito, sicut et gradu. Sequenter, ne forte debeat a docendo

Ibid. Incipientis. Al., *incipere*. Saluberrimum hoc documentum Vezziosius dicit esse iis qui aliis præsent. AREV.

CAP. XLIV. N. 1. Sic recte plerique Mss. Gregor., lib. Moral. xxx, cap. 18. Unde hæc sententia de-umitur: *Sæpe verbum pro gratia tribuitur auditoris, et sæpe propter auditoris culpam subtrahitur sermo doctori*. LOAISA.

2. Pro utilibus, etc. Ita Gothici libri. Pro utilitate audientium merito tribuatur, alii Mss. Pro utilitate audientis, unus Salm. Ecclesiæ. LOAISA.

3. Gregor., ibid. Eccles. iii. LOAISA.

Ibid. Incorrectibilem. Ita Gothici. In-correctibilem, alii. LOAISA.

A timore restringi, audiat: *Exalta in fortitudine vocem tuam, et noli timere*. Unde et Jeremiæ ita Dominus ait: *Accinge lumbas tuas, et surge; loquere ad eos; ne formides a facie eorum, nec enim timere te faciam vul-tum eorum* (Jerem. i, 17); unde apparet quia et non timere Dei donum est.

2. Qui personam potentis accipit, et veritatem loqui pavescit, gravi multatur culpæ sententia. Multi enim sacerdotes metu potestatis veritatem occultant, et a bono opere, vel a justitiæ prædicatione, rei alijus formidine aut potestate terrente avertuntur. Sed heu, proh dolor! imde metuunt, quia vel amore rerum sæcularium implicentur, vel quia aliquo facinoris opere confunduntur.

3. Multi præsules Ecclesiarum, timentes ne amicitiam perdant, **333** et molestiam odiorum incur-rant, peccantes non arguunt, et corripere pauperum oppressores verentur; nec pertimescunt de severitate reddendæ rationis, pro eo quod conticescunt de plebibus sibi commissis.

4. Quando a potentibus pauperes opprimuntur, ad eripiendos eos boni sacerdotes protectionis auxilium ferunt; nec verentur cujusquam inimicitiarum molestias, sed oppressores pauperum palam arguunt, increpant, excommunicant; minusque metuunt eorum nocendi insidias, etiamsi nocere valeant, *bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus* (Joan. x, 11).

5. Sicut pervigil pastor contra bestias oves custodire solet, ita et Dei sacerdos super gregem Christi sollicitus esse debet, ne inimicus vastet, ne persecutor infestet, ne potentioris cujusque cupiditas vitam pauperum inquietet. Pravi autem pastores non habent curam de ovibus, sed, sicut legitur in Evangelio de mercenariis, vident lupum venientem, et fugiunt. Tunc enim fugiunt, quando potentibus tacent, et malis resistere metuunt; de quibus si tacerint pro eorum iniquitate condemnabuntur.

CAPUT XLVI.

De disciplina sacerdotum in his qui delinquant.

1. Sacerdotes pro populorum iniquitate damnantur, si eos aut ignorantes non erudiant, aut peccantes non arguant, testante Domino per prophetam: *Speculatorem dedi te domui Israel. Si non fueris locutus, ut se custodiat impius a via sua, ille in iniquitate sua morietur; sanguinem autem ejus de manu tua requirant* (Ezech. iii, 17). Sic enim Ileri sacerdos pro filiorum iniquitate damnatus est; et licet eos

CAP. XLV. N. 1. Ex Gregor., epist. ad Joann. Constant., indict. 9. Isai. xl. Vide Gregor., super Ezech., homil. 11. LOAISA.

2. Alii, loqui pertimescit, gravius culpæ multatur sententia. Al., *gravis culpæ*. Et paulo post, *occultant, et habentur rei, qui a bono opere*. AREV.

3. Gregor., lib. xxix Moral., cap. 6, et part. ii Past. Curæ, cap. 4. LOAISA.

Ibid. Alii, ne amicitiam sæcularium perdant. Et mox, non pertimescentes quod de veritate sint reddi-turi rationem pro eo quod. AREV.

CAP. XLVI. N. 1. Ezech. iii, et ibi Gregor., homil. 11, et part. ii Curæ pastor., cap. 6. LOAISA.

delinquentes admonuit, sed tamen non ut oportebat A redarguit (*I Reg. II*).

2. Sacerdotes exquirere debent peccata populorum, et sagaci sollicitudine unumquemque probare juxta testimonium Domini ad **334** Jeremiam loquentis: *Probatores, inquit, dedi te in populo meo robusto, ut scias probare vias eorum (Jerem. VI, 27)*.

3. Sacerdotes studio corrigendi facta perscrutari debent subjectorum, ut emendatos lucrifacere possint. Sicut autem peccatorem convenit argui, ita justum non ulcerari.

4. Sacerdotes curam debent habere de his qui pereunt, ut eorum redargutione aut corrigantur a peccatis, aut, si incorrigibiles existunt, ab Ecclesia separentur.

5. Atrociter arguuntur qui, decipiendo peccantes, B non solum non argunt pro peccato, sed etiam adulanter decipiunt, dicente propheta: *Et erunt, qui beatificant populum istum, seducetes, et qui beatificantur, præcipitati (Isai. IX, 16)*.

6. Atrociter iterum arguuntur qui peccantem non recipiunt, sed despiciunt et spernunt, nec alterius delictum tanquam proprium ingemiscunt. De talibus per Isaiam Dominus comminans dicit: *Qui dicunt: Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es: isti sumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die (Isai. LXV, 5)*. Inde est quod et Apostolus omnibus omnia factus est (*I Cor. IX, 22*), non imitatione erroris, sed compassionis miseracione; scilicet, ut ita vitia aliena fleret, quemadmodum si tali et ipse implicaretur errore.

7. Boni pastores populi debent delicta deslere et totos se planctibus tradere, imitantes Jeremiam prophetam dicentem: *Quis dabit capiti meo aquam, et oculis meis fontem lacrymarum, et plorabo die ac nocte interfectos populi mei (Jerem. IX, 1)*? Tanquam propria igitur delicta plebis peccata sacerdos flere debet, sed affectu compatiendi, non actione commisi.

8. Nonnulli præsules gregis quosdam pro peccato a communione ejiciunt, ut pœniteant, sed quali sorte vivere debeant, ad melius exhortando non visitant. Quibus congrue sermo divinus increpans comminatur: « Pastores, qui pascitis populum meum, vos dispersistis gregem meum, ejecistis, et non visitastis eos: ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum » (*Jerem. XXIII, 2*).

9. Benorum studia sacerdotum multa diligentia etiam parva plebis facta perquirunt, ut dum in minimis subditorum peccatis se acerrimos præstant, de majoribus malis cautos sibi, subjectosque, ac sollicitos faciant.

2. Ita Goth. Salm. et alii melioris notæ, cui Scripturæ et Hebraica veritas, et septuaginta interpretum Editio favet; robustum habet tamen Goth. Tolet. LOAISA.

Ibid. Alii cum Vulgata, robustum, et scies, et probare viam eorum. AREV.

7. Alii, non accusatione commisi. AREV.

15. Ex Gregor., lib. XII epistolarum Petro subd.

335 10. Sicut medici morbos imminentes curandos suscipiunt, futuros vero, ne irrepant, medicinæ objecto quadam præscientia antecedunt, ita et doctores boni, sic ea quæ male acta sunt resecant, ut ea quæ admitti possunt, ne perpetrentur, doctrina succurrente præveniant.

11. Qui blando sermone castigatus non corrigitur, acrius necesse est ut arguatur. Cum dolore enim abscondenda sunt quæ leniter sanari non possunt.

12. Qui admonitus secrete de peccato, corrigi negligit, publice arguendus est, ut vulnus, quod occulte sanari nescit, manifeste debeat emendari.

13. Manifesta peccata non sunt occulta correptione purganda. Palam enim sunt arguendi qui palam nocent, ut dum aperta objurgatione sanantur, hi qui eos imitando deliquerunt corrigantur.

14. Dum unus corripitur, plurimi emendantur. Necesse est enim ut pro multorum salvatione unus condemnemur, quam per unius licentiam multi periclitentur.

15. Ita erga delinquentem sermo est proferendus, sicut ejus qui corripitur expostulat salus. Quod si opus est aliquam salutem medicamento verbo increpationis aspergere, lenitatem tamen corde opus est retinere.

16. Doctores nonnunquam durius feriunt increpationibus subditos; qui tamen a charitate eorum quos corripunt non recedunt.

17. Sæpe Ecclesiæ censura arrogantibus videtur esse superbia; et quod a bonis pie fit, erudeliter fieri putatur a pravis, quia non discernunt recto oculo, quod a bonis recto sit animo.

18. Notandum est vehementer ab omni pontifice ut tanto cautius erga commissos agat, quanto durius a Christo se judicari formidat; nam sicut scriptum est: *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis (Math. VII, 2)*.

19. Quotidie namque omnes delinquimus, et in multis erroribus labimur.

336 20. Qui enim nostris delictis elementes sumus, in alieno peccato rigorem tenere nequaquam debemus. Multi aliorum vitia cernunt, sua non aspiciunt. Et cum ipsi maximis criminibus obnoxii teneantur, minoræ peccata fratribus non dimittunt.

D 21. Hypocritæ trabem in oculo suo consistentem non sentiunt, et hærentem festucam in lumine fratris intendunt.

22. Facilius reprehendimus vitia aliena quam nostra. Nam sæpe quæ perversa in aliis judicamus, in nobis nocibilia esse minus sentimus; et quod in aliis reprehendimus, agere ipsi non erubescimus.

Sicilia. LOAISA.

15. Lectionem Gothicor. reposuimus; putamus tamen rectam esse: *Quod si opus est aliquem salem v. i. asp. LOAISA.*

Ibid. Alii: *Quod si opus est aliquam medicamentum asperitatem verborum prædicatione aspergere. AREV.*

18. *Remetietur. At., in ipsa remetietur. AREV.*

23. Facilius vitia uniuscujusque quam virtutes A
intendimus; nec quid boni quisque gesserit agnos-
cere, sed quid mali egerit, perscrutamur.

CAPUT XLVII

De subditis.

1. Propter peccatum primi hominis humano ge-
neri pœna divinitus illata est servitutis, ita ut qui-
bus aspiciet non congruere libertatem, his miseri-
cordius irroget servitute. Et licet peccatum huma-
næ originis per baptismi gratiam cunctis fide-
libus dimissum sit, tamen æquus Deus ideo discrevit
hominibus vitam, alios servos constituens, alios do-
minos, ut licentia male agendi servorum potestate
dominantium restringatur. Nam si omnes sine metu
fuissent, quis esset qui a malis quempiam prohibe-
ret? Inde et in gentibus principes, regesque electi
sunt, ut terrore suo populos a malo coercerent, at-
que ad recte vivendum legibus subderent.

2. Quantum attinet ad rationem, non est persona-
rum acceptio apud Deum (Coloss. III, 25), qui mundi
e'egit ignobilia et contemptibilia, et quæ non sunt
ut ea quæ sunt destrueret, ne gloriatur omnis caro,
337 hoc est, carnalis potentia coram illo. Unus
enim Dominus æqualiter et dominis fert consultum,
et servis.

3. Melior est subjecta servitus quam elata liber-
tas. Multi enim inveniuntur Deo libere servientes
sub dominis constituti flagitiosis, qui, etsi subjecti
sunt illis corpore, prælati tamen sunt mente.

CAP. XLVII. N. 1. Gregor., lib. Moral. XXI, cap. C
41, et August., lib. XIX de Civit. Dei, cap. 15. LOAISA.
Ibid. Verba sancti Augustini ad hanc rem: Con-
ditio... servitutis jure intelligitur imposita peccatori.
Et iterum: Nomen itaque istud (servitutis) culpa me-
ruit, non natura. AREV.

2. Ita Goth. Salmant., et excusi libri. *Confert
consultum*, alii Mss. LOAISA.

Ibid. Goldastus, in not. ad cap. seq., n. 3, ita dis-
tinguendum monet hunc locum ex concilio Aquis-
granensis prima Hadamarii Editione. AREV.

CAP. XLVIII. N. 1. Ex Gregor., lib. Moral. XXIV,
cap. 30. Paulus, I Thess. II, sic inquit: Non que-
rentes ab hominibus gloriam, neque a vobis, neque ab
aliis, cum possemus oneri esse, ut Christi apostoli, sed
facti sumus in medio vestrum parvuli. Qui locus etiam
a Gregor. eodem modo interpretatur lib. Moral.
XXIV, cap. 50. Legitur vero in Goth. Salm. quod de-
cebat. Itemque in aliis Mss. Quod licebat, in Excus-
sis. LOAISA.

Ibid. Hoc loco incipit opusculum *De prælatiis*,
quod Goldastus notis suis plerumque eruditus, inter-
dum acatholicis prosectus fuit, ut jam dixi. Que-
dam e notis seligam, quæ ad rem facere possint.
Observat primo loco *prælatos* hic non esse præfec-
tos Ecclesiasticos, sed principes, ut vocant, sæcular-
es, uti apud eundem Isidorum in libro de Con-
temptu mundi, versus finem, caput inscribitur *De
prælatione*, et in altero Synonymorum *De prælatiis ac
subditis*. Voces *præsul*, *prepositus*, *prælatos*, denotant
eujuslibet rei præfectum; sed usus jam obtinuit
ut ad præfecturas ecclesiasticas referantur. Sententia
prima illustrari potest ex Synonymis Isidori, cap.
ultim., cap. 55 et 42 hujus lib. II, ex concilio
Aquisgranensi I, cap. 18 et 21, Tertulliano in libro
de Idololatria, Cicerone et aliis. Pro *innoscat*, Gol-

CAPUT XLVIII.

De prælatiis.

1. Vir justus aut omni potestate sæculari exiit,
aut si aliqua cingitur, non sub illa curvatur, ut su-
perbus tument, sed eam sibi subjicit, ut humilior
innoscat. Probatur autem hoc apostolico exemplo,
qui data sibi potestate, etiam nec ad hoc usus est
quod decebat, sed, dum posset uti, licita abnu-
it, seque ut parvulum in medio eorum quibus præerat
ostendit (I Thess. II, 6, 7).

2. Qui in appetendis honoribus sæculi aut prosperi-
tatis mundi instanti desudat labore, et hic et in
futuro vacuus invenitur 338 a requie; tantoque
sarcinis peccatorum gravatur, quanto a bonis operi-
bus existit alienus.

3. Quanto quisque amplius sæcularis honoris di-
gnitate sublimatur, tanto gravius curarum ponderi-
bus aggravatur; eisque magis mente et cogitatione
subjicitur, quibus sublimitatis gradu præponitur.
Nam, ut quidam Patrum ait: *Omne quod superemi-
net plus meroribus afficiunt quam honoribus gaudet.*

4. Quanto quisque curis mundi majoribus occu-
patur, tanto facilius vitiis premitur. Si enim vix
valet peccata animus devitare quietus, quanto mi-
nus occupatione sæculari devinctus?

5. Non statim utile est omne potestatis insigne,
sed tunc vere est utile, si bene geratur. Tunc au-
tem bene geritur, quando subjectis prodest, quibus
terreno honore præfertur. Potestas bona est, quæ
a Deo donante est, ut malum timore coerceat, non ut

dastus in suo Ms. legebat *innoscat*, quod re vera
Isidorianum videtur. Nam et apud Braulionem, et
apud Isidorum, occurrit *innosco* active. In eodem
Ms. sic erat: *Qui datam sibi potestatem nec ad hoc
usus est quod decebat, sed dum posset utere licita ab-
nu-uit*. Corrigebat Goldastus, *posset uti re licita, abnu-uit*.
Isidorus sæpe adhibet *utor* cum accusativo; atque
adeo posset distingui, *posset uti licita, abnu-uit*; hoc
est, *uti rebus licitis*. AREV.

2. Codex Goldasti, qui ad *potendiis honoribus*,
specie quadam solacisimi, ut § 5 Instit. de lege A-
quila, ad *exercitandis militibus*, ex veteribus libris,
teste Cujacio. Pro *invenitur* *legimus* corrigi *invenit-
ur*. Rem explicat Isidorus, in Synonymis, versus
finem lib. II, sub titulis *De prælatiis ac subditis*, et
Qualiter se quisque habere debeat in honoribus. In
tantoque... quanto est hellenismus, positivus pro
comparativo. AREV.

3. Est autem Gregor., lib. XXXIII Moral., cap. 19,
et affertur d. 15, cap. *Nervi*. Et ibi non est *super-
eminet*, sed *omne quod hic eminent*. LOAISA.

Ibid. Quanto quisque, etc. Vide Etymolog. lib. IX,
cap. 5. Versus eujusdam poetæ laudatur:

Tu si animo regeris, rex es; si corpore, servus.

AREV.

4. Ms. Goldasti, tanto *infelicio*ribus vitiis premitur,
quo nihil elegantius, nihil venustius dicit Goldastus;
infelix agendi notione, quod infelicem reddat. AREV.

5. Alii, quando a Deo donante est; vel quæ a Deo
data est. Goldastus rectus putat cum suo ms., non
ut timore malum committat. Nihil pejor quam per
potestatem peccandi libertatem habere. Corrigit locum
Augustini apud Prosperum, in Sententiis, nihil est
infelicitius felicitate peccandi, pro felicitate peccantium.
AREV.

temere malum committat. Nihil autem pejus quam per potestatem peccandi libertatem habere; nihilque infelicius male agendi facultate.

6. Qui intra sæculum bene temporaliter imperat, sine fine in perpetuum regnat; et de gloria sæculi hujus ad æternam transmeat gloriam. Qui vero prave regnum exercent, post vestem fulgentem et lumina lapillorum, nudi et miseri ad inferna torquendi descendunt.

7. Reges a recte agendo vocati sunt, ideoque recte faciendo regis **339** nomen tenetur, peccando amittitur. Nam et viros sanctos proinde reges vocari in sacris eloquiis invenimus, eo quod recte agant, sensusque proprios bene regant, et motus resistentes sibi rationabili discretionem componant. Recte enim illi reges vocantur, qui tam semetipsos, quam subjectos, bene regendo modificare noverunt.

8. Quidam ipsum nomen regiminis ad inhumanitatem transvertunt crudelitatis; dumque ad culmen potestatis venerint, in apostasiam confestim labuntur, tantoque se timore cordis extollunt, ut cunctos subditos in sui comparatione despiciant, eosque quibus præesse contigit non agnoscant. Quibus congrue per Ecclesiastem dicitur: *Ducem te constituerunt, non extolli, sed esto illis quasi unus ex ipsis* (Eccli. xxxii, 1).

9. Dum mundi reges sublimiores se cæteris sentiunt, mortales tamen se esse agnoscant; nec regni gloriam qua in sæculo sublimantur aspiciant, sed opus quod secum ad inferos deportent intendant. **340** Si ergo carebunt hujus temporis gloria, illa agant quæ post finem sine fine possideant.

10. Dum Apostolus dicat: *Non est potestas nisi a*

6. *Qui intra sæculum, etc.* Vide Isaiam, lx, 5, et Apocalypsin, xxi, 24. Sententiam eandem illustrat sanctus Bernardus, epist. 206 ad reginam Hierosolymorum. In nonnullis Editis erat *lapillorumque nitorem*. Goldastus præfert nostram lectionem cum suo Ms. et concilio Parisiensi, lib. ii, cap. 1, et Aquisgranensi sub Ludovico Pio. AREV.

7. Hinc illud Petri I, ii, et Lucæ, xix. *Euge, bone serve, quia in modico fuisti fidelis, eris potestatem habens super decem civitates*: parabolas etiam quæ sunt de regibus, de justis fere hominibus interpretatur Greg., lib. Moral. xi, cap. 9, exponens illud Job xii: *Balteum regum dissolvit; qui membrorum suorum motus bene regere sciunt, non immerito reges vocantur*. LOAISA.

Ibid. Recte enim. Hoc Augustin. in psalm. lxxv pie explicat in illud: *Terribili apud reges terræ. Esto rex terræ, inquit, et erit tibi terribilis Deus. Quomodo, inquit, ero rex terræ? Rege terram, et eris rex terræ. Noli ergo aviditate imperandi ponere tibi ante oculos provincias latissimas, qua tua regna diffundas: terram quam portas rege. Audi Apostolum regentem terram: « Non sic pugillator, quasi aerem verberans, sed castigo corpus meum, et in servitatem redigo. »* LOAISA.

Ibid. A recte agendo. Hoc etymon stoicum, et a philosophia petitum dicit Goldastus, non a grammatica; ac multos congerit scriptores, qui illud adoptarunt. Sententiam illustrant Salvianus lib. iv de Gubernat. Dei, sanctus Bernardus, in Sentent.; Nicolaus papa ad Michaelem imperatorem, et alii. Concilium Parisiense, lib. i, cap. 2, exhibet noverunt pacificare pro modificare noverunt. Goldastus melius putat modificare, quod pro moderari et regere posuit Cicero. AREV.

8. Posset legi per Ecclesiasticum; nam in hoc li-

A Deo (Rom. xiii, 1), quomodo Dominus per prophetam de quibusdam potestatibus dicit: *Ipsi regnabunt, sed non ex me* (Ose. viii, 4)? Quasi diceret, non me propitio, sed etiam summe irato. Unde et inferius per eundem prophetam addidit: *Dabo, inquit, tibi regem in furore meo* (Ose. xiii, 11). Quo manifestius elucet bonam malamque potestatem a Deo ordinari; sed bonam propitio, malam irato.

11. Reges quando boni sunt, muneris est Dei, quando vero mali, sceleris est populi. Secundum enim meritum plebium disponitur vita rectorum, testante Job: *Qui regnare facit hypocritam propter peccata populi* (Job xxxiv, 50). Irascente enim Deo, talem rectorem populi suscipiunt, quem pro peccato merentur. Nonnunquam pro malitia plebium etiam reges mutantur, et qui ante videbantur esse boni, accepto regno fiunt iniqui.

CAPUT XLIX.

De justitia principum.

1. Qui recte utitur regni potestate, ita se præstare omnibus debet, ut quanto magis honoris celsitudinem claret, tanto semetipsum mente humiliet, proponens sibi exemplum humilitatis David, qui de suis meritis non tumuit, sed humiliter sese dejiciens, dixit: *Vilis incedam, et vilior apparebo ante Deum, qui elegit me* (II Reg. vi, 22).

2. Qui recte utitur regni potestate formam justitiæ factis magis quam verbis instituit. Iste nulla prosperitate erigitur, nulla **341** adversitate turbatur; non innititur propriis viribus, nec a Domino recedit cor ejus; regni fastigio humili præsidet animo; non eum delectat iniquitas, non inflammatur e-

bro sunt laudata verba. Sed nihil mirandum si unus pro alio libro ab Isidoro nominetur, præsertim cum Ecclesiasticus et Ecclesiastes passim ab aliis quoque confundantur, quod unus eorum auctor Salomon a multis credatur. Cæterum Patres concilii Moguntini, sub Arnulpho, qui Isidorum præ manibus habebant, cap. 2, Ecclesiasticum, non Ecclesiasten, appellant. AREV.

9. Quod secum, etc. Goldastus locum hunc manifesto corruptum asserit, atque inane operam conunit, ut eum ad sanitatem revocet. Non enim ipse meliorem lectionem profert, scilicet, *quod secum adfertant, deportare intendant*. Pro, si ergo carebunt hujus temporis gloria, alii habent, si ergo amissuri sunt hujus temporis gloriam. AREV.

10. De quibusdam potestatibus. Al., de quorundam principatu. Verba Osee, sed non ex me, alii citant et non ex me, alii et non per me. Superfluum videri possit verbum inquit post addidit, Dabo. Sed hujusmodi species elocutionis alibi etiam occurrit et apud Latinos et apud Græcos scriptores, ut observat Goldastus. AREV.

11. Disponitur. Collectores canonum addunt a Deo, uti etiam Isidorus supra, cap. 59 hujus libri, num. 5. AREV.

CAP. XLIX. N. 1. II Reg. vi. Gregor., lib. Moral. xxvii, cap. 26. LOAISA.

Ibid. Multa quæ in his capitibus ab Isidoro proferruntur, repetita exstant in concilio Parisiensi, Moguntino, et Aquisgranensi, quorum verba cum Isidoriano textu accurate confert Goldastus. De elementia principum videndi sanctus Fulgentius, de Veritate prædestinationis et gratiæ; et ipse Isidorus, in Synonymis, loc. cit. AREV.

piditas; sine defraudatione alicujus ex paupere divitem facit; et quod justa potestate a populis extorquere poterat, sæpe misericordie clementia donat.

3. Dedit Deus principibus præsulatum pro regimine populorum, illis eos præesse voluit, cum quibus una est eis nascendi moriendique conditio. Prodesse ergo debet populis principatus, non nocere; nec dominando premere, sed condescendendo consulere, ut vere sit utile hoc potestatis insigne, et dono Dei pro tuitione utantur membrorum Christi. Membra quippe Christi fideles sunt populi, quos dum ea potestate, quam accipiunt, optime regunt, bonam utique vicissitudinem Deo largitori restitunt.

4. Bonus rex facilius ad justitiam a delicto regreditur quam de justitia ad delictum transfertur, ut noveris hic esse casum, illic propositum. In proposito ejus esse debet nunquam egredi a veritate. Quod si casu titubare contigerit, mox resurgere.

CAPUT L.

De patientia principum.

1. Plerumque princeps justus etiam malorum errores dissimulare novit, non quod iniquitati eorum consentiat, sed quod aptum tempus correctionis expectet, quando eorum vitia vel emendare valeat, vel punire.

2. Multi adversus principes conjurationis erimine deteguntur, sed probare volens Deus clementiam principum, illos male cogitare permittit, istos non deserit. De illorum malo bene istis facit, dum culpas quas illi faciunt isti mira patientia indulgent.

342 3. Reddere malum pro malo vicissitudo justitiæ est: sed qui clementiam addit justitiæ, non malum pro malo culpatis reddit, sed bonum pro malo offensis impertit.

3. Sanctus Athanasius, in Vita sancti Antonii: *Licet enim diversa sit dignitas, attamen eadem nascendi moriendique conditio est.* Pro hujus sententiæ illustratione consulendus Lipsius, Politic. II, cap. 6. Verbum *condescendo* in hoc sensu occurrit apud sanctum Gregorium Magnum, Lupum, Ferrariensem abbatem, et alios. Legendum videtur *pro tuitione*. AREV.

4. Alii, nunquam deviare a veritate... mox resurgere non pigeat. AREV.

CAP. L. N. 1. De moderatione et patientia principum Lipsius, in Politic.; sanctus Gregorius Magnus, Moral. lib. XIX, cap. 25, et alii. Pro novit, alii debet. AREV.

2. Male cogitare. Al., male machinari. AREV.

3. Sed qui clementiam, etc. Gratianus, distinct. 45, cap. 25, q. 4.; Augustinus, Enchirid., c. 75; Gregorius Magnus, Moral. lib. XX, part. IV, cap. 6; Isidorus noster, Synonym., loc. cit., et alii plures. Goldastus culpatis interpretatur culpantibus, seu culpam committentibus, et offensis simili modo offendentibus, ut apud alios sacrificatis sumitur pro sacrificantibus, implicatis pro implicantibus, etc. AREV.

4. Excitat hunc locum Rodericus Sanctius de Arevalo, Specul. vit. hum. lib. I, cap. 2. Pro coercerant, alii se coercuerunt, aut quod sustinere vult Goldastus ex antiquitatis imitatione, coercerint. AREV.

5. Quanto quisque, etc. Augustinus, in Regul., sive epistola 211, ad Monachas; Isidorus, in libris citatis de Contemptu mundi, et de Synonymis, et

4. Difficile est principem regredi ad melius, si vitii fuerit implicatus. Populi enim peccantes judicem metuunt, et a malo suo legibus coercentur. Reges autem, nisi solo Dei timore metuque gehennæ coercentur, libere in præceps prorunt, et per abruptum licentiæ in omne facinus vitiorum labuntur.

5. Quanto quisque in superiori constitutus est loco, tanto in majori versatur periculo; et quanto splendoris honore excelsior quisque est, tanto, si delinquat, peccator major est. *Potentes enim potenter tormenta patientur* (Sap. VI, 7). Cui etenim plus committitur, plus ab eo exigitur, etiam cum usura penarum.

6. Reges vitam subditorum facile exemplis suis vel ædificant, vel subvertunt, ideoque principem non oportet delinquere, ne formam peccandi faciat peccati ejus impunita licentia. Nam rex qui ruit in vitiis cito viam ostendit erroris, sicut legitur de Jeroboam, qui peccavit et peccare fecit Israel (*Ecclesi. XLVII, 29*). Illi namque ascribitur, quidquid exemplo ejus a subditis perpetratur.

7. Sicut nonnulli bonorum principum Deo placita facta sequuntur, 343 ita facile multi prava eorum exempla sectantur. Plerique autem apud iniquos principes necessitate magis quam voto mali existunt, dum imperiis eorum obediunt. Nonnulli autem sicut prompti sunt sequi reges in malum, sic pigri sunt imitari illos in bonum.

8. Sæpe unde mali reges peccant, inde boni justificantur, dum præcedentium cupiditatem et malitiam corrigunt. Nam re vera peccatis eorum communicant, si, quod illi dirigerunt, isti retentant.

alii. Goldastus, cum suo Ms. et Roderico, præfert peccator major est. Rodericus habet, peccatum gravius. AREV.

6. Non oportet. Al., non decet. Goldastus observat verba hæc: *Nam rex, qui ruit in vitiis, cito viam ostendit erroris, versus iambicum tetrametrum catalecticum esse, et exstare in Mss. Publii Syri Mimis.* Notat etiam lib. IV Vigilii contra Eutych. exstare versus hexametrum:

Quem callens astris quesivit cura magorum,

qui dubio procul, ait, a vetusto poeta acceptus est. Certe a Juvenco, ut adverti in notis ad ejus lib. I, 293. Vezziosius ad marginem indicaverat IV Reg. XIII, 4. Sed, ut ipse advertit, eo loco non sermo est de Jeroboam, sed de Joachaz. AREV.

7. Goldasti Codex, corrupte, bonum in principium. Ex quo ipse corrigit: *Sicut nonnulli bonum vi principum, et Deo placita facta sequuntur.* Sic infra rigor principum conterantur. Verum recte procedit lectio vulgata hoc sensu: *Sicut nonnulli sequuntur bonorum principum facta Deo placita, ita, etc.* Pro quam voto Eglinus volebat quam voluntate, quod minime probandum. AREV.

8. Deripuerunt. Al., diripuerunt. Goldastus præfert deripuerunt, ex sententia Isidori, in libro Different. verbor., inter *Deripere et Diripere*, etc., scilicet in libro Differentiarum sine ordine alphabetico ad appendices rejecto, num. 218. Hanc sententiam mirifice illustrent Patres concilii VIII Toletani: *Quosdam conspeximus reges, etc.* AREV.

9. Cujus peccatum quisque sequitur, necesse est A ille ab eis rationem exiget, qui eorum potestati suam Ecclesiam credit. Neque enim impar erit supplicio, cujus errori quisque par est, ac vitio.

CAPUT LI.

Quod principes legibus teneantur.

1. Justum est principem legibus obtemperare suis. Tunc enim jura sua ab omnibus custodienda existimet, quando et ipse illis reverentiam præbet.

2. Principes legibus teneri suis, neque in se posse damnare jura quæ in subjectis constituunt. Justa est enim vocis eorum auctoritas, si, quod populis prohibent, sibi licere non patiantur.

3. Sub religionis disciplina sæculi potestates subjectæ sunt; et quamvis culmine regni sunt præditi, vinculo tamen fidei tenentur 344 astricti, ut et B fidem Christi suis legibus prædicent, et ipsam fidei prædicationem moribus bonis conservent.

4. Principes sæculi nonnunquam intra Ecclesiam potestatis adeptæ culmina tenent, ut per eandem potestatem disciplinam ecclesiasticam muniant. Cæterum intra Ecclesiam potestates necessariae non essent, nisi ut, quod non prævalet sacerdos efficere per doctrinæ sermonem, potestas hoc imperet per disciplinæ terrorem.

5. Sæpe per regnum terrenum cœleste regnum proficit, ut qui intra Ecclesiam positi contra fidem et disciplinam Ecclesiæ agunt, rigore principum conterantur; ipsamque disciplinam, quam Ecclesiæ humilitas exercere non prævalet, cervicibus superborum potestas principalis imponat; et ut venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat.

6. Cognoscent principes sæculi Deo debere se rationem reddere propter Ecclesiam, quam a Christo tuendam suscipiunt. Nam sive augeatur pax et disciplina Ecclesiæ per fideles principes, sive solvatur,

9. Errori. In textu Grialii erroris, mendose, ut arbitror. In nonnullis Mss., errore, quæ scriptio vetusta est in Pandectis, pro *errori*. Sententia obvia est apud Ireconsultos. AREV.

CAP. LI. N. 1. Apud Grat., d. 9, cap. *Justum est*. LOAISA.

Ibid. Multa Goldastus in hanc sententiam congerit, quæ minime necesse est repetere. Pro *obtemperare*, aliqui Mss. et Gratianus, *teneri*. AREV.

2. Ita apud Gratian., d. 9, cap. *Justum est*, in decreto Gregoriano recens correcto: *Nec in se convenit posse damnare jura quæ in subjectis constituunt*. LOAISA.

Ibid. Pro *damnare*, alii *frustrare*. Goldastus legit et distinguit, *constituunt, justum est*. Est enim vocis eorum auctoritas. Nihil mutaverim. AREV.

3. Etiam hoc argumentum copiose pertractat Goldastus et hoc loco, et in not. ad Valerianum. Videndum decretum Gratiani, dist. 96. cap. 6. AREV.

4. In c. *Principes*, 23, q. 5. Concil. Paris. 1, cap. 2, et Aquisgr., part. III, cap. 1. LOAISA.

Ibid. Inscriptio apud Gratianum: *Quod sacerdotes efficere docendo non valent, disciplinæ terrore potestas extorqueat*. Advertit Goldastus non bene in nonnullis Gratiani Editionibus legi in ecclesiâ pro *intra Ecclesiam*, quod confirmat ex textu 23, q. 8, c. *Convenio*, ubi ait sanctus Ambrosius: *Imperator enim intra Ecclesiam est*. Toti huic sententiæ congruit concilium Matisconense II. *Convenit ergo ut, justitiæ et æquitatis in omnibus vigore servato, distingat legalis ultio*

345 CAPUT LII.

De Judicibus.

1. Ad delictum pertinet principum, qui pravorum iudices contra voluntatem Dei populis fidelibus præferunt. Nam sicut populi delictum est quando principes mali sunt, sic principis est peccatum quando iudices iniqui existunt.

2. Bonus iudex sicut nocere civibus nescit, ita prodesse omnibus debet. Aliis enim præstat censuram justitiæ, aliis bonitatem. Judicia sine personarum acceptione suscipit, qui non infirmat justitiam avaritiæ flamma, nec studet auferre alteri quod cupiat sibi.

3. Boni iudices justitiam ad solam obtinendam salutem æternam suscipiunt, nec eam muneribus acceptis distribuunt, ut dum de justo iudicio temporalia lucra non appetunt, præmio æterno ditentur.

4. Omnis qui recte iudicali stateram in manu gestat, et in utroque penso justitiam et misericordiam portat. Sed per justitiam reddit peccati sententiam, per misericordiam peccantis temperat pœnam, ut justo libramine quædam per æquitatem corrigat, quædam vero per miserationem indulgeat.

5. Qui Dei iudicia oculis suis proponit, semper timens, tremensque in omni negotio reformidat, ne, de justitiæ tramite devians, cadat; et unde non justificatur, inde potius condemnatur.

6. Neminem stultorum vel improborum oportet iudicem esse. Nam stultus per ignaviam ignorat justitiam; improbus per cupiditatem corrumpit ipsam quam didicit veritatem.

7. Gravius lacerantur pauperes a pravis iudicibus quam a cruentissimis hostibus. Nullus enim prædotam cupidus in alienis quam iudex iniquus in suis.

iudicum quos non corrigit canonica prædicatio sacerdotum, etc. Pro *imperet*, nonnulli legunt *impleat* Goldastus mavult *impetret*. AREV.

5. Apud Gratianum, dict. cap. *Principes*, ubi in decreto correcto legitur et *ut venerationem mereatur*. Quam lectionem in schollis ex concilio Parisiensi sub Ludovico et Lotario, lib. II, cap. 2, Codices Gothi perantiqui habent, *ut venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat*. LOAISA.

Ibid. Pro *humilitas*, Gratianus cum nonnullis Mss. *utilitas*. Paulo post magna discrepantia Codicum est. Alii, *et ut reverentiam mereatur, virtutem potestatis impertiat*. Concilium Parisiense, lib. II, cap. 2, *et ut venerationem mereatur, virtutem potestatis impertiat*. Aiii, *et ut venerationem mereatur, virtute potestatis impertiat*. AREV.

6. *Cognoscent principes, etc.* Vide sanctum Augustinum, tract. 11, cap. 3, in Joann.; sanctam Leonem, epist. 29, ad Pulcheriam Augustam; Gratianum, 23, q. 4, c. 55, et alios collectores canonum. Hic desinit opusculum de *Prælati*, quod commentario suo illustrandum Goldastus suscepit. Cæterum verba quæ ex Isidoro Gratianus sumpsit, contulit Bernardus cum Isidori operibus, et descripsi in Isidorianis, cap. 32, et nominatim quod attinet ad libros Sententiarum, a num. 16. AREV.

CAP. LII. N. 2. *Qui non infirmat*. Alii omittunt *qui*. Grialius in utroque meo exemplari quem, quod mendum puto. AREV.

8. Latrones inaccessis faucibus ac latebrosis latent, insidias ponunt, isti palam rapacitatis avaritia sæviunt.

346 9. Hostes in alienorum tantum sanguinem intendunt; iudices, quasi crudelissimi carnifices civium, oppressione sua subjectorum vitam extinguunt. Qui enim destruant multi sunt, rari sunt autem qui populus legum moderamine regant.

10. Plerumque et boni iudices sunt, sed ministros rapaces habent. Horum figura, ut ait quidam, tanquam Scylla pingitur atque describitur: ipsa quidem humana specie, sed capitibus canibus accincta et circumdata. Non aliter quibusdam potestatibus accidit ut ipsorum humanitatem immanitas iniquorum sociorum perturbet.

11. Sæpe iudices pravi cupiditatis causa aut disferunt, aut pervertunt iudicia; nec finiunt cœpta partium negotia, quousque marsupia eorum qui causantur, exhauriant. Quando enim judicant, non causam, sed dona considerant; et sicut negligentes sunt in discussione causantium, sic eorum damno solliciti sunt.

12. Iudices pravi, juxta prophetae verbum, quasi lupi vespere, non relinquunt in mane (*Soph. III, 3*); hoc est, de præsentis vitæ tantum commodis cogitant, non de futuris. Vita enim ista vespereum, futura vero mane accipitur. Et bene ait, *quasi lupi*, quia luporum more cuncta diripiunt, et vix pauca pauperibus derelinquunt.

13. Verbosi iudices, et elati, ut sapientes videantur, non discutiunt causas, sed asserunt; sicque conturbant iudicii ordinem, dum, non suo contenti officio, aliena præsumunt.

14. Quidam, dum judicare incipiunt, irascuntur, ipsamque iudicii sententiam in insaniam vertunt. De quibus recte per prophetam dicitur: *Qui convertunt in furorem iudicium*. Qui enim iratus iudicat, in furorem iudicium mutat, et ante profert sententiam, quam agnoscat.

15. Furor in iudice investigationem veri non valet attingere, **347** quia mens ejus turbata furore ab scrutatione alienatur justitiæ.

16. Iracundus iudex iudicii examen plene contueri non valet, quia caligine furoris non videt. Qui autem repulso furore discutit, facilius ad contuendam veri-

10. Scyllæ rapacitatem, cui rapaces iudices ille, quisquis est, comparat, Virgil., vi *Eclog.*, verbis indicat:

Candida succinetam latrantibus inguina monstris
Dulchias vexasse rates, et gurgite in alto
Ah! timidos nautas canibus lacerasse marinis.

Vide Servium, in eo loco, de duplici Scylla, et Virgilium ipsum, de Cyri ad Messalam et Fulgentium, in *Mythologicis*. LOAISA.

Ibid. Corrupta erat nota Loaisæ in utroque meo exemplari Grialii, cui rapaces iudicium ille quisquis est. AREV.

11. Alii, in discussione causarum. AREV.

12. Locus est Sophoniæ III: *Judices ejus lupi, ve-*

tatem mentis screnitate consurgit, et sine ulla perturbatione ad æquitatis intelligentiam pervenit.

CAPUT LIII.

De acceptione personarum.

1. Non est persona in iudicio consideranda, sed causa; scriptum est enim: *Non accipias personam in iudicio* (*Levit. XIX, 15*; *Deut. I, 17*; *Prover. XXIV, 23*; *Eccle. XLII, 1*). Et iterum: *Non misereberis pauperis in iudicio*. Qui enim consanguinitatis vel amicitiae favore, sive inimicitiarum odio, iudicium pervertunt, sine dubio in Christum, qui est veritas et justitia, peccare noscuntur.

2. Iniqui iudices errant in veritate sententiæ, dum intendunt in qualitatem personæ, et exulcerant sæpe justos, dum improbe defendunt iniquos; qui autem recte præsidere studet, nec partem palpate novit, nec cohibere a justitia didicit.

CAPUT LIV.

De muneribus.

1. Qui recte iudicat, et præmium inde remunerationis expectat, fraudem in Deum perpetrat, quia justitiam, quam gratis impertiri debuit, acceptione pecunie vendit.

2. Bonis male utuntur qui juste pro temporali luero iudicant. Tales quippe ad veritatem non justitiæ defensio, sed amor præmii provocat. Quibus si spes nummi subtrahitur, confestim a justitiæ defensione recedunt.

3. Acceptio munerum prævaricatio veritatis est. Unde et pro justo dicitur: *Qui excutit manus suas ab omnimunere, iste in excelsis habitat* (*Isai. XXXIII, 15, 16*).

348 4. Dives muneribus cito corrumpit iudicem. Pauper autem, dum non habet quod offerat, non solum audiri contemnitur, sed etiam contra veritatem opprimitur.

5. Cito violatur auro justitia, nullamque reus pertimescit culpam, quam redimere nummis existimat. Plus enim obtinet mentem censoris amor lucri quam æquitas iudicii.

6. Tres sunt munerum acceptiones, quibus contra justitiam humana vanitas militat, id est favor amicitiarum, adulatio laudis et corporalis acceptio muneris. Facilius autem pervertitur animus rei corporeæ munere quam gratiæ laudisque favore.

7. Quatuor modis pervertitur humanum iudicium, timore, cupiditate, odio et amore. Timore, dum spera non relinquunt in mane. Atque ita legunt Mss. LOAISA.

13. Sed asserunt. Editio vetus, sed asserunt. Utrumque obscurum. AREV.

CAP. LIII. N. 1. August., tract. 50, in Joann., ad illud: *Nolite, judicare secundum faciem, sed rectum iudicium judicate, cap. 7*. *Levit. XIX. Deut. I et XIX. Prover. XXIV. Eccle. XLII.* LOAISA.

CAP. LIV. N. 2. *Amor præmii. Al, amor pecuniæ.* AREV.

4. *Grat., 11, q. 3, et Burchar., lib. XVI, cap. 23.* LOAISA.

6. *Ex Gregor. Homil. 4 in Evang.* LOAISA.

7. *Alii adversa pro adversari, et complacere pro præstare; sed bene est præstare, pro prodesse, ut alibi etiam in notis ad hoc opus dictum.* AREV.

metu potestatis alicujus veritatem loqui pavescimus. **A** Cupiditate, dum præmio muneris alicujus corrumpimur. Odio, dum contra quemlibet adversari molimur. Amore, dum amico vel propinquis præstare contendimus. His enim quatuor causis sæpe æquitas violatur, sæpe innocentia læditur.

CAPUT LV.

De testibus.

1. Et si mendacium gratis dicitur, quanto magis si venale quæritur? Neque enim derit multiplex conventus falsorum, si tantum præsentia sit nummorum.

2. Testis falsidicus tribus est personis obnoxius. Primum Deo, quem perjurando contemnit; secundo judici, quem mentiendo fallit; postremo innocenti quem falso testimonio lædit.

3. Unum pene crimen habent, et qui falsitatem **B** promittunt, et qui supprimit veritatem, quia ille obesse vult, et iste prodesse non vult. Pejor est testis qui lædit quam qui præstare non vult. Nam ille malignus est, iste inutilis.

349 4. Testibus falsis conjunctis tarde mendacii falsitas reperitur. Quod si separati fuerint, examine judicantis cito manifestantur. Nam sicut in unitate pravorum grandis est fortitudo, ita in separatione major infirmitas.

5. Fraudulentia cito reprehenditur mendacium, falsidicorum enim testimonium sibi non convenit.

6. Iniquus testis, quamvis sua falsitate corpori rebusque impediatur, animo tamen nihil damni confert. Erit autem ille apud Deum condemnatus, qui adversus innocentem falsum testimonium vel dicit, vel dicentibus credit. Nam non solum ille reus est, qui falsum de alio profert, sed et is qui cito aurem criminibus præbet.

7. Qui metu potestatis veritatem occultat, ejusdem veritatis iracundiam sibi cœlitus provocat, quia plus pertimescit hominem quam divinam trepidat indignationem. Beatus cujus testimonio innocens ab scelere objecto purgatur; impius, cujus prodicione etiam iniquus perimitur. Neque enim decet Christianum morti obnoxium prodere, et ad effundendum sanguinem infelicium vocem testificationis præbere. Sermo enim justi hominis tantum ad ministerium debet esse salutis; ira enim indignationis et tribulationis, et immissiones per angelos malos.

CAP. LV. N. 3. Advertit Vezziosus, hanc sententiam integram hoc loco a Margarino et Loaisa non poni. A Grialio quidem hoc eodem loco ponitur; a Margarino non multo post, scilicet post sententiam, num. 5. AREV.

6. Alii: *Rebusque officiat, animo tamen nihil oberit: imo maximum lucrum confert, si impetitus æquanimiter tulerit. Erit autem, etc.* AREV.

CAP. LVI. N. 2. Hieronymus in epist. ad Augustinum. *Sed incidit, inquit, tempus difficillimum, quando mihi tacere melius fuit quam loqui, ita ut studia nostra cessarent, et juxta Appium canina exerceretur facundia.* Et adversus Luciferianos: *Proxime accidit ut quidam Luciferi sectator, cum alio Ecclesie alumno odiosa loquacitate contendens, caninam facundiam exercuerit.* Et Lactant. lib. vi, cap. 18: *Sed quia ipse caninam*

CAPUT LVI.

De causidicis.

1. Negotiorum forensium sectatores propter proximi dilectionem sæculare negotium deserere debent, aut certe, manente proximi charitate, negotium sequantur terrenum. Sed quia perrarum est ut inter jurgantes charitas maneat, postponenda est rei causatio, ut perseveret dilectio.

2. Antiqui forensium eloquentiam caninam facundiam nuncupabant, **350** eo quod causidici in certaminibus causarum, omissis quæ agunt, veluti canes alterutrum sese lacerant, jurgiaque causarum ad injurias suas commutant.

CAPUT LVII.

De oppressoribus pauperum.

1. Pauperum oppressores tunc se sciant graviori dignos sententia, quando prævaluerint his quibus nocere voluerint. Nam tanto atrocius futuro supplicio condemmandi sunt, quanto hic fortius contra miserorum vitam invaluerint.

2. Audiant judices, et qui præsumunt populis, quia pro temporalibus molestiis, quas plebibus ingerunt, æterno incendio cremabuntur, testante Domino per Isaiam prophetam: *« Iratus, inquit, sum super populum meum, et dedi eos in manu tua; non posuisti eis misericordiam, sed aggravasti jugum tuum valde. Descende in pulvere, sede, tace et intra in tenebras. Veniet super te malum, et nescies; et irruet super te calamitas quam non poteris expiare. Veniet super te repente miseria quam nescis »* (*Isai. XLVII, 5*).

3. Magis mala facientibus quam mala patientibus dolere debemus. Illi enim prava faciendo in malum proficiunt; isti patiendo a malo corriguntur. Deus autem per malas voluntates aliorum in aliis multa operatur bona.

4. Malignantium hominum voluntas nequaquam potest impleri, nisi Deus dederit potestatem. Nam dum homines, Deo permittente, malum quod concupiscunt perficiunt, ipse dicitur facere qui permittit. Inde est quod scriptum est per prophetam: *« Si erit malum quod Dominus non fecit. Verumtamen quod iniqui **351** mala ex voluntate quærunt, idcirco Deus perficiendi dat potestatem per suam bonam*

illam facundiam (sicut Sallustius ab Appio dictum refert) exercuit, voluit quoque hominem canino more vivere, ut remorderet. Exstantque duo Sallustii fragmenta, in quibus hoc Appii de canina facundia dictum refertur. Prudentius quoque in Hamartigenia:

Inde canina foro latrat facundia.

LOAISA.

Ibid. De canina eloquentia jam dixit Isidorus, in Exod. XIV, 9. A rabie canina *rabulas* dici Nonius existimat. Plura in hanc rem ex antiquis scriptoribus profert Becmannus, de Origin. Lat. ling., pag. 901, verbo *Rabbi*. AREV.

CAP. LVII. N. 2. Alii cum Vulgata: *« Et nescies ortum ejus; et irruet, etc. »* AREV.

3. Gregor., lib. xx Moral., cap. 21. LOAISA.

voluntatem, quia de nostro malo ipse multa bona A gerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi operatur.

5. Quidam, cum Dei voluntati resistunt, nescientes Dei consilium faciunt; quo noveris sic Deo subiecta esse omnia, ut et ipsi qui ejus dispositioni adversantur ejus impleant voluntatem.

6. Propterea in hac vita boni judicantur a malis, ut iterum in illa vita mali judicentur a bonis; sive ut etiam sit hic bonis temporalis afflictio, et illic æterna remuneratio.

7. Idcirco sunt necessarii mali, ut quoties boni offundunt, flagellentur ab illis. Hinc est quod Assur virgam furoris sui testatur Dominus (Isai. x, 5, 7); sed quoties ita fit, de Dei indignatione procedit, ut Deus per illos in eos sæviat quos flagellando emendare desiderat. Sed ille justissima voluntate, illi B vero sæpe crudeli intentione, sicut per Prophetam de eodem Assur dicitur: *Ipse autem non sic arbitratur, sed ad conterendum paratum est cor ejus.*

8. Atrocem super eos divinum furorem venturum, qui existunt persecutores et violenti fidelibus. Consolando enim per prophetam Deus suos, ita judicare promittit adversarios: *Eos, inquit, qui judicaverunt te, ego judicabo; et cibabo hostes tuos carnibus suis, et quasi a musto, sanguine suo inebriabuntur.* (Isai. XLIX, 25, 26).

9. Habet aliquem usum et malorum iniquitas, quod electos Dei suis morsibus laniant, ac per hoc vita impiorum sibi deperit; justorum autem non perit, sed proficit, dum eos mali per tribulationis exercitium ad præsentem odiendam vitam et futuram desiderandam erudiunt. C

10. Interdum enim prodest perversorum pravitas utilitati justorum, dum eos malitia sua erudiunt et ad regna cælorum requirenda molestia temporali impellunt. Probatur hoc exemplis Israeliticæ plebis, quæ tunc durius agebatur in Ægypto (Exod. III), quando oportebat eam per Moysen ad terram repositionis vocari, et ex malis quæ in Ægypto patiebatur discedere, et ad promissam patriam festinare.

11. Iniqui, dum constantiam justi in persecutionibus suis aspiciunt, mentis confusione tabescunt. Et dum adversa ostentant, 352 nec vincunt, tandem de suæ perversitatis insaniam confunduntur.

12. Stulti contra bonos studium semper assumunt, quibus dum prosperitas elucet, jactanter de suis meritis gloriantur, et bonorum atque justorum afflictionibus detrahunt; dumque eis adversa conti-

gerint, mox ad blasphemiam pusillanimitate animi convertuntur.

13. Quidam simplicium nescientes dispensationem Dei, in malorum profectibus scandalizantur, dicentes, juxta prophetam: *Quare via impiorum prosperratur, bene est omnibus qui prævaricantur et inique agunt* (Jerem. XII, 1)? Qui ergo hoc dicunt, non mirentur quod pravorum hominum temporalem et caducam felicitatem aspiciunt; sed magis novissima eorum intendant, quanta illis post hæc æterna supplicia præparentur, dicente propheta: *Ducunt in bonis dies suos, et subito ad inferna descendunt.* (Job XXI, 13).

CAPUT LVIII.

De tribulatione justorum.

1. Justus in adversis probari se cognoscat, non dejici.

2. Viri sancti plus formidant prospera quam adversa, quia Dei servos prospera dejiciunt, adversa vero erudiunt. Ideoque sancti viri constantia ita portare debet adversa, ut frangi non queat.

3. Tunc magis sunt Dei oculi super justos, quando eos affligi ab iniquis providentia superna permittit. Nam tunc eis gaudia disponuntur æterna, quando præsentem tribulatione probantur.

4. Omnes vitæ hujus tribulationes aquis comparantur prætereuntibus; 353 propterea, quia si quid in hac vita tribulationis acciderit, non stat, sed celeriter transit.

5. Qui vitæ futuræ præmia diligenter excogitat, mala omnia vitæ præsentis æquanimiter portat, quoniam ex illius dulcedine hujus amaritudinem temperat, et ex æternitate illius brevitate hujus despiciat transitoriam.

6. Gravari diverso malo temporali pro utilitate eorum est, quod vitæ istius mala perferunt, quia cum dolore gravantur, cupiditatis, et luxuriæ, vitiorumque cæterorum mala non appetunt.

7. Plus prodesse saluti tentationes sæculi quam prosperitates (constat), nam ex prosperitate in detritur itur, ex tentationis dolore in melius proficitur.

8. Unusquisque ad tentationem animum præparare debet (Eccli. II, 1). Minus enim dum speratur tentatio, gravat; dure autem premit, si non sperata advenit. D

9. Sapientis est contra omnia adversa ante meditari; nec inveniri casus debet, quem non consilia ejus præveniant.

Et aquis appendit mensuras. Aqua, inquit, in Scriptura sacra aliquando Spiritum sanctum, aliquando scientiam sacram, aliquando scientiam pravam, aliquando tribulationem, aliquando defluentes populos, aliquando mentes bonorum, fidei prædicamenta sequentium designare solet. August., cap. 62, in prima canonica Joannis, homil. 6: Nonne aquæ multa significant? quibusdam locis Spiritum sanctum, etc. Et libro diversarum quæstionum ad Oros., q. 51, significatur præter alia nomine aquæ omnis potus; ipse, quæst. in Exod. et lib. locutionum Exodi. LOAISA.

9. Ita nonnulli Mss. *Moribus* uterque Goth. et vet. Ed. LOAISA.

10. Greg., lib. XXVI Moral., c. 9. LOAISA.

12. Alii, *studium nocendi semper assumunt.* AREV. CAP. LVIII. N. 1. Gregor., lib. XXXI Moral., cap. 23. LOAISA.

2. Idem, lib. Moral. V, cap. 1. LOAISA.

3. Idem, lib. XX Moral., c. 21. LOAISA.

4. Aquæ significatio multiplex est in divinis litteris, ut constat ex Gregor. lib. Moral. XIX, cap. 4, unde desumpta est hæc sententia, ad illud Job XXIX:

CAPUT LIX.

De amatoribus mundi.

1. Mundi amatores non solum ex eo rei sunt quod infima pro summis appetunt, verum etiam et miseri per hoc, quod gravi ærumna ad ipsa desiderata pertingunt.

2. Gravius torquetur impius mundi exaggerando commoda, quam justus tolerando adversa. Qui enim bona mundi diligit, velit, nolit, timoris et doloris pœnæ succumbit. Quique plusquam oportet res transitorias diligunt, majorem sibi ingerunt dolorem res ablatae quam amorem parturiebant possessæ. Cum gravi enim dolore amittuntur quæ cum magno amore habentur. Minus autem carendo dolemus quæ minus possidendo diligimus.

3. Sciant sæculi lucra sectantes quantum sint vana vel adversa quæ diligunt, quæ etiam nec in hoc sæculo sine contritione gravi conquirunt, et pro quibus in futuro supplicio pœnas dabant.

354 4. His qui in voluntate sæcularium desideriorum persistunt, bene per testimonium prophetæ dicitur: *Factus est Ephraim panis subcinericius, qui non reversatur* (Ose vii, 8); id est, ita obruuntur cæcitate sæcularis amoris, ut nunquam respiscant ad Deum amorem retorquere mentis.

5. Multis mortuus est invidus, ipsi tamen vicissim mundo mortui non sunt. Bona enim sæculi diligunt, et tamen ipsa, quæ diligunt, minime consequuntur; in utroque vacui, quia et futura perdunt, et præsentia non acquirunt.

6. Egestas est electorum, quod peregrinantur a bonis sempiternis, et in hoc exsilio diutius remorantur. Egestas est reproborum, quod abundant divitiis, et virtutibus vacuantur, seque esse inopes nesciunt. Quod probatur per Apocalypsin Joannis, qui contra hujus mundi amatores sic ait: *Dicis quod dives sum, et locuples, et nullius ego; et nescis quia tu es miser, et miserabilis, et pauper, et cæcus, et nudus* (Apoc. iii, 17).

7. Gloriæ temporalis sequaces, etsi nitidi sunt foris fulgore potentiæ, interius tamen vacui sunt elatione superbiæ; sicuti calami exterius quidem nitent, sed interius vacuantur.

8. Ob hoc reprobi exterius, ut calami, nitidi; interius vacui. Electi vero exterius, quasi arborum cortices, fœdi; interius vero solidi.

CAP. LIX. N. 1. Ex Gregor., lib. Moral. i, cap. 4, et xxxi, cap. 10. LOAISA.

4. Greg., lib. Moral. xi, c. 7. LOAISA.

Ibid. Qui non reversatur. In Vulgata, qui non reservatur. AREV.

5. Idem, lib. v Moral., c. 2. LOAISA.

6. Ex eod. lib. Moral. xxiv, cap. 2, in illud Job: *Facies eorum præcedet egestas*; cap. xli. LOAISA.

Ibid. Alii Codd., *abundant divites*, male et præter sententiam Isidori. Divus etiam Gregorius, unde hæc transcripta sunt, lib. xxxiv Moral., cap. 2, ita habet: *Unde et egestas eorum proprie dicitur, quia dum replentur vitiis, virtutum divitiis, vacuantur*. LOAISA.

Ibid. In nota Loaisæ apud Grialium erat præcedet pro præcedet. Mox erat abundant divitiis, ut in

A 9. Qui pretioso cultu incedunt, audiant prophetam, quemadmodum detestatur eorum corporalia ornamenta, et quos successus habeat cultus compositus et ornatus, hoc est, *pro suavi odore fetorem, et pro zona funiculum* (Isai. iii, 24), et cætera.

10. Legant prophetam divites, quorum spes opulentia est, et **355** audiant eum dicentem: *Vae qui opulenti estis* (Amos vi, 1)! Quanto enim quisque potentia minor est, tanto magis liber a peccato est. Nam patrimonium grande tentatio est:

11. Plus venerantur homines in hoc sæculo pro temporali potentia, quam pro reverentia sanctitatis. Suspiciunt enim quod magis sunt divites, et quod homines sunt, omnino despiciunt.

12. Sunt quidam justi, qui sine læsione cujusquam suis rebus utuntur. Item sunt quidam divites humiles, quos non inflat superbiæ rerum, veluti plerique fuerunt sancti Veteris Testamenti, qui et affluebant divitiis, et tamen humilitate pollebant. At contra quosdam superbos divites rerum copia facit elatos, quorum non sunt opes in vitio, sed voluntas. Nam crimen in rebus non est, sed in usu agentis.

13. Est et elatio pauperum, quos nec divitiæ elevant, et voluntas sola in eis superba est. His etsi opes desunt, propter mentis tamen tumorem plusquam superbi divites condemnantur.

14. Securus vult esse dives, pauper esse non vult. Sed quomodo erit dives quietus, quem suis stimulis res ipsæ, ne careantur, semper faciunt inquietum? Et ideo eligit cupiditas inquietum esse, et timidum divitem, quam securum paucis sumptu contentum esse et pauperem.

15. Bonis bene utuntur qui divitiis sibi concessis in rebus salutaribus perfruuntur. Bonis male utuntur qui aut juste pro temporali lucro judicant, aut aliquid boni pro vanæ gloriæ appetitu faciunt. Malis male utuntur qui noxias cogitationes operibus pravis perficiunt. Bene malis utuntur qui luxuriam carnis conjugali honestate præstringunt. Sed sicut malo bene uti bonum est, sic bono bene uti melius est. Et sicut bono inale uti malum est, sic malo male uti pessimum est.

356 CAPUT LX.*De amatoribus misericordiæ.*

1. Graviter in Deum delinquent qui, divitiis a Deo concessis, non in rebus salutaribus, sed in usibus

textu. AREV.

7. Tota hæc sententia cum sequenti ex Gregor., ex lib. Moral. xxxiii, cap. 4, ubi calamum, vel arundinem, nitorem gloriæ temporalis significare demonstrat. LOAISA.

9. Alii, *cultus sæcularis compositus*. AREV.

10. Alii, *quanto enim quisque potentia major est, tanto magis liber est ad peccandum*. AREV.

11. *Et quod homines sunt*. Sensus videtur exigere quod boni sunt; vel, *et quod sancti sunt*. AREV.

12. Greg., lib. Moral. x, c. 28. LOAISA.

Ibid. Greg., ibid.: *Non est census in crimine, sed affectus*. LOAISA.

15. Gregor., ibid. LOAISA.

CAP. LX. N. 1. *Debuertunt*. Al., *noluerunt*. AREV.

pravis utuntur. Nesciunt enim Impertire pauperibus, A oppressis subvenire despiciunt; et inde magis augment delicta unde redimere debuerunt.

2. Hoc habet tantum bonum possessio præsentium rerum, si vitam reficiat miserorum; præter hoc lentatio est mundi lucrum; tantoque majora supplicia in futurum dabunt, quanto et ipsa majora sunt: *Potentes enim potenter tormenta patientur* (Sap. vi, 7).

3. Terrena omnia servando amittimus, largiendo servamus. Patrimonium enim retentum perit, manet autem erogatum. Diu enim cum rebus nostris durare non possumus, quia aut nos illas moriendo deserimus, aut illæ nos viventes deserunt.

4. Pro diversitate usus alii de rebus mundanis pereunt, quas cupidius rapiunt; alii vero salvantur, dum in eorum pulchritudine conditoris pulcherrimam providentiam laudantes mirantur; vel dum per misericordiæ opus eis cælestia bona mereantur.

5. Misericordia a compatiendo alienæ miseriæ vocabulum sortita est. Nullus autem in alio misericors esse potest, qui prave vivendo in se misericors non est. Qui enim sibi nequam est, cui bonus est?

6. Nulla scelera eleemosynis posse redimi, si in peccatis quis permanserit. Tunc fructu eleemosynarum indulgentia conceditur, quando a scelerum opere desinitur. Verum est quod peccata omnia misericordiæ operibus expurgantur, sed si jam caveat peccare, qui misericordiam impertitur. Cæterum nulla est delicti venia, **357** quando sic præcedit misericordia, ut eam sequantur peccata.

7. Non est eleemosyna, quæ gloria magis causa quam misericordiæ impertitur intuitu.

8. Quali enim intentione ab unoquoque largitur, taliter et apud Deum recipitur. Qui ergo de bono laudem præsentem appetit, spem perdit et gloriam mercedis in futuro non recipit.

9. Domini causa jactantiæ pauper pascitur, etiam ipsum misericordiæ opus in peccatum convertitur.

10. In tantum eleemosynarum opera peccata extinguunt, atque ad regnum sæculi futuri proficiunt, ut etiam iudex cælestis in futuro iudicio veniens, in dextera consistentibus dicat: *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; hospes eram, et collegistis me; nudus, et operuistis me*. Qui-

3. Ex Gregor., lib. Moral. xym, c. 9. LOAISA.

4. *Vel dum*, etc. Al., *vel dum pro misericordiæ operibus ex eis cælestia bona mereantur*. AREV.

5. August., lib. de Mor. Eccles., c. 27: *Nam quis ignoret ex eo appellatam esse misericordiam, quod miserum cor faciat condolentis alieno malo*. Et lib. ix de Civitat. Dei, cap. 9, damnat stoicorum disciplinam, eo quod non animus dolere et tristitia pro afflictio afficiatur. Quod etiam irridet Cicero pro Muræna. LOAISA.

6. Greg., lib. xi Moral., c. 24. LOAISA.

Ibid. Si in peccatis, etc. Al., *si in peccatis voluntarie quis remanserit. Tunc autem fructus eleemosynarum indulgentiam consequitur, quando*, etc. AREV.

10. Alii, et cooperuistis me. Et dixit, *Esurivi enim, et non dedistis*, etc. AREV.

bus etiam bene promittit, dicens: *Venite, benedicti Patris mei, percipite paratum vobis regnum*. Illis autem, quos nulla præcedentia eleemosynarum facta sequuntur, æterni iudicis voce sic dicitur: *Esurivi, et non dedistis mihi manducare; sitiivi, et non dedistis mihi bibere*. Quibus iuste dicitur: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (Matth. xxv, 35).

11. Qui hic misericordiam non impertit, illic pietatis fructum non invenit: exemplo ardentis divitis, qui in inferno ad tenuissima petenda compulsus est, qui hic tenuissima negare studuit. Quid retribuui subtilius, quid districtius poterat? Guttam aquæ ardens petiit, qui micæ panis negavit. Sero dives oculos aperuit, quando Lazarum pauperem requiescentem vidit, quem jacentem ante januas videre despexit (Luc. xvi, 24).

12. Non solum qui esurienti, et sitiienti, et nudo, beneficium largitatis impendit, vel si quid aliud indigenti largitur, sed et qui inimicum diligit, et qui lugenti affectum compassionis et consolationis impertit, aut in quibusdam necessitatibus consilium adhibet, **358** eleemosynam procul dubio facit. Nam et doctrinæ bonum eleemosyna est, et misericordia carnali eminentior est.

13. Quicumque non egens poscit, etiam si indigentem se simulet, ex toto illi corde commisereri oportet. Et licet ille fortasse falsam indigentis speciem præferat, is tamen qui simpliciter impertit fructum misericordiæ non amittit.

14. Quamvis quisque sit egens, nullus tamen unde tribuat indigenti, excusationem inopiæ potest obtinere, quando ex præcepto Salvatoris etiam calicem aquæ frigidæ præcipiamur indigenti præbere (Matth. x, 42). Nam si aliud non habentes, id ipsum benigne tribuamus, mercedem procul dubio non amittimus. Cæterum si amplius possumus, et egestatem simulando minus largimur, non egentem, sed Deum fallimus, cui conscientiam nostram abscondere non possumus.

15. Duæ sunt eleemosynæ: una corporalis, egentibus dare quidquid potueris; altera spiritualis, dimittere ei a quo læsus extiteris. Harum prima adhibenda est miseris, secunda malis. Erit ergo quod semper impertias, etsi non pecuniam, saltem gratiam.

11. Gregor., lib. pastor. Curæ, p. iii, cap. 22. LOAISA.

Ibid. Alii, quid tribui subtilius, quid districtius petere poterat. AREV.

12. Ex August., tom. III Enchir. ad Laur., cap. 72. LOAISA.

Ibid. Beneficium largitatis. Al., *officium largitatis*. Et paulo post, *consolationis impartit, aut errantem fratrem charitative corrigendo ad viam veritatis revocat, aut in quibuslibet necessitatibus consilium dat, eleemosynam*, etc. AREV.

14. Alii, *quantumvis quisque... potest prætere*. AREV.

15. Augustin., homil. 6, tom. X, *Duæ sunt eleemosynæ, una cordis, alia pecuniæ; eleemosyna cordis es dimittere ei a quo læsus*. LOAISA.

16. Non est eleemosyna cum murmuratione præbenda, ne, comitante tristitia, merces pereat dispensata. Tunc autem bene tribuitur, quando cum mentis bilaritate præbetur. Unde et Apostolus: *Hilarem, inquit, datorem diligit Deus (II Cor. ix, 7)*. Metuendum est itaque ne pauper aut cum tædio nostra oblata suscipiat, aut ne omnino prætermisus mœrens tristisque recedat.

17. De rapinis alienis eleemosynam facere non est officium miserationis, sed emolumentum sceleris. Unde et Salomon: *Qui offert, inquit, sacrificium de rapina pauperum, tanquam si quis victimet filium in conspectu patris sui (Eccli. xxxiv, 24)*. Qui enim injuste tollit, juste **359** nunquam distribuit, nec bene alteri præbet quod ab alio male extorquet.

18. Magnum scelus est res pauperum præstare divitibus, et de sumptibus inopum acquirere favores potentium; arenti terræ aquam tollere, et flumina, quæ non indigent, irrigare.

19. Nonnunquam largitas divitum prodiga, non ad utilitatem, sed ad elationem effunditur: comparata hypocritis, qui non ad ædificationem docent audientium, sed ad suæ gloriæ exaggerandum cothurnum.

20. Reprehensibilis est superflua effusio largitatis. Nam qui modum servat avarus nulli est, sed omnibus largus est.

21. Dispensator non debet esse prodigus, sed discretus; largiri enim debet quantum oportet, ut, tenendo mensuram in uno, sufficiat plurimis.

CAPUT LXI.

De brevitate vitæ.

1. Tantum enim in hac vita est licitum operari bonum; illic namque non jam operatio expectatur, sed retributio meritorum.

2. Hæc vita impiis longa et grata est, in oculis autem justorum amara et brevis est. Et licet vita ista brevis sit, moras tamen sibi fieri creditur, quia, quantumlibet breve sit temporis spatium, tametsi viventi parum est, amanti procul dubio longum est.

3. Qui vitæ præsentis longitudinem non de suo spatio, sed de ejus fine considerat quam sit brevis et misera, satis utiliter pensat. Vita enim præsens, quia ipsis suis incrementis deficit, brevis est; suo

16. Gregor., past. Cur., part. III, 6, 22. LOAISA.

17. Gregor., ubi supr. LOAISA.

Ibid. In Vulgata Edit., Eccli. xxxiv: *Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris*. Divus Gregor., lib. past. Curæ, part. III, cap. 22, aliter affert hoc testimonium: *Qui immolat, inquit, sacrificium de substantia pauperis, quasi qui, etc.* Isidorus itaque pro *de substantia pauperum, dixit de rapina pauperum*. Quod unde hauserit dubium est. Græce sanc legitur *χρημάτων πέντων*, id est, ex divitiis, sive facultatibus pauperum. LOAISA.

Ibid. De rapina pauperum. Apud Sabatierium, loc. cit., Eccli. xxxiv, 24, nulla est varietas a Vulgata, ex substantia pauperum, cui congruit auctor Specul inter append. sancti Augustini. AREV.

19. Gregor., ubi supr. LOAISA.

Ibid. Ita perique libri; unus, gratiæ; Tolet., Goth., galatiæ, quam quidem vocem nos alibi legisse

enim augmento perit, dum id quod videtur in futuro proficere in præterito deficit. Item ex ipso esse brevis **360** vita præsens ostenditur, ex eo quod non permanet, sed finitur. Tela enim consummatur filis, et vita hominis expletur diebus singulis.

4. Quod diu in hac vita vivitur, quæritur utrum augmentum an rectius detrimentum dicatur. Sed quomodo possit recte dici augmentum, quod per dimensiones ætatum ad mortis tendit detrimentum?

5. Qui vitam longam quæris, ad eam tende vitam, pro qua Christianus es, id est, æternam; non ad istam, de qua ad erudiendum te descendit vita æterna, id est, Christus Verbum carni conjunctum. Hæc est enim vita vitalis, nostra ista vita mortalis B est.

6. Mori oportet hominem in carne mundo, ne moriatur in anima Christo. Nam vere tunc vivere quisque creditur, si secundum sæculum moriens in solo Deo vivere delectetur.

7. De mora vitæ istius tædium patitur justus, eo quod ad desideratam patriam tarde perveniat, et vitæ præsentis ærumnam serius amittat.

CAPUT LXII.

De exitu.

1. Quamvis sancti ab hujus vitæ ærumnis liberari se cupiant, cito volentes exire de corpore, Dei tamen dispositione plerumque diu in hac vita versantur, ut per longa tolerantiae experimenta solidius eorum patientia roboretur.

C 2. Multi odio vitam habent, et tamen mori timent; quod perisique in angustia contingere solet, sicque contrario affectu et vivendi habent tædium, et moriendi metum.

3. Sollicite debet unusquisque vivere et semper terminum vitæ suæ considerare, ut de contemplatione illius animus se semper ad alta sustollat, et hujus sæculi blanditias caveat. Scriptum est enim: *In omnibus operibus tuis memorare novissima tua, et in æternum non peccabis (Eccli. vii, 40)*.

361 4. Venturi exitus ignorantia incerta est, et dum mori quis non existimat, tollitur. Unde unusquisque festinet ne in iniquitatibus suis rapiatur, simulque finiatur vita cum culpa. Nam inceptor dia-

D non meminimus, nisi quod lib. XII Etymologiar. idem, *glaci*, quasi *gelaciem*, aut *gelaquiem*, hoc est, *gelatam* aquam dictam voluit. Quid, si *galatiæ*, ex quo vox nostra *gala* abseisa sit? Videndum etiam quid sit in gloss. *Callatiæ ἀναίδεος, αἰσχροῦ ἀπὸ τοῦ δερμαίνεσθαι*. LOAISA.

Ibid. Comparata. AL., comparati. AREV.

CAP. LXI. N. 1. Gregor., lib. VIII Moral., cap. 12. LOAISA.

2. Greg., lib. I in Ezech., homil. 10. LOAISA.

Ibid. Longum est. Congruum est Goth. Toletano; Salmatino vero desunt extrema hæc folia. LOAISA.

3. Ad verbum ex Gregor., lib. VIII, c. 11, Moral. LOAISA.

5. Gregor., lib. XI Moral., cap. 27. LOAISA.

CAP. LXII. N. 1. Dispositione. AL., dispensatione. AREV.

3. Alii, blanditias cum timore caveat. AREV.

4. Greg., lib. Moral. XIV, c. 5. LOAISA.

bolus eos quos viventes accendit ad vitia, subito morientes pertrahere nititur ad tormenta.

5. Sæpe divites in hac fallaci vita, dum de potentia gloria vel rerum abundantia gestiunt, repente hora qua nesciunt improvise exitu rapiuntur, atque absorbente profundo, cruciandi æternis gehennæ incendiis deputantur. De quibus per Prophetam dicitur: *Ducunt in bonis dies suos, et in puncto ad inferna descendunt (Job. xxi, 13).*

6. Iniquus moriens, qui imitatione sui multos ad culpam traxerat delectatione peccati, multos a culpa revocat terrore tormenti. Quod etiam Psalmista testatur dicens: *Lætabitur justus, cum viderit vindictam impiorum, manus suas lavabit in sanguine peccatorum (Psal. lviij, 11).* In peccatorum enim morientium sanguine justus lavant manus, quia dum eorum pœna conspicitur, conspicientis vita mundatur. Cujus enim talis crudelis exitus cernitur, non solum qui viderit, refugit, sed alios etiam ab imitatione illius, quanta valuerit exhortatione, compescit.

7. In exitu vitæ animæ electorum nimio terrentur,

6. Ex Greg., xviii Moral., c. 15. LOAISA.

Ibid. Justi lavant, etc. Gregor., lib. xviii Moral., cap. 15, unde hæc est sententia ad verbum. LOAISA.

7. Gregor., lib. xxiv, cap. 17. LOAISA.

12. Alii, non quos cœlestis aula lætificat Conditoris. Vetus Editio addit: *Lætificandos includit. Hic enim Christianæ miserationis affectus, ut pro unoquoque mortuo sacrificium Deo offeratur. Inde est quod*

metu, incerti, utrum ad præmium an ad supplicium transeant.

8. Quidam autem electi in fine suo purgantur a levibus quibusdam peccatis; quidam vero in ipso suo fine hilarescunt æternorum contemplatione honorum.

9. Quamvis enim quis in hac vita sit justus, tamen dum ex corpore isto egreditur, pertimescit ne dignus supplicio sit. Nullus enim homo absque peccato; nec aliquis potest de Dei esse securus judicio, cum etiam et de otiosis verbis reddenda sit ratio.

10. Finem justorum optimum vocatio tranquilla commendat, ut ex eo intelligantur sanctorum habere consortium angelorum, ex quo ab hoc corpore sine vexatione dura tolluntur.

11. Pravos autem homines apostatæ angeli excipiunt morientes, ut eis sint ipsi tortores in pœnis, qui fuerunt suasores in vitiis.

362 12. Etsi pietas pro defunctis fidelibus flere jubeat, fides tamen pro eis lugere vetat. Illi enim deplorandi sunt in morte, quos miseros infernus ex hac vita recipit, non quos cœlestis aula lætificandos includit.

scriptum est: Et mortuo ne fraudes misericordiam. Vezzosius advertit id etiam addi a Loaisa cum Margario; quod de prima Editione, ut puto, intelligit; nam in Editione Grialii desinit opus, lætificandos includit. Pro lætificandos nonnulli Mss. exhibent lætificando, et plerique desinunt in includit, vel concludit. AREV.

SANCTI ISIDORI

HISPALENSIS EPISCOPI

DE ECCLESIASTICIS OFFICIIS.

Epistola missoria.

363 Domino meo et Dei servo Fulgentio episcopo Isidorus.

Quæris a me originem officiorum, quorum magisterio in Ecclesiis erudimur, ut quibus sint inventa auctoribus, brevibus cognoscas indicis. Itaque, ut voluisti, libellum de origine officiorum misi, ordinatum ex scriptis vetustissimis auctorum, in quo locus obtulit, commentatum, in quo pleraque meo stylo eliciui, nonnulla vero, ita ut apud ipsos erant, admiscui. Quod facilius lectio de singulis fidei auctoritatem teneret. Si qua tamen ex his displicuerint, erroribus meis paratior venia erit, quia non sunt referenda ad culpæ meæ titulum de quibus testificatio adhibetur auctorum.

LIBER PRIMUS.

DE ORIGINE OFFICIORUM.

PRÆFATIO.

Ea quæ in officiis ecclesiasticis celebrantur, partim **C** reperiuntur. Quorum quidem **364** primordia repententes, a quibus exorta fuerint (ut prædiximus) auctoribus referamus.